

“ जे स्वरूप समझ्या विना,
 पाप्मो दुःख अनंत ।
 समजाव्युं ते पद नमुं,
 श्री सद्गुरु भगवंत ॥ ”

—श्रीमद् राजचंद्र

—अनुवाक

સ્વૈ મનઃસુખભાઈ કીન્તચ્ચ મહેતા.

જન્મ મોરબી

દેહોત્સર્ગ મોરબી

સ ૧૮૩૨, બાદપદ દુબ્બ ૧૩

સ ૧૮૮૪ ચોપ દુબ્બ ૮

મંગલ સૂત્ર

“ વૈરાગ્યાદિ મફલ તો, જો મદ આત્મજ્ઞાન,

“ તેમજ આત્મજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિનાં નિદાન ॥

“ ત્યાગ, વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન,

“ અટકે ત્યાગ, વિરાગમાં, તો મૂલે નિજ માન ॥”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

“ હું બિહારી રે એ વૈરાગ્યની, ઉપદેશો જેને અંગણ. ”

—નિષ્કુલાનદ સ્વામી

“ ત્યાગી ન ટકે રે, વૈરાગ્ય વિના. ”

—શ્રી નિષ્કુલાનદજી

“ જ્યાં લગી આત્મ તત્ત્વ ચિન્તનું નહિં,

ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી. ”

—નરસિંહ મહેતા

“ અધુવે અમામયંમિ મંમારંમિ દુઃખપરાણ,

“ કિં નામ દુઃખંત કમ્મયં જેનાહં દુઃખાં ન ગચ્છેધ્યા ॥”

—શ્રી ઉત્તરાધ્યયન ૮-૧

“ શરદંબુધરચ્છાયા ગત્વર્યો યૌનનશ્રિયઃ ।

“ આપાતરમ્યા વિપયાઃ પર્યંતપરિતાપિનઃ ॥

“ અંતકઃ પર્યંવસ્થાતા જન્મિનઃ સંતતાપદઃ ।

“ ઇતિ ત્યાજ્યે ભયે ભવ્યો મુક્તાયુત્તિષ્ઠતે જનઃ ॥ ”

—કિરાંત

“ નાશ્યુ તો તેનુ બરૂ, જે મોહિ નવ લોપાય,
સુખ-હુઃખ આવ્યે જીવને, હર્ષ-શોક નવ થાય ”

—પ્રકીર્ણ

+વિગતમાનમદા મુદિતાશયાઃ,

શરદુપોદશશાઙ્ગસમત્વિપઃ ।

પ્રકૃતસંવ્યવહારવિહારિણસ્,

ત્તિહ સુખં વિહરંતિ મહાધિપઃ ॥

—શ્રી યોગવાનિષ્ઠ

અર્થઃ—જેના માન અને મદ જતા રહ્યા છે, જેના આશયનુ લોક મોદન કરે છે, શરદ્ના પૂર્ણ ચંદ્ર જેવી જેની મનઃકાંતિ છે, અને પ્રકૃતિથી પતિત થઈ આવેલા શુભ વ્યવહારમા જેઓ વિહાર કરે છે, એવા મહાબુદ્ધિવાળાઓ આ લોકમા મુખે વિહરે છે.

અ નુ ક મ ભિ કા

વિષય.

મુખમુદ્રા

અમરજાલિ

શમ

ઉપોદ્યાત

અનિત્ય ભાવના (૧)

અશરણ ભાવના (૨)

અમાર ભાવના (૩)

એકત્વ ભાવના (૪)

અન્યત્વ ભાવના (૫)

અશુચિ ભાવના (૬)

આશ્રવ ભાવના (૭)

અવર ભાવના (૮)

નિર્જગ ભાવના (૯)

ધર્મ ભાવના (૧૦)

હોકસ્વરૂપ ભાવના (૧૧)

બોધિહુલ્ભ ભાવના (૧૨)

મૈત્રી ભાવના (૧૩)

પ્રમોદ ભાવના (૧૪)

કારુણ્ય ભાવના (૧૫)

માધ્યસ્થ ભાવના (૧૬)

અથ પ્રશસ્તિ

ઉપમહાર

પૃષ્ઠ

૧-૫૬

૬૦-૬૩

૬૪

૧

૧૬

૩૪

૬૪

૬૩

૧૧૨

૧૩૭

૧૫૫

૧૭૧

૧૮૩

૧૬૬

૨૦૬

૨૨૦

૨૩૩

૨૪૧

૨૫૦

૨૬૩

૨૭૪

૨૭૭

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
मुष्ममुद्रा-११	५	यपर	डि
१८-२४-३१	२३-२४-१५	वराज्य	वैराज्य
२६		मन्त्रयष्ट	नीरनिर्गयष्ट
५१	१	मने	अने
५४	१४	माणाने	वाणने
१०	१८	युक्तया	युक्तया
१०६	७	डिपन	डिपन
११०	५	कर्माणु	कर्माणु
१३७	१	शुद्धयति	शुद्धयति
१४१	१५	आगेगे	घोषा
१२७ १५६	२-१०	कम	कम
११०	२४	मपना	अपना

મુખમુદ્રા

જ્ઞાન વિના મોક્ષ નથી; વૈરાગ્ય વિના જ્ઞાન નથી; વિચાર
 વિના વૈરાગ્ય નથી; સ્થિરતા વિના વિચાર
 ઉદ્દેશ નથી. આ ભાવનાઓનો ઉદ્દેશ જીવને
 સ્થિરચિત્ત કરી, વિચારદશામાં લાવી,
 વૈરાગ્ય ઉપજાવી જ્ઞાન આપવાનો છે. સમ્યક્ જ્ઞાનની આવશ્યકતા,
 સદ્વિચારના મહાત્મ્ય અને ભાવનાઓની ઉપયોગિતા વિષે
 આ ગ્રંથના ઉપોદ્ઘાતમાં વિસ્તારથી કહેલું છે, તે આત્માર્થીએ
 ફરી ફરી લક્ષમાં લઈ આદરણું યોગ્ય છે.

જ્ઞાનીઓએ આ સંસારને અધુવ-અશાશ્વત કહ્યો છે, તે
 કેવળ સત્ય છે અધુવ અને અશાશ્વત
 મહાત્માઓ વસ્તુ સત્સુખ કયાથી આપે ? ન જ
 અને આપે. સંસારના માયિક પ્રપંચો કેવળ

વૈરાગ્ય

મિથ્યા છે, અને દુઃખદાયી છે. ઉત્તમવળ

આત્માઓને આ વાત સ્પષ્ટ સમજાય છે.

આ સંસારમાં અનેક પ્રકારના જીવો છે. મનુષ્યોમાં પણ અનેક પ્રકારના આત્માઓ છે. ક્ષયોપશમરૂપે તેઓમાં તારતમ્ય વર્તે છે. કોઈ નિર્મળ બુદ્ધિવાળા ઉત્તમવળ આત્માઓ છે; કોઈ મલિન વૃત્તિવાળા માયિક ક્ષંદમાં ક્ષેલા આત્માઓ છે. નિર્મળ બુદ્ધિવાળા ઉત્તમવળ આત્માઓનો સ્વતઃ વેગ વૈરાગ્યમાં ઝંપ લાવવારૂપ છે. પોતાની બુદ્ધિની નિર્મળતાને લઈને તેઓને સ્વાભાવિક વૈરાગ્ય સ્ફુરે છે. આત્મઉત્તમવળતાને લઈ તેઓની વિચારદશા જાગ્રત રહે છે, અને સારાસારનો, સત્સુખ-દુઃખનો તેઓને ભાસ થાય છે. તેઓને વસ્તુસ્થિતિ રૂઢી રીતે સમજાય છે, અને અસત્ પ્રવૃત્તિ લાળીનો તેઓનો વેગ દૂર થઈ, નિવૃત્ત થઈ, સત્પ્રવૃત્તિ લાળી વળે છે. જગત્મા પૂર્વે જેટલા મહાત્માઓ થઈ ગયા તેઓના ચરિત્રોથી આપણને આ જણાય છે. તેઓએ જગતના સુખને ક્ષણિક, એકાત દુઃખદાયી અને લયાન્વિત માન્યા છે, જાણ્યા છે, નિર્ધાર્યા છે. તેઓએ ફરી-ફરીને વિચારીને, અનુભવીને, પડે ઠોકર ખાઈને નિશ્ચય કર્યો છે કે આ સંસાર કેવળ દુઃખમય, ખેદમય, અનાથ, અશરણુ, અનિત્ય છે; તેમાં ક્યાંયે લેશમાત્ર સુખ નથી. આ નિશ્ચય આપણને વિવેકવિચારે સાવ સાચો લાગે છે.)

આ જગતમાં સુખ્ય મનાતા સુખો વિષયલોભ, ધનપ્રાપ્તિ,

સુરૂપવર્ણ, ઉંચું કુળ, માનપ્રતિષ્ઠા, બળ-

સસારનાં સુખ્ય વાનપણ, વિદ્યતા, સફળતા, શરીરસંપત્તિ,

ગણુતાં સુખો નિરાગી કાયા એ વગેરે છે, પણ વિચા-

ભયવાળાં, રીએ તો આ મુખમાંથી એવું એક પણ
વૈરાગ્યજ ભય મુખ નથી કે જે ભય રહિત હોય
રહિત. અને જે મુખના પરિણામે પછી
ચોર્ગીદ્ર ભર્તૃહરિનો ભય, દુઃખ રહ્યાં હોય તે મુખ નહિં
અનુભવ. પણ દુઃખ જ છે.

“પશ્ચાદ્ દુઃખ તે મુખ નહિં”

—મોક્ષમાળા.

વિષયલોગના પરિણામે રોગનો ભય રહેલો છે. ધન હોય
તો રાજા કે ચાર પ્રમુખ હરી લેશે એવો ભય રહે છે. ઉંચું
કુળ હોય તો રખેને એને કલંક લાગશે, એવો ભય રહે છે.
સ્વરૂપવાન કાંતિ હોય તો સ્ત્રી આદિનો ભય રહે છે અથવા
રૂપથી મોહીને સ્ત્રીને કોઈ હરી જશે એવી ચિંતા રહે છે. માન-
પ્રતિષ્ઠા છુવ પામ્યો હોય તો રખે હવે હેઠે પડવું પડે, એ
ચિંતા રહે છે. બળવાનપણું દાખવ્યું હોય તો શત્રુઓ ઉભા
થાય છે; તેની ચિંતા મનને બાળે છે. હું વિદ્વાન છું, મને
વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ છે, એવું ગુમાન આવે તો વાઢવિવાદનો
પ્રસંગ આવે છે, જે ચિત્તને કલેશજ આપે છે. ભલે નિરોગી
કાયા હોય, પણ તે માટે પણ મરણનો ભય રહેલો છે.—આમ
આ બધી વસ્તુઓ જે જગતમાં મુખનાં કારણરૂપે મુખ્ય
મનાય છે તે પણ ભયવાળી છે, ચિંતાગ્રસ્ત છે; તો પછી
જગતમાં મુખ, નિશ્ચિંતપણું કયાં કયાં રહ્યું? ભય કે ચિંતા છે
ત્યાં મુખ નથી; દુઃખ જ છે. એક વૈરાગ્ય જ અભય છે,
ભયરહિત સ્થિતિ તો એ પૂર્વે કહેલાં મુખ્ય ગણાતાં જગતનાં
મુખો પર વૈરાગ્ય પામવો, તેથી વિરક્ત થવું, તેની મૂર્છા

ત્યાગવી એ જ છે જેણે એ પૂર્વોક્ત સુખ ભોગવી એને મર્વયા
મયાન્વિત નાણ્યા, એવો રાજેશ્વર ચોર્ગોદ્ર ભર્તૃહરિ આમ કહી
ગયેલ છે —

મોમે રોગમયં કુલે વ્યુત્તિમયં વિત્તે નૃપાલાદ મયં ।

માને દૈન્યમયં વલે રિપુમયં રૂપે તરુણ્યા મયં ॥

શાસ્ત્રે વાદમયં ગુણે રાલમયં કાયે કૃતાતાદ મય ।

સર્વં વસ્તુ મયાન્વિતં શ્રુતિ નૃણાં વૈરાગ્યમેત્રમયં ॥

ચોર્ગોદ્ર ભર્તૃહરિ જેવા એક મહારૂ તત્ત્વવેત્તાએ
આ સ્વાનુભવની વાત કહી છે, પોતાનું વિતક ચરિત્ર ગાયુ છે
જગત્મા બધા જીવો આ અનુભવ કરી રહ્યા છે, પણ વિગત
જ એનું સ્વરૂપ નાણું છે બધા જીવો વાસ્તવિક રીતે હું ખમા
પડ્યા છે, છતાં ઘણાને તો અમે સુખમા
હું ખનું જ્ઞાન છોએ કે હું ખમા એ જ્ઞાન જ નથી એથી
કોને થાય છે ? ચઢિયાતા કેટલાક જીવો છે કે જેઓને
સહેજ હું ખનો જાસ થાય છે, પણ તેમને
તેના પ્રતીકારની અથવા સુખના સ્વરૂપની ગમ નથી,
ત્યારે એથી વધારે ચઢિયાતા ઉજ્જવળ આત્માઓને
હું ખનું જ્ઞાન થાય છે, તેઓ તે હું ખના કારણો બાણું છે,
તે ટાળવાના સાધનો નાણું છે, સુખનું સ્વરૂપ નાણું છે ચોર્ગોદ્ર
ભર્તૃહરિ આવા એક ઉજ્જવળ આત્મા હતા તેઓએ હું ખનું
સ્વરૂપ નાણું, ભયવાળી અનિત્ય વસ્તુ પર મોહ, આસક્તિ
એ જ હું ખનું કારણ છે એમ તેઓના અમજવામા આવ્યું,
વૈરાગ્ય એજ સુખનું કારણ છે એમ તેઓને પ્રતીતિ થઈ

રાજર્ષિ બર્તુંહરિ જેવા અને તેથી ચઢિયાતા અનેક મહાત્મા-
પુરૂષો થઈ ગયા છે, તે બધાએ સંસારનું, તેના ભાવોનું

આવું અનિત્ય, દુઃખ-ખેદરૂપ સ્વરૂપ જાણી
વૈરાગ્યનું વૈરાગ્યનો આશ્રય કર્યો છે વિચારદશામાં
માહાત્મ્ય જાત્રત રહી, જગતનું આવું ખેદમય સ્વ-
રૂપ જાણી, તે પ્રતિ વૈરાગ્ય આણી છ ખંડ

પૃથ્વીના ધણી રાજરાજેશ્વર ચક્રવર્તીઓ પણ એ અસ્થિર
ઋદ્ધિને તણખટાની પેઠે છાડી, ચારિત્ર અગીકાર કરી સિદ્ધિ
પામી ગયા છે. આવા ખેદમય-સંસારમાં મુખમુદ્રિ કે મોહ
વિવેકીઓ કરે નહિં. સંસારતાપથી બચાવનાર વૈરાગ્ય જ
પરમ ઔષધ છે, આમ આપણને વિવેકવિચારે લાગે છે.
સદ્વિચારના બળે એ ઔષધનું માહાત્મ્ય સમજાય છે. સ્થિરતા
વિના સદ્વિચાર સ્ફુરતો નથી, પણ આ શ્રેય વાંચનારાઓને
સ્થિર થવાનું સાધન છે.

જ્યાંમુધી જીવને વૈરાગ્ય સ્ફુરતો નથી ત્યાંમુધી તેને તત્ત્વજ્ઞાન
પ્રાપ્ત થતું નથી; સિદ્ધાંતબોધનું શ્રવણ, વાંચન કે પઠન તે જીવ કરે
પણ તે તેના અંતરમાં પ્રવેશ પામી શકતા
સિદ્ધાંતજ્ઞાન માટે નથી; તેના અંતરમાં ઠરતા નથી; એક
વૈરાગ્યની જરૂર ઠાનેથી સાંભળી બીજે ઠાનેથી ઠાઠી નાંખ્યા
જેવું થાય છે. જ્યાંમુધી વૈરાગ્યરૂપી
રેચક દ્રવ્યથી ચિત્તવૃત્તિનો મહિન વાસનારૂપ મળ સાફ
થયો નથી, ત્યાંમુધી જીવને સિદ્ધાંતબોધરૂપ-રસાયણ-
રૂપ પૌષ્ટિક ઔષધ ગુણ ન કરે; નિષ્ફળ જાય અથવા
ચિત્ત ચચળતારૂપ વિકાર ઉપજાવે. જ્યાંમુધી વૈરાગ્ય-
જળના સિંચનથી ચિત્તભૂમિ યથેચ્છ લીંબાય ન હોય,

ત્યાંસુધી તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ સિદ્ધાંતબોધનું બીજ તેમાં કયાંથી વાવી શકાય ? ન જ વાવી શકાય; છતાં તે ત્યાં પ્રક્ષેપત્રામાં આવે તો તે ઠરે નહિં; વ્યર્થ જાય. આમ તત્ત્વજ્ઞાનને અર્થે વૈરાગ્યની જાહુ જાહુ જરૂર છે. પાત્રતા વિના જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી; પરિણામ આપતું નથી. તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે જીવને વૈરાગ્ય પાત્રતા આપે છે. આમ આ સંસારમાંથી છૂટવા ઇચ્છતા જીવોને, સુસુક્ષ્મજ્ઞાને વૈરાગ્ય પરમ સાધન છે.

“ ત્યાગ, વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન. ”

—આત્મસિદ્ધિ

જેના ચિત્તમાં લેશમાત્ર ત્યાગ, વૈરાગ્ય નથી તેને તત્ત્વજ્ઞાન ન થાય એમ સત્પુરૂષો કહે છે, તે કેવળ સત્ય છે. આ કાળ એના પ્રત્યક્ષ પૂરાવારૂપે છે. આ કાળને પરમ આ કાળ દુષ્કર જ્ઞાનીઓએ દુષ્કર કહ્યો છે તે વાસ્તવિક છે. કેમ કહેવાયો ? જે કાળમાં જીવોને આત્મહિતનાં સાધનો દુષ્કર થઈ પડ્યાં હોય, તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પરમ દુર્લભ હોય તે કાળ કેવળ દુષ્કર, વિષમ કહેવા યોગ્ય છે. મોહનું સામ્રાજ્ય તો જ્યાં કાળમાં વર્તે છે; પણ આ કાળમાં એનું સાર્વભૌમ રાજ્ય જાહુ પ્રબળપણે વર્તતું દેખાય છે. આ કાળમાં વસ્તુસ્થિતિ ઉત્તરોત્તર ક્ષીણતાને પામતી ચાલી છે, એ દેખીતી વાત છે. ધનસંપત્તિ. આયુષ્ય અને શરીરસંપત્તિ, આ ત્રણ સુખ્ય વસ્તુઓની ક્ષીણતા એના પ્રત્યક્ષ પૂરાવારૂપે છે. સૈકા ઉપરના માણસો એંસી, નેવું, સો વરસ સુધીનું આયુષ્ય લોગવતા, હાલ જે સાઠ કે સીતેર

પૂરાં કરે છે તે ભાગ્યશાળી મનાય છે. શરીરક્ષીણતાની, રોગના ઉપદ્રવની, વિશેષે કરી ક્ષયરોગની ફરિયાદ આ વર્ત્તા દાયકા કે સૈકામાં સાંભળવામાં આવે છે, તેવી અગાઉ ઓછી સાંભળવામાં આવતી. ઉપગઉપરી દુર્ભિક્ષ પડવાથી લોકોની ધનસંપત્તિ પણ ક્ષીણ થતી જાય છે. અન્નગળ વિના વળતોવળત ઠેકાણે ઠેકાણે જીવો ભૂખ-તરસે દુઃખ લોગવી, રીભાઇ પ્રાણ ખૂંચે છે, પૂર્વે વસ્તુસ્થિતિનું આવું ઉચ્ચ ભયાનકરૂપ તો નહોતું જ, એમ આપણને ઇતિહાસ પણ ખાતરી આપે છે જર-જમીનના લોભને લઇ થતા ભયંકર સુદ્ધોમા લાગેા મનુષ્યોનો સંહાર થાય છે. મરકી, ધરતીકંપ આદિના કુદરતી કોપાગ્નિમા અનેક જીવો હોમાય છે, આમ અનેક પ્રકારે વર્ત્તમાનકાળ નિયતિ દુઃખમય દેખાય છે. છતાં એ એક અતિ મોટો આશ્ચર્ય છે કે જીવો વિશેષ વિશેષ મોહાધ થતા જાય છે !!

પૂર્વનો જે કાળ હજી આવી ક્ષીણતાને પામ્યો નહોતો, અને જ્યારે લોકોની શારીરિક સંપત્તિ, ભૂત-વર્ત્તમાનનું આર્થિક સંપત્તિ અને આયુસ્થિતિ તોલન કાઢી સારી અને જળવાન હતી, છતાં ભૂતનો વૈરાગ્ય. ત્યારે તેઓ એ દેહ, શરીર કે અયુનો વર્ત્તમાન મોહદશા વિશ્વાસ નહિ કરતા, તે પરનો મોહ ઉતારી, વૈરાગ્ય આણી, ચારિત્ર લેતા, સદ્વર્ત્તન આચરતા, સત્ય ચિંતવતા, સત્ય આચરતા, સત્ય વદતા, માયાકપટ ન સેવતા, નિરૂપાયે ઘણું ઓછું સેવતા, પોતાનાં દ્રવ્યનો સુપાત્રે વ્યય કરતા, અનેક પુણ્ય ઉપાજતા, ધના-શાલિભદ્ર જેવા કોઇ કોઇ મહાપુણ્યશાળીઓ અદળક ઋદ્ધિસિદ્ધિ, સુખી પરિવાર તણખલા પેરે છોડી,

મુનિપણું અગીકાર કરતા. આવો ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્ય તેવા સારા
 મળમાં વર્ત્તો; ત્યારે આજે જીવો દુખી છતા, વિશેષ
 વિશેષ મોહવશ થતા જાય છે, હિંસા આચરે છે, અસત્ય
 ચિંતવે છે, અસત્ય બોલે છે, અમત્ય વર્તે છે, ચોરી કરે
 છે, પ્રદાયર્યાપાલન તો રહ્યું, પણ અસત્શીલ સેવે છે,
 વ્યભિચાર આચરે છે, પરિશ્રદ્ધની જાળ વધારે છે, મહારંભ
 કરે છે, એ આદિ પૂર્વોક્ત પાપો પોતે કરે છે, બીજા પાસે
 કરાવે છે, બીજાને કરતા દેખી રાજ થાય છે, અનુમતિ
 આપે છે, અનુમોદન આપે છે દૂકમાં જીવો વૈરાગ્ય નહિ
 પામતાં ઉલટા કુકર્મમાં લેવાતા જાય છે ! ચોતરફ હાલની
 આ આપણી જાણમાં આવેલી દુનિઆ પર દ્રષ્ટિ ફેંકીએ છીએ
 તો આ વાત પ્રત્યક્ષ દેખાય છે

આ વાત સામાન્યજન આશ્રયી છે, સર્વજન માટે
 નથી. ઘણા મહાનુભાવો પુણ્યશાળીઓ આત્માર્થીઓ છે;
 ઘણા સદાચારી પાપબીડ જનો છે, ઘણા સતજનો છે,
 ઘણી સતી-સાધ્વીઓ, પવિત્ર બહેનો, માતાઓ છે, તે
 બધા વદનીય છે; પણ આગળ કહેલી વાત સામાન્ય
 જનસમુદાયને ઉદ્દેશીને છે. કયાં પૂર્વપુરૂષોની અઢળક

વર્ત્તમાનકાળનું અદ્યપદક્ષમી ? આમ છતાં પૂર્વપુરૂષો
 દુષમ નામ મોહ છાડી દઈ સતોષ ધરતા ત્યારે
 વાસ્તવિક હાલની સ્થિતિ જોતા જીવો વધારે વધારે

તૃષ્ણાવંત થઈ ગાઢ મોહવશ થતા જાય છે !
 વૈરાગ્યની વાત પણ તેમને રુચતી નથી, અસત્પ્રવૃત્તિમાં લેવાતા

જાય છે ત્યાં તેમને આત્મજ્ઞાન ક્યાંથી સ્કુરે ? ન જ સ્કુરે જ્ઞાન ન સ્કુરે તો પછી આત્મહિત ક્યાંથી થાય ? આત્માર્થ, ક્યાંથી સરે ? ન જ સરે. તો પછી જે કાળમાં આત્મહિત ન થાય, તેના સાધનરૂપ વૈરાગ્ય-ત્યાગ ન સ્કુરે, તે કાળને જ્ઞાનીઓએ હવમ ગણ્યો-કહ્યો છે, તે વાત વાસ્તવિક છે.)

વર્તમાનકાળમાં જૈન સમુદાયમાં પણ વૈરાગ્યની અત્યંત ન્યૂનતા દેખાય છે. તત્ત્વજ્ઞાનની હીનતા એના પરિણામરૂપે દષ્ટિગોચર થાય છે. તત્ત્વજ્ઞાન લણી છવોનું

તત્ત્વજ્ઞાનની લક્ષ નથી, તત્ત્વસ્વરૂપ જાણનારા ઘણા હીનતા: કારણ ? વિરલા નીકળશે, આંગળીને ટેરવે ગણીએ એટલા જ નીકળશે. કારણ ?

તેઓને તે લણી રુચિ નથી. રુચિ કેમ નથી ? કારણ કે પ્રત્યેક જીવ પોતપોતાની પ્રવૃત્તિમાં હિંમુ ધાલી, આંખો મીચી, એવા રામ્યા-મામ્યા પડ્યા છે કે તેઓને વિચારનો પણ અવકાશ મળતો નથી વિચારનો અવકાશ મળ્યે વિચારે તો કાંઈક જીવ કુણો થઈ વૈરાગ્યમાં પ્રવેશ કરે ને ? પણ તેઓ એક આ ભવને જ દેખે છે. ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળ આડો એક મ્હોટો કોટ આવી પડ્યો છે. તેઓ તો વર્તમાન માત્રમાં જ રાચી-માચી રહ્યા છે. હું પૂર્વે કોઈ બીજા રૂપ હતો અને હજી ભવિષ્યમાં બીજા કોઈ રૂપે હઈશ, એનું એને લાનજ નથી. હું કઠી મરવાનો જ નથી, આ બધી પ્રવૃત્તિ, પ્રપંચજન સ્થાયી (Permanent) રહેવાનાં છે, એમ એ પ્રત્યેક જીવ માની બેઠા છે. હું કોણ છું ? ક્યાંથી આવ્યો ? આ સારી સંપત્તિ ક્યાંથી અને શાથી પામ્યો ? આ મારો જ પાઠાથી વિચારો દરિદ્રી, દુઃખી કેમ છે ?

મારું સ્વરૂપ શું છે?—એ વગેરે વિચારનો એને પ્રવૃત્તિ આદે
અવકાશ જ નથી. આમ વિચાર વિના વૈરાગ્યથી વિમુખ થઈ
તત્ત્વજ્ઞાનથી એ વેગળા રહે છે.)

સર્વજ્ઞ વીતરાગ અરિહંત પ્રણીત પવિત્ર જૈનદર્શન
અપૂર્વ છે. જૈનધર્મની પવિત્ર કથાનો વાસ હાલ વલ્લિકામાં
રહ્યો છે, એટલી આનંદની વાત છે; પણ તત્ત્વજ્ઞાનને
નામે શૂન્ય છે. એ પવિત્ર કથાને લઈ વલ્લિકા જૈનોનું
નામ હાલ પ્રખ્યાત છે. અને બીજે જૈનોના એટલી કથા પણ
નથી, એ જૈનોએ ગૌરવ આણવા જેવું, પોતાને પુણ્યસ્રાણી
ગણવા જેવું છે. એવા કથાધર્મવાળા કુળમાં જન્મ એ પણ

પુણ્યને લઈને થાય છે, અને પાછો
કથા જૈનનું પુણ્યનું કારણ ન. આમ જૈનવર્ગ પણ
ગૌરવ અને કથાથી દીપ્તો છે. અને જગતના બીજા
જૈન કથાથી ધર્મો પર શ્રેષ્ઠતા લોગવે છે, એ સહકથા-
દીપ્તો ત્માઓને સંતોષનું કારણ છે. એકલી કથા-
વડેજ જગતમાં વિજયધ્વજ ફરકાવતા

એ જૈન સમુદાયમાં તત્ત્વજ્ઞાનનો, સમ્યક્જ્ઞાનનો પ્રચાર થાય
તો પૂર્વનો તીર્થંકર ભગવાનના સમવસરણનો પવિત્ર અવસર
કેમ નિકટ ન આવે. આવે, પણ આ કાળના હીણપુણ્ય
જીવોનો એ ભાગ્ય કયાંથી હોય? જેને વૈરાગ્ય સ્પુરતો નથી,
વૈરાગ્યથી જે વેગળા રહે છે, સખી માત્રની અછતી વસ્તુની જે
મૂર્છા ત્યાગવા અસમર્થ છે, અસત્યમાં, અસત્ પ્રવૃત્તિમાં જે
હળી રહ્યા છે, તેને તત્ત્વજ્ઞાન કયાંથી સ્પુરે? અરે! એ સમવસ-
રણનો કાળ તો ફર રહ્યો, પણ જય લાગે છે કે તત્ત્વજ્ઞાનની મૂલ

તાને લઈ જે દયાવડે એ પવિત્ર શાસનનો વિજયધ્વનિ ગાણ
 રહ્યો છે, તે દયાનો પણ લોપ થતો જશે
 ભૂત વર્તમાનના વર્તમાન સ્થિતિ ભેદ શાસનના
 પ્રકાશવડે ભરિ આરાધનાગ પવિત્રાત્માઓએ જાગ્રત
 બ્યયપર નખાતા થવું ઘટે છે. જૈનધર્મની પવિત્ર દયાના
 દષ્ટિપાત વાસથી હાલના વણિક-વૈશ્યોના કુળ
 ઉજ્જવળ થયા છે દયાનો લોપ કરનારના
 કુળ ઠાળા થયા છે

બાકી વાસ્તવિક રીતે એ પવિત્ર શાસન તો દયાધર્મી
 શૂરવીર ક્ષત્રિયોને, રાજપુત્રોને જ છાજે તીર્થંકરમાત્ર
 શૂરવીર ક્ષત્રિયો હતા, રાજવંશી હતા, ક્ષત્રિધર્મ પાળતા
 ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરતા, દયા દયા, એકાત દયા, અમારિ,
 અહિંસા પ્રવર્તાવતા, અજીનીય વૈશવ લોગવતા, અઢળક
 દ્રવ્યસપત્તિ તેઓને હતી, મનબળ, તન
 જૈનધર્મ શૂરવીર બળ, આત્મબળ, તેઓનું નિ સીમ હતું
 ક્ષાત્ર ધર્મ આવા ઋદ્ધિવત્ હતા, શૂરવીર હતા,
 રાજપતિ હતા, જન્મતાજ ત્રણ જ્ઞાનના
 ધણી હતા, વૈરાગ્યવત્ હતા, તેઓને તે ઋદ્ધિ આદિ પ્રતિ લેશ
 માત્ર મૂરછા ન હતી તેઓ પણ તે ઋદ્ધિને તૃણ પેઠે છાડી
 ચાલી નીકળતા હતા, દીક્ષા લેતા હતા આ પવિત્ર શાસન
 તે આવા શૂરવીર મહાવીરોને છાજે છતાં ચરમ તીર્થંકર
 શ્રી મહાવીર પરમાત્માના આ પવિત્ર
 સ્થિતિ સુધાર શાસનને પ્રકાશમા લાવી તેનો જયઘોષ
 વાનો ઉપાય કરાવવો હોય તો તે જૈનીઓના હાથમા છે
 મતમતાતરની, અહમમતાની બળ

તોડી નાંખી, પ્રમાદ છાંડી, સદ્વિચારમાં ચિત્તને સ્થિર કરી, વૈરાગ્યવાસિત થવાથી તેઓને અદ્ભુત શાંતિ આવી તત્ત્વજ્ઞાનની સ્ફુરણ થશે પૂર્વે આત્માર્થ સાધેલો, એવા વિવેકી મહાપુરુષોના પગલે પુરુષાર્થ અને વિવેકપૂર્વક ચાલતાં પરમ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થશે.

હાલ પ્રાય. વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, દુઃખગર્ભિત

• દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યનું આ વક્ત્રુ કયું છે —

“દૃષ્ટેતરવિયોગાદિનિમિત્ત પ્રાયસો હિ તત્ ॥
યથાશક્ત્યપિ હેયાદાવપ્રવૃત્યાદિવર્જિતમ્ ॥
ઉદ્દેગકૃદ્વિપાશઢચમાત્મઘાતાદિકારણમ્ ।
આત્મધ્યાન હ્યસો મુખ્યં વૈરાગ્યં લોકતો મતમ્ ॥ ”

જુઓ—શ્રીમાન દરિદ્રસંસ્કૃત અષ્ટક

“અગ્રાહ્યમનસો રોદો જ્ઞાનમાખ્યાયકં ન યત્ ।
નિજામીપ્સિતલાભે ચ વિનિપાતોઽપિ જાયતે ॥
દુઃખાદિરક્તાઃ પ્રાગેવેચ્છન્તિ પ્રયાગતેઃ પદમ્ ।
અધીરો હ્યસંપ્રામે પ્રવિગન્તો ઘનાદિકમ્ ॥
શુષ્કતર્કાદિકં કિશ્કિદેચકાદિક્રમખ્યહો ।
પઠન્તિ તે શમનર્થો ન તુ સિદ્ધાન્તપદ્ધતિમ્ ॥
પ્રમથપલ્લિગ્લોધેન ગર્વોપ્માણં ચ વિમ્રતિ ।
તત્ત્વં તે નૈવ ગચ્છન્તિ પ્રગમામૃતનિર્ક્ષરમ્ ॥
વેપમાપ્રભૃતોઽપ્યેતે ગૃહસ્થાક્ષાતિશેરતે ।
ન પૂર્વોચ્ચાયિનો યસ્માન્નાપિ પદ્માન્નિપાતિનઃ ॥
ગૃહેઽન્નમાપ્રદૌર્લભ્યં લભ્યન્તે મોદકા ઘટે ।
વૈરાગ્યસ્યાયમયો હિ દુઃખગમન્ય લક્ષણમ્ ॥ ”

જુઓ—શ્રી યોગિનિયમકૃત અખ્યાતસા

વૈરાગ્યને લઈ દીક્ષા લે છે, તેઓએ તિતિક્ષા કરવી ઘટે છે; અધિકાર પ્રાપ્ત થયા પહેલાં તેઓએ દીક્ષા લેવી યોગ્ય નથી. પોતાને વૈરાગ્ય સ્ફુર્યો હોય તો તેની ઠસોટી કરવી; થોડો વખત શાંતિથી સત્શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો; અને પછીજ કોઈ સારા વિચક્ષણ આત્માર્થીઓની સલાહ મુજબ પ્રવર્તવું ઘટે છે.

દીક્ષા આપનાર સાધુએ પણ એની યોગ્યતા તપાસવી ઘટે છે. અલબત્ત, દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય દીક્ષા માટે અધિક-પણ સાચા વૈરાગ્યનું, તેવાં સાધનો પામ્યે, કારની જરૂર; નિમિત્ત થાય છે. પણ તત્ત્વજ્ઞાનની ન્યૂ અનાધિકારી-નતા-હીનતાને લઈ, તેના લક્ષના અભાવના અનર્થ વને લઈ, અથવા તેના સ્વરૂપનું જોઈએ તેવું જ્ઞાન નહિં હોવાથી જે દુઃખથી એ વૈરાગ્ય આવેલો તે દુઃખ દૂર થયે, અથવા વિસર્ગે જીવ પાછો પોતાના આગલા વિલાવિલ પરિચયમાં પડી જાય છે [જીવનો સ્વભાવ રમણતાનો છે; એને ગમે ત્યાં રમણ જોઈએ છે; રમણ વિના એ ક્ષણભર પણ રહી શકતો નથી; એટલે કાં તો એ વિલાવમાં રમણ કરે; કાં સ્વભાવમાં રમણ કરે; કાં તો એકે ચોટે; કાં તો મિષ્ટાન્ન આસ્વાદે; સ્વસ્વભાવમાં રમણતાના કારણરૂપ તત્ત્વજ્ઞાનના અભાવે એ વિલાવમાં જ રમણ કરે. | દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યે દીક્ષા લીધેલ અધિકાર વિનાના સાધુની પણ આ સ્થિતિ થાય છે. વૈરાગ્યનાં કારણરૂપ દુઃખ તો પ્રાયઃ દીક્ષાથી દૂર થાય છે અથવા વિસરી જવાય છે, કેમકે કોઈએ કુટુંબ-કલેશથી, કોઈએ ભૂખના દુઃખથી, કોઈએ અપમાનાદિના કારણથી, કોઈએ રનેહીના વિરોગા-

દ્વિધો, ક્રોધો દરિદ્રતાના દુઃખથી વૈરાગ્ય
 દુઃખગર્ભિત પામી દીક્ષા લીધી હોય છે, - તે બધાં દુઃખ
 વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ દીક્ષા લેવાથી દૂર થાય છે, અથવા વિસારે
 અને તેનું પડે છે, એટલે તેના પરિણામે જે વૈરાગ્ય
 બહુધા પરિણામ ઉપજેલ તે પણ નાશ પામે છે. દુઃખગર્ભિત
 વૈરાગ્ય દુઃખ હોય ત્યાંસુધી જ રહે છે
 એટલે જીવ નવરો પડે છે. તત્ત્વજ્ઞાન તો હોતું નથી; કેમકે
 તત્ત્વજ્ઞાન હોત તો તો સાચો વૈરાગ્ય આવત; દુઃખથી વિહ્વલ થઈ
 પુરુષાર્થહીન થઈ દીક્ષા ન લેત; શૂરવીર થઈ દીક્ષા લેત; પણ
 એ તત્ત્વજ્ઞાન તો નથી એટલે એ બિચારા સાધુ પાછા વિભાવ-
 મા પડે છે. જે ઘરનાર, કુટુંબ પરિવાર, પરિશદ, કલક, મમત્વ,
 છોડી વેષાંતર કયો તેજ ઘરનાર, પરિવાર, પરિશદ, વાહવિવાહ,
 ઝંઘડા, મમત્વ, મતમતાંતર અન્યરૂપે આ અવસ્થામાં વિશેષ
 પ્રબળપણે વસાવે છે, જેથી પરિણામે પોતાનું તો અકલ્યાણ થાય
 છે પણ પોતાના સુખ આશ્રિતોનું પણ અકલ્યાણ થાય છે;
 શાસનની અવગણના થાય છે; જેના કારણે પોતે હોવાથી
 પોતે જેવડા-તેવડા અકલ્યાણનું બાજન થાય છે. આમ વિચારી
 શુરૂએ પણ દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યવાળાને અધિકાર પ્રાપ્ત થયા
 વિના કેવળ પરિવાર વધારવાના હેતુએ, અથવા એથી એનું
 કલ્યાણ થશે, એને ભાવ આવશે એવી ક્ષમણાએ દીક્ષિત
 કરવા ઘટતા નથી; તેમ કરતાં ચોગ્ય વખત સુધી અટકવું
 જોઈએ છે.

સાધુ આશ્રયી આ વાત કહી તે પણ સામાન્યપણે કહી છે,
 સર્વદેશીય નથી. ઘણા આત્માર્થી મહાનુભાવ સંતપુરુષો,
 વૈરાગ્યવાસિત, બાવુક આત્માઓ પવિત્ર પૂજ્ય મુનિરાજે છે.

તે બધા ત્રિકગ્નયોગે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, સ્તવના યોગ્ય છે, પૂજવા યોગ્ય છે. બાકી આ વાત

સર્વદેશીય નથી, માટે હજી પણ પવિત્ર

મુદારણામાં મુનિ- શાસનનો જયઘોષ વજડાવી તેનો પ્રકાશ વરોની ઉપયોગિતા, કરવો હોય તો પવિત્ર મુનિરાજોએ ઉપર

તેઓને વિશેષ કદા મુજબ કરવું ઘટે છે. જ્યારે તેઓ સરળતાના કારણે ધરનાર, કુટુંબાદિ છોડી નીકળ્યા છે, તો

હવે તેઓએ મિથ્યા ઝઘડામાં નહિં પડતાં, અહંભમત્વ નહિં કરતાં, પરિશ્રમ પરિવારનો સંકટપ પણ નહિં

આણતાં, એકાંત સ્વ-પરહિતમાં પ્રવર્તવું ઘટે છે; વૈરાગ્ય આણવો ઘટે છે; શાંતિ રાખવી ઘટે છે; અને વિવેકવિચારે વૈરાગ્યપૂર્વક

તત્ત્વજ્ઞાનની રકુરણા કરી તેનો પ્રકાશ કરવો ઘટે છે. કુટુંબ-પરિશ્રદાદિ છોડેલ હોવાથી એઓ આ કામ બહુ સહેલાઈથી,

ત્વરાથી, નિર્વિઘ્નપણે કરી શકશે. જીવોને વૈરાગ્યનાં કારણરૂપ થશે; જીવોને તત્ત્વ સમજશે, તેઓની પુણ્યરાશિ વધશે, અને

વર્તમાનમાં તેઓ જે દુઃખ લોગવી રહ્યા છે, તેથી ઘણું દર-જો છૂટશે. તેઓને શાંતિ આવશે; તેઓને સાચી સમજ, સમ્યગ્જ્ઞાન આવશે; તેઓનું આ ભવ, પરભવ બંનેનું હિત

થશે; શાસનનો વિજયઘોષ મોટો અવાજે જગતમાં શ્રુત થશે; અને હે પવિત્ર મુનિઓ ! આપ જો

ધર્મિષ્ઠત સાહા- બધાં રૂડાં કાર્યોના કારણિક થતાં અનંત સ્વથી માધુઓને નિર્જરા કરી સિદ્ધિ પામશે. આમ અનંત નિર્જરાનો આપને સ્વપરહિતનો અપૂર્વ લાભ થશે.

લાભ.

“સવિ જીવ કેરું શાસનરત્ની,”

એ આ દ્વારા થશે; શ્રી તીર્થ કરદેવ જેને

ભાવદયા કહે છે, અને જેનો એટલો બધો મહિમા પ્રચલિત છે, તે ભાવ કરુણાનો લાભ આપને મળશે; અને કવચિત્ તીર્થ-કરનામ કર્મ ઉપાજી, તીર્થકર થઈ, લાગ્યજીવોને ઉપદેશી પરમ સિદ્ધિ વરશે. હે પવિત્ર મુનિઓ ! માત્ર પ્રમાદ છાંડવો એટલી વાર છે આમ સાધુઓ કરે તો જૈનશાસનનો પ્રકાશ તરત થાય પણ વર્તમાનભાવ જોતાં એ દિવસ અસંભવિત લાગે છે. અહો ! પોતાના હોવાપણાનું, અર્થાત્ આત્માના અસ્તિત્વનું, તેના નિત્યપણાનું, તેના કર્મકર્તૃત્વપણાનું, કર્મ લોક-તૃત્વપણાનું, કર્મથી મોક્ષ હોવાપણાનું અને મોક્ષના સાધનો હોવાપણાનું પણ ઘણા-ઘણાઓને જ્ઞાન નથી; જ્ઞાન હશે તો તે વિવેકવિચારે ફરીફરી પોતા ઉપર ઉતારી નિરધાર કરી, પોતે નિશ્ચય નહિં કર્યો હોય, આવી ઘણી ઘણી અપૂર્ણ જ્ઞાનદશા જ્યાં શ્રમણસમૂહમાં પણ વર્તતી હોય ત્યાં તેઓદ્વાર તત્ત્વ જ્ઞાનનો પ્રચાર કેમ થઈ શકવો સંભવે ? શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં વચન છે કે—“જે માધુને આ-સાધુઓને પણ ત્માનું જ્ઞાન નથી તે અબુધ સંય-તત્ત્વજ્ઞાનની જરૂર. મમાં સ્થિર કેમ રહી શકશે ? ” તેમને વિજ્ઞાસિ. પવિત્ર મુનિરાજેએ આ પવિત્ર વચનો લેક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે. જો પ્રમાદ દૂર કરે, વૈરાગ્ય આણે, મમત્વ છાંડે, વિવેક આદરે, સદ્વિચાર કરે અને તત્ત્વજ્ઞાન બાળી ઉદ્યમ કરે તો પવિત્ર સાધુઓ, સાધ્વીઓ અને બીજા જૈન સંમુદાય પોતાનું શ્રય કરી શકશે, પવિત્ર શાસનને પ્રકાશમાં આણી શકશે; પરમ કૃપાળુ મહાવીર દેવની જગતનું કલ્યાણ કરવાવાળી પવિત્ર શિક્ષાઓ જગતમાં

દેલાવી, જગતનું કલ્યાણ કરી પુણ્યના ભાગી થઈ અનંત નિર્જરા કરશે.

વિવેક વિકસાવવા, વિચાર દશા વ્ધત કરવા મોહમ મત્વ મુકવા, વસ્તુ બણી લક્ષ કરવા, સત્ય પામવા, અસત્ય છાંડવા.

આ ગ્રંથ, આ ભાવનાઓ ઉત્તમ સાધન ભાવનાનો હેતુ છે; જે નિરંતર શાંત ચિત્તે વિચારતા કલ્યાણ દૂર નથી. આ ભાવનાઓનો ઉદ્દેશ જ જગત્ જીવોનું કલ્યાણ કરવાનો છે ઉપોદ્ધાત અને ઉપસંહારથી આ વાત સહેજે સમજાશે

જગતને આડે રસ્તે ચાલતું જોઈ, વિપરીત મતિવાળું જોઈ, જોના ભક્ત આદિ ભક્તશિરોમણિથી એ સહન ન થઈ શકયું,

એટલે તેઓએ જીવોને ચાળખા લગાવવા જગતનો ઉદ્ધો માંડ્યા. (જોના ભગતના ચાળખા પ્રસિદ્ધ પ્રવાહ, વિરક્તનો છે.) બહા, એ પણ જીવો પર કરુણાનો પરિતાપ,

એક પ્રકાર છે મૂઢ જીવોને ચાળખા જોઈએ પરમ વિરક્તનો તેમ જ આ કર્તા પુરુષ શ્રી વિનયવિજયજી સાનુકેય પ્રયાસ આદિ પવિત્ર શાંત પુરુષોએ જીવોને ઉધે રસ્તે ચાલતા જોયા, છતાં નક્કામા તપી

પોતાના આત્માને આકુળબ્યાકુળ નહિ કરતાં, તેઓને શાંત રૂપે ઉપદેશ આપ્યો છે. આ ભાવનાઓમાં કેવળ મીઠાશબર્યો શાંતિકારી ઉપદેશ છે. નિરાગી મહાત્માઓનાં મૈત્રી, પ્રભાદ, કરુણા, માધ્યસ્થ ભાવનાના એ અદ્ભુત પ્રકાર જીવો.

શ્રી ઉપમિતિભવપ્રપંચના કર્તા પુરુષ શ્રી સિદ્ધધિગણિની

રચેલ એ ગ્રંથની પીઠિકા (Introduction) નિરાગી સત્યુદ્ધેની

આપણુ પામર સંસારી જીવોને દુઃખમાંથી

બિખારીની કરુણાભાવે છાડવવાના ઉપદેશનો એક અસ-
વાસી કઠી અને રહારક પ્રસંગ આપણને આપે છે. વિષયા-
જ્ઞાનીનું પાયસાન્ન સક્ત જીવે ઉપર વિષયવિરક્ત એ પુરુ-
ષોને બહુ કયા આવે છે, વિષયવિવશ

પામર જીવ જાણે એક બિખારી છે, અને વિષયરસરૂપી ચાર-
પાંચ દિવસની ખાટી થઈ ગયેલી કઠી દેહરૂપી રામપાતરમાં
ઉપજી ચાટી ચાટી તે આનંદ પામે છે. વિષયવિરક્ત પરમ
જ્ઞાનીને આ દેખી કયા આવે છે, અને તેને વૈરાગ્યરૂપી તાલે
મીઠો અમૃતમય દૂધપાક આત્મભાવરૂપ સુવર્ણ પાત્રમાં આપે છે
ત્યારે બિખારીને પ્રથમ તો પૂર્વના મોહથી પોતાની વિષયરસ-
રૂપી ખાટી કઠી અને રામપાતરનું છાડવાં ગમતા નથી, વૈરા-
ગ્યરૂપ દૂધપાક તેને રુચતો નથી; છતાં જ્ઞાની આકુળ ન થતાં
તેને કયા બાવે ફરી ફરી 'લેવા' કહે છે.

જ્ઞાનીની તિતિક્ષા બિખારી એ લેતાં પ્રથમ તો અચકાંચ છે

અને સજાગર પણ પછી જ્ઞાનીના ફરી ફરી કરુણિ
નિષ્કારણ કરુણા શબ્દોથી એ દૂધપાક પણ લે છે, પોતાની

કઠી તો છાંડતો નથી. જ્ઞાનીપુત્ર કહે છે કે-

ભાઈ, તું જાને લે. જ્ઞાનીની આ શાંત વાણીથી બિખારીનું
કામ થઈ જાય છે એને દૂધપાક કમે કમે કરી રુચી જાય છે.
ખાટી કઠી તરફની રચિ જતી રહે છે અને છેવટે વિષયરસરૂપી
ખાટી કઠી મર્વયા છાંડી વૈરાગ્યામૃતરૂપ દૂધપાક આરાજે છે
નિરાગી સંત-મહાત્માઓનો આ કયામર્યો ઉપદેશ બહુ
ચિંતારવા જેવો છે. શ્રી શાંતમુધારસ એવા ઉપદેશનો એક

દાખલો છે. અંધકાર હવે!ને ફરી ફરી શાંતભાવે-દયાભાવે
વૈરાગ્ય ભાવના ચિંતવવા વિનવે છે, સૂચવે છે, ઉપદેશે છે.
લક્ષ્ય કરે છે. જે પ્રકારે જગતજીવોનું કલ્યાણ થાય, દુઃખથી
છૂટે એ જ સાધનોનાં ઉપદેશનો એમાં ઉદ્દેશ છે. એ ભાવનાઓ
ખચીત કલ્યાણકારી છે.

આમ દુઃખથી હવેને છોડવવામાં પણ નાધનરૂપ વૈરા-
ગ્યરૂપને આ ભાવનાઓ જમાવે છે. હવે જે દેહમાં જન્મ લે
છે તે દેહપ્રતિ એને ગાઢ મોહ રહે છે.

ચક્રવર્તી અને તે દેહમાં તે રાગાદિના ગમે તેવા દુઃખો
ભુંડ દેહમમત્વમાં ભોગવતો હોય, છતાં એ દેહપ્રતિનો મોહ
સમાન. અથવા બહાલપ લેશ માત્ર છૂટતાં નથી;

ઉદ્ગતાં વધે છે. ચક્રવર્તીને પોતાના દિવ્ય

માનુષી દેહમાં ક્રોટલી મૂર્છા-બહાલપ છે તેટલી જ કાદવ-
કીચડમાં રહી ખરડાએલા ભુંડને પોતાના તિર્યંચ દેહમાં
મૂર્છા-બહાલપ લાગેલી છે. આમ આ બંનેને પોતપોતાના
દેહમાં એક સરખો રાગ રહેલો છે, છતાં ચક્રવર્તીના દેહ
પુણ્યજનિત અને ઉત્કૃષ્ટ શક્તાનું સ્થાન હોવાથી ચક્રવર્તી એ
પ્રતિ ગાઢ પ્રેમવશ થઈ ભુંડના દેહને નિશ્ચે છે; વળોડે
છે. ખંને પોતપોતાના દેહમાં મરણ પર્યંત મૂર્છિત થઈ
રાચેમાચે છે; છતાં ચક્રવર્તી કદાચ કાળધર્મ પામી, જે
ભુંડયોગિને પોતે વળોડતો તેમાં જ જન્મ પામે, તો ફરી
તેનો મોહ તે જ ભુંડ દેહમાં, પોતે પૂર્વે વળોડેલા, નિશ્ચ-
એલા દેહમાં પ્રગટે છે; એ જ દેહને એ સુખરૂપ ગણે છે;
એમાં જ મમત્વ કરે છે. એ જ દેહ મરણ એને છોડાવે છે
તો ફરી બીજા જે દેહમાં ઉપજે છે, તેમાં સુખ માની

મમત્વ કરે છે. આ જ જીવની અજ્ઞાનતા છે. જીવ વિચારે
તો આ અજ્ઞાનતા ભાસે; અજ્ઞાનતા ભાસે, તો તે ફર થાય,
મમત્વ છૂટે.

દેહ છૂટે, પણ તે પરતું મમત્વ નથી છૂટતું, તેથી જ
જીવને અવનવા દેહ કરવા પડે છે ભલે
વાસના કે મમત્વ પછી પ્રપ્રયને લઈ સારા દેહમાં જન્મ
જન્મ-મરણનાં લે, પાપને લઈ માઠા દેહમાં જન્મે, પણ
કારણ દેહ તો કરવાજ પડે છે. મમત્વ, મોહ,
વાસના, બહિરાત્મભાવ, મિથ્યાત્વ, વિક્ષમ,
દેહાત્મબુદ્ધિ એ બધા લગભગ એકાધિવાચી શબ્દપર્યાયો
છે. અનાદિકાળની મમત્વ-વાસના સાંકળવડે જુદા જુદા ભવ
સંધાઈ રહ્યા છે. એ સાંકળ જો એક વાર તુટી તો પછી ફરી
સંધાઈ શકતી નથી; ભવનો અંત આવે છે. મમત્વ ફર થાય
તો જીવને ફરી દેહ ધારણ કરવો પડતો નથી. પૂર્વકર્મ
સર્વથા નિર્જીરવા છુટાછવાયા એક-બે કે વધારે તો પંકર
ભવ કરવા પડે તે ભલે, પણ મમત્વ સાંકળ તુટી ગયેલી
હોવાથી એ ભવ લંબાઈ શકતા નથી તેનો સર્વથા અંત
આવે છે; જીવ સત્સુખ પામે છે. મમત્વ સાંકળ તુટી જાય,
તો એ ભવનો અંત આવે, મમત્વ-સાંકળ જેમ જેમ લંબાય છે
તેમ તેમ ભવ પણ લંબાય છે, નવા નવા દેહ ધરવા
પડે છે.)

દેહ બે પ્રકારના છે. (૧) સ્થૂલ (૨) સૂક્ષ્મ.

(૧) સ્થૂલ તે આ ઓદારિક દશ્ય શરીર.

(૨) સૂક્ષ્મ તે તૈજસ અને કાર્માણુ.

પ્રત્યેક જીવને આ (૧) સ્થૂલ (૨) સૂક્ષ્મ અથવા તેમાજ શમાઈ જતા આ (૧)* ઔદારિક (૨) તૈજસ (૩) કાર્મણ શરીર છે આ ત્રણ સિવાય બીજાં (૧) સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ આહારક અને (૨) વૈક્રિય એ શરીરના હેઠ, સૂક્ષ્મ સાથે પ્રકાર છે. આહારક શરીર તો કોઈ મમત્વનો સંબંધ લગ્નિધ-સિદ્ધિ પામેલા મહાત્માને વિષે ઘટે-તે પોતાનાં શરીરને સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ કરી શકે, વૈક્રિય શરીર પણ એવા પુરૂષને ગુણનિષ્પન્ન હોય; પણ નારકી-દેવતાને તો વૈક્રિય શરીરજ હોય, તેઓને ઔદારિક શરીર ન હોય

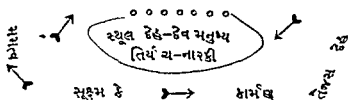
જીવને જ્યાં સુધી નવા હેઠ ધરણ કરવા પડે છે ત્યાં સુધી એક સમય માત્ર શરીર વિના નથી રહેતો. એક હેઠથી છૂટતા ભલે તે સ્થૂલ (ઔદારિક કે વૈક્રિય) હેઠ પડ્યો રહે કે વીખરાઈ જાય, પણ સૂક્ષ્મ (તૈજસ અને કાર્મણ) હેઠ તો તેની સાથે જ જાય છે એ સૂક્ષ્મ હેઠ ચર્મચક્ષુથી દેખી શકાય એવો નથી. યદ્યપિ એ હેઠ સૂક્ષ્મ હેઠ સ્વરૂપ રૂપી છે તો પણ દિવ્ય ચક્ષુઓજ અથવા જ્ઞાનિઓજ એને પ્રત્યક્ષ કરી શકે છે જીવની પેઠે એ સૂક્ષ્મ હેઠ પણ સકોચવિકાસનું બાજન છે જીવ અરૂપી છે ત્યારે આ સૂક્ષ્મ શરીર રૂપી છે જીવને જ્યાં સુધી મમત્વ રહે છે ત્યાં સુધી એ હેઠ એની સાથે જ રહે છે, એક સમય માત્ર એને છોડતો નથી |

* દેવતા-નારકીને ઔદારિક બદલે વૈક્રિય શરીર હોય એથી નવા નવા રૂપ ધારી શકે એ શરીર છેલ્લું છેદાય નહિ, બેલું બેદાય નહિ, એકમાથી અનેક રૂપ ધાય, પાસ પેઠે વીખરાય, બેગુ થાય

ભલે એક સ્થૂલ દેહ ઊઝ્યા પછી બીજો સ્થૂલ દેહ ધારણ કરતા કાંઈ સમય નાથ, (આ અંતરને વિગ્રહગતિ કહે છે) પણ એટલો સમય પણ આ તૈજસ શરીર તો સાથે જ હોય છે

દેહ પરથી મમત્વ છૂટે તો એ સૂક્ષ્મ શરીરનું બળ ઘટે અને નાશ પામી જીવને સર્વથા મોકળો કરે બધા સ્થૂલ દેહમાં એક સકલનારૂપે સામાન્યપણે આ સૂક્ષ્મ (તૈજસ અને કાર્મણ દેહ) શરીર રહેલ છે સ્થૂલ દેહને એ સૂક્ષ્મ તૈજસ અને કાર્મણ દેહ જ નભાવે છે સૂક્ષ્મ શરીર બુદ્ધ પડયું કે સ્થૂલ દેહ સડવા કે વીખરાવા માટે છે જીવ વિનાનું યોગીયું સડી જાય છે અને જીવ હોય છે ત્યાં

જીવ વિનાનું લગણ એ નહે છે, એનું કારણ સૂક્ષ્મ યોગીયું સડવાનું શરીરનું અનુક્રમે છૂટવું અથવા હોવાપણું કારણ છે સૂક્ષ્મ શરીર જ્યાં સુધી જીવને વળગેલ છે ત્યાં સુધી જીવનો મોક્ષ નથી એ સૂક્ષ્મ શરીર (તૈજસ-કાર્મણ) પણ મમત્વ ગયે છૂટે છે આ વાત બહુ શાંતિથી વિચારવા જેવી છે)

Mamatra and the fine body form the common link, running through all the various births, low

, or high. They bind the births fast.

How new If once the link is loosened & cut, births arise? the joint strength of the different

births is divided and decreased. New births stop arising, and if they at all arise, owing to previous karmas not being destroyed, they arise scattered, there is no cohesion between themselves, their strength is altogether annihilated, owing to the destruction of the common link of mamatva, which joined them, and they can not, by themselves, work out another birth Undestroyed previous karmas may give rise to another birth, but previous birth cannot do so

આમ મમત્વ જવાથી ભવ અટકે છે આ વાત સુમુક્ષુઓએ ખચિત વિચારવી ચોગ્ય છે. આ ભાવનાઓ, આ શાંતમુદ્રારસ એ વિચરજગતિ, વિવેક, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનનું કારણ થશે એજ એનો ઉદ્દેશ છે. જિજ્ઞાસુઓએ ફરી ફરી આ અંથ વાંચવા જેવો છે.

આ બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ પૂર્વના મહાન મુનિવરોએ જુદી જુદી ભાષામાં જુદા જુદા રૂપે આ અનુગ્રેક્ષાના ગદ્ય-પદ્યમાં વર્ણવ્યું છે સંસાર જુદા જુદા પ્રયોગીભવના તાપથી આકુળ થએલા જીવોને એ પવિત્ર ભાવના ઉપશમ મેઘની જળધારા સમાન શીતળકારી છે. સંસારરૂપી ખારા પાણીના સમુદ્રમાં પ્રવાસ કરતા

શ્રી સકલચંદ્રજી તરસ્યા આત્માથીને એ ભાવનાઓ
 શીતળ અમૃત રસનાં ઝરણુ સમાન છે.
 શ્રી યશઃસૌમજી. હમણાજ થઈ ગયેલા ઉપાધ્યાય શ્રી સક-
 લચંદ્રજી તથા મુનિ શ્રી યશઃસૌમકીર્તિએ
 બનેએ જુદે જુદે રૂપે દેશભાષામાં અસરકારક ઢાળરૂપે એ
 ભાવનાનો ભવ્ય જીવોને બોધ કર્યો છે. શ્રી શુભચંદ્રાચાર્યે
 જ્ઞાનાર્ણવ નામનો પરમ તાત્ત્વિક ગ્રંથ
 શ્રીશુભચંદ્રાચાર્ય. રચ્યો છે તેમાં પણ આ બાર ભાવનાનું
 સંસ્કૃત શ્લોકમાં શાંતિ ઉપજાવે એવું વર્ણન
 શ્રીકાર્તિકેયસ્વામી કર્યું છે. પૂર્વે થઈ ગયેલા મહાનિર્ગ્રંથ
 કાર્તિકેય સ્વામીએ આ ભાવનારૂપે
 અનુપ્રેક્ષા પ્રકાશી છે - એ તો આ બધા કરતાં ચઢે એવી છે.
 “સ્વામિ કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા” એ નામે એ પવિત્ર ગ્રંથ જોળખાય
 છે તેમ જ આ શાંતસુધારસ ગ્રંથ શ્રી વિનયવિજયજી
 મહારાજે રચ્યો છે. હમણાં જ થઈ ગયેલા શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે પણ
 આ ભાવનાવાસિત લઘુ પણ અપૂર્વ “ભાવનાબોધ”
 નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે. ચમત્કારી અને મનહર દેશભાષામાં
 કથાપ્રસંગો સાથે એ ગ્રંથ લખાયેલો હોવાથી જીવોને બહુ
 અસર કરે છે, કર્તા પુરૂષની આંતરદશાનું પ્રતિબિંબ એ ગ્રંથમાં
 પડે છે. આ સિવાય આગમસાર, જૈન
 શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર તત્ત્વાદર્શ વગેરેમાં પણ આ ભાવનાઓનો
 કયાંય સંક્ષેપે, કયાંય વિસ્તારથી બોધ છે.
 શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં તો આ બોધ અપૂર્વ છે. આમ ઠેકાણે
 ઠેકાણે જીવોને વૈરાગ્યવાસિત કરવાના હેતુએ, તેઓને જ્ઞાન
 પગાડી સંસાર દુઃખમાંથી મોકળા કરવાનાં હેતુએ પરમકૃપાળુ

આચાર્યો આ વૈરાગ્યમય ભાવના ગાઈ ગયા છે; વર્ણવી ગયા છે; તેનો ફરી ફરી ઉપદેશ કરી ગયા છે. એ ભાવનાઓ બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં તણાતા જીવો જો એક વાર શાંતિથી વાંચે, તો તતકાળ તો તેમને સ્તબ્ધ કરી દિયે એમ છે. મુમુક્ષુઓએ એ ભાવનાઓ ફરી-ફરી વિચારવા જેવી છે.

શ્રી સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર, સમ્ભવિતકર્ત્ત્વ, દ્રવ્યાનુયોગતકર્ણા, આદિ પવિત્ર શાસ્ત્રો જે દ્રવ્યાનુયોગનો

સિદ્ધાંત જ્ઞાન સીધી રીતે (directly) બોધ આપે છે, તે અને આ ભાવ- બોધને માટે જીવને આ ભાવનાઓ લાયક નાઓનો સંબંધ કરે છે. અથવા બીજી રીતે કહીએ, તો જ્યારે પૂર્વોક્ત પવિત્ર શાસ્ત્રો દ્રવ્ય સ્વરૂપ, વસ્તુ-સ્થિતિ સીધી રીતે સમજાવે છે, ભાવવાચકરૂપે (abstract exhortation) નિરૂપણ કરે છે ત્યારે આ ભાવનાઓ દ્રવ્ય સ્વરૂપનો, વસ્તુસ્થિતિનો આડકતરી રીતે (indirectly) જીવને બોધ કરે છે, વસ્તુસ્થિતિનું દૃષ્ટાંતરૂપે (concrete exhortation) જીવ ઉપર ઉતારીને નિરૂપણ કરે છે, જે જીવને શીઘ્ર ચોંટી જાય છે, સમજાય છે, અને તેને વિશેષ સમજવાને પૂર્વોક્ત શાસ્ત્રનો અધિકારી કરે છે, તે તે શાસ્ત્રો માટે પાત્ર કરે છે. ભાવનાઓવડે જીવ વૈરાગ્યવાસિત થાય છે; તેનામાં વિવેક જાગે છે; તે કુણો થાય છે; સ્થિર થાય છે; વિષયથી મરાડુમુખ થાય છે; ઇચ્છારોધ કરે છે; ઉપ-યોગ જાત્રત ગળી આશ્રવનાં કારણો રોધવા બળી પ્રવર્તે છે; સંવર આદરે છે અને બાહ્ય-અજ્યતર ભેદે યથાશક્તિ તપક્રિયા આચરે છે. આથી તેને પવિત્ર શ્રુત-સિદ્ધાંતનો બોધ પરિણમે છે. તે શ્રુત-સિદ્ધાંતનો અધિકારી થાય છે. પૂર્વોક્ત શ્રુતો વિના શ્રુત-સિદ્ધાંતનો બોધ તેને ઉઘટો ચલ્યા કરે છે.

નવહીક્ષિત સાધુ આટલા વરસ હીક્ષા પાળે, ત્યારે આ
સૂત્રનો અધિકારી થાય, આટલા વરસ
સાંપ્રદાયિક હીક્ષા પાળે ત્યારે આ બીજા શાસ્ત્રનો અધિ-
જ્ઞાન અને કારી થાય, તથા અમુક સિદ્ધાંતમાં પ્રવેશ
તેનું રહસ્ય કરવા પૂર્વે યોગઉપધાન સાધુએ વહવા
જોઈએ, આચરવા જોઈએ, એ વગેરેના

કારણમાં આ જ રહસ્ય રહેલું છે હીક્ષા લીધા પછી સાધુની
આત્મરક્ષા ઉત્તરોત્તર સુધરતી જવી જ જોઈએ કારણ આહાર-
પાન રથડિલ, વિહાંગ, શયન અને પ્રતિક્રમણ-પ્રતિલેખન-દેવ-
દર્શનાદિ નિત્યનૈમિત્તિક ક્રિયા ઉપરાત સફળરૂપે અને વડિલ રૂપે
બ્રાતાઓના વૈયાવૃત્ય, અને શાસ્ત્રશ્રવણ, મનન નિદિધ્યામન-
આ એની હ્રમેશની પ્રવૃત્તિ હોય આવી પવિત્ર પ્રવૃત્તિથી
એઓની આત્મરક્ષા ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ થતી જવી જોઈએ
આમ અમુક વરસ ચાલે એટલે અમુક શાસ્ત્રને યોગ્ય
દશા થયેલી હોવી જોઈએ એથી કાઈ બીજા જોકાદ-

એ વરસ જાય એટલે વળી બીજા
અધિકાર વિના ઉત્કૃષ્ટ શાસ્ત્ર માટે યોગ્યતા થાય આમ
જ્ઞાન પરિણમે અધિકાર પ્રાપ્ત થયા વિના શાસ્ત્ર-
નહિ.

બોધ યથાર્થ પરિણમે નહિ, એમ
ધારી પૂર્વ મહાપુરુષોએ આ અભ્યાસ
ગ્રાહી છે, આ સ પ્રદાય પ્રવર્તીઓ છે, પણ કાળદોષને લઈ એ
આમનાય-સ પ્રદાયનો લોપ થયો છે

યોગઉપધાન વહેવામાં પણ અમુક દિવસ પર્યંત ઇન્દ્રિય
કમનપૂર્વક વિવિધ તપશ્ચર્યા, જ્ઞાન-

યોગ-ઉપધાનનું આરાધનારૂપ ક્રિયાનુષ્ઠાનો કરવાં પડે છે; રહસ્ય. જેનો હેતુ પણ અમુક શાસ્ત્રોની અધિકાર પ્રાપ્તિનો છે. ઇન્દ્રિયદમન, તપશ્ચર્યા અને જ્ઞાનારાધનક્રિયાથી છપ બહુ બહુ કુણો થયેલ હોવાથી તે શાસ્ત્ર તેને યથાર્થ પરિણામ આપે છે. યોગ-ઉપધાનાદિમાં આવેા પરમાર્થ રહેલો છે, તે સમજીને જો કરવામાં આવે તો બહુ લાભનું કારણ થાય.

શાસ્ત્રમાં સાધુ મુનિરાજને ગીતાર્થ કહ્યા છે અને શ્રાવકોને-ગૃહસ્થીઓને “લઘ્વઠા” લખ્યાર્થ કહ્યા છે, તે પણ આ અધિકાર લેદરૂપ કારણને લઈને /ગૃહસ્થીઓ ગૃહવાસમાં રહેતા હોવાથી યથોચિત ઇન્દ્રિયદમન, તપશ્ચર્યા કરી શકતા નથી; બ્રહ્મચર્ય પાળી શકતા નથી, વૈરાગ્યવામિત હોતા નથી હોય છે, તે જોઈએ તેવા નહિ ઉપરાત ઘર-કુટુંબના નિર્વોહ અર્થે વ્યાપારાદિમાં ગુથાએલા હોવાથી અસ્થિર ચિત્તવાળા હોય છે. આવી દશામાં તેઓ સિદ્ધાંત વાંચે તો તેમને પરિણામ ન આપે, સમજાય નહિ. તેના રહસ્યાર્થ સમજાય નહિ

અને ઉલટા સિદ્ધાંત વાંચ્યાનું માન વહે
સિદ્ધાંત વાંચ- સિદ્ધાંત-બોધ આત્મહિત લાણી થવા બદલે
નતા ગૃહસ્થીઓ ઉલટો વાઢ અર્થે કે ખંડન-મંડન અર્થે
અનાધિકારી. શાય. આથી જ્ઞાનીઓએ ગૃહસ્થીઓને
કારણ ? અધિકારપ્રાપ્તિ વિના, શ્રુત-સિદ્ધાંત વાંચ

શુરુ સમીપે વિનયપૂર્વક તત્ત્વજ્ઞાન સાંભળી, તેના અર્થ સાંભળી તે વિચારવા, મનન કરવા, ફરી ફરી ધારવા એવો અધિકાર છે.

“ પાત્ર વિના વસ્તુ ન રહે, પાત્રે આત્મિકજ્ઞાન ”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

આમ પાત્રલેહને લઈ જ્ઞાનીઓએ શ્રુતસિદ્ધાંતના અધિકારનો વિધિનિષેધ કર્યો છે, પણ આ રહસ્ય વાર્તા ભૂલી જવાથી પણ હાલ તત્ત્વજ્ઞાનની ન્યૂનતા જેવામાં આવે છે. તેમ છતાં તત્ત્વજ્ઞાનની એ ઓછાશ ટાળવા, તેની વૃદ્ધિ થવા, જીવને તત્ત્વજ્ઞાન અર્થે પાત્રતા પામવા આ પવિત્ર ભાવનાઓ અમોઘ

સાધનભૂત છે. આ ભાવનાઓના અનુપ્રેક્ષ-

સદ્ભાવનાઓ યુથી, ફરી-ફરી ચિંતવનથી ગમે તે જીવ

પાત્રતાનું કુણો થઈ, ઠરી, સન્મુખવૃત્તિવાળો થઈ,

કારણ તત્ત્વજ્ઞાનનો અધિકારી થાય છે; તે પામે છે

અને તેનું પરમ કલ્યાણ થાય છે. રાજ-

રાજેશ્વર ભરત મહારાજ આ ભાવનાઓથી જ અરિસા ભવનમાં કેવલજ્ઞાન પામ્યા; આત્મ-આદર્શમાં પોતાનું સ્વરૂપ જોઈ જાણી શક્યા આર મોટી હત્યાનો કરનારો ઉગ્રપાપી દંડપ્રહારી જેવો જીવ આ ભાવનાઓવડે અત્મકલ્યાણ પામ્યો. ઉગ્ર સ્વરૂપવાળા મુનિને પણ નિજાંછનારા ચિલાતીપુત્ર જેવાને પણ આ અનુપ્રેક્ષાએ કેવલયપદ આપ્યું આવી આ ભાવનાઓ કલ્પવૃક્ષ સમાન છે માત્ર જીવે એ ફરી-ફરી શાંતિપૂર્વક વિચારવી જોઈએ છે.

જગત્ ખેદમય છે, અનિત્ય છે, અનંત દુઃખમય છે. નેમાંથી છૂટવા હે લબ્ધો! પરમ પુરુષાર્થ કરો, સન્માર્ગે વળો-એણું વારતવિક સ્વરૂપ જે ભાવનામાં પ્રદર્શિત કર્યું છે તે આ ભાવનાઓને હાલનો કેળવાયેલો વર્ગ

Misanthrophy, Misanthrophy અથવા Pessimism Pessimism, and અથવા cynicism ના રૂપમાં નહિં cynicism અને હાઈ જાય એવી આશા છે. આ ભાવનાઓનું શુદ્ધ વૈરાગ્ય સ્વરૂપ છે તેઓ સમન્વ્યા હશે, તેનું હાર્દ, તેનો આશય છે તેઓના હૃદયમાં બરાબર

ઉત્તરો હશે અને misanthrophy, pessimism અને cynicism નું સ્વરૂપ પણ તેઓ બરાબર જાણતા હશે તો તો આ બૂલાવો નહિં ખાય. આ ભાવનાઓ વૈરાગ્ય અને ઉદાસીનતાનો બોધ આપે છે; તેમજ આ misanthrophy, (મીસેનથ્રોપી) pessimism (પેસીમીઝમ) અને cynicism (સાઈનીસીઝમ) માંથી પણ વૈરાગ્ય, નૈરાશયભાવ, ઉદાસીનતા—એ અર્થધ્વનિ નીકળે છે. આટલાથી જ આ ભાવનાઓને એ ઉપરોક્ત “ મીસેનથ્રોપી ” આપ્તિનું રૂપ આપવા અથવા તેને તેમાં સેજ-સેજ કરવા રૂપ બૂલાવો નહિં થાય એવી આશા છે.

આ ભાવનાનાં વૈરાગ્ય-ઉદાસીનતા અને આ “ મીસેનથ્રોપી ” આદિથી ધ્વનિત થતા વૈરાગ્યોદાસીન્યમાં આકાશપાતાળનો ફેર છે. આ પવિત્ર ભાવનાઓ વસ્તુનું સ્વરૂપ બતાવી, વસ્તુના જ્ઞાન બધી લક્ષ કરાવી, હુઃખને હુઃખરૂપે બતાવી, હુઃખનાં કારણ બતાવી, સુખને સુખરૂપે બતાવી, સુખનાં કારણ બતાવી, હુઃખના કારણો છાંડી હુઃખથી મુક્ત થવા, સુખનાં કારણો સાધી સુખ પ્રાપ્ત કરવા,—શાંતિ-ધીરજ-હિંમત અને વિવેક-પૂર્વક પુરુષાર્થ કરવાનો પરમ કડયાણુકારી ઉપદેશ જીવોને આપી, તેઓને હોશમાં, હિંમતમાં રાખે છે, નિરાશ થવા નથી દેતી, જાગૃત-ઉદ્યમવત રાખે છે; ત્યારે આ મીસેનથ્રોપી આદિ રૂપ વૈરાગ્ય-નૈરાશય-ઓદાસીન્ય તો જીવોના ટાંટીયા જ ભાગી

નાખે છે, તેમને નિરાશ, નાહિ મત કરે છે, તેઓના હોશ-કોશ ઉડાડી દઇ તેઓને પુરુષાર્થહીન કરે છે, ઉદમશ્વર કરે છે આ પવિત્ર વૈરાગ્યાત્મક ભાવનાઓ જ્યારે આખા વિશ્વના જીવો પ્રતિ મૈત્રીભાવ-બંધુભાવ ઉપજાવે છે, ગુણવાન ઉપર પ્રીત-પ્રમોદ ઉપજાવે છે, દીન-દુખી-રોગી ઉપર કરુણા ઉપજાવે છે, અને વારી ન કાપે એની દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા ઉપર (Equanimity, Equilibrium of mind) મધ્યસ્થતા, ઉપેક્ષા, ઔદાસીન્ય ઉપજાવે છે, મૈત્રી, પ્રમોદ, કામજ્વલ અને માધ્યસ્થનો બોધ કરે છે ત્યારે આ ‘મીસેનથ્રોપી’ આદિ વૈરાગ્ય-નૈરાશ્યભાવ જીવોને જગતના જીવો ઉપર, ભાવો ઉપર તિરસ્કાર-અભાવ ધિક્કાર-ઉપજાવે છે, ધિક્કાર, તિરસ્કાર, અભાવની દૃષ્ટિએ જોના શીખવે છે “મીસેનથ્રોપી” ને વૈરાગ્યોદાસીન્ય નામ જ ધનુ નથી એથી ખરા ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્યને કનક આવે છે આ ભાવના વાસિત વૈરાગ્ય જ્યારે જીવનું ચિત્ત પ્રસન્ન રાખે છે, વદન પ્રપુલ્કરે છે, સત્પુરુષાય પૂર્વક હિંમત અને આશામા રાખે છે ત્યારે કોઈ misanthrophist કે pessimist કે cynic નું ચિત્ત ખિન્ન હોય છે, વદન નિસ્તેજ-મ્હાન-ઉદાસ (gloominess) હોય છે, તેનું ચિત્ત નૈરાશ્યભાવ લાગે છે, તે બધે બહાર અને અંતરમાં ખૂંટ-ખૂંટ ને ખૂંટ જ દોખે છે

જ્યારે ખરા વૈરાગ્યવાન જીવ ગમે તેવા દુખના પ્રસંગમાં પરમાનંદમાં રહે છે, ખરૂં સુખ આપવા શુદ્ધ વૈરાગ્ય એ અસમર્થ પુદ્ગલની આશા રાખતો નથી, Real optimism તેથી નૈરાશ્યભાવ લાગે છે વિપરીતી છે વિહ્વલ થતો નથી (optimistic view)

‘જે થાય તે સારા માટે’ એ દૃષ્ટિએ
 એ જુએ છે; હુઃખનાં પ્રસંગ આવ્યે પૂર્વનાં પ્રારબ્ધ વિચારે
 છે; તવળા ચિંતવે છે, પૂર્વે અશુભ કર્મ કર્યા હશે, તો આ
 માઠો પ્રસંગ આવ્યો છે, તે શાંતિથી પ્રસન્ન ચિત્તે ભોગવી લેવો.
 (as a man sows, so shall he reap) ફરી માઠો કર્મ ન
 થાય એ લક્ષ રાખવો—આમ ચિંતવે છે; નેમ સુખના પ્રસંગમાં
 છાકી નથી જતો. સાંપડેલું સુખ પણ ઉદ્વેગ વિના, આકુળ થયા
 વિના ભોગવે છે; ત્યારે મીસે-ત્રાપીસ્ટ આદિ વિના કારણ જગત
 પ્રતિ દ્રેષ કરે છે; પોતાને પૂર્વ કર્મને લઈ ભોગ સાપડ્યા તો તે
 આકુળ ચિત્ત કર્યા વિના શાંતિથી ભોગવતો તો નથી, અથવા
 એથી છૂટું તો ઠીક એમ ઇચ્છવાને બદલે એ પ્રતિ દ્રેષ કરે છે
 એટલું જ નહિ પણ ખીજને સુખ ભોગવતો જોઈ બળે છે; તેના
 પ્રતિ અભાવથી જુએ છે; ખરો રસ્તો પામી શકતો નથી.)

આ ભાવનાનો વગવડ એકાત સમભાવ (equanimity) નો બોધ કરે છે, અને એવા વરાગ્યવાન જીવો તેવા સમભાવ-
 વાળા હોય છે. આમ આ વૈરાગ્ય કેવળ પરોપકારમય, પરમાર્થ-
 મય છે; એને ખરેખરા optimism,
 શુદ્ધ વૈરાગ્ય એ philanthropy નું નામ ઘટે છે. સ્વ
 catholic અને પરતું, પોતાનું અને જગતનું કેમ
 charity છે કહ્યાણુ થાય એ જ એનો ઉદ્દેશ છે;
 એ અર્થે જ એનું પ્રવર્તન છે. Catholic
 charity (વિશ્વદયા) નામ એને છાજે છે. ઉદાસીનનો અર્થ
 gloomy, કે melancholy mood માં લઈ જવાનો નથી.
 જ્ઞાનીઓ ઉદાસીનતાને સમદૃષ્ટિ, મધ્યસ્થતા, ઉપેક્ષા

કહે છે. વ્યુત્પત્તિ (etymological meaning) અર્થથી એ સિદ્ધ થાય છે:-

ઉત્=ઉંચે, જગત્ના ભાવથી ઉંચે, તે દેખાય તેમ તેથી પર, અલગ, નિરાળા, નિર્લેપપણે, આસૂ=એસવું.

ઉઠાસૂ=ઉંચે, જગત્ના ભાવથી ઉંચે, તે ભાવ દેખાય તેમ તેથી પર, અલગ, નિરાળા નિર્લેપ, રહીને એસવું.

આવી સ્થિતિને જ્ઞાનીઓ ઓઢાસીન્ય, ઉઠાસીનતા કહે છે.

ગ્લાન વદન (gloomy face) કે ખિન્ન ચિત્ત

ઉઠાસીનતા, (melancholy mood) નો તો એમાં not gloominess, અવકાશ જ નથી. કોઈ જીવને મરણ

but equilibrium પ્રિય નથી; બધાને મરણનો ભય છે; તેવા of mind ભયાનક મરણથી પ્રત્યેક જીવને ડુંખી

થતા જોઈ જ્ઞાનીઓએ જગતને, ભવને, મંસારને ડુંખી કહ્યો તેમા શું જોડું કહ્યું? વિષયાધીન વૃત્તિથી રોગાદિના જીવ ડુંખ

પામે છે; તો વિષય એ ડુંખરૂપ કહ્યા, એમા યે એઓએ શું જોડું કહ્યું? મમત્વથી, મોહથી, રાગથી, દ્વેષથી ડુંખ

છે, એમ કહેવામાં એઓએ શું જોડું કહ્યું? વિષયથી વિરક્ત થવામાં, મોહ, મમત્વ, રાગદ્વેષ છાંડવામાં, વૈરા-

ગ્યમા સુખ છે, એમ કહેવામા તેઓએ શું જોડું કીધું? એઓએ તો જ્ઞાનુભવ વીતક ચરિત્રથી

વૈરાગ્ય અને વસ્તુસ્થિતિનો યથાસ્થિત બોધ આપ્યો; વિશ્વદયા. અને જગત્ના જીવો પર કરુણા આણી

એઓને ડુંખથી નિવર્તવાનો, સુખ પામવાનો રસ્તો બતાવ્યો આ રસ્તો તે વૈરાગ્ય છે; એ ખરેખર

catholic charity (વિશ્વદયા), optimism (પરમાર્જુન-દર્શકમાર્ગ) કહેવા યોગ્ય છે. આ ભાવનાના વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ આમ સમજી દેખવાયલા ભાઈઓએ પણ જોને. આશ્રય કરવો યોગ્ય છે. કોઈ ભાઈ વળતે જોમ કહે કે આ વૈરાગ્યને તમે philanthropy (પરોપકાર) આદિ નામ આપો છો, તે અસ્થાને છે. જગતના જીવોને, મનુષ્યોને સુખ આપવાનાં સાધનો (Designs & Inventions) યોજવા-શોધવામાં હાલના નિદેશીય પાશ્ચાત્ય શોધકો પડ્યા છે; મનુષ્યોનાં સુખ અર્થે Railway, Steamships, આદિ શોધો કરી, અને હજી નવી-નવી શોધો કરી રહ્યા છે; અને પ્રતિદિવસ કંઈ નહિં ને અરિહંતનું કંઈ નવી શોધ મનુષ્યોને આનંદ આપે, જગત્વાત્સલ્ય શાતા ઉપજાવે જોવી નીકળી રહી છે; માટે ખરેખર Philanthropy (પરોપકારવૃત્તિ) તો આ જોજોની મનુષ્યના સુખ માટેની શોધક વૃત્તિને કહેવી ઘટે છે. આનું સમાધાન જોમ છે કે આ વૈરાગ્યના બોધનારા ગરમજ્ઞાનીઓ પરમ કરુણા-વીતરાગ, the real વાળા હતા. તેઓ જગત્-ત્મલ હતા; philanthropist જગતના જીવોનાં દુઃખથી તેઓ કંપતા; ત્રાસ પામતા; દેવા પ્રકારે જગતના જીવોનાં દુઃખ ટળે, દેવા પ્રકારે તેઓને સુખ થાય, તેઓનાં દુઃખનું કારણ શું છે ? જો અહોનિશ રટણ કરતા. જોજોએ અનુમાનથી, તર્કથી, ઇતિહાસથી, સ્વાનુભવથી જોઈ જોઈને જોયું, તો જગતના જીવોને મરણનું મોટામાં મોટું દુઃખ દીકું. જીવને ફરી ફરી જન્મવું, ફરી ફરી મરણું, —જો સમાન અન્ય

મોહાદું દુઃખ તેઓની દૃષ્ટિમાં ન આવ્યું. આથી તેઓ
 તે જન્મ-મરણનાં કારણરૂપ દુઃખનું કારણ શોધવા મંડ્યા.
 શોધતાં શોધતાં તેઓને દુઃખનું કેવળ કારણ નિષ્કારણ રાગ-
 દ્વેષ, મોહ-મમત્વ માલૂમ પડ્યું. પોતે એ કારણો ટાળી, મમ-
 ત્વ છાંડી, દુઃખરહિત થઈ સુખ પામ્યા-જગતના એકાત દુઃખ
 રૂપ જન્મ-મરણથી બચ્યા, અને જગતના જીવોને એ દુઃખથી
 બચાવવા આ વૈરાગ્યનો બોધ કર્યો [એ તેઓએ જગતના
 બાવ સ્થાથી દીઠા હતા, જીવોનું આયુષ્ય, એક દેહને વિષે
 રહેવું અથવા દીઠું હતા તો તેઓ ખચીત હાલની Rājānī
 આદિ શોધો કરતા પણ શ્રેષ્ઠ બીજી અનેક શોધો કરવા પ્રવ-
 ર્તેતા, એટલું જોઈતું સામર્થ્ય હતું. સાથે વળી જગત
 જીવોના કલ્યાણની ઇચ્છા એ સામર્થ્યને ટેકો આપે એમ
 હતું; પણ જીવોનું આયુષ્ય તેઓએ અથળ ન દીધું. પુણ્યલો
 સ્વભાવ સરી જવા, નાશ પામવારૂપ ભોયો અને જીવોને
 દુઃખના કારણરૂપ એક જન્મ-મરણ જ ભોયું. આથી એઓએ
 પૌણ્ડલિક વિનાશવંત શોધો ભણી દૃષ્ટિ
 અર્વાચીન શોધો નહીં આપતાં જગતનાં દુઃખનું કારણ
 અને જન્મ-મરણ કેમ ટળે ? એ વિચારવા,
 પરમ જ્ઞાનીઓની શોધના પ્રવર્ત્યા. અને એ શોધ કરી
 દયા જીવોને એ રસ્તો બતાવ્યો આમ જીવો
 આ વૈરાગ્ય જ પરમ પરમાર્થબુદ્ધિ, પરો-
 પકાર બુદ્ધિનો માર્ગ છે. પરમ જ્ઞાનીઓ અરેખરા Phil-
 anthropists, પરોપકારી પુરૂષો હતા, એ નિસંશય છે.
 સુખનું સ્વરૂપ આત્મામાં પોતામાં દીધું, બીજે ન દીધું, તે
 તે કહી દીધું. તે સાધવા-પ મવા વૈરાગ્યનો ઉત્તમ રસ્તો બતાવ્યો.

આમ આ ભાવનાઓ પરમ કલ્યાણરૂપ છે. આમ આ વૈરાગ્યોપદેશક ભાવનાત્મક શાંતસુધારક આખાલવૃદ્ધને, ભણેલને, અભણને-ખધાને એક સરખી રીતે ઉપયોગી, ઉપકારી, કલ્યાણકારી છે. શાંત ચિત્તથી, પ્રકુલ

ભાવનાઓના મનથી તેઓને એનો અમૂલ્ય આશ્રય ખધાને એક સરખો હેવા નમ્રત્વારે વિનંતિ છે. તેમાં પણ ઉપકાર.

કેળવાયલા ભાઈઓનું મન એ તરફ પ્રેરવું અતિ આવશ્યક છે. કેળવાયલાં બંધુઓ, ભગિનીઓ ! પવિત્ર જૈનશાસનને પ્રકાશમાં લાવવાનો હાલ દેશકાળ એતાં ખરો આધાર આપણા ઉપર છે. કેળવણીથી સંસ્કાર પામેલાં આપણાં ચિત્ત ખચીત

An appeal to the રહસ્ય, પરમાર્થ વાર્તા સમજી શકશે. educated Jains. આપણે તત્ત્વજ્ઞાન પામશું તો તે સ્પુરણી,

Their duties. વિકસાવી આપણને પોતાને અને જગતના

હવેને કલ્યાણનાં કારણરૂપ થશું. એ

પવિત્ર તત્ત્વજ્ઞાન પામવા, તેની પાત્રતા પામવા, તે પ્રાપ્ત થાય તો એનો ગેરઉપયોગ ન થાય, તે નકામા વાદ-વિવાદરૂપે ન પરિણમે, મદ, અહંકાર ન ઉપજાવે, જ્ઞાનનું અભણું ન થાય, તે માટે પ્રથમ આ પવિત્ર વૈરાગ્યબોધક ભાવનાઓનો આશ્રય લઈએ; ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર કરીએ; ઢોઢતી અટકાવીએ; શાંત થઈએ; વસ્તુ વિચારીએ; પછી સત્શાસ્ત્ર વિવેકપૂર્વક, સદ્ગુરુ સમીપે વિનમ્ર-પૂર્વક વાંચીએ; સાંત્તળિયે; તેને વિચારીએ અને પછી જુઓ કે તત્ત્વજ્ઞાનનો કેવો આહ્લાદક ચમત્કાર આપણા મનમાં ઝળકી રહે છે, માટે કેળવણી પામેલાં મારા પવિત્ર ભાઈઓ, બહેનો ! આપણે આ ભાવનાઓથી વિમુખ ન થવું, એના પ્રતિ આપણે

આદર કરવો, - એવી આ મંદગતિ બાલની આપના બધાં પ્રતિ
અતિ નમ્રપણે વિનયાન્વિત પ્રાર્થના છે. પરમાર્થ હાર્દ સમજ
લેવા માટે જે ચિત્તને સંસ્કાર જોઈએ, તે તો આપણને કેળ-
વણીથી મળેલ છે. હવે તો એ સંસ્કારને

ભાવનાઓનો લાભ આપણે આ વૈરાગ્ય ભાવનાદ્વારા
અમરકાર તરવજ્ઞાન પ્રાપ્તિના પ્રયાસ અર્થે લેવો

Immutable pro- ચોગ્ય છે. જે ગૂઢ સવાલો (Immutable
blems solved problems), શંકાત્મક વિચારો આપણી
ચિત્તવૃત્તિને અશાંત કરી ડાળી નાખતા

હશે, તે બધાનું સ્વતઃ આશ્ચર્યકારક નિરાકરણ આ ભાવના
અનુપ્રેક્ષણથી, પુનઃ પુનઃ ચિંતવનથી થઈ જશે, આપણને બહુ
બહુ આનંદ થશે; આપણે સ્થિર થઈશું; આપણને સાત્વિક
વિચાર આવશે; વિવેક જાગશે; વૈરાગ્ય થશે અને આપણું
ધ્વજિત મળશે.

" Life is short & art is long, "

"જિંદગી ટુંકી છે; જંજાળ લાંબી છે. "

આ વિવેકસૂત્ર કંઠે ધરી, એ જંજાળ સમેટી લઈ ટુંકી
જિંદગીનું પણ સફળપણું કરવું હોય, તો
Short life આ ભાવનાઓનો આશ્રય લેવો ચોગ્ય છે.
and હિતકર છે. પ્રથમ જ ઠહું તેમ આ ભાવ-
long art નાઓ ભણેલ, અમણ બધાંને એક સરખી
રીતે એકાંત લાભકારી, ઉપકારી છે; છતાં

જીવો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જ એનો લાભ લઈ શકે છે
અમણ જીવો અથગ થોડા ભણેલા જીવો એનો યથેચ્છ લાભ

હઈ શકના નથી; જ્યારે મણેલાઓ જે મન પર લે, તે
એનો ઘણી સારી રીતે લાભ પોતે તો લે, પણ પોતાના અમણ
માઈઓ-ખેડેનોને પણ આપી શકે, જે કાંઈ ઓછા પુરુષનું,
નિર્જરાનું કારણ નથી.

શ્રી વિનયવિજય.

આવો પવિત્ર કથાણુકારી શાંતમુધારસ જે પુરે
લખ્યો છે તે પુરુષ કોણે હતા ? કયાં અને ક્યારે થઈ ગયા ?
વૈરાગ્યનું તેમને શું નિમિત્ત મળ્યું ?

ગ્રંથકર્તા શ્રી ચારિત્ર તેઓએ ક્યારે અને કયાં અંગી-
વિનયવિજયનું કાર કર્યું ? એઓનું આત્મ-વર્તન, તેઓની
આંતર દશા, આત્મનિષ્ઠા કેવાં હતાં ?

તેઓએ આ ગ્રંથ સિવાય બીજા કયા કયા ગ્રંથની રચના
કરી છે ? તેઓના સમકાલીન વિદ્વાન સાધુ સુનિવરે કોણ
કોણ હતા ? તેમના વખતની લોકોની ધર્મભાવના, સામાજિક
પ્રવૃત્તિ, ચિત્તવૃત્તિ અને વ્યાવહારિક સપત્તિ કેવાં હતાં ?
એઓ કયાં અને ક્યારે કેવી દશામાં

ચરિત્રોમાં શું કાળધર્મ પામ્યા ? એ વગેરેની વાંચનારા-
શું જોઈએ ? એને સ્વાભાવિક ઇચ્છા થાય એમ છે;
પણ ખેડની વાત છે કે વાંચનારાઓની

એ જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થઈ શકે એવાં સાધનો ઉપલબ્ધ થતાં નથી.
પૂર્વે આત્મવૃત્તાંત (Autobiography) કે જીવનવૃત્તાંત
(Life, Biography) લખવાની પ્રથા આ દેશમાં ઓછી
હતી એમ તે લાગે છે; કારણ કે કોઈ પણ મહાત્મા

પુરૂષોનાં ઉપર જણાવેલી ઐતિહાસિક બાબતોના દર્શનરૂપે
 એક પણ નિરાળ ચરિત્ર જોવા-સાબળ
 ભૂતકાળ અને વામા આબુ' નથી. ઉત્તરોત્તર આવી
 ઐતિહાસિક ચરિત્ર આવેલી દત્તકથાથી કંઈ કંઈ જાણવાનું
 લેખનો અભાવ મળે ખડ', પણ મીઠું-મરચું ભજારાતણ
 કોઈ કોઈ દંતકથાઓ રજતું ગજ કરવા
 રૂપ, ન્હાની વાતને મ્હોટું રૂપ આપવા રૂપ, એવી અતિથયો-
 ક્તિપણને પામે છે કે તે પર વિશ્વાસ રાખી શકાતો નથી,
 તેમાથી સત્ય આળી કાઢવું, તારવી કાઢવું
 દંતકથા. અપૂર્ણ બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે અથવા તો
 સાધન. કેટલીક દત્તકથાઓ પણ કાળક્રમે વિચારે
 પડે છે, એટલે દત્તકથાથી ચાલી આવેલા
 ઇતિહાસનો પણ લોપ થાય કે કોઈ પુરૂષનું જીવનવૃત્તાત
 જોળી કાઢવા દત્તકથાને એક સાધનરૂપ ગણીએ તો તે દત્ત-
 કથાની તો પ્રાય આવી સ્થિતિ હોય છે ત્યારે બીજું સાધન
 રહ્યું તે પુરૂષની પુસ્તકાદિ કૃતિઓ. પુસ્તકાદિ કૃતિથી એ
 પુરૂષના વિષે ઘણું જાણવાનું બની આવે ખડ' એ પુરૂષનું
 મન કેવું હતું ? વિચર કેવા હતા ? દશા કેવી હતી ? એનો
 વિચક્ષણ વાચનારાઓને સારો ખ્યાલ એ પુસ્તકાદિથી આવી
 શકે ખરે. વિચક્ષણ બુદ્ધિગાળીએ માણસના વચનથી તેના
શુભાવશુભનો તોલ નિમશય કરી શકે છે અમુક વચનો
કૃત્રિમ છે અને અમુક તેના શુદ્ધાત્કરણના સત્ય છે, એ
તારવણી, એ પારખું એના પોતાની બુદ્ધિવડે કરી શકે
છે આમ પુરૂષની પુસ્તકાદિ કૃતિથી તેના મનનું, શુભાવશુભનું
તારણ કરી શકાય છે, પણ તેથી તેઓના જન્મ-મૃત્યુ-દેશ-
કાળ આદિ બીજી વસ્તુઓ જે જીવનચરિત્રમા આવશ્યક છે

તે મળી શકતી નથી. એટલે પુરુષનાં ચરિત્રવૃત્તાંત માટે તેની કૃતિઓ એક સાધન છતાં, તે સાધન નાયકની કૃતિ સંપૂર્ણ નથી, અપૂર્ણ છે. એ સાધન-પણ અપૂર્ણ વડે તો તેઓના શુભદોષ, વિચાર, મત સાધન. સમન્વય છે; અને તે પણ સારા વિચારણા વિવેકી પુરુષોને જ. સંપૂર્ણ માહિતી તો

એ જ ઉદ્દેશે ખાસ લખાયેલા નિરાળા ચરિત્રથી મળી શકે છે, પણ આપણે પૂર્વે કહ્યું તેમ એવાં ચરિત્રની પ્રથા તો પૂર્વકાળે આ દેશમાં નહોતી; કેમકે એવું એક પણ પુસ્તક આપણા જોવા-સાંભળવામાં આવ્યું નથી એટલે હાલ તરત તો આપણને તે તે પુરુષ સંબંધી જે કાંઈ છુટું છવાયું બાણવાનું બની આવે તે વડે જ સંતોષ રાખવાનો છે. અને આપણી લવિધ્યની જોલાદને ફરી એ

શૂન્ય અનુભવથી વિમાસણમાં ન પડવું પડે, તે માટે લેવાનો ભાવી આપણે આપણાથી તરતમાં પૂર્વે થઈ માટે બોધ ગએલા, અથવા આપણા સમકાલીન સત્પુરુષોનાં, મુશ્કેલીઓનાં ચરિત્રો શરૂઆતમાં જણાવેલી બાબતો સાથે લખવાની પ્રથા પાડવી ઘટે છે.

આમ બીજાઓ તો તે તે પુરુષનાં ચરિત્રો ન શુભતા પણ તે તે પુરુષો પોતે પણ પ્રાયઃ પોતા સંબંધી જોણ લખવાનું રાખતા. તેઓને એવો મત હતો.

પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ કે પ્રત્યક્ષ લખતું ચરિત્ર એવો ઉપર જેટલી અને પરોક્ષ ચરિત્ર, અસર કરી શકે છે, છાપ પાડી શકે છે કેણુ ચડે? તેટલી અસર પ્રાયઃ તેઓના કાળધર્મ પામ્યા પછીનું તેઓનું વૃત્તાંત કરી શકતું નથી.

આ મતમાં ઘણું સત્ય સમાયલું છે અને એ આપણને બહુ વિચારવાનું છે, છતાં સત્પુરુષોનાં પોતાના હાથે લખાયેલા પોતાનાં ચરિત્રોની આવશ્યકતા તો ઘણી જ છે. પણ આપણા કમનસીબે એવાં નિરાળાં ચરિત્રો ઉપલબ્ધ નથી થતાં. શ્રી કુમારપાળ ચરિત્ર, કુમારપાળ પ્રબંધ, કુમારપાળ રાસ, શ્રેષ્ઠિક ચરિત્ર, વસ્તુપાળ રાસ, જગદુ ચરિત્ર આદિ ચરિત્રો પણ છે; નથી એમ નથી. પ્રભાવક ચરિત્ર, હીરસૂરિરાસ, સોમ-સૌભાગ્યકાવ્ય, હીરસૌભાગ્ય એ આદિ છે. અલંકારરૂપ ભાષામાં, ગદ્યપદ્યની શૈલીમાં પદનાં લાલિત્યમાં, અર્થના ગૌરવમાં અને નાયકના ગુણાનુવાદમાં, કરચિત્ત અતિશયે-
જૈનોમાં પ્રચલિત ક્ષિત્રમાં, અન્ય વિનોદકારક કથા પ્રસંગમાં રાસાદિ કેટલાંક આ રાસ-ચરિત્ર-પ્રબંધ એકા છે; સ્થળે ચરિત્રો. સ્થળે ઉપદેશછાયા પણ અકિત હોય છે.

શ્રીમદ્ હેમચદ્રાચાર્યે રચેલાં શ્રી ત્રિપ-
ષ્ટિશલાકા પુરૂષ ચરિત્રો એ બધાંથી ચડે એવાં અદ્ભુત, સદ્બોધક, પવિત્ર છે શ્રી ત્રિપષ્ટિશલાકાપુરૂષ ચરિત્ર તો ત્રીબ આરાના છેડાથી. શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના વારાથી માંડી ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પરમાત્માના વારા સુધી લંબાય છે. ઐતિહાસિક કાળનો એ વિષય નથી. પછી પરિશિષ્ટ પર્વમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુ પછીના ચાર પાંચ સદા સુધીના આચાર્યોનાં ટુંક વૃત્તાંત છે. પણ ત્યારપછીથી આજ દિવસ સુધીના જે જે પવિત્ર પુરૂષો, મહાત્મા આચાર્યો થઈ ગયા, તેઓનાં ચરિત્રો આપણને મળતા નથી. શ્રી કુમારપાળ ચરિત્ર આદિ થોડાં નામ ઉપર આપ્યાં છે. એ સંખ્યા આ સંખ્યા-બંધ થઈ ગએલા આચાર્યોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં કાંઈ નથી.

પટ્ટાવલીઓ મળી આવે છે પણ તેમાં
 પટ્ટાવલીઓ કુલ નામ, જન્મસમય, દીક્ષાસમય,
 સૂરિપદપ્રાપ્તિસમય, સ્વર્ગગમનસમય
 આટલાં વાનાં હોય છે અને વળી જુદી જુદી પટ્ટાવલીઓમાં
 ભિન્નતા હોય છે. આમ જોતાં જે ચરિત્રો આપણે માગીએ છીએ
 તેવાંઓની બહુ ખામી દેખાય છે. કવચિત્ અંધના છેડે કર્તાના
 નામ, શુદ્ધનાં નામ, રચવાનો સમય, રચ્યાનું સ્થળ,—આટલાં
 વાનાં હોય છે એટલે સહજ ખબર મળે
 પણ એ બધાં છે. બાકી ચરિત્રાત્મક વસ્તુ (Matter) ની
 અપૂર્ણ. તે બહુ જ ખામી છે.

શ્રી વિનયવિજય ઉપાધ્યાયનું ચરિત્ર પણ એ પ્રકારે મળી
 શકતું નથી. આ ગ્રંથની આખરે એઓ લખે છે કે સંવત્
 ૧૭૨૩ની સાલમા ગાંધાર નગરમાં આ
 શ્રીવિનયવિજયજી ગ્રંથ લખ્યો. ગાંધાર તે હાલનું ખંભાત
 વિષે પાસેનું ઠાવી-ગાંધાર હોવું ઘટે છે. તેઓ
 આ ગ્રંથથી મળતી શ્રી હીરવિજયસૂરિના શિષ્ય કીર્તિવિજ
 ચોડી માહિતી યના શિષ્ય હતા. તેઓને વાચકપદ
 મળ્યું હતું. શાસનાચાર્ય શ્રી વિજયપ્રભ-
 સૂરિ હતા આટલી ખબર આપણને આ ગ્રંથના ઉપસંહાર-
 માંથી મળે છે. જે સૈકામા એઓ થઇ ગયા, તે સૈકા કાંઈક
 ઉજ્જવળ હતો એમ લાગે છે. વાચકશિરોમણિ ન્યાયવિશારદ
 ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય પણ એ સમયમાં થઇ ગયા.
 શ્રીમદ્ આનંદધનજી પણ તે કાળે વિદ્યમાન હતા. શ્રી
 યશોવિજય અને વિનયવિજય તો પ્રાયઃ એક બીજાની

સમીપે રહેતા. કાશી (વારાણસી)
તેના સમકાલીન ન્યાયના અભ્યાસ અર્થે બંનેનું સાથે
પુરૂષો જવું થયું હતું. જૈનો પ્રતિ બ્રાહ્મણો

ધર્મ્યા-દ્વેષ દાખવતા, એવો એ કાળ હતો.

શ્રી વિનયવિજય અને યશોવિજયને ગુપ્તપણે ન્યાયાભ્યાસ
અર્થે રહેવું પડ્યું હતું. ન્યાયનો થોડો બોધ બાકી રહ્યો ત્યાં

તેઓનો ગુપ્ત વેપ કળાઈ ગયો. બ્રાહ્મણ

બ્રાહ્મણોનાં ધર્મ્યા-અધ્યાપકે આ જૈનોને આગળ ન્યાય
દ્વેષ. વિનયવિજય શીખવવા ના પાડી. પણ શ્રી વિનયવિજય

અને યશોવિજયનો તથા યશોવિજયે અતિ નમ્રપણે શિષ્ય-
કાશીમાં ગુપ્ત વેપે ભાવે બાકી રહેલો ન્યાયભાગ એક જ વાર

ન્યાયાભ્યાસ અર્થરૂપે બંનેને અરધો અરધો શીખવવા

એ બ્રાહ્મણ અધ્યાપકને વિનવ્યા. અધ્યા

પકને આ શિષ્યોના વિનય-લઘુત્વ જોઈ બહુ દયા આવી.
અને બંનેને અરધી અરધી વાચના એક જ વાર આપી. પણ

બંને એવા કુશાગ્ર અને સ્થિર બુદ્ધિના ધણી હતા કે બને
અલ્પ વખતમાં પોતપોતાનો વિષય રહસ્યાર્થપૂર્વક કંઠાંત્રે

કરી શક્યા ગુરૂ સાનંદાશ્ચર્ય પામ્યા. જે વિષય પોતે શીખ્યા
હતા, તે પછી અરસ્પરસ શીખવી દીધો, અને બંને ગુરૂની

આજ્ઞા લઈ, ગુજરાત તરફ પધાર્યા

શ્રી વિનયવિજયનો જન્મ કયાં અને ક્યારે થયો ? વૈશ-

ગ્યનુ નિમિત્ત શું મળ્યું ? દીક્ષા કયાં

ઐતિહાસિકવૃત્તાંત અને ક્યારે લીધી ? વાચકપદ કયાં
ન મળે !!! અને ક્યારે મળ્યું ? કયા કયા ગ્રંથો

રચ્યાં ? તે પણ પ્રત્યેક કયાં અને ક્યારે ?

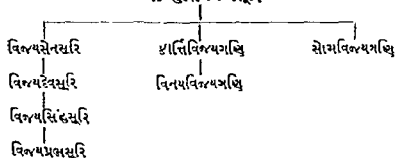

કાળધર્મ કયાં અને કયારે પામ્યા ? આ હકીકતો આપણને મળતી નથી. સત્તરમા સૈકામાં વિદ્યમાન હતા એટલું આપણે જાણી શકીએ એમ છે. શ્રી વિજયપ્રભસૂરિના વારામાં એએા થઈ ગયા, એમ એ પોતે જણાવે છે. શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ સં. ૧૬૭૫ માં જન્મ્યા, ૧૬૮૯ માં ચૌદ વરસની વયે દીક્ષિત થયા, ૧૭૦૧ માં પંડિતપદ પામ્યા, ૧૭૧૦ માં વાચકપદ પામ્યા, ૧૭૧૩ માં સૂરિપદ પામ્યા, અને ૧૭૪૯ માં સર્ગે ગયા.

પટ્ટાવલી

આટલી આપણને પટ્ટાવલીમાંથી ખબર મળે છે.

શ્રી હીરવિજયસૂરિ

શ્રી હીરવિજય સૂરિ. સંવત્ ૧૫૮૩ ના માગશર સુદ ૯ દિવસે કુરાંશા વણિફિતાને ઘેર નાથીબાઈ માતાના હઠરે પાલણપુર (પ્રહલાદનપુર)માં અવતર્યા. તેર વરસની લઘુવયે સ. ૧૫૯૬ માં પાટણમાં (પત્તનમાં) દીક્ષિત થયા. સં. ૧૬૦૭ માં નારદપુર (ખંભાત પાસેનું નાર કે મારવાડમાંનું ?) માં પંડિતપદ પામ્યા. સં. ૧૬૦૮ માં નારદપુરમાં જ વરકાણુક પાર્શ્વનાથપ્રાસાદે (આ તો મારવાડમાં આવેલ છે) વાચકપદ પામ્યા, સં. ૧૬૧૦ માં શીરોહીમાં સૂરિપદ પામ્યા. સં.

સમીપે રહેતા. કાશી (વારાણસી)
 તેના સમકાલીન ન્યાયના અભ્યાસ અર્થે જાનેનું સાધે
 પુરૂષો જવું થયું હતું. જૈનો પ્રતિ બ્રાહ્મણો
 ધર્મ્યા-દ્વેષ દાખવતા, એવો એ કાળ હતો.

શ્રી વિનયવિજય અને યશોવિજયને ગુપ્તપણે ન્યાયાભ્યાસ
 અર્થે રહેલું પડ્યું હતું. ન્યાયનો થોડો જોષ બાકી રહ્યો ત્યાં
 તેઓનો ગુપ્ત વેષ કળાઈ ગયો. બ્રાહ્મણ

બ્રાહ્મણોનાં ધર્મ્યા- અધ્યાપકે આ જોનેને આગળ ન્યાય
 દ્વેષ. વિનયવિજય શીખવવા ના પાડી. પણ શ્રી વિનયવિજય
 અને યશોવિજયનો તથા યશોવિજયે અતિ નમ્રપણે શિષ્ય-
 કાશીમાં ગુપ્ત વેષે બાવે બાકી રહેલો ન્યાયભાગ એક જ વાર

ન્યાયાભ્યાસ અર્થરૂપે જાનેને અરધો અરધો શીખવવા

એ બ્રાહ્મણ અધ્યાપકને વિનંત્યા, અધ્યા
 પકને આ શિષ્યોના વિનય-લઘુત્વ જોઈ બહુ દયા આવી.
 અને જાનેને અરધી અરધી વાચના એક જ વાર આપી. પણ
 જાને એવા કુશાગ્ર અને સ્થિર બુદ્ધિના ધણી હતા કે બને
 અલ્પ વખતમાં પોતપોતાનો વિષય રહસ્યાર્થપૂર્વક ઠંઠાએ
 કરી શક્યા. શુદ્ધ સાનંદાશ્ચર્ય પામ્યા. જે વિષય પોતે શીખ્યા
 હતા, તે પછી અરુપરસ શીખવી દીધો, અને જાને શુરની
 આજ્ઞા લઈ, શુજરાત તરફ પધાર્યા.

શ્રી વિનયવિજયનો જન્મ કયાં અને કયારે થયો ? વેરા-

વ્યનું નિમિત્ત શું મળ્યું ? દીક્ષા કયાં
 ઐતિહાસિક પુર્વાત અને કયારે લીધી ? વાચકપદ કયાં
 ન મળે ! ! ! અને કયારે મળ્યું ? કયા કયા ગ્રંથો
 રચ્યાં ? તે પણ પ્રત્યેક કયાં અને કયારે ?

કાળધર્મ કયા અને ટયારે પામ્યા ? આ હકીકતો આપણને મળતી નથી. સત્તરમા સેકામા વિદ્યમાન હતા એટલું આપણે જાણી શકીએ એમ છે શ્રી વિજયપ્રભસૂરિના વારામા એઓ થઈ ગયા, એમ એ પોતે જણાવે છે શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ સ. ૧૬૭૫ મા જન્મ્યા, ૧૬૮૬ મા ચૌદ વરસની વયે હીક્ષિત થયા, ૧૭૦૧ ના પડિતપદ પામ્યા, ૧૭૧૦ મા

પટ્ટાવલી

વાચકપદ પામ્યા, ૧૭૧૩ મા સૂરિપદ પામ્યા, અને ૧૭૪૬ મા તર્જો ગયા

આટલી આપણને પટ્ટાવલીમાથી ખબર મળે છે

શ્રી હીરવિજયસૂરિ

વિજયસેનસૂરિ

કાર્ત્તિવિજયગણિ

સોમવિજયગણિ

વિજયદેવસૂરિ

વિનયવિજયગણિ

વિજયસિદ્ધસૂરિ

વિજયપ્રભસૂરિ

શ્રી હીરવિજય સૂરિ સવત ૧૫૮૩ ના માગશર સુદ ૬ દિવસે કુરાગા વણિકપિતાને ઘેર નાથીબાઈ માતાના ઉઠરે પાલણપુર (પ્રલ્લાદનપુર) મા અવતર્યા તેર વરસની લઘુવયે સ. ૧૫૬૬ મા પાટણમા (પત્તનમા) હીયિત થયા સ ૧૬૦૭ મા નારદપુર (ખભાત પામેનુ નાગ કે મારવાડમાનુ ?) મા પડિતપદ પામ્યા સ ૧૬૦૮ મા નારદપુરમા જ વરકાણુક પામ્યાનાથપ્રાસાદે (આ તો મારવાડમા આવેલ છે) વાચકપદ પામ્યા, સ ૧૬૧૦ મા શીરોહીમા સૂરિપદ પામ્યા સ.

૧૬૫૨ ના અરસામા સ્વર્ગે ગયા. મહાન અકબરના વખતમા થઇ ગયા અને ઈનશાસનનો મોટો પ્રભાવ વર્તાવ્યો.

તેઓના અનેક શિષ્યોમા શ્રી વિજયસેન સૂરિપદ પામ્યા.
શ્રી કીર્તિવિજય અને સોમવિજય આદિ વાચક હતા

શ્રી વિજયસેન સૂરિ. જન્મ સ. ૧૬૦૩

દીક્ષા સ. ૧૬૧૩ નવ વરસની વયે
માતાપિતા સાથે

પડિતપદ. સં. ૧૬૨૬

વાચકપદ. સ. ૧૬૨૮

સૂરિપદ સ. ૧૬૫૨

સ્વર્ગગમન સં. ૧૬૭૧ ખંભાતમા.

શ્રી વિજયસેન સૂરિના શિષ્ય—

શ્રી વિજયદેવસૂરિ. જન્મ સ. ૧૬૩૪

દીક્ષા સ. ૧૬૪૩ નવ વરસની વયે

ગણિપદ સ. ૧૬૫૫

વાચકપદ તથા સૂરિપદ સ. ૧૬૫૬.

સ્વર્ગગમન સં. ૧૬૮૧

શ્રી વિજયદેવસૂરિના શિષ્ય—

શ્રી વિજયસિંહસૂરિ. જન્મ સં. ૧૬૪૪

આ શ્રી વિજયસિંહસૂરિ પછી શ્રી વિનયવિજયના સમ-
કાલીન, જેના શાસનાચાર્યપણા નીચે આ ગ્રંથ રચાયો, તે
શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ થયા.

શ્રી વિજયસિંહસૂરિ સં. ૧૭૦૮ માં સ્વર્ગ પધાર્યા. અને
શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ સં. ૧૭૧૩ માં સૂરિપદ પામ્યા. તેા આ
જે આચાર્યો વચ્ચે કોઈ બીજા આચાર્ય થયા
શાસનસૂરિ હોવા નોંધએ, અથવા એ પાંચ વરસનો
વિનાનો કાળ? ખાંચો તથા૩૫ યોગ્યતાવાળા પુરૂષના
અભાવે શાસનાચાર્ય વિનાનો હોવો નોંધએ.

આમ શ્રી વિનયવિજય ઉપાધ્યાય અને શ્રી વિજયપ્રભા-
ચાર્ય બંને સામાન્ય ગુરૂ શ્રી હીરવિજયસૂરિની પાઠે ઊતરી
આવેલા હતા. ઐતિહાસિક સાલરૂપે આપ-
હુંદકે મતની હુને આટલું જ મળી શકે છે. આજ અર-
ઉમ્મત્તિ સામા સ્થાનકવાસી હુંદક મત નીકળ્યો
છે. એ વિગતે હેવાલ શ્રી જૈનતત્ત્વાદર્શ
આદિથી જાણવા યોગ્ય છે.

ધર્મ ક્ષીણતાને પામેલો હતો, એવું તે વખતના ગ્રંથ-
કારોની કૃતિથી પ્રતીત થાય છે. એક
પંચમકાળ અને* બાબુએ પ્રાદ્યલોનાં ઇર્ષ્યા-દેષ નડતાં
ધર્મક્ષીણતાનો હના; ત્યારે બીજા બાબુ જૈન મતમાં જ
પ્રવેશ. અનેક મતો પછી જઈ અરસ્પરસ વાગ્યુદ્ધ
કરી રહ્યા હતા; શિથિલાચારી યતિઓ,

દિગ્ગજર મતાનુયાયીઓ, સ્થાનકવાસીઓ, - આ જાધા ખડન-

મંડનના, મારામારીના બાજન હતા શ્રી
શિથિલાચાર અને વિનયવિજય તો બહુ જ વૈરાગ્ય અને
ધર્મયુક્ત જાતિનિમગ્ન શાંત જલીર આત્મા હતા,
એટલે એઓ એ વખતના ઝઘડામાં બહુ

માથુ ન મારતા, પણ તેમના જ સહાધ્યાયી સુહૃત સાધુ શ્રી
યશોવિજયે શ્રી પ્રતિમા થતક, હુડીનું દોઢસો ગાથાનું સ્તવન,
સવાસો ગાથાનું સ્તવન, સાડા ત્રણસો ગાથાનું સ્તવન, દ્વિપદ
ચોરાસી બોલનું કાવ્ય, અધ્યાત્મમતપરીક્ષા આદિ જે ગ્રંથો
લખ્યા છે, તે પરથી તે વખતના ધર્મવાદનું દર્શન થાય છે શ્રી
યશોવિજયના આ પ્રહાર કેવળ લોક કલ્યાણ અર્થે હતા, એઓના
મનમાં લોકોની શિથિલવૃત્તિ દેખી, બ્રહ્માચારની વૃદ્ધિ દેખી, સુગંધ
છલ્લો કુશુરપાશમાં સપડાતા દેખી અત્યંત કંટાળા આવી ગઈ
હતી, અને એથી એઓને શુરાતન છુટયું હતું, જેના પરિણામે

આઠે રસ્તે જતા છલ્લોને સીધે રસ્તે આવવા

શ્રીયશોવિજયજીના દાખલા-હલીલપૂર્વક, ખડન-મંડનપૂર્વક એ
સદય પ્રહાર ઉપર કહેવ પૈસી પુસ્તકોદ્ધાર એઓએ
બોધ આપ્યો છે કવચિત્ કવચિત્ તેઓ

બહુ આકરા થઈ ગયા છે, પણ તે કેવળ કયા-કંઈકાથી
ઉપજેના તાપને લઈને હોય એમ લાગે છે શિથિલાચાર ટાળવા
ક્રિયોદ્ધાર શ્રી સત્યવિજય ગણિ, શ્રી આનંદધન તથા શ્રી
યશોવિજયે કર્યો શિથિલાચાર, બ્રહ્માચાર, ધર્મશીલુતાનો કાળ
આ અરસા પૂર્વે કથારનો પરવેગમાં પ્રવેશ કરી ચૂક્યો હતો.

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા પુરૂષની શ્રીમદ્ હેમચંદ્રા- આ વેળે બહુ જરૂર હતી; છતાં હીર- ચાર્ય જેવાની જરૂર વિજયસુરિએ કાંઈક પ્રભાવ વર્તાવ્યો. શ્રી સત્યવિજય ગણિ, શ્રી યશોવિજયગણિ, શ્રી આનંદધન મહારાજ, એઓએ સત્ય પ્રકાશ કરવા પુરૂષાર્થ કર્યો. ધર્મક્ષીણતાના કાળના વેગને ઓછો કર્યો, દબાવ્યો, શુદ્ધાચાર પ્રદર્શ્યો, બોધ્યો, આચર્યો; પણ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય પછી લગભગ પાંચ સૈકા સુધી કોઈ મહા ઉગ્ર તેજસ્વી, પ્રભાવક ચરવીર પુરૂષ ન જાગ્યો. એથી હેમાચાર્ય પછી શાસન અનેક પ્રકારે અરિક્ષત રહ્યું: સુગ્ધ પાંચ સૈકાનો મોટો જોનો પર અન્ય સંપ્રદાયોની અસર થતી ગાળે. શાસ ગઈ. વહીવટી સંપ્રદાયે એના ઉપર ઘણી નની અરિક્ષિત અસર કરી. એ પાચસો વરસના અસ્થિતિ સામાં કવચિત્ કવચિત્ વિદ્વાન્ આત્માર્થી આચાર્યો પણ થઈ ગયા, પણ તેઓ

પોતાનું જ સંભાળી શકે એવા હતા. અત્યુત્તમ ગ્રંથો એઓ રચી જઈ પાછળની સંતતિ અર્થે મુકી ગયા છે, પણ જે પ્રભાવ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે દાખવ્યો હતો, જે પુણ્ય-તેજ એ કલિકાલ સર્વજનું તપત્તું હતું, તે પ્રભાવ કે તે તેજ દાખવવા જેટલું એઓનું સામર્થ્ય નહોતું; નહિં તો ધર્મક્ષીણતારૂપ રોગને ઉગતો જ ડાંબત. પણ એ રોગે જડ ઘાલી ઉઠા પાયો નાખ્યો હતો. એ રોગ chronic (અસાધ્ય) થઈ ગયો હતો. શ્રી રોગે ઘર ઘાલ્યું હીરવિજયસુરિ આદિના પ્રભાવથી એ ઉપશમ્યો, પણ તે થોડા કાળ માટે જ

સર્વથા નાણુદ ન થયો. શ્રી સત્યવિજયગણિએ, શ્રી
 યશોવિજયગણિએ પણ ક્રિયોદ્ધારરૂપ
 સતપુરુષોનો ઔવધ કર્યા, વાગૂખાણુરૂપ ડાસ દીધા,
 ક્રિયોદ્ધાર રોગનું તેથી ઉપશાંતિ થઈ, પણ રોગ નાણુદ
 ઉપશમનક્રિયિત નથી થયો; એ ધર્મક્ષીણતાનો કાળ તો
 એમને એમ ચાલ્યો આવે છે શ્રી આનંદ-
 ઘન મહારાજ તો એ રોગ સહન નહિં થઈ શકવાથી
 જંગલમાં ચાલી નીકળ્યા. પોતાના કંઈણું
 કાળની કરાળતા; નિઃસ્વાર્થ પ્રયાસ છતાં જીવો પર અસર
 લાભવિજયજી ન થઈ, એથી એઓનું અને પોતાનું
 (આનંદઘનજી)નો જનેનું જોવારૂપ હાનિના પ્રસંગમાંથી
 વનવાસ. જયવા એઓએ આ રસ્તો લીધો શ્રી
 સત્યવિજયગણિ એઓના વનવાસી સાથી
 થયા. શ્રી યશોવિજયજી પોતે પણ પછી શાંત થઈ ઠરી ગયા,
 બક્ષિત-વૈરાગ્ય બણી વળ્યા. કાળનું ઉચ્ચ
 સત્યવિજયજીનો સ્વરૂપ તેમનાથી પણ સહન ન થઈ
 વનવાસ. ચક્રયુ. આ-જયો કાળ શ્રી વિનયવિજય
 પણ વિચારી રહ્યા હતા. આત્મશાંતિના
 પોષણમાંજ એઓનું વીર્ય પ્રવર્તી રહ્યું હતું. શ્રી વિનય-
 વિજય એવા સહનશીલ અને ધૈર્યવંત
 યશોવિજયજીનું હતા, કે કોઈ પોતા સમીપે કાંઈ વિષ-
 ઠરી જતું. રીત વર્તન કરે, તો તે શાંતિથી દમી
 લેતા. તેઓની સાથે શ્રી યશોવિજય
 હોય, ત્યારે તેઓની બાંધ યશોવિજય ધરતા, અને સામા
 વિપરીત વર્તન કરનારને ધમકાવતા, દબાવતા, મહાત કરતા.

આમ જો કે શ્રી યશોવિજય અને શ્રી
વિનયવિજયજીની વિનયવિજય બંને પ્રાયઃ સહચારી સહા-
તિતિક્ષા. ધ્યાથી હતા, સમસ્વશાવી હતા, છતાં
વિનયવિજયજી અને ત્યારે શ્રી યશોવિજયે લોકાનુગ્રહ બધી
યશોવિજયજીનો વીર્ય પ્રવર્તવ્યું હતું ત્યારે શ્રી વિનય-
મુકાબલો. વિજયે મૂળથી જ શાંત વૃત્તિ આધવામાં
એ દેશવ્યું હતું.

શ્રી વિનયવિજયના ભક્તિ અને વરાગ્ય બહુ ઉચા પ્રકા-
રનાં હતા એમ એઓના અંથોથી પ્રતીતિ
વિનયવિજયજીનાં થાય છે આ શાંતમુદારસ એના
ભક્તિ વૈરાગ્ય પ્રત્યક્ષ પુરાવારૂપ છે “વિનયવિદ્યાસ”નાં
પદ તો પ્રચલિત છે શ્રી શત્રુજય
ધણી ઋષભદેવની સરળ પદમા એણે અદ્ભુત ભક્તિ ગાઈ છે
“પામી સુગુરૂપસાયરે શ્રી શત્રુજય ધણી, શ્રી રિષહેસર વિનવું એ”
એથી એની ભક્તિનો ખ્યાલ આવે છે શ્રી શ્રીપાળ
રાજાનો રાસ એમણે તથા શ્રી યશોવિજયે મળી રચ્યો છે. આ
રાસ પચું અદ્ભુત છે ગુજરાતી ભાષાનો
શ્રી શ્રીપાળરાસ એ કાવ્યમુખ્ય અર્થ છે. સત્પુરૂષ, સતી સ્ત્રીનું
અને ચરિત્ર, તપનું માહાત્મ્ય, પુણ્યનું ફળ,
વિનયવિજયજી ધર્મનો જય, પાપનો ક્ષય, જ્ઞાનાદિનું
માહાત્મ્ય-એ વગેરે આત્મકલ્યાણરૂપ
વિષયો વાર્તાદ્વારા એવા રસિકપણે ઉપદેશ્યા છે કે પ્રતિ છ માસે,
આ બાળુના નૈન બાઈઓ આભિલની ઓળીના દિવસોમા આવું

પઠન-વિવેચન કરે છે. આ અંથ અપૂર્ણ હતો ત્યા જ શ્રી વિનયવિજયણ કાળધર્મ પ મ્યા શ્રી યશોવિજયે એ પુરો કર્યો

શ્રી વિનયવિજયનો સંસ્કૃત બોધ અને કાવ્યશક્તિ પણ ઉચ્ચ હતા આ અંથમા એઓએ બુદ્ધી બુદ્ધી રાગરાગણીરૂપે-
ઢાળ રૂપે સંસ્કૃતમા બાવનાઓ ગાઈ છે,
સંસ્કૃત બોધ અને તે એવી રીતે રચી છે કે રાગના તાલ-
કાવ્યશક્તિ સુરને કે અથવા વસ્તુવિષયને કે લાવાના
વ્યાકરણ-શબ્દ-અર્થને લેશ માત્ર બોધ
નથી આવતો. ઉલટા એ બધા સ્ફુરી નીકળે છે. સંસ્કૃત લાવામા
આવી ઢાળો તો કયાય બીજે જોવામા નથી આવી

એઓએ “લોકપ્રકાશ” નામનો લોકનું સ્વરૂપ બોધ-
નારો ગણિતાનુયોગમુખ્ય અથ લખ્યો છે. વળી “નયકર્ણિકા”
નામનો ન્યાયનો અથ રચ્યો છે તેમજ
અન્ય અથો “શ્રી લઘુહૈમીપ્રક્રિયા” નામનું સંસ્કૃત
વ્યાકરણ રચ્યું છે એ બહુ સરળ અને
જલદીથી શીખી શકાય એવું છે હાલ એ છપાઈ ગયું છે.
અને સંસ્કૃત વ્યાકરણ શીખનારાઓને એ સુલભ છે “કટપસૂત્ર
સુખબોધિકા” તથા “નયકર્ણિકા” એમણે રચી છે. અને
જ્ઞાનના સંકારરૂપ પુસ્તકો છે શ્રી વિનયવિજયે બીજી ઘણી
રચનાઓ કરી હશે ઉપર જણાવેલી બધી કૃતિઓ છપાઈ ગઈ છે.

શ્રી વિનયવિજયણ વિષે આપણને આટલું જાણવાનું મળે
છે. આપણે ઇચ્છીએ કે આપણને વિશેષ એઓશ્રીના સબધી
જાણવાનું મળે બાકી આ અંથમા જ એઓશ્રીનો આત્મા
રહેલો છે. એઓએ આ અંથદ્વારા કરુણાદ્રંયઈ જે અણુમોલ બોધ

આખો છે તે બોધ જ એઓનાં અંતઃકરણના
આ ગ્રંથ એનો “ફોર્ટીથાક્” (પ્રતિબિંબ) રૂપ છે. એઓ
આત્મા એક ખરા આત્માથી, નિષ્પૃહી, વિરક્ત,
શાંત, ભવભીર, વિદ્વાન સત્પુરૂષ હતા એ
નિઃસંશય છે એઓનાં જ વચનો એની સાક્ષી પૂરે છે.

શ્રી વિનયવિજય ક્યારે કાળધર્મ પામ્યા એ ચોક્કસ ખબર
નથી, છતાં એમ અનુમાન બાંધી શકાય કે સં. ૧૭૨૩ થી
૧૭૩૮ ની વચ્ચેમાં એઓ સ્વર્ગે પધાર્યા. શ્રી શાંતસુધારસ
સં. ૧૭૨૩ માં રચ્યો. શ્રી શ્રીપાળચરિત્ર
સ્વર્ગગમન સં. ૧૭૩૮ માં રચાયું. શ્રી શ્રીપાળ
કાળનું અનુમાન ચરિત્ર પૂર્ણ થવા પૂર્વે તે તેઓશ્રી સ્વર્ગે
પધાર્યા હતા, તેથી આપણે આ અનુમાન
ઉપર આવીએ છીએ.

શ્રી શાંતસુધારસના કર્તા પુરુષ શ્રી વિનયવિજયજીનું
આ દુકં વૃત્તાંત છે. આપણે ઇચ્છીશું કે એઓશ્રી તથા બીજા એના
જેવા તથા એથી ચઢીયાતા થઈ ગયેલા સત્પુરુષોનાં સવિગત
ચરિત્રો આપણને પ્રાપ્ત થાય. મહાત્માપુરુષોનાં સચ્ચરિત્રો બહુ
બોધ આપે છે.

*

*

*

૩

આ શાંતસુધારસ જેવા સદ્ગ્રંથોના પ્રકાશનમાં સામાન્યપણે
નીચેના મુદ્દા લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે:—

આપણા પુણ્ય મુજબ આપણને પ્રાપ્ત થયેલા શબ્દગાર,
ધરણા, પૈસા, મણિ, માણિક્યાદિ જવાહીર સાચવવા આપણે

શોભીતા કળાટ, પેટી, પટારા કે તેજુરી વસાવીએ છીએ, તે ચિંતામણિ રત્ન સમાન ચળકે એમ રહેલા છે, તે અંથ *અર્થને

જાળવી સખવા કેવા સુંદર કાગળ, છાપ, સુંદર છાપ, કાગળ પુઠાં, બાઈડીંગ આદિ સાધન જોઈએ ? બહુ પુઠાની જરૂર સુંદર, શૈક્ષણિક, ટકાઉ, મનહર, અંથજી

ગૌરવ જાળવે, વધારે એવાં, જ્ઞાનના બહુમાન, ભક્તિભાવસૂચક, —આવાં કાગળ, છાપ પુઠાં આદિ જોઈએ. જીવ અંથમા પ્રવેશ કરી બોધ પામે તે પહેલાં આ બહારના દેખાવથી જ બોધ પામી, ઠરી જાય છે હાલ પવિત્ર અંથોની ખરાબ કાગળ, ખરાબ શાહી-છાપ, નમાલાં પુઠાં એ વગેરેથી પરિણામે ઠેરઠેર આશાતના થતી દેખાય છે. એ આશાતનાથી પણ જીવોના જ્ઞાન ઉપર ગાઢ આવરણ આવી પડ્યું છે. પૈસાના લોભના અંગે જીવો જ્ઞાનની જોઈતી જાળવણી ગંભીર શકતા નથી; અને તેની

આશાતના કરે છે, જે ખચીત બોલ્યા આશાતના બોલ્યા વિના તેમને બોળે છે. પ્રથમ વૃત્તિએ તે વિના બોળે છે. જ્ઞાન-ધન પૈસા અર્થે વેચવું જ ઘટવું નથી, કેમકે એથી ચિત્ત મલિન થઈ વિચાર-દષ્ટિ ઉપર લોભપડલ ફરી વળે છે; જે

નિર્વાહ અર્થે આશાતના અને આવરણમાં પરિણામ પામે સિદ્ધાંત જ્ઞાન વેચે છે. જ્ઞાનિયો તે સિદ્ધાંત, વેચી જ્ઞાન વેચી, વાની જ્ઞાનિયોની તે વડે નિર્વાહ કરવાનો સર્વથા નિષેધ સાફે મના. કરે છે. વિવેક વિચારે એ નિષેધ વારત

વિક લાગે છે:—

(અ) સિદ્ધાંત જ્ઞાન કાંઈ આપણી માલિકીનું નથી. તે
તો પરાપૂર્વથી ઉત્તરોત્તર ચાલી આવેલું
જ્ઞાન પરાપૂર્વનો છે. સદ્ગુરુદ્વારા આપણે સાંભળ્યું. અથવા
વારસો : પુસ્તકોદ્વારા આપણે વાંચ્યું એટલે કાંઈ
એક થાપણું. આપણી માલિકી થઈ જતી નથી. એ તો
જેમ પૂર્વના મહાપુરુષો નિઃસ્વાર્થપણે,
નિષ્પૃહીપણે, આપણને વારસો આપી ગયા, તેમજ નિઃસ્વાર્થ-
પણે, નિષ્પૃહપણે આપણી લવિષ્યની સંતતિને એ વારસો
આપણે આપી જવો જોઈએ છે એ વારસો
જ્ઞાનનું નિર્વાહ વેચી તે વડે આપણા સ્વાર્થ, ઉપભોગ,
અર્થે વેચાણ અને આલુવિકાદિ વ્યવહાર ચલાવવા એ પ્રત્યક્ષ
થાપણુમોસાનું અપ્રમાણિકપણું, માયા, અસત્ય અને
પાપ. થાપણુ ઓળવવારૂપ છે; પુરુષાર્થની હીન-
તારૂપ છે. સુર લવલીરૂ જીવો પુરુષાર્થ
કરી ધન મેળવી નિર્વાહ કરે; પણ જ્ઞાન ન વેચે.

(ખ) જ્ઞાન-સિદ્ધાંતના પુસ્તકો છાપી છપાવી, તે દ્વારા
એ પોતાના નિર્વાહની વૃત્તિ હોય તો પછી તે પુસ્તકોને
બનતી શક્તિએ સુશોભિત, સુંદર, તેનાં
જ્ઞાન અને તે દ્વારા બહુમાન-ગૌરવ જળવાય તેની રીતે છપા-
નિર્વાહ જેટલી વધામાં, કાગળમાં, પૃંઠાં વગેરેમાં વ્યય કરવા
સ્પૃહાને આણુ- જીવ સહજ સંકોચ વૃત્તિ ધરે છે. નિર્વા-
હનો લોભ એને એ વિચારથી વિમુખ કરે
છે. ત્યારે જેને એ જ્ઞાન પુસ્તકાદિદ્વારા
સેથ માત્ર નિર્વાહ-આલુવિકાની સ્પૃહા નથી, તે ખર્ચ સામે

જેતા નથી, અને યથાશક્તિ તેનું બહુમાન-ગૌરવ જળવાય તે
 બધી લક્ષ રાખી પ્રવર્તી શકે છે; કેમકે
 નિર્ધર્મ* પરિ- એ પ્રવૃત્તિમાં અટકાયત કરનાર લેશ માત્ર
 ષ્ટામનું કારણ. લોભ તેમને તો નથી. તાત્પર્ય કે સિદ્ધાંત-
 પુસ્તકોનો આલુવિકા અર્થે કય-વિકય
 નિર્ધર્મ પરિષ્ટામનું કારણ થાય છે; જે અત્યંત દારુણ
 હુબદાયી છે.

આ કારણે જેતાં જ્ઞાનિયોનો આલુવિકા અર્થે જ્ઞાન
 પુસ્તકના કયવિકય-વ્યાપારનો નિષેધ વાસ્તવિક અને હિત-
 કારીજ લાગે છે.

આમ છતાં કાળ દોષને લઈ બીજો પુરુષાર્થ નહિં સુઝતાં
 મંદવીર્ય થઈ જવો સિદ્ધાંત જ્ઞાનાદિ પુસ્તકોવડે નિર્વાહ કરે,
 તો જ્ઞાનિયો અનુકંપા બુદ્ધિએ એની
 કાળનું માહાત્મ્ય ઉપેક્ષા કરે છે. એમ કરે તો તે ઠીક,
 અને સત્પુરુષોની કાળદોષને લઈ ભલે (જે કે પરિષ્ટામ તો
 ઉપેક્ષા. પોતાને જ ભોગવવું છે) એમ કરે. પણ
 તેમાં પોતાના મહેનતાણના જ ફળની
 ધ્રુવ રાખવી ઘટે છે; અને વિશેષ લોભ નહિં કરતાં પુસ્ત-
 કનું ગૌરવ જળવાય, જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય થાય, તેનું બહુમાન
 સચવાય, તે ટકે, અને તેની આશાતના ન થાય, થતી હોય
 તો અટકે, -એ લક્ષ, એ ઉપયોગ, એ
 જ્ઞાન વેચાણદ્વારા વૃત્તિ રાખવી ઘટે છે; પણ ફાલ પ્રાયઃ
 નિર્વાહ કરનારા- એમ થતું નથી જેવામાં આવતું. અમ-

એને સલામણુ. દાવાદના માણેકચોકમાં જઈ જોઈએ,
અથવા ચાલીતાણાની બજારમાં જોઈએ,
અથવા અન્ય તીર્થસ્થળે જોઈએ તો કેટલા ચિંથરીયાં થાયાં
(જે કે અદર તો જ્ઞાન છે, પણ એનો બહારનો દેખાવજ
આપણને થોડાનું જ્ઞાન કરાવે છે) આપણી નજર આવશે
નજીવી કીમત, નમાલી છાપ, અશુદ્ધ
ચોથરીયાં થાયાં છાપ, નમાલા બટકીયા કાગળ, હાથમાં
અને જ્ઞાનની ચોળાતા જ ફાટી જાય એવું પુરું ! આમાં
આશાતના જ્ઞાનનું ગૌરવ, બહુમાન કયા રહ્યું ? એ
ચોથરાં ફાટી જઈ રહ્યો છે, કચરાય છે,

ચગદાય છે અથવા ગાંધીની હુકાને પડીકા અર્થે વારાય છે
અરે ! કાગળ નમાલા હોવાથી એઓ પણ ઉપયોગમાં આણી
શકતા નથી, કાંતો મેલાંવાળી બટરમાં સળડે છે જ્ઞાનપુસ્તકો
વેચી આજીવિકા અર્થે ધણે ચલાવનારા અગે આ વાત છે.
જ્ઞાનના ઉદ્ધાર અર્થે, જ્ઞાન પુસ્તકોથી ઉપજતા પૈસા ફરી જ્ઞાન
વૃદ્ધિ અર્થે વાપરવાના ઉદ્દેશે કામ કરતા
જ્ઞાનવૃદ્ધિ અર્થે જ ભાઈઓ, અથવા એ ઉદ્દેશે જિભા થએલા
જ્ઞાનવેચનારાઓને મડળો કે સભાઓના અગે આ વાત
ધન્યવાદ અને નથી એઓને તો ધન્યવાદ ઘટે છે છતાં
સલામણુ. એઓએ પણ છાપના, છપાવવામાં, કાગળ,
છાપ, મુદ્ર સુધારણા આદિમાં વિશેષ વિવેક
રાખવો જોઈએ છે, પૈસાની શક્તિ ન હોય તો જેટલી શક્તિ
હોય તેટલું જ કરવું ઘટે છે થોડી શક્તિએ ઝાઝું કરવાનો
લોભ મૂળ ઉદ્દેશને ક્ષિતાર્થ થવા દેતો નથી, બનકે નુકશાન
કરે છે કા તો પ્રથમ શક્તિ વધારવી. ભટોળ મેળવવ અને

કાં તો હોય તેટલા ભંડોળે નભાવી લાલે થોડુંજ કરવું પણ
બહુ સારૂં કરવું. આ બાબતમાં આપણે પાશ્ચાત્ય પ્રજાનું અમુક
અનુકરણ કરવું યોગ્ય છે. એઓનાં માસિક પત્રો જુઓ—*The*
Nineteenth, Century, Strand, East & west, Review of
Reviews, Sketch, Graphic, Sporting Times, આદિ અનેક.

જુઓ એની છાપ, એનાં કાગળ, એના ટાઇપ
જ્ઞાનની બાદ્ય શોભા-એની જે ઠવણ (Plan). માત્ર બહારની
ગૌરવ અર્થે સુધ-રચનાથી જ ચિત્ત આકર્ષાય છે. અને
રેલા દેશના અનુ-લલેને માહી બુસો કે ટાયલું ભર્યું હોય
કરણની જરૂર. અથવા (Commonplace thought)

(Commonsense truth) રોજ વ્યવહાર-

રમાં આવતી બાબત હોય, પણ તે તેના રૂપ-રંગ-લપકાથી,
લબ્ધ લાગે છે. ત્યારે આપણા પવિત્ર અચાર્યોનાં પવિત્ર
અમૂલ્ય, અમોઘ વચનામૃતો તેના છાપ-કાગળ-બધન આદિ
બહારના રૂપ-રંગ-વર્ણ-આભાસને લેઈએ તેવાં નહિ હોવાથી,
બદલે ખરાબ-નમાલા હોવાથી, બાળજીવો, જે પ્રાયઃ બહારના
દેખાવથી મોહ પામે છે, તેઓને તેનું ગૌરવ ભાસતું નથી.
જે કે જ્ઞાન તે તો જ્ઞાન જ રહે છે, અજ્ઞાન થતું નથી, પણ
તેના બહારના સ્વરૂપને યથોચિત શોભાતું રાખવાનો લક્ષ નહિ
જાવાથી એ સુઘ્ધ જીવો પર છાપ પાડી શકતું નથી. આપણા
હૃદયેશી ઉભા થએલાં મંડળોએ આ વાત ધ્યાનમાં રાખી કામ
રુપુ યોગ્ય છે; એથી તેઓનો હેતુ ફળીભૂત થશે. કાં તો
લિખિત થોડી હોય તો થોડુંજ કરવાનો, પણ તે થોડું બધી
તે સારૂં કરવાનો લોભ રાખવો; વધારે લોભ ન રાખવો.
વધારે લોભ થાય તો ભડોળ, શક્તિ વધારવા પ્રયાસ કરવો.

સંસ્કૃત પ્રાકૃતમાં લખાયલાં પવિત્ર નિર્ગ્રંથ આચાર્યોનાં અદ્ભુત તત્ત્વજ્ઞાનમુખ પુસ્તકોને દૂર રાખીએ, તો પણ હાલની દેશભાષામાં, ગુજરાતીમાં પણ સફળોદયક, જૈન રાસા. ચરિત્રાત્મક, તાર્ત્વિક શાળ્યોનો એવો ભંડાર ગુજરાતી સાહિત્ય. સર્વો છે કે જે સારી ચેલીથી, દેશકાળની તત્ત્વ સાહિત્યનો પદ્ધતિએ, સાર! કાગળ, છાપ, બાઈડીંગ ભંડાર આદિ લક્ષમાં રાખી છપાવવામાં આવે તો ગુજરાતી ભાષાના સાહિત્યમાં, તત્ત્વજ્ઞાનનાં સાહિત્યમાં, ચરિત્રોમાં મોટો વધારો થાય હાલનાં બૃહત્કાવ્ય દોહનના ભાગો લોકોને જે આકર્ષણ કરી રહ્યાં છે, તે બદલે વિશેષ આકર્ષણ આ ઘરખાર છોડી નીકળેલા નિઃસ્પૃહી સાધુ કવિઓના વૈરાગ્યપદ, સ્વાધ્યાયપદ, સ્તવન, રાસાદિ લોકોને કરે જોમ છે. જૈન સમુદાયે બહુત યત્ન ધટે છે. સુવર્ણ અક્ષરે હજારો બદલે લાખો રૂપિયા ખર્ચો સૂત્રની એક પ્રત પૂર્વના કોઈ ભાગ્યશાળી પુરૂષે (સગ્રામ સોનીએ) લખાવી આપણે સાંભળીએ છીએ, એ શું સૂચવે છે ? જ્ઞાન-બહુમન. આ પણ અમારો વક્ષ છે. યથાશક્તિ તે રૂપીભૂત થાય એવી ઇચ્છા પણ આ ગ્રંથ છપાવવામાં રહેલી છે.

વળી જેમ શ્રી યોગવસિષ્ઠના મુમુક્ષુ તથા વૈરાગ્યપ્રકરણો, મોહમુદ્ગર, મહિરત્નમાળા, દાસબોધ આદિ વૈરાગ્યાત્મક ઉપદેશક ગ્રંથો છપાયાથી જિજ્ઞાસુઓ પર ઉપદેશક ગ્રંથોની કાર કરી રહ્યા છે, તેમ આ ગ્રંથ પણ સર્વમાન્યતા. વૈરાગ્ય અને અધ્યાત્મમાં એકો હોવાથી, એ પૂર્વે કહેલા ગ્રંથોથી પણ ચઢીયાતો હોવાથી, છપાવતાં ધન્યને સુલભ થઈ ઉપકારનું કારણ થાય.

પૂર્વે ઉપર કહેલા ગ્રંથો ઉપદેશાત્મક હોવાથી જેમ સર્વમાન્ય થઈ શકે એવા છે, તેમ આ ગ્રંથ પણ વૈરાગ્યોપદેશક હોવાથી સર્વમાન્ય થશે.

આમ આ બધાં કારણોથી આ ગ્રંથ અમે છપાવવાનું આવશ્યક ગણ્યું છે સુઝ બંધુઓને તે સમ્મત થશે.

અમે મૂળ ગ્રંથ શ્રી ભીમસિંહે છપાવેલ ઉપરથી સદાબરો લીધેલ છે, બીજી હસ્તલિખિત પ્રત અમને મળી નથી.

કર્તા પુરૂષનાં મૂળ શ્લોકનો અર્થ સાંગોપાંગ ઉતરી આવે, એના ભાવ-આશયમાં ફેર ન પડે, બદલે તે વધારે સ્ફુરી દીધી નીકળે, તેના પ્રત્યેક શબ્દનાં અર્થ-વિવ-મૂલ આશયસાંગો-રણમાં સ્ખલના ન થાય, રસ જળવાઈ પાંગ ઉતારવાનો વધારે ભાગે, એનો બનતો લક્ષ રાખી, પ્રયાસ. વિવેચનપૂર્વક, પ્રાસંગિક વિસ્તારપૂર્વક આ અનુવાદ કરેલ છે; છતાં તેમાં ચિત્તચાચ-લ્યથી-મતિમંદતાથી કોઈ દોષ ઉપસ્થિત થયો હોય, સ્ખલના થઈ હોય તો સુઝ વાંચનારાઓ ક્ષમા કરશે.

શ્રી શાંતસુધારસની આ (Preface) મુખ્યમુદ્રા બહુ વિસ્તાર પામી છે; પણ પ્રસંગવશાત્ એ Preface નો વિસ્તારની આવશ્યકતા જણાઈ છે. સુઝ વિસ્તાર અને વાચનારાઓ એ પ્રતિ ઉદાર દ્રષ્ટિ તેની જરૂર. દાખવશે

વાંચનારાઓને
વિનંતિ

My dear readers will take
a charitable view of it and look
upon it with an indulgent eye.

આ મંદમતિ બાળથી ક્ષયોપશમની મંદતાને લઈ, આવ-
શ્યક આત્મનિર્મળતાના અભાવને લઈ,
ક્ષમાપના યોગની ચંચળતાને લઈ અજાણતાં ને
કાંઈ વિપરીત, અન્યથા, અહિતરૂપ લખાયું,
નિરૂપાયું હોય, તો તે અર્થે તે ત્રિકરણયોગે “મિથ્યા દુષ્કૃત”
માગે છે, ક્ષમા ચાહે છે. તેનો આશય એકાંત સ્વપરના હિતને
અવલંબી રહ્યો છે. મારા મુસ જહેનો લાઈઓ ! આપણને આ
શાંત મુદારસ બહુ ઉપકાર કરશે આપણે શાત ચિત્તે પ્રમોદ
ભાવે એનો આશ્રય લેશું તો આપણ પરમ હિત થશે. એવ-
મસ્તુ ! હવે હું અત્રે વિરમીશ इति શમ્ ।

ક્ષમાશ્રમણ ચરણોપાસક,

મન:મુખલાલ કીરતચંદ મહેતા.

રૂમ રણાં જ લિ

મોરબીમા જે એક વર્ષ મહે ગાજ્યુ છે એ તો મહારો
જીવનપલટો હતો ને એ વેલાની મિત્રમહલી પણ આજ
સુધી અખડ સખધ જાળવી રહી છે પછીના ઘણા ઘણા
મળ્યા તે મટી ગયા મરુતુનો કાઠો, વજ્રતુખા ચેરિટેબલ
હાઇસ્કૂલ, એનો પટ આજે તો એ પણ બધુ પલટાર્ધ
ગયુ છે જે મોરબી પણ હતુ તે નથી જગતની જાહવી
વહે જ જાય છે તે કાઠે જિલેલા સ્થિર દૃષ્ટે નિરખે તો તો
ક્ષણે ક્ષણે નવા જલ પેખે છે

મનસુખભાઈ ધર્મિષ્ઠ જીવ હતા, અને એમની શાગી
રિક બધિરતાએ એમને અતરના નાદ ઔર સાલજતા કીધા
હતા,—થોડાકે એવા આત્માના શબ્દ સાલજતા હશે

નિર્માણુ ચક્ર ધૂમ્મે જ જાય છે ને એમા મહુને
દળાવવાનુ જ છે આજે કે કાલે

—હાનાલાલ દ. કવિ

x x But what I particularly value in him is his
thoroughly upright character and uniform good be-
haviour x x In my opinion he is in every way the
best student the Morris High School has produced
in my time

—Prof. Kashiram Dave

x x પરંતુ તેનામાં જે હું ખાસ, સારભૂત ગણું છું તે તો તહેનું સર્વથા પ્રામાણિક ચારિત્ર અને સુસંગત સુંદર વર્તના. x x મહારા અભિપ્રાય પ્રમાણે તે મહારા સમય દરમ્યાન મોરબી હાઈસ્કૂલે ખૂબ પાડેલો સર્વ પ્રકારે સર્વોત્તમ વિદ્યાર્થી છે.

પ્રો. કાશીરામ દવે

ભાઈ શ્રી મનસુખભાઈનો ધર્મરાગ, આત્મદષ્ટિ અને વિશુદ્ધ વ્યવહાર યાદ આવે છે ત્યારે ખરેખર વિચારમાં પડી જવાય છે. મહારા તરફ તેમના રાગ-પ્રેમ હતા, અને તેઓના વિચારો મને બહુ ગમતા. તેમની તત્ત્વદષ્ટિ અને ધર્મપ્રેમ અગણિત હતા, અને તેમની અંદરની શાંતિ અવર્ણ્ય હતી. તેઓ તો છૂટી ગયા.

મોતીચંદ ગિ. કાપડિયા

સમાજ તેમના તરફથી તેમની ઉત્તરાવસ્થામાં ઘણું મેળવી શકે તેમ હતું, પરંતુ તેવો ઋણાનુબંધ નહિ જ.

મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ

તેમની વિદ્વત્તા, સરળતા, પવિત્રતા આજ ક્યાંય જોવામાં આવતાં નથી. x x તેમના સૌજન્ય અને પ્રેમનો મને પણ સારો અનુભવ થયેલો હતો.

પરમાનંદ કુંવરજી કાપડિયા

× × × જૈન ધર્મના સાચા ઉપાસક સાધુચરિત મનમુખ-
સાઈ ખરા સાધુ હતા ગૃહમાં રહેવા છતાં તેમનો ત્યાગ
વૈરાગ્ય અનુપમ હતો.

કંડાન ચ. ગાંધી

તેમના મરણથી શુજરાતે જૈન સાહિત્યનો એક અઢાકે
અભ્યાસી શુભાળ્યો છે × × × મહુમે આજીવન સાહિ
ત્યની ઉપાસના કરી છે. અનેક જૈન ગથોના સંશોધન
કર્તા છે. તેમના સ્વભાવમા આડળર ને ધમાલપ્રિયતાના
તત્ત્વો નહોતા, તેથી સામાન્ય લોકોને તેમની પ્રખર વિદ્
તાનો અને અનેકવિધ બહુશ્રુતતાનો અત્ય પરિચય છે

‘સૌરાષ્ટ્ર’

જૈન સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને અધ્યાત્મ સંબંધી
વિચારણા એ તેમના જીવનનું એક મુખ્ય વ્રત હતું. × ×
તેઓ સ્વભાવે શાંત, નિરભિમાની અને તત્ત્વજિજ્ઞાસુ હતા
તેટલા જ તેમના નિષ્ઠા યજ્ઞ યુક્તિયુક્ત, ગવેષણાપૂર્ણ
અને નિરાડળર હતા કેટલાક નિષ્ઠા યજ્ઞ યુક્તિયુક્ત, ગવેષણાપૂર્ણ
પોતાની નવીનતા જાળવી રહ્યા છે × × શાસ્ત્ર અને સાહિ-
ત્ય પ્રત્યે સંપૂર્ણ વફાદાર રહેવા છતાં જ્ઞાનીની શુષ્કતા કે
ક્રિયાવાદીની જડતાથી તેઓ અલિપ્ત હતા × × શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન-
લક્ષિતનો આવો સુદર સંજોગ જૈન વિદ્વાનોમા વિરલ જ ગણાય.

‘જૈન’

તેમનો આત્મા ખરેખરો પવિત્ર, માયો રાત્રી અને
વેરામ્પચી રંગાયેતો દનો. એ ત્યાં જાય ત્યાં તેમના અવ-
નની મીઠાશ પ્રેરના દના.

મનિલાલ નથુભાઈ દોશી

૫૫

૫૫

જેવું પરિવ્રત મમત પ્રપંચ તોડ્યો,
મમ્યદ્ર મમાધિમરવું નિજ દેહ છોડ્યો;
મતમાપુષ્પ સ્થિતપ્રજ્ઞ પ્રશાંતચિત્ત,
તે દ્રવ્ય-જ્ઞાન ગુરુના સ્મરું શ્યાં ચરિત ?

મનોનંદન.

× પુત્રમિત્રકલત્રેષુ, સક્તા સીદંતિ માનવાઃ ।

સરઃપદ્ધાર્ણવે મગ્ના, જીર્ણા વનગજાં ઇવ ॥

સરોવરના પંકસાગરમાં જીર્ણ વનગજ સરી જાય એમ
પુત્ર-મિત્ર અને સ્ત્રીમાં સક્ત થએલાં માનવીઓ તેમાં કળી પડે છે.

મન્યે માયેયમજ્ઞાનં, યત્સુખં સ્વજનાદપિ ।

નિદાઘવામ્નાયાલં, નિજચ્છાયા ન કસ્યચિત્ ॥

એમ જાણુ છું કે જે આ 'સ્વજન્તુ' સુખ કહેવાય છે, તે
પણ આ માયા છે, અજ્ઞાન છે, જેમ શીખનો તાપ ખાળ-
વાને પોતાની છાયા બસ નથી થતી, તેમ જ આ સુખ પણ
તે છાયા જેવું છે.

યાવતઃ કુરુતે જન્તુઃ, સંબંધાન્ મનસઃ પ્રિયાન્ ।

તાવન્તોઽસ્ય નિશ્ચિન્ત્યન્તે, હૃદયે શોકશઙ્કવઃ ॥

પોતાના મનગમતા જેટલા સંબંધ જન્તુ રચે છે, એટલા
શોકશંકા એના હૃદયમાં ખણાય છે.

एक एव चरेन्नित्यं, कन्याया इव कङ्कणं ।

કન્યાના કંકણ પેઠે એકલાં-એક જ ચરવું. (સરખાવો-
નમિ રાજર્ષિ.)

શાંત સુધાં રસ

। શ્રી પરમગુરુમ્યો નમઃ ।

ઉપોદ્ધાતઃ

મંગલ તીર્થકરની વાણીનું માહાત્મ્ય

॥ શાર્દૂલવિક્રીદિતં ધૃતં ॥

નીરંધ્રે મયંકાનને પરિગલત્પંચાશ્રવામ્મોઘરે ।

નાનાકર્મલતાનિતાનગહને મોહાંધકારોધ્યુરે ॥

આન્તાનામિહ દેહિનાં સ્થિરકૃતે કારુણ્યપુણ્યાત્મમિઃ ।

તીર્થેશ્વરઃ પ્રથિતાસ્સુધારસકિરો રમ્યા ગિરઃ પાંતુ વઃ ॥૧॥

અર્થઃ—આ ભવારણ્યમા ચોપાસ પંચ આશ્રવણ વરસાદ વરસી રહ્યો છે, તેમાં વળી એક કોઈ અંધ-છિદ્ર નથી કે આશ્રવવરસાદ પહાર નિકળી ઠલવાઈ જાય, અર્થાત્ આ ભવા-ટપી આશ્રવજળથી ભરાતી જઈ ઉડી જ ઉતરતી જાય છે-ઉડા પાંચા નાખતી જાય છે. તેમા વળી એ આશ્રવજળને લઈ જાત-જાતના ઈર્મરૂપી વેલાઓ ચોતરફ ઉડા મૂળ નાખી ફેલાતા

જાય છે, અને આ સંસારવનને ગહન, જેમાં નાંખી નજર ન પહોંચે, એવું કરી મુકે છે. આમ એ વૃન ગહન તો છે, તેમાં વળી મોહરૂપી અંધકારથી તે તદ્દન ગહન થયું છે. એવા આ અંધકારવ્યાપ્ત ગહન સંસાર-અરણ્યમાં ભટકતા જીવોને સ્થિર કરવા, પરિભ્રમણમાંથી અટકાવવા, ચતુર્ગતિમાંથી છોડાવવા, જેને તેઓનાં આ ભવભટકણરૂપ હુઃખ જોઈ દયા ઉપજી છે એવા પુણ્યાત્મા તીર્થંકર ભગવાને જે આનંદકારી સુધારસભરી વાણી પ્રકાશી છે, જે આનંદકારી વચનામૃતોની રચના કરી છે તે પવિત્ર વચનામૃતો હે ભગ્યો ! તમારું રક્ષણ કરો.

જીવો મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, ક્રાયા અને યોગ આ પાંચ આશ્રવવંડે કર્મ બાંધી રહ્યા છે. મોહને લઈ તેઓને વસ્તુતું સ્વરૂપ સમજાતું નથી અને તેથી પોતાનું નહિં તેને પોતાનું ગણી તે માટે હુઃખી થાય છે, પોતાની સત્ય વસ્તુથી વિમુખ રહે છે, આવા અવિવેકથી જે પોતાની નથી, જે પોતાની બહાર છે, પોતાથી અલગ છે, પર છે, તેને પોતાની ગણી તેને લેવા ચોતરફ એ ભટક્યા કરે છે, ચતુર્ગતિમાં રજાળા કરે છે, જન્મમરણ કર્યા કરે છે; પણ જેને તે જીવનો વિભ્રમ પોતાની વસ્તુ ગણે છે એવી એ પર વસ્તુ કેમે કરી પ્રાપ્ત થતી નથી. અને એ પ્રાપ્ત થાય પણ ક્યાંથી ? પારકી વસ્તુ માટે ગમે તેટલાં પ્રયત્ન તે લેવા, તે પોતાની કરવા કરીએ, પણ તે નિષ્ફળ જ, જાય છે. પારકી એ પારકી જ, એ પોતાની કેમ થાય ? પોતાનું તો પોતામાં જ છે; એ કંઈ બહાર નથી. એટલે બહાર રજાળ્યે, ભટક્યે એ કદિ પ્રાપ્ત થતું નથી. આ બહાર રજાળવું કેવળ અજ્ઞાન-મોહ-અવિવેકને લઈ થાય છે. એના પરિણામે ઇચ્છિત

વસ્તુ તો મળતી નથી, પણ તે વેગળી જતી જાય છે, ઉલટું
 દુઃખ થાય છે અને અજ્ઞાન-મોહ-અવિ-
 વિભ્રમ એ દુઃખ વેકની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, જે એને વધારે
 રઝગતો કરે છે; જેથી એ વધારે પરિભ્ર-
 મણ કરે છે, નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવરૂપે સારી-માઠી ગતિ
 કર્યાં કરે છે અને દુઃખ લોગવે છે. એ પરિભ્રમણ દુઃખમાંથી
 એ ક્યારે બચે ? કે જ્યારે એ સ્થિર થાય, તેનામાં વિવેક
 જાગે અને તે વિચારે કે અહો, આ હું કેવળ મૂર્ખાઈ કરું
 છું, મારી વસ્તુ તો મારી પાસે જ છે, તે બહાર રઝળવાથી
 નહિં મળે. આ મારે રઝળવું પડ્યું છે, રઝળવું પડે છે, આ
 હું ચક્રગતિમાં ભ્રમણ કરી રહ્યો છું અને અનેક પ્રકારે જન્મ-
 મરણનાં દુઃખ-ચિંતા લોગવી રહ્યો છું, તે કેવળ મારા અજ્ઞા-
 નથી, બહાર રહેલી વસ્તુને મારી ગળી તે લેવાની ઇચ્છાથી જ.
 પણ તે મને ક્યાંથી મળે ? ન જ મળે. માફ તો મારી પાસે
 છે, એમાં જ મારે સ્થિર થવું ઘટે છે,—આમ વિવેક વિચાર
 તેનામાં જાગે તો જ તેને શાંતિ થાય, તો જ તે સ્થિર થાય.

જગતમાં જીવ માત્ર સુખના કામી છે, જીવ માત્ર સુખ
 પ્રાપ્ત કરવા મથી રહ્યા છે; પણ તેઓને
 જીવ માત્ર સુખના સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી, દુઃખી દેખાય છે,
 કામી; પણ એ આશ્ચર્ય છે ! સુખનું સ્વરૂપ જ એઓ
 સત્સુખથી જાણતા નથી. સુખનું ખરું સ્વરૂપ બહુ
 અજ્ઞાત વિરલા જાણે છે, અને જેઓ જાણે છે
 તેઓ જ તે પામે છે. જીવોને વિપરીત

બુદ્ધિને લીધે, પ્રમાદ-કપાયને લીધે ખરા સુખનું સ્વરૂપ સમ-
 જાણતું નથી. એ સુખ બહાર નથી, પણ આત્મામાં છે. જે સુખ

આત્મામા જ છે તે આત્માથી અલગ એવા
 સુખ અદર છે, દેહ, પરિશ્રદ્ધ, મમતા આદિમા ક્યાથી
 ખંડાર નથી મળે ? કદિ ન મળે તે જે વાટેથી
 જીવોને સુખ ન જ મળે, તે વાટે સુખ
 માટે કરેલા પ્રયત્ન કેમ નિષ્ફળ ન જાય ? જાય જ અને ફળ
 રૂપે જીવ વધારે હિરાન થાય, સુખ વાસ્તવિક પોતામા છે,
 પરમા નથી

“Happiness can not be
 found from without
 “It is within ourselves.”
 “Happiness to ourselves consigned”
 —Goldsmith's Traveller

આમ જ્યારે ખરૂં સમજાય ત્યારે જ જીવ સ્થિર થાય,
 ત્યારે જ તેના પ્રયત્નો ખરી વાટે થાય,
 સમકિત કે સાચી અને એ ખરી વાટના પ્રયત્નો સફળ થઈ
 સમજ તેને સુખ આપે જ, તેના પરિશ્રમથી ફર
 થાય જ્ઞાનીઓ આવી ખરી સમજને સમ
 કિત કહે છે વસ્તુને વસ્તુરૂપે જાણવી તેને સમકિત કહે છે
 અવસ્તુને અવસ્તુ રૂપે જાણવી તેને સમકિત કહે છે
 સત્યને સત્યરૂપે જાણ્યું હોય તો જ તે લક્ષી પ્રવૃત્તિ થાય છે
 અસત્યને અસત્યરૂપે જાણ્યું હોય તો જ તેની નિવૃત્તિ થાય છે
 અમત્યને સત્યરૂપે જાણી તે લક્ષી કહેલી પ્રવૃત્તિ નિષ્ફળ
 જાય છે, સત્ય પ્રાપ્ત નથી થતું, દુઃખ થાય છે, બુદ્ધિ મલિન
 થાય છે, જ્ઞાન ઉપર આવરણ આવે છે, સુખ ફર જાય છે
 સયને અસત્યરૂપે જાણવાથી તેથી નિવર્તવાનો પ્રસંગ
 આવે છે, સત્ય પામવામા અતરાય આવે છે

તેમજ જે વાટે સુખ મળે છે તે વાટનું જ્ઞાન થાય, તે વાટે સુખ માટે પ્રયત્ન થઈ શકે છે, જે પ્રયત્ન સફળ થઈ સુખ આપે છે.

જે વાટે સુખ નથી મળતું, તે વાટનું જ્ઞાન થાય તો સુખ માટે તે વાટે જતાં અટકવું થાય છે. નિષ્ફળ પ્રયાસ, ખેદ, દુઃખનો અવકાશ રહેતો નથી.

જે વાટે સુખ નથી મળતું તે વાટે સુખ મળશે, એવી જોટી મતિ જીવને થાય તો તે વાટે તેને સુખ નથી મળતું, છતાં મને આ વાટે સુખ મળશે એ ભ્રમણાથી તે પ્રયત્ન કર્યો જાય છે, પણ તે જ્યાં નિષ્ફળ થાય છે. જીવ ખેદ અને દુઃખજી ઓહારે છે.

જે વાટે સુખ મળે છે તે વાટે સુખ નહિ મળે એવી જોટી મતિ જીવને થાય તો તે સાચી વાટે પ્રયત્ન કરતો તે અટકે છે. મને આ વાટે સુખ નહિ મળે, સુખ તો બીજી વાટે મળશે, આથી તે ખરી વાટે પ્રયત્ન કરતો અટકે છે અને સત્ય સુખનો અંતરાય પામે છે.

આ જોટી મતિને જ્ઞાનીઓ મિથ્યાત્વ કહે છે, સાચી મતિને સમકિત કહે છે. એ વિપરીત મતિ મિથ્યાત્વ કે જોટી દ્વર થાય, અને સમકિત (સમ્યગ્દષ્ટિ), સમજ. સાચી સમજ જીવને આવે તો જ તે સ્થિર થાય છે, શાંત થાય છે, સુખી થાય છે, વાટકતો અટકે છે.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે જીવને સમ્યગ્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય, તેઓને સાચી સમજ આવે અર્થાત્ સત્ય સાચી સમજનું વસ્તુનું સત્યરૂપે, અને અસત્યનું અસત્ય રૂપે. રૂપે જ્ઞાન થાય, તો તેઓ તેજ

ભવે મોક્ષ પામે, તેમ ન થાય તો ત્રીજો ભવે, અને તેમ ન થાય તો વધારેમાં વધારે પંદર ભવે તો એ જીવ મુકાય જ, કર્મથી સર્વથા મુકાઈ મોક્ષ પામે જ, શાશ્વત મુખ પામે જ. આ વાત વિવેક વિચારે સાવ સત્ય લાગે છે, કેમકે સત્ય વસ્તુ

જીવને લાન થાય, એટલે અસત્ય વસ્તુ

જાણે તે પામે લાણીની પ્રવૃત્તિ સહેજે અટકે. અસત્ય

વસ્તુની પ્રવૃત્તિને લઈને તો તેને ભમવું પડ્યું

છે, એ અસત્ય વસ્તુની પ્રવૃત્તિ અટકે એટલે તેનું ભ્રમણ પણ અટકે, અને ભ્રમણ અટકે, જન્મ-જરા-મરણ અટકે તો પછી બીજું જોઈએ છે શું? જન્મ-જરા-મરણ રહિત સ્થિતિ, અજરામર અવસ્થા, કદિ જ્યાંથી પડવાપણું ન થાય એવું સ્થાન તે જ મોક્ષ. આમ સત્ય વસ્તુનું જીવને લાન થાય તો તેનો તરતજ તેજ ભવે મોક્ષ થાય. પણ પૂર્વ કર્મનું ફેવું તે લોગવી પતાવવાનું બાકી રહ્યું હોય તો તે લોગવી

કર્મ લોગવવાં પતાવી ફેવા માટે એકાદ બે ભવ કે ઉત્કૃષ્ટ

કરજ પતાવવું પંદર ભવ થાય તે લલે, પણ પછી તો જીવ

સર્વથા મુકાયજ. એ સાચી સમજ ઉપજ્યા

પછી, સ્થિરા દૃષ્ટિ પામ્યા પછી જીવ ભવ લલે કરે, પણ તે ભવ

તેને મુક્તિ પ્રતિ જતા નજ રોકે; તે ભવ બીજા ભાવિ ભવની

પરિપાટી નજ ઉપજાવે. સાચી સમજ ન થઈ હોય, સમ્યગ્

દૃષ્ટિ ન થઈ હોય, ત્યાંમુધી થતા પ્રત્યેક

ઉદ્ધી સમજ અને ભવ બીજા નવા ભવ કરવાનાં કારણ

અનંત અનુબંધ થાયજ; અનંત અનુબંધ થયાજ કરે. પણ

સાચી સમજ આગે એ અનંત અનુ

બંધ નાશ પામે; અને પૂર્વે ઉપાજેલાં કર્મ સમ્યક્ પ્રકાશ

સાધ્ય દૃષ્ટિએ, લોગવી લેવા, ખેરવી નાંખવા, આગલું કર્મ પુરૂગલનું લીધેલું પાણું સર્વથા ચુકાવી આપવા, તેના દેણાથી મોકળા થવા, એકાદ બે કે વધારેમાં વધારે પંદર ભવ કરવા પડે તે ભલે, પણ તેથી મુક્તિની અટકાયત ન જ થાય. મુક્તિના રસ્તે તો તે પડી ચુક્યો છે. સાચી સમજ આવ્યે, સત્યનું સત્યરૂપે જ્ઞાન થયે, અસત્યનું અસત્યરૂપે જ્ઞાન થયે, તેને લાઇન ક્લીઅર (Line-Clear) મળી જ ચુકી છે.

“ હૃષ્ટિ સ્થિરાદિ ચારમાં,
વટેમાર્ગનો મુગતિ પ્રયાણ ન લાજે રે;
રાતવાસો રચણી શયન જેમ શ્રમ હરે,
સુરનર સુખ તેમ જાણે રે.”

(યોગદષ્ટિ સંખ્યા)-યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય.

અર્થાત્ સમ્યગ્દષ્ટિ થયા પછી પૂર્વ કર્મ લોગવવા તેને દેવા-
હિના ભવ કરવા પડે તે જેમ અમુક સ્થાને જવા નીકળેલો વટે-
માર્ગ રસ્તામાં રાત્રિવાસો કરે તેના જેવું સમજવું.

સ્થાન દૂર હોય તો એક બે કે વધારે ઠેકાણે રાત રહેવું
પડે, પણ રસ્તાનો માહિતગાર છે, જે સ્થળે
સમ્યગ્દષ્ટિ અને જવું છે તે તરફ જવા નીકળ્યો છે,
ભવની નિયમા. એટલે ત્યાં તો તે ઠેકાણે મોડો પહોંચેજ.

તેમ સમ્યગ્દષ્ટિ પામી સાચા રસ્તાથી
માહિત થયો છે, અને મોક્ષ ભણી એણે પ્રયાણ કર્યું છે, તો
તે ઠેકાણે મોડો ત્યાં પહોંચવાનોજ. કોઈ છેટી વાટેથી નીકળ્યો
હોય, અર્થાત્ તેને વધારે કર્મ લોગવવાં પાડી હોય તો તેને
દેવ-મનુષ્યાદિ ગતિ પામવારૂપ વધારે રાતવાસો કરવા પડે છે.
કોઈ પાસેથીજ નીકળ્યો હોય, અર્થાત્ જેને બહુ થોડાં કર્મ

લોગવવાં બાકી હોય તેને રાતવાસો રહેવું પડતું નથી, બીજો લવ કરવો પડતો નથી, તેજ લવે મોક્ષસ્થાને પહોંચે છે; અથવા એકાદ બે મનુષ્યાદિના લવ કરવા રૂપ રાતવાસો કરી ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચે છે.

આમ જેટલા જેટલા મહાપુરુષો મોક્ષ પામી સિદ્ધ થયા છે તે બધા સત્ય વસ્તુજ્ઞાન પામવાથીજ; સમ્યગ્દષ્ટિ થવાથી જ; વસ્તુને વસ્તુપણે જાણવાથી જ, અવસ્તુને અવસ્તુરૂપે જાણવાથીજ, સત્યને સત્યરૂપે જાણવાથીજ, અસત્યને અસત્યરૂપે જાણવાથીજ; આત્માને આત્મારૂપે જાણવાથીજ; પોતાને પોતારૂપે જાણવાથી; પોતે તે પોતે, પર નહિં એમ જાણવાથી; પર તે પર, પોતે નહિં એમ જાણવાથી; પોતાની વસ્તુ તે પોતાની એમ જાણવાથી, પારકી વસ્તુ તે પારકી એમ જાણવાથી, પોતાની વસ્તુ તે પારકી નહિં, એમ જાણવાથી; પારકી વસ્તુ તે પોતાની નહિં એમ જાણવાથી; પોતે તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ ઉપયોગી અવિનાશી આત્મા છે, એમ જાણવાથી; આત્મા તે આત્મા, અને પુણ્ડલ તે પુણ્ડલ એમ જાણવાથી, આત્મા તે પુણ્ડલ નહિં અને પુણ્ડલ તે આત્મા નહિં, એમ જાણવાથી, એ આદિ વિવેકપ્રકાશથીજ તેઓ આ ગહન અંધકારમય સંસાર વનમાંથી માર્ગ પામી, ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચ્યા.

આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં અજ્ઞાનયોગે રાજગતા જીવોને પણ જો આ સાચી સમજ આવે, તો તેઓ “હુઃખિયાનાં હુઃખ ખિચારા સ્થિર થાય; અને હુઃખી થતા હુઃખિયા જાણે.” અટકે; એવી કરુણા આવવાથી શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ તેઓને સત્ય માર્ગ ઉપદેશ્યો.

છે. તેઓ પોતે વસ્તુસ્વરૂપ જાણી, જે રસ્તેથી મોક્ષ પામ્યા,
 તે રસ્તો બતાવે છે. તીર્થંકર પોતે પણ
 છુટેલાઓની સાચી સમજ પામ્યા પૂર્વે આ પ્રકારે
 બંધાયેલા પ્રતિ રજળતા હતા; પરિશ્રમણ દુઃખ ભોગવતા
 કરુણા. હતા. સાચી સમજ પામ્યા તેઓએ પરિ-
 શ્રમણના પરિણામરૂપ ખોટો માર્ગ છાંડી
 દીધો, સન્માર્ગ લીધો; અને ધારેલ ઠેકાણે પહોંચ્યા; સુખનું
 ચચાર્થ સ્વરૂપ સમજ સુખ પામ્યા. તેઓશ્રીને સુખનું ખરું
 સ્વરૂપ સમજ્યા વિના સુખ માટે કાંકાં મારી દુઃખી થતા આ
 સંસારી જીવોની કરુણા આવવાથી, તેઓશ્રીએ આ સત્ય
 સુખસ્વરૂપનો અને તે પામવાનો આ પવિત્ર બોધ કર્યો છે તે
 હે, બન્ય જીવો! તમારું રક્ષણ કરે! અર્થાત્ તે બોધનો
 આશ્રય લ્યો; તે પ્રમાણે વર્તો, તમારું કલ્યાણ થશે. આ
 શાંતસુધારસ એ પવિત્ર કરુણાવાનુ પુણ્યાત્મા તીર્થનાથનો
 ઉપદેશજ છે એઓશ્રીને તીર્થનાથ એ
 તીર્થનાથ કેમ પવિત્ર ઉપનામ છાને જ છે; તેઓ પોતે
 કહેવાયા? તીર્થ, તીર્થના તીર્થરૂપ છે; તરવાના સાધન-
 રૂપ છે; એઓના આશ્રયે જીવ સંસારસમુદ્ર
 તરી જાય છે; એથી તીર્થનાથ નામ એઓને છાને છે; અથવા
 જે વડે જીવ સંસાર સમુદ્ર તરી જાય, તેવાં સાધનો, દાન-
 શીલ-તપ-ભાવરૂપ ધર્મ, અથવા જ્ઞાનાદિ આરાધનરૂપ ધર્મ,
 એ તરવાનાં સાધનોનો ઉપદેશ કર્યો હોવાથી તીર્થનાથ એવું
 પવિત્ર નામ એઓને છાને છે. આ પરમ કૃપાળુ, દયાળુ, કરુ-
 ãાળુ, પવિત્રાત્મા શ્રી તીર્થંકર દેવેજ ઉપદેશેલો આ શાંતિરૂપ
 અમૃત રસ છે. તે પીવાથી જીવો અમર થાય છે; જન્મ-
 મરણથી બચે છે. ૧.

॥ દ્રુતવિલંબિત વૃત્તં ॥

સ્ફુરતિ ચેતસિ ભાવનયા વિના ।

ન વિદુપામપિ શાંતસુધારસઃ ॥

ન ચ સુરં કૃશમપ્યમુના વિના ।

જગતિ મોહવિપાદવિપાકુલે ॥ ૨ ॥

અર્થ—વિદ્વાનોને પણ શાંતિરૂપી અમૃત રસ ફરી ફરી વિચાર કર્યા વિના, અનુપ્રેક્ષા વિના, તેની તે વાત ફરી ફરી જુદે જુદે રૂપે વિચાર્યા વિના, ભાવના વિના ચિત્તમા સ્ફુરતો નથી, સ્ફુરે છે, તો યથાર્થ સ્ફુરતો નથી

મૂળે જીવ અનાદિકાળથી વિભાવિક દશામા પડ્યો છે, તેમા એ અનાદિ કાળથી વસ્તુને અવસ્તુ અનાદિ વિભાવિક રૂપે ગણી બેઠો, અવસ્તુને વસ્તુ રૂપે ગણી અભ્યાસ કેમ ટળે? બેઠો છે આ અવિવેક, આ વિભાવિક મોહ, સત્ય વસ્તુ તે સત્ય, એમ જુદે જુદે પ્રકારે ફરી ફરી વિચાર્યા વિના, અથવા અસત્ય તે અસત્ય, પર તે પર, સ્વ તે સ્વ, પર તે સ્વ નહિ, સ્વ તે પર નહિ, —એમ ફરી ફરી નવા નવા રૂપે દાખલા ફલિલથી, ઉપમા અનુમાનથી, પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ રીતે, સદ્ગુરુદ્વારાએ, સત્સંગ સમાગમથી, આત્મક્ષયો પશમ અનુસાર, આગમપ્રમાણુ વડે, ઇતિહાસ પ્રમાણુવડે, દૃષ્ટાંત સિદ્ધાંતથી વિચારે નહિ, નિર્ધારે નહિ, નક્કી કરે નહિ, ત્યાં સુધી ફર ન થાય, ફર થાય તો તે સર્વથા ફર ન થાય અનાદિ કાળનો મિથ્યા ભાવ, મિથ્યા વાસના, ખોટી જુદી એકદમ નાશ પામવી, સુલટાવવી હુકમ છે, સદ્વસ્તુની ભાવ

નાથીજ એ મતિ દૂર થાય; સન્મતિ આવે. લાંબા કાળ સુધી
 આપણા ઘેર રાખેલી, આપણા ઘરને ખીલે
 ભેંસનું દયાન. ખાંધેલી ભેંસ ખીલતને વેચીએ, તો પણ
 આગલા પરિચયથી, અભ્યાસથી પ્રથમ
 દિવસે અથવા તો થોડા દિવસ એ આપણા ઘરના પરિચિત
 ખીલે આવી ઉભી રહે, એને વળી ત્યારે મારી ધડેલી સુદીયે
 અને એનો નવો ધણી એને પોતાને ઘેર લઈ જાય, અને આમ
 વખતો વખત થાય ત્યારે જ તે ભેંસને નવા ઘરનો પરિચય
 ધરે; અને પછી ત્યાં સ્થિર થાય. તેમ અનાદિકાળનો વિભાવિક
 મોહ છોડવો બહુ સુરહેલ છે. [પૂર્વનો અભ્યાસ-પરિચય]
 જીવ એકદમ ન છાંટે માટે ભાવનાની, અનુપ્રેક્ષાની, ફરી
 ફરી જરૂર છે. ભાવનાથી તેને વસ્તુના સ્વરૂપનો યથાર્થ
 નિર્ણય થાય છે. વસ્તુનો યથાર્થ નિર્ણય થતાં અજ્ઞાન
 મોહ-અવિવેક નાશ છે, અને જીવને
 વિભાવનું પ્રાપ્ત્ય સત્ય સુખનો લાભ થાય છે. માટે સત
 અને અનુપ્રેક્ષ- વસ્તુનો સતત ફરી ફરી વિચાર આત્મા-
 જુની જરૂર. થીએ ઈર્ષ્ય છે. તે વિના શાંતસુધારસ
 સમાન પ્રજાનો બાધ પણ યથેચ્છ પરિણામ
 આપતો નથી. માટે ભાવનાનો જ્ઞાનીઓ ઉપદેશ કરે છે.

૭ ભાવના એટલે પુટ જેમ સુવર્ણને સાવ ચોકળું કરવું
 હોય તો સંપુટમાં, કુલક્રીમાં સુદી, ફરી
 ભાવના એટલે ફરી તપાવવા રૂપ ભાવના-પુટ દેતાં તે
 શું? શુદ્ધ થાય છે, અથવા સુંઠ આદિને શુદ્ધ
 કરવા, કમાવવા, નિમક અને લિંબુના
 રસના ફરી ફરી પુટ આપી ફરી ફરી સુકવવા રૂપ ભાવના દેતાં

શુદ્ધ થાય છે, અથવા જાતજાતની ધાતુઓ, જેમકે પારો, ત્રાંબુ, કલઈ, જસત આદિ અથવા સોમલ વછનાગ આદિને શોધવા, શુદ્ધ કરવા ક્ષાર-ખટાશ આદિના ફરી ફરી પુટ આપતાં, તે જેમ શુદ્ધ થાય છે, તેમ આ જીવને પણ જુદી જુદી રીતે વસ્તુ વિચારતાં જ્ઞાનનિર્મળતા થાય છે;—વસ્તુસ્થિતિ યુગ્મ્ય સમન્વય છે.

જ્ઞાનિઓ વસ્તુસ્વરૂપને જુદે જુદે રૂપે લાવે છે; વિચારે છે:—

- (૧) ઇતિહાસ પ્રમાણુ વડે,
- વિચારનાં પ્રમાણુ (૨) આગમ પ્રમાણુ વડે,
- (૩) સદ્ગુરુ દ્વારા,
- (૪) ણીજ સત્સમાગમ,
- (૫) પ્રત્યક્ષ સ્વાનુભવ વડે—પોતાની શક્તિ અનુસાર, પોતાને ક્ષયોપશમ પહેાંચે લાં સુધી,
- (૬) પરોક્ષ, શ્રી જીનેશ્વરનાં વચનો વડે,
- (૭) ઉપમા વડે,
- (૮) અનુમાન વડે,
- (૯) દાખલા, દલીલ, દષ્ટાંત સિદ્ધાંતથી,

આમ અનેક પ્રકારે તત્ત્વને ફરી ફરી વિચારવું એને જ્ઞાનીઓ લાવના કહે છે. એવી લાવના વિના આગળ જણાવ્યું તેમ પૂર્વના લાંબા વિલાવિક પરિવ્રયને લઈ વિદ્વાન પુરુષોના ચિત્તમાં પણ તત્ત્વજ્ઞાન સ્ફુરતું નથી, ઠરતું નથી; તે સામાન્ય જીવોનું તે શું કહેવું? માટે બધાએ સદ્લાવના વડે પોતાનાં ચિત્ત વાસિત કરવાં, એ તાત્પર્ય છે, એ બોધ છે.

એથીજ પૂર્વેના લાંબા વખતનો પરિચય વિશાલિક્ષિ મોહ
 ટળશે. બાકી બીજો ઉપાય નથી. તેમાં પશુ
 વિપનો ઉતાર. આ જગત જેમાં મોહ અને ખેદરૂપી ઝેર
 ઠેર ઠેર વ્યાપી રહ્યું છે, અને છવો
 વ્યાકુલ થઈ ડચકાં ખાય છે, ત્યાં તો તે મોહ અને તન્નન્ય
 દુઃખરૂપ ઝેર ટાળવા આ સફલાવના ભાવ્યા વિના છુટકો જ નથી.
 તે વિના લેશમાત્ર સુખ નહિં મળે. વસ્તુતત્ત્વ વિચારી તેના
 નિર્ણય કર્યો છૂટકો છે.

यदि भवभ्रमसेदपराङ्मुखं ।

यदि च चित्तमनंतसुखेन्मुखं ॥

गृणत तत्सुधियः शुभभावना-

भृतरमं मम शांतसुधारसं ॥ ૩ ॥

અર્થ:—હો, બુદ્ધિમતો ! અગાઉ કહ્યું છે તેમ હવે જો
 તમારું ચિત્ત ભવભ્રમણના દુઃખથી પરાડ્મુખ થયું હોય,
 ભવદુઃખમાથી છુટવા ઇચ્છતું હોય, સુખ,
 તરતના થાકેલા- સત્ય સુખ, પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળું હોય,
 એને વિસામો. તો અમે રચેલો આ શાંતસુધારસ શ્રવણ
 કરો. તેમાં જે ભાવના માટે અમે પૂર્વે
 આટલું આટલું કહ્યું, તે ભાવનાઓનો રસ નાંખેલો છે. જે ફરી
 ફરી વિચારતાં સત્ય સુખ આપવાનું કારણ થશે. એથી વસ્તુ
 તત્ત્વ સમજાશે; મોહ છૂટશે; અને તમારી અંગત ઋદ્ધિ જે દબાઈ
 રહી છે, ઢંકાઈ રહી છે, તે વ્યક્ત પ્રગટ થઈ તમને અપૂર્વ
 આનંદ આપશે.

અલગત જેઓને સારી બુદ્ધિ ઉપજી હશે, અને
 જેઓ સંસારપરિભ્રમણથી થાક્યા હશે, અને જેઓને આ

સુખ નહિં, આ તો દુઃખ, સુખ તો બીજું કંઈ હોયું જોઈએ,
જોવો વિચાર સ્ફુરી તે સત્ય સુખ મોટે જોઓ દષ્ટિ ફેંકતા હશે,
તેનેજ આ શાંતસુધારણ રચિકર થશે.)

બીજા પામર જીવો, જેઓ હજી થાક્યા નહિં હોય, અને
પૂર વેગમાં અસત્ વસ્તુ ભણી દોડી રહ્યા હશે, અને સુખ
દુઃખનું જેને જ્ઞાન નહિં હોય, તેવા જીવો આ પ્રતિ અભાવની
નજરે જોશે. તેવા દયા ખાવા જેવા જીવો
ભાવિકાળે થાકે. પણ જ્યારે થાકશે, ત્યારે આ શાંતિ રૂપી
નારાઓને ભાવિ અમૃત વરસાવવા સફલાવનાવિભૂષિત
વિસામો આજ. અંથનો આશ્રય લેશે. તાત્પર્ય કે જીવો

ઠહેલા રહેલા આવી ભાવનાનો આશ્રય લઈ
વસ્તુસ્વરૂપ વિચારી નિર્ધારશે, સાચી સમજ પામશે, સમ્યગ્ દષ્ટિ
થશે, ત્યારે તેઓનો છુટકો છે; ત્યારે તેઓ દુઃખનો અત્યંત ભાવ
પામશે. વધારે શું કહિયે ? તરતના થાકેલા તરત ભાવનાઓનું
ચિંતન કરશે. ભાવિકાળે થાકનારાઓ ભાવિકાળમાં એને
વિચારશે. પણ એ બધાને આ ભાવનાનો આશ્રય છે. સિદ્ધાંત

પુનઃ આ ભાવના ભણી લઈ
જ્ઞાન થયે તેની બુદ્ધિ

ઠેકાણે આવતાં જિજ્ઞાસુ
થઈ આવાં પવિત્ર શાંતિ આપનારાં શ્રીવીતરાગ પરમાત્માનાં
વચનામૃતોનો આશ્રય લેશે. તે વચનો તેના ઉપર પહેલીવાર
અસર નહિં કરે, તે બીજી વારના આશ્રયથી કરશે, બીજી
વાર નહિં કરે, તે ત્રીજીવાર કરશે. આમ પુનઃ પુનઃ એ વચ-
નોના આશ્રયથી જીવ ઉપર અવશ્ય સાત્ત્વિક અસર થશે.

“ દારડીયે છેદાય છે, પાકા કાળા પહેણ ”

દલપતરામ.

અને સ્વરૂપ નિર્ણય કરી એ આત્મસુખ—સત્સુખ પામશે.
આ ભાવનાઓનો આ ઉદ્દેશ છે. તેનો હે, સદ્બુદ્ધિવાળા જીવો !
તમે આશ્રય લો. ૩

સુમનસો મનસિ શ્રુતંપાવના,
નિદધતાં દ્વચધિકાદશ ભાવનાઃ ।

યદિહ રોહતિ મોહતિરોહિતા—

જુતગતિ વિદિતા સમતા લતા ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે, પંડિત પુરુષો ! તમે ઠાનને પવિત્ર કરનારી
આ બાર ભાવના શ્રવણ કરી હૃદયમાં
ભાવનાનું ચિંતન ધારણ કરો; એનું નિરંતર ચિંતન કરો;
અને એથી પ્રખ્યાત અને અતિ અદ્ભુત સમ-
સમતાનું ઉગવું. તારૂં પી વેલ, જેનું સત્પુરુષોએ આટલું
બધું માહાત્મ્ય કહેલું છે, તે ઉગી નિકળી
મોહાંધકારને ટાળી દેશે. તાત્પર્ય કે પ્રથમ જીવ જો સમતા
ધરે, શાંત થાય, તો તેને વસ્તુવિચાર સૂજે; વસ્તુવિચાર
સૂજે તો વસ્તુ નિર્ણય થાય; વસ્તુ નિર્ણય થાય તો ખરે માર્ગ
જવાય, અને ધારેલ વાત પમાય. માટે હે, પંડિત પુરુષો !
તમે જરા સમતા આદરો. સમતા આણવા માટે આ ભાવનાઓ
પ્રબળ સાધન છે. ૪

॥ રથોદ્ધતા વૃત્તં ॥

આર્ત રૌદ્ર પરિણામ પાવક—

—પ્લુપ્ત ભાવુક વિવેક સૌષ્ઠવે ॥

માનસે નિપયલોલુપાત્મનાં ।

ક્વ પ્રરોહતિતમાં શમાહ્નુરઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—હે, પંડિત પુરુષો! તમે સમતા આદરો; અર્થાત્ આર્ત-રોદ્ર ધ્યાનરૂપ માઠાં પરિણામ છાંડી દો; વિષયલોહ પતા લ્યજી દો; એટલે વિવેક અને સુવિચાર જાગશે; સમતા આવશે. કેમકે આર્ત-રોદ્ર પરિણામરૂપ અગ્નિથી મનના વિવેક અને સદ્વિચાર લક્ષ્મીભૂત થાય છે. અને જ્યાં વિવેક અને સદ્વિચાર નાશ પામ્યા હોય અને વિષયલોહપતા વર્તતી હોય, —ત્યાં સમતાનો અંકુર ક્યાંથી ઉગે ?)

“ વીજે દગ્ધે કુતો વૃક્ષઃ । ”

બીજી બીજી ગયું હોય, તો વૃક્ષ ક્યાંથી થાય ? ન થાય તેમ વિવેક સદ્વિચારરૂપ બીજી બીજી ગયું વિવેક કેમ આવે ? હોય તો સમતા રૂપી વૃક્ષ ક્યાંથી ઉગે ? ન જ ઉગે. માટે તમે આર્તરોદ્ર ધ્યાન છાંડી દો, વિષયમાં આસક્ત ન થાઓ, એટલે તમને સમતા આવશે ક્વચિત્ ઇષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ થાય, ક્વચિત્ અનિષ્ટનો સંયોગ થાય, તો તેથી તમે ખેદ કરો નહિ, રોગ આવ્યો આકુળ વ્યાકુળ થાઓ નહિ, હવે શું થશે, એમ ચિંતવો નહિ, માફ ભવિષ્યમાં કેમ થશે ? ગુનરો કેમ ચાલશે, એ આદિ ભવિષ્યનો ખેદ કરો નહિ. એ આર્તધ્યાનના સક્ષેપે પ્રકાર છે. તમે જેવું પૂર્વે ઉપાન્યુ છે, તેવું સાફ-માફ તમારે લોગ પડશે તો તમે વ્યર્થ ખેદ કરો નહિ. એથી શુદ્ધિ મલિન થાય છે. આમ આર્તધ્યાન છાડો; તથા હિંસા, અસંત્ય, ચોરી, અપ્રદા, પરિગ્રહવૃદ્ધિ —એ વગેરેના બીજાને ઉપદેશ ન આપો, બીજા એ પાપો આચરતા કેબી રાજી ન થાઓ મહારાજના ઉપદેશ-અનુમોદનથી વિરુદ્ધો.

આમ આ રોદધ્યાનથી અટકે અને વિષય પરથી આસક્તિ દૂર કરે-આછી કરે. એટલે વિવેક-સદ્વિચાર લગશે અને સમતા આવશે, સમતા આવશે એટલે કલ્યાણ દૂર નથી. પ.

॥ વસંતવિલકા વૃત્તં ॥

યસ્યાશયં શ્રુતકૃતાતિશયં વિવેક-

પીયૂષવર્ષરમણીયરમં શ્રયંતે ॥

સદ્ભાવનાઃ સુરલતા ન હિ તસ્ય દૂરે ।

લોકોત્તરપ્રશમસૌખ્યફલપ્રઘતિઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—સત્શાસ્ત્ર શ્રવણથી ઉદાર થયેલા અને વિવેક-મૃત ઝરવાથી આનંદ આપતા જેના મનને આ સદ્ભાવનાઓ આશ્રય કરે છે, તેને કલ્પવૃક્ષ વેગળો નથી, તેને પ્રકૃષ્ટ શાંતિ રસ રૂપ લોકોત્તર સુખનું રૂપ મળે છે. ભાવના ennobles અર્થાત્ પવિત્ર શાસ્ત્ર સાંભળી સાંકડું મન the mind. મૂકી દઈ, મનને ઉદાર કરી વિવેકપૂર્વક જેઓ આ ભાવના લાવે છે, તેઓ નિશ્ચય શાંતિનું અપૂર્વ સુખ પામે છે. ૬.

॥ અનુષ્ઠુપ્ વૃત્તં ॥

અનિત્યતા શરણતે, ભવ મેકલ્વ મન્યતાં ।

અશૌચ માશ્રયં ચાત્મન્, સંવરં પરિભાવય ॥ ૭ ॥

કર્મણો નિર્જરાં ધર્મં, સુકૃતાં લોકપદ્ધતિં ।

વોધિદુર્લભતામેતા, ભાવયન્ મુચ્યસે ભવાત્ ॥ ૮ ॥

અર્થ—આત્મા ! તે આ બાર ભાવનાનાં નામ સંજ્ઞા
 જે ભાવના ફરી ફરી વિચારતાં તે
 ભાવનાઓનાં નામ નિશ્ચયે સવધો છુટીશ; જન્મ-મરણ-મરણ
 રહિત એવો તારો સ્વરૂપભાવી મોક્ષ થશે.
 માટે એ ભાવના ભાવજો.

(૧) અનિત્ય, (૨) અશરણ, (૩) સંસાર, (૪)
 એકત્વ, (૫) અન્યત્વ, (૬) અગ્રુચિ, (૭) સામ્ય
 (૮) અંવર, (૯) નિર્જર, (૧૦) ધર્મ, (૧૧)
 લોકરૂપ, (૧૨) બોધિફુલ્લ.

પહેલી અનિત્ય ભાવના.

॥ પુષ્પિવાત્રા વૃત્તં ॥

વપુરિવ પુરિદં વિદમ્રલીલા—

પરિચિત મપ્યતિમજ્જુરં નરાણામ્ ।

તદતિમિદુરયૌવનાવિનીતં

મવતિ કથં વિદુપાં મહોદયાય ॥ ૧ ॥

અર્થ:—રે, વિદ્, વિદ્વાન પુરુષ, ચેતન ! આ તારું અનગ
જેવું, કામદેવ જેવું, સુંદર શરીર અમ્મ-
શરીર અનિત્ય લીલા જેવું ક્ષણભંગુર છે. જુવાનીનો
જહાર ભલે એમાં ખીલ્યો છે, પણ સાંજે
આઠાશમાં સંધ્યા ખીલે છે, અને તરત લય પામી જાય છે,
તેમ આ તારા શરીરનો જુવાનીનો જહાર પણ ક્ષણિક સમજ.
એમાં તારે રાગવા જેવું નથી. વળી જુવાનીની ઉન્મત્તતાને
લઈ આ શરીર ખેડેલી જઈ દુવિંનીત થાય છે; જુવાનીના છાકથી
હાથમાં નથી રહેતું, તો એ શરીરથી વિદ્વાન પુરુષોનો મહોદય
થાય નહિ; તેઓનું દારિદ્ર એ શું દળે ? કંઈજ નહિ. માટે એ
ક્ષણવિનાશી શરીર પર મોહ રાખી રાગવા જેવું નથી. ૧

॥ શાર્દૂલાવિક્રીડિતં વૃત્તં ॥

આયુર્વાયુતરત્તરંગતરલં લગ્નાપદઃ સંપદઃ ।

સર્વેષ્વીન્દ્રિયગોચરાશ્ચ ચટુલાઃ સન્ધ્યાત્રરાગાદિવત્ ॥

મિત્રસ્ત્રીસ્વજનાદિસંગમસુસં સ્વર્નેદ્રજાલોપમં ।

તત્કિં વસ્તુ ભવે ભવેદિહ મુદામાલમ્બનં યત્સતામ્ ॥૨૧॥

અર્થ—અહો ! આ સંસારમાં એવી કંઈ નિત્ય, અવિ
નાશી વસ્તુ છે. કે જેનો સત્પુરુષો આનં-

આયુષ્ય, ધન, ઇન્દ્રિય આશ્રય કરે ? કોઈ જ નહિં.

દ્રિય-વિષય અ- (૧) આયુષ્ય—આ તો વાયુથી હાલેલા
નિત્ય, પાણીના મોળાં જેવું ચંચલ છે.

(૨) સંપત્તિ—આ એ વિપત્તિયુક્ત
છે. “ સંપત્તિ ત્યા વિપત્તિ.”

(૩) ઇન્દ્રિયોના વિષયો—આ પણ લહે મીઠા લાગે પણ
તે સાજે આકાશમાં ખીલેલી સંધ્યાના જેવા નાશવત છે

(૪) મિત્ર, સ્ત્રી, સ્વજનાદિ સંગ—આથી ઉપજતું
સુખ પણ સ્વપ્ન સમાન છે, ઇદ્રજાલ સમાન છે. સ્વપ્નમાં
દીઠેલ વાત જેમ સત્ય હોતી નથી, ઇદ્રજાલનો તમાસો
જેમ માચો હોતો નથી, તેમ મિત્ર, સ્ત્રી, સ્વજનાદિના સંગ-
પરિચયથી ઉપજેલું સુખ વાસ્તવિક નથી, કલ્પના માત્ર છે, વળી
તે ક્ષણિક છે.

આમ આ જગતમાં કંઈ વસ્તુ એવી નિત્ય છે, આયુ કે
સંપત્તિ, કે ઇન્દ્રિયોના વિષયો, કે મિત્ર, સ્નેહી, સ્ત્રી, કુટુંબ
આદિના સંગ-પ્રસંગ, કંઈ નિત્ય છે, કે જેમાં સત્પુરુષો રાજે ?
અર્થાત્ આ સંસારના કાવજ અનિત્ય છે, દુષ્ટાનંદુર છે, તેમાં
સત્પુરુષને રાજવાતું હોય નહિ !

“ વિદ્યુત લક્ષ્મી, પ્રજ્વળતા પતંગ,

“ આયુષ્ય તે તો જળના તરંગ,

“ પુરંદરી આપ અનંગ રંગ,

“ શુ રાગિયે ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ ? ”

—શ્રી મોક્ષમાળા.

પ્રાતઃપ્રાતરિહાવદાતરુચયો યે ચેતનાચેતના ।

દૃષ્ટા વિશ્વમનઃપ્રમોદવિદુરા ભાવાઃ સ્વતઃ સુંદરાઃ ॥

તાંસ્ત્રૈવ દિને વિપાકવિરસાન્ હા નશ્યતઃ પશ્યત—

ચેતઃ પ્રેતહતં જહાતિ ન ભવપ્રેમાનુવન્ધં મમ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—હે, બંધુ ! આ જગતમાં પ્રાતઃકાલે સ્વચ્છ કાંતિવાળા,

આખા જગતને અત્યંત પ્રેમ ઉપજાવતા,

જડભાવ અનિત્ય, સ્વતઃ સુંદર એવા જડચેતનના ભાવ

સંસારી ચેતન તેં નથી જોયા ? જોયા છે. તેજ ભાવ

ભાવ અનિત્ય. ફરી તેજ દિવસે કાલપારપાકને લઈ વિરસ

થઈ નાશ પામે છે. અહો ! આમ એ

જડચેતનનું પ્રત્યક્ષ નાશસ્વરૂપ જોતાં છતાં આ માફ ભૂતના

વળગાડવાળું, મિથ્યાત્વ મોહથી સુંઝાયલું, મન આ ક્ષણભંશુર

સંસાર પ્રતિનો મોહ-પ્રેમ છાંડતું નથી; અરે ! ત્યાંજ મમત્વ—

આસક્તિ ધરાવે છે !—એ ખરેખર ખેદકારક છે.

આ સંસારમાં બે વસ્તુઓ દેખીએ છીએ:—(૧) જડભાવ.

(૨) જડમિશ્રિત ચેતનભાવ. એકાંત

સંસારમાં વસ્તુ-ચેતનભાવ તો સિદ્ધ અવસ્થામાં છે.

ઓ બે. તે તો સંસારથી પર છે. જડભાવ, તે બધા

જડ પૌદ્ગલિક પદાર્થો. જડમિશ્રિત ચેતન

ભાવ, તે આ બધા સંસારી, સંસારમાં પરિબ્રમણ કરતા, ચાર

ગતિમાં રજળતા દેવ-મનુષ્ય-તિર્યંચ-નારકી છવો.

આ બન્ને લાવો, જડભાવ તેમજ જડમિશ્રિત ચેતન લાવ વિનાશી છે, અનિત્ય છે, ક્ષણભંગુર છે.

જડભાવ કાળપરિપાક પામી રૂપાંતર પામે છે; રહેલે સમયે નહોતા, તેવા બીજા સમયે થાય છે; એકજ પુદ્ગલનાં વિવર્ત. રૂપે રહેતા નથી; એના સ્વભાવ પ્રમાણે સડે છે, નાશ પામે છે. ફરી બીજાં રૂપ થાકે છે.

જડમિશ્રિત ચેતન લાવ,—અર્થાત્ સંસારી જીવો પણ જન્મ-મરણરૂપ નવાં નવાં રૂપ બતાવી રહ્યાં છે. કર્મવશ જીવ ફરી ફરી જન્મ-મરણરૂપ લાવ ફરી અવનવા વેષ લજવે છે.

સૂર્ય સવારે ઉદય પામે છે; પ્રકાશે છે; સ્વતઃ સુંદર છે; આખા જગતને આનંદ આપે છે; તે કાલનો સ્વભાવ. પણ પુનઃ કાળપરિપાક પામી સાંજે અસ્ત પામે છે.

સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે; બેનારની આંખોને ઉછળતાં મોજા આનંદ આપે છે; તેજ ભરતી કાળપરિપાક પામી ઝોટ રૂપે થમી જાય છે.

સૂર્યવિકાસી કમળ સવારે ઉગી આખો દિવસ જગતના ચક્ષુને ઠારે છે; કાળ પરિપાક પામી તે સાંજે ચીમડાઈ જાય છે.

સાંજે સંધ્યા ખીલે છે; જગત જીવનાં લોચનોને આકર્ષાઈ આપે છે; થોડા વખતમાં પરિપક્વ થઈ નાશ પામે છે.

પુષ્પો ખીલે છે; સુગંધ આપે છે; તેઓનાં રંગ-રૂપ-વર્ણ આંખોને શીતળ કરે છે. પણ થોડા વખત ખીલી તેઓ પરિપક્વ થઈ, વૃદ્ધ થઈ ચીમડાઈ જાય છે.

શુદ્ધ જંતુઓ ઉપજે છે; વિષુસે છે. આવા જીવો કોઈ સવારે ઉપજે છે; અને સાંજે તો પરિ-
જડ-ચેતનના પકવ, થઈ વિષુસી જાય છે. કોઈ તો ચમત્કાર. દિવસમાં અનેકવાર ઉપજે છે, અને થોડો વખત રહી નાશ પામે છે.

તેમ વળી કોઈ કોઈ આપણા જ સગાસંબંધીઓ, ઓળખીતા જેને આપણે પ્રાતઃકાળે જોયા હોય, તે કાળઘર્મ પામી સોંજે હતા ન હતા થઈ જાય છે.

આમ અનેક પ્રકારે આ જગતના જડ-ચેતન ભાવની ક્ષણ-
ભંજુર ઘટમાળ જોતાં છતાં, ચેતન,
જડ-ચેતન ભાવ તને પેરાગ્ય-કેમ સ્કુરતો નથી ? અરે !
ક્ષણિક. તું આ પ્રતિક્ષણે નાશ પામતી વસ્તુઓ ઉપર કેમ મિથ્યા મોહ રાખી રહ્યો છે ?
ચેતન ! ખુઝ ખુઝ ! મોહ છોડી દે !

હવે આ ખેડેલી ભાવનાતું અષ્ટદાળિયું કહે છે:—

॥ રામગિરિ રાગ ॥

મૃદ મુહ્યસિ મુધા, મૃદ મુહ્યસિ મુધા ॥ ધ્રુવપદં ॥

વિભવમનુર્ચિત્ય હૃદિ સપરિવારં ।

કુશશિરસિ નીરમિવ ગલદનિલકંપિતં ।

વિનય જાનીહિ જીવિતમસારં ॥ મૃં ॥ ૧ ॥

અર્થ:—હે, મૃદ જીવ ! તું આ તારા વૈભવ અને તેના પરિવાર જે ઘર, કુટુંબ, પરિશ્રદ્ધ આદિ તેનું

વૈભવ, જીવિત ચિંતવન હૃદયને વિષે કરી કેમ નકામો
વિનાશરૂપ. મોહ પામે છે ? એ વૈભવ આદિતું ચિંતવન

કરવા જેવું નથી; એ મોહ છે. એ તારી

પાસે શાશ્વત રહેવાના નથી, કેમકે આ તારૂં જે જીવિત
છે તે ડાલના અથભાગ પર રહેલા પાણીના બિંદુ જેવું
અસાર છે. જેમ ડાલની અણી ઉપર રહેલું પાણી
ટીપું વાયુના જરા હાલવાથી ગરી પડે છે, તેમ હે, મૂઠ
જીવ ! આ તારૂં જીવિત પણ ક્ષણવિનાશી છે. એ પણ મૂલ્ય-
રૂપી વાયરના અપાટામાં આવતાં પડશે અને આ
વૈભવાદિ જેની તું ચિંતા કર્યા કરે છે, - તે ધર્યા રહેશે માટે એ
મોહ છાંડી દે, પ્રમાદ ત્યજી દે. અને આ વખત છે, એટલામાં
પુરુષાર્થ કરી આત્મહિત કરી લે. ૧.

पश्य भङ्गुरमिदं विषयसुरसौहृदं ।

पश्यतामेव नश्यति सहासं ॥

एतदनुहरति संसाररूपं रया-

-ज्वलदजलमालिकारुचि विलासं ॥ सू० ॥ २ ॥

અર્થ:-હે, મન્મિત્ર આત્મા ! તું આ વિષય સુખ સાથે
મિત્રતા કરે છે, પણ તે ક્ષણભંગુર છે, એ
વિષયરસ વિજળી સુખ જોયું ન જોયું ત્યાં એકદમ નાશ પામે
નો ઝબકારો. છે, માટે તારે એની પ્રીતિ કર્તાવ્ય નથી.

આ સંસારનું સ્વરૂપ વિજળીના ઝબકારા
જેવું છે. જેમ વિજળીનો ઝબકારો થયો અને તત્કાળ
વેગે કરી પાછો સમેટાઈ જાય છે, તેમ આ સંસારના ભાવ
ઉપજ્યા, જરા રદ્યા ન રદ્યા ત્યાં પાછો સમેટાઈ જાય છે, એવા

એ ક્ષણવિનાશી છે, માટે તે પર મમતા રાખવી યોગ્ય નથી. એ મિથ્યા મોહ છે. ૨.

હંત હતયૌવનં પુચ્છમિવ શૌવનમ્ ।

કુટિલમતિ તદપિ લઘુ દૃષ્ટનદ્રમ્ ॥

તેન વત પરવશાપરવશા હતધિયઃ ।

કટુકમિદ્ધ કિં ન કલયંતિ કટં ॥ મૂં ॥ ૩ ॥

અર્થ:-અરે, આ દુષ્ટ યુવાવસ્થા કુતરાની પુછડી જેવી છે; કુતરાની પુછડી જેમ વાંકી છે, તેમ યુવા-યૌવનની વક્રતા વસ્થામાં કુટિલ મતિ હોય છે; આડી-વક્ર સમજ હોય છે; યુવાસ્થામાં આવેલા જીવ બીજાનું માનતો નથી; વળી જેમ કુતરાની પુછડી સીધી કરીએ અને તરત વાંકી થઈ જાય, તેમ યૌવનાવસ્થામાં આવેલા જીવની મતિ ઠેકાણે આણિયે ન આણિયે ત્યાં ઉન્મત્ત થઈ જાય છે; અને યુવાવય ખીટ્યું ન ખીટ્યું ત્યાં કરમાઈ જાય છે. આમ યુવાવસ્થાની સ્થિરતાનો લેશમાત્ર વિશ્વાસ કર્તવ્ય નથી.

આમ છતાં ખેદ થાય છે કે એ યુવાવસ્થાને પરવશ સ્ત્રી કે પુરૂષને પુરૂષ કે સ્ત્રી વશ થઈ ખુદ્ધિ ઉપર ધૂળ નાખે છે; અને એનાં પરિણામે કદરૂપ કડવાં ફળનો વિચાર કરતા નથી. તાત્પર્ય કે યુવાવસ્થાથી ઉપજેલી માઠી મતિને લઈ સ્ત્રી પુરૂષો કામવિવશ થઈ વિષયભોગ ભોગવે છે, અને પોતાની ખુદ્ધિને મલિન કરે છે; પણ એના બહુ માઠાં ફળ એઓને ભોગવવાં પડે છે, એનો આ યુવાવસ્થાને આડે તેઓને વિચાર નથી આવતો, એ ક્ષણ-ભંગુર યુવાવયનો પણ વિશ્વાસ કરવા જેવું નથી.

યુવાવય એ જીવનો આત્મમથન કાળ છે. અર્થાત્

એ આત્માને મથી નાંખે છે. એમાંથી બચ્યો તેનું
કલ્યાણ સમજવું.

“યુવાવસ્થાનો સર્વસંગ પરિત્યાગ પરમ કલ્યાણને આપે છે”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

ચેતન! તારે આમ વિચારી એ ક્ષણવિનાશી વસ્તુ પર
મોહ કર્તાવ્ય નથી એ મોહ કેવળ દુખદાયી છે, છાડવા
ચોગ્ય છે ૩.

यदपि पिण्याकतामङ्गमिदमुपगतम् ।

भुवनदुर्जयजरापीतसारम् ॥

तदपि गतलज्जमुज्झति मनो नाङ्गિनां ।

वितथमति कुथितमन्मथविकारम् ॥ सू० ॥ ૪ ॥

અર્થ:—એ યોવનાવસ્થામાં શરીરના સખળપણાને લઈ
કામ વિકાર હોય તે તો ઠીક, પણ જગતમાં
હેહ જરૂરે પણ જેનો જય ન કરી શકાય, જેને ટાળી ન
આશા ન જરૂરે. શકાય એવી જરાવસ્થા આવી શરીરનું
બધું સત્ત્વ હરી લઈ તેને અત્યંત દુર્ભાગ
કરી નાંખે છે છતાં આ દેહધારીઓના મન કેવા નિર્લજ્જ છે, કે
કેવળ ધિક્કારવા ચોગ્ય અને અસારભૂત કામવિકારને છાડતા નથી!

॥ आशारुण्या जीर्यतोऽपि न जीर्यति ॥

હેહ જર્જરિત થાય, ઘડપણ આવે, પણ આશા—ધૃષ્ટા તો નવ-
યોવન રહે

અહો! યોવન પણ જતું રહે છે, વૃદ્ધાવસ્થા પણ પોતાનો
ભાવ ભજવી જતી રહી મૃત્યુમાં પરિણામ પામે છે આવી

ક્ષણભંગુર અવસ્થાઓ છતાં તેમાં યએલા દુષ્ટ વિકારો મન
છાંડતું નથી, મમતા મુકતું નથી, આશા છાંડતું નથી,—એ
ખરેખર એક વાર્તા છે. ચેતન ! તારે આ અનિત્ય વસ્તુઓ પર
મોહ કરવો યોગ્ય નથી. જે પર વૃથા મોહ કરે છે, તે
વસ્તુઓ તારે પરાણે છોડવી પડશે; અથવા એઓ
તને છોડી ચાલી જશે; તું રડતો રહીશ. માટે તું
એનો મોહ છાંડી દે. ૧૪.

સુલમનુત્તરસુરાવધિ યદતિમેદુરં । -

કાલતસ્તદપિ કલયતિ વિરામં ॥

કતરદિતરત્તદા વસ્તુ સાંસારિકં ।

સ્થિરતરં ભવતિ ચિંતય નિકામં ॥ મૂ૦ ૫ ॥

અર્થ:—જો આ જગતમાં મ્હોટામાં મ્હોટાં અને લાંબા
કાળ નિલે એવાં સુખ તો અનુત્તર વિમાન-
અનુત્તર વિમાનનાં ના છે. તે સુખની પણ કાલે કરી મર્યાદા
સુખ પણ છે; અર્થાત્ અમુક વખતે એ સુખ
પરિમિત. પણ વિરામ પામે છે; એ સુખ અનંત
કાળ સ્થાયી નથી; તો એ અનુત્તર (જેનાથી
બીજી કંઈ ઉત્તર, ચડિયાતી નથી) કરતાં 'સંસારમાં બીજી કંઈ
વસ્તુ ચડિયાતી વધારે સ્થિર છે, તેનો તું ચોક્કસ વિચાર કર.
તાત્પર્ય કે આ જગતમાં કોઈ પણ વસ્તુ સ્થિર નથી. કાલે પછી
તે કોટા-અળ્લે -પરાધ વરસો સુધી ચાલે,—પણ તે પરાધ વરસો
પણ મર્યાદા વાળા છે, અનંતકાળની અપેક્ષાએ એ વરસો
ક્ષણ સમાન છે. આવો અનિત્ય પ્રકાર આ જગતના જડચેતન
ભાવનો વિચારી વિનય । તું એ પરની મૂર્છા છાંડ. ૫.

યૈઃ સમં ક્રીડિતા યે ચ મૃશમીડિતાઃ ।

યૈઃ સહાકૃષ્મહિ પ્રીતિનાદં ॥

તાન્ જનાન્ વીક્ષ્ય વત મસ્મભ્યં ગતા—

—ત્રિવિંશત્કાઃ સ્મ ઇતિ ધિક્ પ્રમાદં ॥

મૃં ૬ ॥

અર્થ:—અહો ! જેની સાથે આપણે ખેલતા, રમતા, હસતા

ખેલતા, આનંદવાર્તા કરતા, જેની સ્તુતિ

સાથે રમનારા કરતા, મશ્કરી કરતા, એવા કેટલાક

ચાલ્યા ગયા, છતાં આપણા સ્નેહિયોને મૃત્યુ પામી ભસ્મી

આપણે નિઃશંક ! ભૂત થયેલા જોયા, છતાં આપણે

નિશંક છીએ,—એ પ્રમાદને ધિક્કાર છે

આપણી સાથેજ રમનારા જેમ ચાલ્યા ગયા એમ આપણે પણ

જવું છે, એ આપણને કેમ વિચાર નથી આવતો ? ચેતન ! આ

પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી નિશંક રહેવા જેવું નથી ચોક્કસ માન કે

એઓની પેઠે આપણે પણ જવું જ છે.)

“ રાજ ગાજને ખેલતા,

“ કરતા હુકમ હેરાન રે,

“ પોઢ્યા અભિમા એકલા,

“ કાયા રાખ સમાન રે,

“ બ્રહ્મહત્ત નરક પ્રયાણ રે,

“ એ ઋદ્ધિ અધિર નિહાન રે,

“ જેવું પિપળ પાન રે,

“ મ ધરો જુઠું ગુમાન રે,

“ સહજનંદી રે આતમા,

“ તારું વિચારી જોય રે. ”

—શ્રી સકલચંદ્રજી.

ચેતન ! તું તારું વિચાર, અને આ અનિત્ય જગતની મૂર્છા છાંડી દે. ૬.

असकृदुन्मिष्य निमिषंति सिन्धुर्मिव-

चेतनाचेतनाः सर्वभावाः ॥

इन्द्रजालोपमाः स्वजनघनसंगमा-

—स्तेषु रज्यंति मूढस्वभावाः ॥ મૂ० ૭ ॥

અર્થ.—આ જગતના બધા ભાવ, જડ અને ચેતન ભાવ, સ્થાવર અને જંગમ ભાવ, સમુદ્રમા ઉઠતા કલ્લોલ જેવા છે જેમ સમુદ્રના મોજાં વારંવાર ઉઠીને લય પામે છે, તેમ આ જગતના બીજા બધા ભાવ ઉપજે છે અને વિષુસે છે. આમ એ વિનાશી છે તેનો વિશ્વાસ કર્તાવ્ય નથી ધન-સ્વજનાદના સંગમ ઈંદ્રજાલ જેવા છે; છતાં તે ઉપર જે છવો રાચે છે, તે ખરેખર મૂઢ છે ચેતન ! તારે એવી મૂઢતા ઠાપવવી ઘટતી નથી. ચેતન ! એ મોહ વૃથા છે; હ ખદાયી છે; માટે એ મોહ છાંડી દે, પ્રમાદ છાડી દે. ૭.

कवल्यन्नविरतं जङ्गमाजङ्गमं ।

जगदहो नैव तृप्यति कृतान्तः ॥

मुखगतान् सादतस्तस्य करतलगतै-

—नै कथमुपलप्स्यते ऽस्माभिरंतः ॥ મૂ० ૮ ॥

અર્થ:—અહો ! આ કૃતાંત-કાળ જગતના સર્વ સ્થાવર-
જંગમ ભાવોનો નિરંતર ભક્ષ કરી રહ્યો છો.
કાળ ભક્ષક. તૃપ્તિ પામતો નથી, પોતાના સુખમાં આવે-
લાને એ સુકતો નથી; તો પછી અમે જે
એના હાથમાં જે સપડાએલા છીએ, તેને એ સુખમાં સુકી તેનો
ભક્ષ કર્યો વિના કેમ રહેશે ? અર્થાત્ અમે પણ મૃત્યુને વશ
છીએ. કાળે કરી આ જગતના બધા ભાવો ક્ષણે ક્ષણે ઉપજે છે,
વિષ્ણુએ છે, તેમ આપણે પણ કાળને વશ હોઈ ઉપજવા-વિષ્ણુસવા
રૂપ જન્મ-મરણ કરી રહ્યા છીએ. શાશ્વત તો એકે આપણો
આત્મા છે. બાકી કેવળ આનંદ છે. તે પર કિશિત
પણ મોહ કર્તાવ્ય નથી. ૮.

નિત્યમેકં ચિદાનંદમયમાત્મનો

રૂપમભિરૂપ્ય સુખમનુભવેયં ॥

પ્રથમરસ નવસુધાપાન વિનયોત્સવો ।

ભવતુ સતતં સતામિહ ભવેડયં ॥ મૂ० ૯ ॥

અર્થ:—ચેતન ! આગળ જણાવ્યા સુજળ જગતના બધા
ભાવો ક્ષણભંશુર છે. કેવળ નિત્ય, ચિદાનંદમય, જ્ઞાનાનંદમય,
જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમય તો તુ જ છે. તો તેજ તારું સ્વરૂપ જોઈ
વિચારી તું સુખ અનુભવ. બીજી મૂર્છા છાંડી દે.

અને સતપુરૂષો પ્રથમરસવાળા આ નૂતન અમૃતનું પાન કરી
નિરંતર આ વિનયને (વિનયવિજય ઉપાધ્યાય કર્તા પુરૂષને,
અથવા સુવિનીત આત્માને) આનંદ ઉત્સવ કરે. શ્રી વિનયવિ-
જયજી કહે છે, કે આ શાંતસુધારસ નામનો નવો અંચ, જે
લોક સેવામાં નિવેદન કર્યો છે; સજ્જનો તે વાંચી વિચારી તેનો

લાભ લેશે, તો, મને મોટા આનંદ ઉત્સવનું કારણ થશે. મારો પ્રયાસ સફળ થશે. સંસાર તાપથી બળતા છવોને એ શાંતિનું કારણ થશે, એ મને મોટો લાભ છે.

આ અનિત્ય ભાવના ઉપર નીચેની વાત બહુ વિચારવા જેવી છે.

‘ભિખારીનો ખેદ. *

“ એક પામર ભિખારી જંગલમાં ભટકતો હતો, ત્યાં તેને બૂખ લાગી. એટલે તે બિચારો લડથડીમાં ખાતો ખાતો એક નગરમાં એક સામાન્ય મનુષ્યને ઘેર ખેંચ્યો. ત્યાં જઈને તેણે અનેક પ્રકારની આજીજ કરી ત્યારે, તેના કાલાવાલાથી ઠરુણા પામીને તે ગૃહસ્થની સ્ત્રીએ તેને ઘરમાંથી જમતાં વધેલું મિથાન આપી આપ્યું. લોજન મળવાથી બિચારો ભિખારી બહુ આનંદ પામતો પામતો નગરની બહાર આવ્યો; આવીને એક ઝાડ તળે બેઠો; ત્યાં જરા સ્વચ્છ કરીને એક બાજુએ અતિ જૂનો થયેલો પોતાનો જળનો ઘડો મૂક્યો, એક બાજુએ પોતાની ફાટીદુટ્ટી મલિન ગોઠવી મૂકી અને એક બાજુએ પોતે તે લોજન લઈને બેઠો. રાજરાજ થતાં એણે તે લોજન ખાઈને ‘પૂરું કર્યું’. પછી ઓશિકે એક પથ્થર મુકીને તે સૂતો.

લોજનના મદથી જરાવારમાં તેની આંખો મિંચાઈ ગઈ.

નિદ્રાવશ થયો, એટલે તેને એક સ્વપ્ન ભિખારીનું સ્વપ્ન. આવ્યું. પોતે બાજુ મોટી રાજકુદિ પામ્યો.

છે, સુંદર વસ્ત્રાભૂષણ ધારણ કર્યાં છે; દેશ આખામાં પોતાના વિજયનો ડંકો વાગી ગયો છે. સમીપમાં તેની

આસા અવલંબન કરવા અનુચરો ઉભા થઈ નરહા છે; આજુ-બાજુ છડીદારો ખમાખમા પોઠારે છે; એક રમણીય મહેલમાં સુંદર પલંગ પર તેણે શયન કર્યું છે; દેવાંગના જેવી સ્ત્રીઓ તેના પગ આપે છે; પંખાથી વિંઝાઈ રહ્યો છે; આવા સ્વપ્નમાં તેનો આત્મા ચડી ગયો. તે સ્વપ્નના ભોગ લેતાં તેના રોમ ઉઠસી ગયા એવામાં વરસાદ ચડી આવ્યો; વિજળીના ઝબકારા થવા લાગ્યા; સૂર્ય વાદળાથી ઢંકાઈ ગયો; સર્વત્ર અધકાર પથરાઈ ગયો, મુશળધાર વર્ષાદ થયો, એવું જણાયું; અને એટલામાં ગાજવીજથી એક પ્રળય કડાકો થયો. કડાકાના અવાજથી ભય પામીને તે પામર બીખારી જાગી ગયો.

જુઓ છે, તો જે સ્થળે પાણીનો ખોખરો ઘડો પડ્યો હતો તે સ્થળે તે ઘડો પડ્યો છે. જ્યાં ફાટીદુટ્ટી સ્વપ્નનું મિથ્યાપણું જોઈ પડી હતી, ત્યાંજ તે પડી છે. પોતે જેવા મલિન અને ફાટેલા કપડા પહેર્યા હતા તેવા ને તેવાં વસ્ત્રો શરીર ઉપર છે. નથી તલભાર વધ્યું, કે નથી જવવાર ઘટ્યું નથી તે દેશ, કે નથી તે નગરી; નથી તે મહેલ કે નથી તે પલંગ; નથી તે આમર છત્ર ધરનાર કે નથી તે છડીદારો; નથી તે સ્ત્રીઓ કે નથી તે વસાલદારો; નથી તે પંખા કે નથી તે પવન; નથી તે અનુચરો કે નથી તે આસા; નથી તે મુખવિલાસ કે નથી તે મદોન્મત્તતા. ભાઈ તો જેવા પોતે હતા તેવાને તેવા દેખાયા. એથી તે દેખાવ જોઈને તે જોઈ પામ્યો સ્વપ્નમાં મેં મિથ્યા આઠંગર દીઠા, તેથી આનંદ માન્યો એમાંનું અહિં તો કશુંયે નથી. સ્વપ્નના ભોગ ભોગવ્યા નહિ અને તેનું પરિણામ જે જોઈ તે હું ભોગવું છું. એમ જ પામર જીવ પશ્ચાત્તાપમાં પડી ગયો.

અહો, ભલ્યો ! લીખારીનાં સ્વપ્ન જેવાં સંસારનાં
 સુખ અનિત્ય છે. સ્વપ્નમાં જેમ તે
 સંસાર એક સ્વપ્ન લીખારીએ સુખસમુદાય દીઠો અને આનંદ
 માન્યો તેમ પામર પ્રાણીઓ સંસાર સ્વ-
 પ્નનાં સુખ-સમુદાયમાં આનંદ માને છે. જેમ તે સુખસમુ-
 દાય જાગૃતિમાં મિથ્યા જણાયા તેમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં સંસા-
 રનાં સુખ તેવાં જણાય છે. સ્વપ્નના લોગ ન લોગવ્યા; છતાં
 જેમ લીખારીને ખેડની પ્રાપ્તિ થઈ, તેમ મોહાંધ પ્રાણીઓ
 સંસારનાં સુખ માની ખેડે છે અને લોગવ્યા સમ ગણે છે;
 પરંતુ પરિણામે ખેડ ડુર્ગતિ અને પશ્ચાત્તાપ લે છે. તે અપજ
 અને વિનાશી છે, અને સ્વપ્નના ખેડ જેવું તેનું પરિણામ
 રહ્યું છે. ”

॥ इति श्रीशांतसुधारसगेयकाव्ये अनित्यभावनाविभावनो
 नाम प्रथमः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખદ્ધ કાવ્યમાં
 અનિત્યભાવના નામનો પ્રથમ પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

બીજી અશરણુ ભાવના.

॥ શાર્દૂલવિક્રીદિતં વૃત્તં ॥

ये पट्टसंडमही महीनतरसा निर्जित्य बभ्राजिरे

ये च स्वर्गभुजो भुजोर्जितमदा मेदुर्मुदा मेदुराः ॥

तेऽपि क्रूरकृतान्तवक्ररदनैर्निर्दल्यमाना हठा-

दत्राणाः शरणाय हा दश दिशः प्रैक्षंत दीनाननाः ॥१॥

અર્થ—અંહો ! જે મહોટા પરાક્રમવડે છ ખંડ પૃથ્વી

જીતી તેના ધણી થઇ બેઠા છે એવા ચક્ર

મરણુ આબંધે ચંક્રી વર્તી રાખ્યા, અને હવે કરી પુટ થયેલા,

ઈંદ્ર પણ અનાથ અત્યંત બળવાન, સ્વર્ગભુખના ભોગવનારા

એવા દેવતાઓ પણ કૂર કાળની તીણી દાઢા

એવડે બળાતકારે ફળાઇ જતાં છતાં, તેને કોઇ બચાવી શકતું નથી.

અંહો ! એવા ચક્રવર્તી અને દેવતાઓ પણ દીન વહને કરી કચે

દિશાએ શરણુ માટે દષ્ટિ ફેંકે છે, પણ એઓને કોઇ બચાવી શકતું

નથી. કાળ આબંધે જીવને કોઇ તેના સુખમાથી બચાવવા

સમર્થ નથી. છ ખંડ પૃથ્વીના ધણી મહાન ચક્રવર્તીઓ પણ

કાળની આગળ લાચાર છે. જે મહાન પરાક્રમવડે એઓ છ

ખંડ પૃથ્વી જીતે છે તે મહાન પરાક્રમ પણ કાળ આગળ કંઈ

કરી શકતું નથી, કાળ આબંધે સતે તેઓ દીન-લાચાર થઈ

જાય છે. વળી દેવતાઓ પણ જેઓ અહોનિશ મોજ કરી રહ્યા છે, જેઓ અત્યંત બળવાન છે, પોતાની દેવતાઈ શક્તિથી ઇચ્છિત લોગો પ્રાપ્ત કરી શકે એવા છે અને જેઓ સ્વર્ગના સુખમાં નિમગ્ન છે, તે દેવતાઓ પણ આયુધ્ય ક્ષીણ થયે કાળના ઝપાટામાં આવી જાય છે; કાળ તેઓને પણ મૂકતો નથી. કાળ આવ્યે સતે તેઓનું નૂર હરાઈ જાય છે, વીર્ય દબાઈ જાય છે, ચિત્ત-અકુક્ષિતતા નાશ પામે છે. તેઓ દીન સુખ કરી “ અરે ! કોઈ બચાવો ” એમ ચોતરફ દ્રષ્ટિ ફેંકે છે, જાવાં નાંખે છે; પણ અરે ! એવા ચકવર્તી અને દેવેન્દ્ર પ્રસુખને પણ કોઈ મોતના પંજમાંથી બચાવી શકવા સમર્થ નથી. ચેતન ! આમ ચકવર્તી અને દેવતાથી માંડી આ જગતમાં સર્વ જીવ અશરણુ છે. કાળ આગળ બધા લાચાર છે. તેઓનું ગમે તેટલું બળ, પરાક્રમ, અભિમાન, ઋદ્ધિ-એ કોઈનું જોર જરા પણ કાળ આગળ ચાલતું નથી.

“ છ ખંડના અધિરાજ જે ચંડે કરીને નિપજ્યા,
 “ બ્રહ્માંડમાં બળવાન થઈને ભૂપ ભારે ઉપજ્યા,
 “ એ ચતુર ચક્રી ચાલિયા હોતા ન હોતા હોઈને,
 “ જન જાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.
 “ મણિમય મુગટ માથે ધરીને કણ્ઠ કુંડળ નાખતા,
 “ કાંચન કડાં કરમાં ધરી કશીએ કચાચ ન રાખતા;
 “ પળમાં પડ્યા પૃથિવીપતિએ ભાન ભૂતળ જોઈને,
 “ જન જાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

જીવ, આમ કોઈને પણ કાળ મૂકતો નથી. કાળના મુખમાં
 પડેલા બધા જીવો અશરણ છે. ચેતન,
 શલાકા પુરુષોનો પૂર્વકાળમાં થઈ ગયેલા ત્રેશઠ શલાકા
 બોધ પુરુષો આપણને શું બોધ આપે છે ? એ
 એમ કહે છે કે તમે જગતમાં જન્મે
શલાકા પુરુષ ગણી ઉત્કૃષ્ટતા આપો છો, એવા અમે
પણ આયુ પૂર્ણ થયે ચાલી નીકળ્યા, કાળ આગળ
અમારું પણ કંઈ ન ચાલ્યું; અમારી સિદ્ધિ થઈ તે તો
જેણે કાળનો વિશ્વાસ ન કર્યો અને આત્મહિત સાધ્યું,
બોધ્યું, એવા પૂર્વે થયેલા પરમ કૃપાળુ અરિહંત દેવની
કૃપાથી. બાકી અમે પણ અશરણ હતા. આવો
અશરણતાનો બોધ એ પૂર્વે થયેલા મહાપુરુષોનાં અરિત્રથી
આપણને મળે છે.

“જન જાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.”

॥ સ્વાગતા વૃત્ત ॥

તાવદેવ મદવિભ્રમમાલી ।

તાવદેવ ગુણગૌરવશાલી ॥

યાવદક્ષમકૃતાન્તકટાક્ષૈ—

—મેંસિતો વિશરણો નરકીટઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—અહો ! આ મૃત્યુને કોઈ વારી શકે એમ નથી.
 મૃત્યુ આગળ આ નર કીટા સમાન છે. આ નર-કીટનાં મઠ,
 અહંકાર, વિલાસ અને શુદ્ધનું ગૌરવપણું ત્યાં સુધીજ ટક-
 વાના, કે જ્યાં સુધી એ કાળનાં ઠટાસળાણથી વિંધાયો નથી.
 અર્થાત કાળ આવ્યે સતે એ શરણ રહિત થયે; એનું હહા-

પણ, એનું વાચાળપણું, એનો ધન, રૂપ, કુળ, જાતિ, વિદ્યા,
 ઐશ્વર્ય આદિનો મઠ-અહંકાર ઉંઘી જશે;
 કાળનો વિશ્વાસ એના મહોટા મહોટા ગુણો પણ ધર્માં રહેશે.
 કર્તવ્ય નથી એ બિચારો, કુર કારણ કાળના ઝપાટામાં
 આવી જશે. માટે રે; ચેતન ! તારે કાળનો
 વિશ્વાસ કરવા જેવું નથી. કાળના મુખમાં પડ્યો છું, તે તને
 કોઈ બચાવે એમ નથી. ૨.

“ જે રાજનીતિ નિપુણતામાં ન્યાયવંતા નીવડ્યા,
 “ અવળા કર્યે જેના બધા સવળા સદા પાસા પડ્યા;
 “ એ સાગ્યશાળી ભાગિયા તે ખટપટો સો ખોઈને,
 “ જનજાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.
 “ તરવાર બહાદુર ટેકધારી પૂર્ણતામા પેખિયા,
 “ હાથી હણે હાથે કરી એ કેસરી સમ દેખિયા;
 “ એવા ભલા ભડવીર તે અતે રહેલા રાઈને,
 “ જનજાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર. -

॥ શિશુરિણી વૃત્તં ॥

પ્રતાપૈર્વ્યાપન્નં ગલિતમથ તેજોમિરુદિતૈ ।

ર્ગતં ધૈર્યોદ્યોગૈઃ શ્લથિતમથ પુટ્ટેન વપુષા ॥

પ્રવૃત્તં તદ્વ્યગ્રહણવિપયે વાંધવર્જનૈ—

ર્જને કીનારેન પ્રસમમુપનીતે નિજવશં ॥ ૩ ॥

અર્થ—અહો ! જ્યારે યમરાજ આ જીવને એકદમ પોતાને
 સ્વાધીન કરે છે, અર્થાત્ જ્યારે કાળ

યમનો વજ્રદંડ આવે છે, ત્યારે આ જીવના પ્રતાપ, બળ,
 અને પરાક્રમ હરાઈ જાય છે; ગમે તેવી ઉત્કૃષ્ટ
 જીવની વિવશતા સ્થિતિએ પહોંચેલું તેનું તેજ ગળી જાય
 છે; તેનાં ધૈર્ય, ઉદ્યોગો, પ્રવૃત્તિઓ, ખટ
 પટ, આજપંપાજ, પ્રેમચ બધું જતું રહે છે; તેનું રૂપ
 શરીર શિથિલ થઈ જાય છે; ટાઢું શીતલ થઈ જાય છે; તેનાં
 હાજાં ગગડી જાય છે; કાયા નિસ્તેજ થઈ ભૂમિ પર પડી જાય
 છે; અને તેના બાંધવજનો તેનું દ્રવ્ય લઈ લેવા પ્રવૃત્ત થાય છે
 ચેતન ! કાળનું આવું નિષ્કુર સ્વરૂપ વિચારી તેના તારે લેશ
 પણ વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય નથી કાળ કાંઈ આગળથી સંદેશો-
 સમાચાર કહાવતો નથી કે હું તમને લેવા આવું છું; ત્યાર
 થઈ રહેજો. એ તો એકદમ અચાનક
 અપ્રતિબદ્ધવિ- આવી પડે છે ગમે તે સ્થળે, ગમે તે
 હારી કાળ કાળે, ગમે તે સ્થિતિમાં કાળને કરો
 પ્રતિબંધ નથી; એ અપ્રતિબદ્ધવિહારી
 છે. ચેતન ! કાળ આવતાં પોતાનું તો નર-તેજ હરાઈ જાય છે,
 પીરજ જતી રહે છે, ઉદ્યોગો લાખા થઈ સુએ છે. એ તો ઠીક,
 પણ આ વિચિત્રતા, આ સ્વાર્થપરાયણતા તું ને તો ખરો, કે
 જે બાંધવવર્ગ ગણાય છે, તે તો
 સ્વાર્થપરાયણ જનારાનાં દ્રવ્યની વહેંચણીમાં, લેવાદેવામાં
 બંધુઓ અને સુધાય છે. તેઓ તો એમજ નાહો છે,
 તેઓનું અજ્ઞાન કે જનારો તો ગયો; આપણે તો કહી
 જવાના જ નથી !

અહો ચેતન ! આ મોહ બહુ દુઃખદાયી છે કાળનો લેશ
 માત્ર વિશ્વાસ કરવા જેવું નથી. કોઈ વીશ-પચીશ વરસનો

નવયુવાન માણસ ગુજરી જાય છે, ત્યારે હાહાકાર વર્તે છે; પોણોસો-એંશી વરસનો ઠાસો પણ ખેડ કરે છે અને બિચારો મરી ગયો એમ કહી શોક દેખાડે છે, પણ અરે ! હું પણ જવાનો છું, હું કાંઈ અમરપટો નથી લખાવી લાગ્યો, એ તો એને જાન જ નથી આવતું. તેમ ચેતન ! જીવના મરી ગયા પછી તેના બાધવજનો દ્રવ્ય વેંચવા-સાટવામાં રોકાય છે, તે જાણે એઓ શાશ્વત રહેવાના છે ! અહો !

ફીણના બાચકા એઓનો વિભ્રમ ! વળી ચેતન ! એક અને જીવનાં ઝાંઝાં બાળત વિચારતાં બહુ ખેડ થાય છે જીવ મરવાની અણી ઉપર હોય છે ત્યારે

મૃત્યુથી ડરતો સતો ચોતરફ બચવા ઝાવા નાખે છે પાણીના પૂરમાં તણાતા માણસ જેમ ઉછળતા મોજના પ્રીણને બાચકા ભરે તેમ તેના ઝાવા નકામા છે જે કુદૂબ આદિ સાથે તેને સ્તેહ છે, જે ધન-ધર આદિ પ્રતિ તેને મમતા લાગી છે. અને જે ચિતવેલા મનોરથો અધુરા રહી જાય છે તે બધાને છોડતાં તેનું હૃદય કપાઈ જાય છે; તેથી કુદૂં ન થવું પડે તો સાડું એમ એ ઝાવા નાખે છે પણ ફર ચમરાજની આગળ તેનું કશું ચાલતું નથી જેના પર સ્નેહ રાખ્યો છે, જેના પર મમત્વ દાખવ્યું છે, એવી વસ્તુઓ પરાણે-બળાત્કારે તેને છોડવી પડે છે તે વખત તેની આતરડી કપાઈ જાય છે, પણ કોઈને તેની દુઃખ આવતી નથી, કોઈ તેને બચાવતું નથી. તેના સ્વજનો, કુદૂંબીઓ તેને શાંતિ-દિલાસો આપવાને બદલે તેના દુઃખમાં ઉમેરો કરે છે.

મૃત્યુ સુધારક બોધ.

રે ભાઈ ! તુ કશામાં મમત્વ રાખીશ નહિ, આ મૃત્યુ કોઈને છોડે એમ નથી, આયુષ્યનું પ્રયજ્ઞ હશે

તો હજી પણ તુ બચીશ, આયુષ્ય મૃત્યુ સુધારવા નહિ હશે તો ઉપાય નથી, માટે ખેદ બોધ, આરાધના, કરીશ નહિ. ખેદ કરવાથી કાંઈ નિઝામણા મૃત્યુને દયા આવે એમ નથી, એ પાછું જાય એમ નથી. અમે પણ

બહેલા-મોડા આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ચાલી નીકળશું, મ્હોટા મ્હોટા રાજા-રાણા પણ ચાલી નીકળ્યા છે, તેઓના નામનિશાન પણ રહ્યા નથી, માટે ભાઈ આ વખતે તુ બીજા કશામાં ચિંતા રાખ નહિ એક પરમ શરણના દાતાર અરિહંત દેવ પર ચિંતા રાખ, નિરાળી સર્વજ્ઞ પરમાત્માનું સ્મરણ કર, એ તને સહાય થશે, બાકી અમારી કે આ બીજા કુટુંબીઓની કે આ ઘર-બારની કે ધનની ક્વીકર કર નહિ. તુ ધરણ કે ન ધરણ પણ તારે છોડવી પડશે, માટે એમાં મોહ ન રાખ, એથી મૂર્છા પામ નહિ એ મોહ-મૂર્છા હુ ખદાયી છે, તારો રોગ એથી થાત થવાને બદલે વધે છે તુ કાળની વધારે નજીક જતો જાય છે, તારો આત્મા મહિન થાય છે, તારી ભુદિ મઠ થાય છે, તારું જ્ઞાન અવરાય છે

માટે પ્રિયજનુ ! આ વખતે તો તુ સદ્દેવ, સદ્ગુરુ, સદ્ધર્મનું શરણ લે, બીજી ચિંતા છોડી દે તે અને અમે બધાએ અનેક વખત જન્મ-મરણ કર્યા છે, અનેક વખત આ

પ્રમાણે મૃત્યુ પામતાં દુઃખ આપણે પામ્યા છીએ; એ મમત્વને લઈને. પણ બંધુ ! એ મમત્વ છાંડશું, શાંત ચિત્ત રાખી આત્મા ઉપર ધ્યાન રાખી આ મરણકાળ આરાધી લેશું, તો બંધુ ! ફરી ફરી આવાં મરણનાં દુઃખ લોગવવા નહિં પડે, માટે બંધુ ! તને અમારી અતિ નમ્ર અને હિતકારી વિનંતિ છે, કે તું તારો જીવ અમારામાંથી કે આ ઘરખાર, ધનાદિ પરવસ્તુમાંથી ખસેડી તારા પોતાના ધ્યાનમાં લગાડ અથવા પરમાત્મામાં જોડ. આ તારાં નિરાધાર સ્ત્રી-પુત્રોની અથવા આ તારાં નિરાધાર ભાઈ-ભાંડુ, માતા-પિતાની લેશ માત્ર ચિંતા કરીશ નહિં. તારા વિના એનું શું થશે, એને કોણ પાળશે-પોષશે, એ ચિંતા પણ રાખીશ નહિં, પોતાના પ્રારબ્ધ કેમકે સર્વનો બેલી પરમેશ્વર છે. પોતા પાસે બધાનો જોને કોઈ આધાર નથી તેનો આધાર ભગવાન બેલી. પરમેશ્વર છે. તેઓ બધાં પોતપોતાનાં કર્મે કરી આવ્યાં છે, પોતપોતાના કર્મે કરી મુખ-દુઃખ લોગવશે, સાફ-માફ લોગવશે, તેઓના પૂર્વ સચિત-પ્રારબ્ધ તેઓની પાસે છે, તે તેઓના બેલી થશે. માટે તું લેશમાત્ર તેમની ચિંતા કરીશ નહિં. વળી એઓને અર્થે તારી કરેલી ચિંતા કોઈ પણ રીતે કામ આવે એમ નથી, કારણ કે તું જમી તેટલા દુઃખ-ખેડ મરે પણ એથી આ કાળશિકારીને જરા પણ ફયા આવવાની નથી, તે તને છોડવાનો નથી, અથવા બે-ચાર દિવસ વધારે રહેવા દે એવી મહેતલ આપે એવો નથી. એનો કાયદો અતિ કઠિન છે; તે કોઈને છોડ એમ નથી. કાયદો. એટલે તારી ચિંતા નકામી છે, ઉલટું તોફાન મલિન કરે છે; માટે એઓને તો તું પરમેશ્વરને સોંપી દઈ તું તારો વિચાર કર અને આ

તારી મરણની છેલ્લી ઘડી છે, તેમાં પ્રભુને સ્મરી લે, પરમ પવિત્ર પંચપરમેષ્ઠિના ધ્યાનમાં લીન થા, બીજુ બધું ભાન બૂલી જા, આથી તારી પરમ સફળિતિ થશે.

બંધુ ! અમે તારા ગમે તેવા પ્રિય મિત્ર, કુટુંબીઓ, બાધવ જન છીએ છતાં અમે તને બચાવી શકીએ એમ નથી. બંધુ ! જો તું આ મૃત્યુથી બચી શકે એમ હોય તો અમારાથી બનતું અમે લે કરીએ, ધન ખર્ચીએ, ડહાપણ ડોળિયે, પણ એ ધન કે ડહાપણ, કોઈની લાગવગ, સીકારસ, શીરજોરી આ કાળના વજ્ર જેવા રાજ્યહંડ આગળ ચાલતી નથી, એનો કાયદો અપ્રતિહત છે, એટલે બંધુ ! અમે લાચાર છીએ. બંધુ ! અમે પણ તારા જવાથી બહુ દુઃખી થશું, તારા વિરહથી અમને પણ લાગી આવે છે; પણ શું કરીએ ? ઉપાય નથી. ખેદ કરવો ને કેવળ મોહ છે, તે અમારે પણ કર્તવ્ય

નથી આપણે સાંજે *આડ પર આવી પળીમેળો બેઠેલાં પળીના ટોળા સમાન છીએ. આયુષ્ય ક્ષય થવા રૂપ પ્રાતઃકાળ થયે આપણે બધા પોતપોતાના માર્ગે ચાલી નીકળવાના એ સત્ય છે, માટે અગ્નિપરસ વિરહયોગે આપણે લેશમાત્ર ખેદ કર્તવ્ય નથી; આપણે જરાએ ખેદ કર્તવ્ય નથી. તું બંધુ ! તારા સ્વરૂપમાં લીન થા, પ્રભુને ભજ. હવે એ જ તારો આધાર છે.

*“ પળી આપ ફીર ચિહ્ન દિશકે, તરવર રેન બસેરા,
સદ્ અપને અપને મારગતે હોત ભોરકી વેરા.
અવધૂ ક્યા તેરા ક્યા મેરા ? ”

—શ્રી ચિદાનંદજી.

તારો રોગ ટાળવા અમે અમારું બનતું કર્યું છે, અમે તારો રોગ ટાળવા ચોગ્ય ઉપચારો કરી અસાધ્ય રોગમાં અમારો બંધુધર્મ જાળવ્યો છે. આ બંધુ-ભગવતશરણુ ધર્મ તો આ ભવનો જ છે; પણ તારો રોગ પરમૌષધ ઉપશમ્યો નહિં, પણ કર્મ કઠણાઈએ વધ્યો ગયો, અને હવે તું પ્રત્યક્ષ મૃત્યુની અણી ઉપર આવી પડ્યો છે; માટે હવે તો પરમ ઔષધ પરમાત્માનું રટણ કર

“ શરીરેર્જર્જરીભૂતે, વ્યાધિગ્રસ્તે કલેવરે ।

“ ઔષધં જાહ્નવીતોયં, વૈદ્યો નારાયણો હરિઃ ॥ ”

એથી તારું પરમ કલ્યાણ થશે. આ ભવના બંધુરૂપે તારી સેવા—ચાકરી, તારું વૈયાવૃત્ય, ઔષધોપચાર કરી અમે બંધુભાવની ફરજ યથાશક્તિ અદા કરી છે; એ છતાં તને રોગ શાંતિરૂપ કરવા અસમર્થ થયા છીએ; પણ બંધુ ! એ બંધુ-ભાવ વાસ્તવિક નથી; ખરો બંધુભાવ વાસ્તવિક બંધુ-તો હવે દેખાડીએ છીએ. પ્રથમ બંધુભાવ ભાવ તો મોહને લઈ અમે દાખવ્યો. હવે તને તારા પોતાના સ્વરૂપમાં લીન થવા, તારા આત્માનું, તારા જ્ઞાનાદિનું ચિંતન કરવા, પરમાત્માનું ધ્યાન કરવા રૂપ બોધ આપી અમે ખરો બંધુભાવ બજાવીએ છીએ. બંધુ ! આ હિતવચનો કહી અમે અમારી ફરજ અદા કરીએ છીએ.

તું કશામાં ચિત્ત રાખીશ નહિં, લેપાધશ નહિં, તું અનંત શક્તિનો ધણી એવો આત્મા છે, કર્મવશે આવાં

દુઃખ લોગવવાં પડ્યાં, અજ્ઞાને કરી કર્મવશ થયો;
 માટે કરી એ દુઃખ ન લોગવવાં પડે,
 સસારની અસા સંયોગ-વિયોગ ન પામવા પડે એ
 રતા અને ચાર માટે જ્ઞાનમાં લીન થા. આ શરીરરોગ
 શરણુ તો ન ટળ્યો; હવે આ ભવરોગ
 ટાળવા જ્ઞાનનો આશ્રય લે; પ્રભુ
 સંક્રિય ઓપધ લે

“જન્મ જરા મરણુ કરી એ,
 આ સસાર અસાર તે,
 કર્યા કર્મ મહુ અનુભવે એ,
 કોઈ ન ગળણુહાર તો.
 શરણુ એક અરિકંતનુ એ,
 શરણુ સિદ્ધ ભગવત તે,
 શરણુ ધર્મ શ્રી જૈનનો એ,
 સાધુ શરણુ ગુણવત તો.”

—શ્રી વિનયવિજયજી (પુણ્યપ્રકાશ સ્તવન.)

બધું ! આ વિચાર આજ શરણુરૂપ છે, માટે તું
 આગલા પાપોની ત્રિકરણુ શુદ્ધિએ
 પુણ્યનો પ્રકાશ ક્ષમા ચાહ, બાણુ-અબાણુ કરેલા-
 અને થયેલાં વૈરવિરોધ માટે પ્રાણી આવની
 આરાધનાના દ્વાર ક્ષમા માગી લે, દુષ્કૃતની નિન્દા કર,
 ઉત્તમ કૃત્યની અનુમોદના કરી લે,
 આ ભવમાં તે જ જ સારાં કૃત્યો કર્યા હોય તે સાર-
 ભૂત ગણી તેની અનુમોદના કર, મત ખચ્યાબાણુ આદર,
 દેહ પરથી મમત્વ છાંડી દે, અનશન કર, આ રોગ-

માંથી રહેજે ઉઠું તો ભલે, નહિં તો મારે હવે આ દેહથી કાંઈ પણ વસ્તુ ખાન-પાન, ઔષધાદિ કદ્યે નહિં એમ પ્રતાર્દ આદર અને પ્રભુમાં લીન થા બંધુ ઉત્તમ ગતિ પામવાનો આ ઉત્તમ રસ્તો છે; પૂર્વના મહાપુરુષો ઉત્તમ ગતિ એ વાટે પામ્યા છે. માટે તું પણ એ વાટે નિશ્ચય ઉત્તમ ગતિ પામીશ. અમે તારા ખરા પ્રિયજનો છીએ; તારી પરમ સફળિતિ યાઓ એવું અંતઃકરણથી ધ્રુવીએ છીએ. માટે બંધુ! હવે તારા મૃત્યુકાળની આ યજ્ઞ ભય છે, એ છેલ્લી યજ્ઞ છે એમ સમજી તારા પોતામાં લીન થા, બીજો લક્ષ છોડી દે, શ્રી પરમ સદ્ગુરુ પરમાત્માને સંભાળ.

આવા પ્રકારનો મૃત્યુ સુધારનારો શાંત-પવિત્ર-ઉપકારી બોધ આપવાને બદલે, ચેતન! જેને તું આ તે સ્નેહ કે સ્વજન, કુટુંબીઓ ગણે છે તે તો ઉલટા વૈરીભાવ? તું જતો રહેવાનો છે એમ જાણી તારા દુઃખ-રોગ-ચિંતાની દરકાર રાખ્યા વિના તને પૂછે છે: કહો કાંઈ કહેવું છે? હવે તમારા વિના આ બાયંડીનું શું થશે? આ છોકરાંઓનું ભરણ-પોષણ કોણ કરશે? આ માખાપને કોણ પાળશે? એ આદિરૂપે વિટંબના કરી ઉલટા જનારાનાં દુઃખમાં શાંતિ-દિલાસો આપવાને બદલે તેના દુઃખમાં ઉમેરો કરે છે, જે ચિંતાથી તે પીડાય છે તે જ ચિંતામાં વધારો કરે છે. ચેતન! જેને તું તારાં ગણે છે, તેઓ તને જો! આમ દુઃખ વચ્ચે કેવું સુખ આપે છે! વળી તેઓ કદાચ સ્વાર્થ છાંડી તારા રોગ નિવારણના ઉપાય ભરી રાખે તો તું કદાચ બચી જાય, પણ તે તો પોતાના સ્વાર્થને વશ થયા થકા. તારૂં અહિતજ વાંચે છે. તને સહજ લગ્નાર

વધારે રોગ થયો જાણી, અરે ! અમારું હવે શું થયે ? એમ સ્વાર્થવશ થઈ રહી પડી તને વધારે દુઃખી કરે છે. તેઓ તારા દુઃખને નથી રહતા, પણ અરે ! હવે અમારું શું થયે, એ દુઃખને રહે છે. તું આ રોગથી મરી જવાનો છે, એવો તને તો ખ્યાલ પણ ન હોય અને તું હિંમતમાં હોય, પણ તે તારો ખ્યાલ અને હિંમત એ તારા ગણાતાં સ્વજનો રહેવા હેતાં નથી તો ! તેઓના કલ્પાંતથી તું નિરાશ થઈ જાય છે. તારા પગ લાંગી જાય છે અને એ નિરાશાથી પણ ઘણીવાર રોગ વધી તારું સોપવાતિ (સોપકમી) આયુ તુટી જઈ તું મૃત્યુને વશ થાય છે. તેઓ પોતાના સ્વાર્થને નહિ રહતાં તને હિંમત આપે તો ઉલટો તારો રોગ ઉપરામી તું કદાચ વધારે વખત જીવવા પામે, પણ ચેતન ! તારાં એ સ્વજનો એમ ક્યાંથી થવા દે ? આવો આ મૃત્યુ અવસરનો સ્વજનાદિનો વિચિત્ર મોહ છે; વિચિત્ર સ્વાર્થ છે.

અને ચેતન ! તારા જવા પછી એ શું કરે છે ? તું જે તેઓને માટે આપો ભવ ધૂળ ઘાલી મૃત્યુ પાછળ વ- રાજ્યો, અર્થો તેનું તો ગમે તે જોખાં, પડયા પર થાઓ; સારી ગતિ થાઓ કે માઠી પાડુ, જરા બ- થાઓ, તેનો તો તેઓને વિચાર પણ દહે જુતિઆં, નથી. પણ ઉલટા તારા જવા પછી સ્નેહીઓનો તારાં દ્રવ્યની લાંગરેડ કરે છે; તે સ્વાર્થ. વહેંચી લે છે; તે વહેંચણીમાં તોફાન

કરે છે, કોઈને ઓછું મળે છે, કોઈને વધારે મળે છે, —આથી વિરોધ થાય છે. કોઈ નને જસ આપે છે. કોઈ તારાથી ચેડાં ઠાડે છે. જાગ પડવાડે તારા

પ્રતિ વીતક થાય છે, વીતે છે. પોતાનું સુખ મયું નાણી સીએ. લાંબા કાળ સુધી રડાપીટ કરે છે, તારા નામનો છેડા તાણે છે. પુરુષો પણ તારા સંબંધ રૂપ નામને યાદ કરી, કોઈ ભોઈ કરી, કોઈ બેટા કહી તને લાંબા સાહે યાદ કરે છે, પણ કોઈ એમ નથી વિચારતું કે તારી શી ગતિ થઈ? તું કઈ ગતિમાં પડ્યો. તારું શું થયું, તું સુખી છે કે દુઃખી એનો ચેતન ! કોઈ વિચાર કરતું નથી. તું ગયો એમ અમારે પણ જવું છે-એવો વિચાર પણ એઓને નથી. એઓ તો નાણે શાશ્વત રહેવાના હોય, એમ ગણી તારા ધન-પરિશ્રદ્ધની બહેચણી કરતાં બોધુ-વધારે મળવાથી ઉલટા કલહ કરે છે. અને જે ધન તેં પાપ કરી, દુઃખ વેડી લેશુ કર્યું, અને જે બધું ઉપભોગમાં લીધા વિના આમ ને આમ મૂકી તારે આમ કાંજને વશ થઈ ચાલી નીકળવું પડ્યું, તે જ તારા ધનને લઈ તેઓ તને કલંક આપે છે, તારી અપકીર્તિ ગાય છે, તને ચોરે ચડાવે છે કે ફલાણો ગયો, પણ માફ કાંઈ કરતો ન ગયો, અથવા અમુકને વધારે આપનો ગયો, મને બોધુ આપતો ગયો!

ચેતન બંધુ ! આ પ્રમાણે તારા જવા પછી તારા દ્રવ્યનો તેઓ સ્વાર્થવશે ગેરઉપયોગ કરે છે. તારા દ્રવ્યનો દુરુપયોગ નામને ફરતી પાઘડી બધાવે છે. પણ કોઈને એમ વિચાર નથી સૂઝતો, કે એ બિચારે દુઃખી થઈ, પાપ કરી આ પુંછ લેગી કરી એ પોતે ભોગવ્યા વિના ચાલતો થયો, તો એ બધી પુંછ નહિં તો તેનો અમુક ભાગ ભલા સુદેત્રે વાવીએ; ધર્મ અર્થે આપીએ; સુપાત્રે તેનું દાન કરીએ; આ ઘણા ગરીબ કંગાળ અપંગ છે, તેઓને તે વડે ખાવા-પીવાનું કરી આપીએ, ભલા એની આત-

રહી ઠરશે; ધર્મ થશે; અથવા જ્ઞાન ઉદ્ધાર કરીએ આ બધા ધર્મકાર્યથી મરનારનાં આત્માનું કલ્યાણ થશે, અને આપણે પણ એ ધર્મકાર્યમાં કારણિક હોવાથી આપણને પણ ધર્મદાઈ થશે. એતન બધું ! આ વિચાર તેઓને નથી આવતો. તેઓ ધોમર બિચારા વિચારતા નથી કે જે ધન જનારાને લોગ ન પડયું તે તેઓને લોગ કેમ પડશે ? પણ મોહ-અવિવેક-સ્વાર્થ આડે એઓ આ વિચાર નથી કરી શકતા !

બધું ! જે મૃત્યુ પછી પછવાડે આવી સ્થિતિ થાય છે, તે મૃત્યુ-શિકારી બાણુ ખેંચીને આ સંસારમાં અગ્રમત્તપણું ઉભો છે. તેમાં હવે લેશ માત્ર અમાદ કર્તવ્ય નથી. ૩

હવે આ ભાવનાનું અષ્ટદાળિયું કહે છે —

॥ મારુળી રાગ. ॥

સ્વજનજનો વહુધા હિતકાર્યં ।

પ્રીતિરસૈરભિરામં ॥

મરણદશાનશ મુપગતવર્તં ।

રક્ષતિ કોઽપિ ન સન્તં ॥

વિનય વિધીયતાં રે શ્રી જિનધર્મઃ શરણં ।

અનુસંધીયતાં રે શુચિતરચરણસ્મરણં ॥ ૧ ॥

અર્થ—એતન ! ઉપર જે સ્વજનોનો સ્વાર્થ પ્રકાર બતાવ્યો-

તે કાંઈ બધા સ્વજનો એવા નથી હોતા,

સ્વજન સમીપ એ સાચી વાત છે; પણ વજાબરા, સ્વાર્થ

છતાં સંત પણ આડે, જનારાનો વિચાર નથી કરતા; છતાં મરણુ આગળ ઘણે ભાગે સ્વજનો આપણા હિતના કામી અશરણુ. હોય છે; આપણા હિતમાં રાજ હોય છે અને આપણા ઉપર પ્રીતિ કરી રાજ થાય છે; પણ જ્યારે મરણુ અવસ્થા જીવને આવે છે ત્યારે બલે કોઈ સંતપુરુષ હોય, પણ તેનું કોઈ રક્ષણ કરતું નથી. તેને મૃત્યુમાંથી કોઈ બચાવી શકતું નથી આમ સંતપુરુષે પણ મરણુમાંથી બચવા અસમર્થ છે તેને તેના પર પ્રેમ ધરનારા તેના હિતેષી સ્વજનો પણ બચાવી શકતા નથી. આમ આ અશરણુતા વિચારી, વિનય ! તું પવિત્ર શ્રી જૈન ધર્મનું શરણુ લે; અને વિશેષ પવિત્ર એવા ચારિત્રનું તથા જેણે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું છે એવા પવિત્ર સત્પુરુષોનું સ્મરણુ કર.

“ સર્વજનો ધર્મ મુશણું જાણી,
આરાધ્ય આરાધ્ય પ્રભાવ આણી;
અનાથ એકાંત સનાથ થાશે,
એના વિના કોઈ ન બાદ્ય સ્કાશે ”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

ચેતન ! તને એક સર્વજ પરમાત્માનો^૧ ધર્મ જ શરણુભૂત થશે, તેનું શરણુ ધર. ૧

તુરગરથેમનરાટ્ટિકલિંત
દઘર્ત વલ મસ્પલિંત ॥

હરતિ યમો નરપતિમપિ દીનં ।

મૈનિક્ક ઇપ્પ લઘુમીનં ॥ વિ૦ ॥ ૨ ॥

અર્થ—અહો ! જેમ મચ્છીમાર માછલીઓ પકડી તેને

દીન કરી મૂકે છે તેમ જેની આસપાસ

મીન અને ધીવર અથ્થ, રથ, હાથી, પાંચદળ એ રૂપ ચતુ
તેમ રંગી સેના વીંટાઈ રહી છે, અને અસ્ખ-

લ્લવ અને યમ લિત બળને ધરવાવાળા છે એવા રાજા
પણ યમના મુખમાં પકડા દીન થઈ જાય

છે તેવા સેના અને લુન્નબળ ઉપર મુસ્તાક રહેનારા નૃપ-
તિઓ પણ કાળ આગળ અશરણ છે. મચ્છીમાર આગળ

પામર માછલીઓ જેમ દીન-લાચાર છે તેમ કાળ આગળ
આવા બળવાન ક્ષદિમાન રાજાઓ પણ લાચાર છે.

“ અતુલ બલી હાર ચક્રી રામા,

“ લુન્નેર્જિત મહમત્ત રે,

“ કૂર જમ બલ નિકટ આવે,

“ ગલિત જાયે સત્ત ..માયા જલ રે.”

શ્રી રૂપવિજયજી. ૨

પ્રવિશતિ વજ્રમયે યદિ સદને,

તૃણમથ ઘટયતિ વદને ॥

તદપિ ન મુચ્ચતિ હત સમવર્તી,

નિર્દયપૌરુષનર્તી ॥ વિ૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ—અહો ! આ કાલ-કૃતાત કેવળ ક્યા રહિત છે. તે

પોતાના બળે નાચી રહ્યો છે, સને જગ-
બધાને નચાવ- તના બંજવાનુ જીવેને પણ નચાવી રહ્યો
નારો નિર્દય કાળ ! છે. તે બધા પર એક સરખો પ્રહાર કરવા-
વાળો છે. નથી ભેતો એ રાંક, નથી ભેતો
એ રાજ, નહિં નાનો, નહિં મોટો—ગમે તે હોય—બધા પર
એક સરખી રીતે પોતાના વજ્રમય કાયદાનો અમલ કરે છે.
કોઈ જીવ ભલે વજ્રમય, ચોતરફ મજબુત બંધ એવા ઘરમાં
પૂરાય, પણ ત્યાં તેને કાળ છોડતો નથી. અથવા ભલે તે જીવ
મોઢામાં તણખણું લઇ કાળને બચાવવા આજીજી કરે, પણ
કાળ તો તે આજીજી ઉપર ધ્યાન જ આપતો નથી. આમ કાળ
આગળ આખું જગત અશરણુ છે. મોટા મોટા રાજવીઓ
કાળને વશ થઇ જમદેશ આવી ગયા છે.

“ જે તખત બેસી હુકમ કરતા,

“ પહેરી નવલા વેષ રે;

“ પાદ સેહરા ધરત ટેલા,

“ મરી ગયા જમ દેશ—માયા જાલ રે.

“ પૃથ્વીને જે છત્ર પરે કરે,

“ કરે મેરુનો ઢંડ રે,

“ તે પણ ગયા હાથ ધસંતા,

“ મૂઢી સર્વ અખંડ—માયા જાલ રે.”

શ્રી રૂપવિજયજી.

આમ હે વિનય ! આખો સંસાર અશરણુરૂપ છે, માટે
તું તો પવિત્ર શ્રી જૈન ધર્મનું શરણુ આદર અને પવિત્ર
ચારિત્રની અનુસંધિ કર. ૩.

વિદ્યામંત્રમહોપધિસેવાં,

સૃજતુ વશીકૃતદેવાં ॥

રસતુ રસાયનમુપચયકરણં,

તદપિ ન મુચ્યતિ મરણં ॥ વિ૦ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—ચેતન ! જલે ચાહે તો કોઇ વિદ્યાસિદ્ધિથી કે
મંત્રસિદ્ધિથી કે કોઇ મહાઔષધિવડે

વિદ્યા, મંત્ર, તંત્ર, દેવતાને સાધે, અથવા શરીરને મજબૂત
ઔષધ, ઊર્ધ્વા કરવા, પુષ્ટ કરવા, વજન જેવું કરવા રસા-
ક્રાણ આગળ ચન સેવે, પણ તેને એમ છતાં પણ મૃત્યુ
અકરૂણ.

છોડતું નથી. આયુષ્ય ક્ષીણ થયે મંત્ર
સિદ્ધિ, કે વિદ્યાસિદ્ધિ, કે દેવતાની સાહા-

ય્ય કાંઈ કામ આવતું નથી; એમાંથી કાંઈ પણ મૃત્યુ રોકવા
સમર્થ નથી. તેમજ રસાયણવડે જલે શરીરને તંદુરસ્ત કે
પુષ્ટ કર્યું હોય, પણ તેવું શરીર પણ આયુ ક્ષીણ થયે કામ
આવતું નથી. એવા શરીરમાંથી પણ આત્માને કાળ ધકેલી
મૂકે છે, માટે વિદ્યા, કે મંત્ર, કે દેવસાધના, કે રસાયન કોઈ
માન કરવા યોગ્ય નથી. મોટા મોટા મન્યંતરી જેવા વૈદ્યો,
હોકટરો પણ કાળ આગળ વિવશ થઈ પડી દેહ છોડી ચાલી
નીકળ્યા છે. તેઓની વૈદ્યક-કુશળતા કાંઈ કામ નથી આવી,
તેમજ મોટા વિદ્યાસિદ્ધિવાળા વિદ્યાધરો, કે તંત્રમાં કુશળ
તાંત્રિકો પણ આયુ પૂર્ણ થયે હોતા નહોતા થઈ ગયા છે.
આમ હે વિનય ! સર્વે જીવ કાળ આગળ અશરણ છે. એક
પરમ આશ્રયદેવશ્રી જિનવર દેવ અને પવિત્ર ચારિત્ર છે
તેને તું આદર. ૪.

વપુષિ ચિરં નિરુણદ્વિ મમીરં ।

પતતિ જલધિપરતીરં ॥ •

શિરમિ ગિરેરધિરોહતિ તરમા ।

તદપિ સ જીર્યતિ જરસા ॥ વિ૦ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—કોઈ માણસ ભલે પવન જય કરે, અર્થાત્ પ્રાણી
યામવડે લાળા કાળ મુઘી શરીરમા
મરણુને કશી પવનનો શોધ કરે, ભલે કોઈ માણસ સમુ-
અટકાયત નથી. દ્રને પેવે પાર જઈ પડે, અથવા મહા-
પરાક્રમે કરી ઉઠ્યા પર્વતના શિખર પર
ઘડી જઈ બેઠે, પણ ત્યાંયે તેને ઘડપણ છોડે એમ નથી, ત્યા
પણ તેનો દેહ જજ્જરિત થઈ પડી જવાનો જ, ત્યા પણ
મૃત્યુ આવવાતું જ)

“ જન્મ જરા મરણુ કરીએ,

આ સ સાર અસાર તો ”

આ સ સારમા જન્મ-જરા-મરણુની અશરણુતા ઠેરઠેર
છવાઈ રહી છે એવું કોઈ સ્થળ નથી કે કોઈ જીવ તેનો
આશ્રય લઈ એ ત્રિપુટિથી બચે ઉઠ્યા પર્વતની ટોચ ઉપર,
ઉઠી ખાઈના તળિયે, સમુદ્રને પેલે પાર, ગમે ત્યા જાઓ પણ
મરણુ તો ચોક્કસ છે પવન શોધી કોઈ સમાધિ લગાવે, પણ
આયુ પૂર્ણ થયે તેને દેહ મૂકવોજ પડ્યો આમ હે, વિનય ! આ
આખું જગત્ અશરણુભૂત છે શરણુરૂપ તો અરિહંત પર
માત્મા, સિદ્ધ પરમાત્મા, નિરાગી મુનિવરો અને તેઓશ્રીનો
પ્રરૂપેત ધર્મ છે તેનો હે વિનય ! તું આશ્રય કરી તારા

આત્માની આશિષ સાથે અનુસધિ કર તારા આત્માને આશિ-
ત્રમા, સંયમમાં જોડ ૫૪

સૃજતી મસિતશિરોરુહલલિતં,

મનુજશિરો* વલિપલિતં ॥

કો વિદધાનાં શ્રવનમરસં,

પ્રમવતિ. રોધ્યું જરસં ॥ વિં ॥ ૬ ॥

અર્થ—અહો ! આ જરા અવસ્થાને અટકાવવા કોણું

સમર્થ છે ? કોઈ નથી માણસના કાળા

જરા પણ દુર્વાર વાળ, જેથી માથું શોભી રહ્યું છે, તેને

શ્વેત પત્તીયુલ કરી મૂકે છે. યુવાવસ્થાકૃપ

વર્ધાઋતુના આ સુદર કાળા વાળકૃપી પાણીથી ભરેલાં શ્યામ

વાદળાને અહો ! આ જરાવચ્ચા શ્વેત વાળકૃપ ણીજી ઋતુના

પાણી વિનાના વિરસ વાદળા કરી મૂકે છે. અર્થાત્ આ ઘંડપણ

વાળાને શ્વેત કરી મુકે છે, શરીરનો રસ હરી લે છે એવા ઘડ-

પણને કોણ હઠાવી શકે એમ છે ? ઘટપણ આગળ પણ કોઈની

કારી ક્ષમતી નથી, ટીકી લાગતી નથી, એવો અશરણ્યભૂત

આ સસાર છે, એમ જોઈ ચેતન વિનય ! તું શ્રી જિનેન્દ્ર

ભગવાનનું શરણ લે ૬

ઉદયત ઉગ્રહૃજા જનકાયઃ,

કઃ સ્યાત્તત્ર સહાયઃ ॥

एकोऽनुभ्रति विधुरूपरागं,

विभ्रजति कोऽपि न भागं ॥ વિં ॥ ૭ ॥

અર્થ:—હે બંધુ ચેતન ! જ્યારે આ દેહ રોગવ્યાપ્ત થશે, ત્યારે તને કોઈ સહાયભૂત થશે ? શરીર રોગગ્રસ્ત ના, કોઈ નહિં. કોઈ એમાં ભાગ નહિં લે. કેમકે જો ! આ ચંદ્રનું રાહુવડે ગ્રહણ થાય છે ત્યારે એ ગ્રહણપીડામાં ચંદ્રની આસપાસનાં બીજા નક્ષત્ર-તારા ભાગ લે છે ? ના, નહિં જ. એ ગ્રહણ ચંદ્ર પોતેજ ભોગવે છે, તેમ આ શરીરમાં પ્રત્યક્ષ રોગાદિ ઉપજે, તે આત્મા-એજ ભોગવવાં પડે છે; આસપાસના ઇંદ્રિય જન, મિત્ર, કુટુંબીઓ કે સ્વજન કોઈ તેમાં ભાગ લેતું નથી. કોઈ એ દુઃખ ઓછું કરી શકતું નથી, કે ટાળી શકતું નથી.

“ શરીરમાં વ્યાધિ પ્રત્યક્ષ થાય;
તે કોઈ અન્યે લઈ ના શકાય. ”

આમ હે ચેતન ! આ જગતને જન્મ, જરા, રોગ, મૃત્યુને વશ પડ્યું અશરણરૂપ દેખી તું શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનને આશ્રય લે, તેઓનો ધર્મ આદરે. ૭.

શરણમેક્ષમનુમરં ચતુરંગ્ગ,
પરિહર મમતાસંગ્ગ ॥
વિનય રચ્ય શિવસૌરવ્યનિધાનં,
શાંતસુધારસપાનું ॥ વિ० ॥ ૮ ॥

અર્થ:—હે વિનય ! આમ સર્વ પ્રકારે આ જગત અનાથ, અશરણ છે, એમ બાણી તું જેના જ્ઞાન, શરણ એકે ધર્મ. દર્શન, ચારિત્ર, તપ એ જ્ઞાન ચતુષ્થીરૂપ ચાર અંગ છે, એવા તારા શાશ્વત આત્માનો

જ આશ્રય કર; અથવા જેને એ ચતુષ્થી વ્યક્ત, થઈ છે એવા
 વીતરાગ પરમાત્માનું ચરણ લે; અથવા દાન-શીલ-તપ-ભાવ-
 રૂપ જેનાં ચાર અંગ છે, એવા પવિત્ર ધર્મનો આશ્રય લે,
 પર વસ્તુ પરની 'મમતા' અને આસક્તિ ત્યજી દે, અને હે
 વિનય ! આ શાંત સુધારસનું પાન કરી શિવસુખ પ્રાપ્ત કર.
 આ શાંત સુધારસના પાનથી તને મોક્ષથી મળશે માટે વિનય !
 આ જગત્ અસાર અશરણરૂપ જાણી—

“ ભજ સદા ભગવંત ચેતન,

“ સેવ શુદ્ધ પદપદ્મ રે;

“ રૂપ કહે કર ધર્મકરણી, :

“ પામે શાશ્વત સમ્ભ...માયા જલ રે ”

શ્રી રૂપવિજયજી. ૮

આ સંસારના અશરણપણા વિષે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં
 આપેલુ શ્રી અનાથી મુનિનું ચરિત્ર બહુ બોધક હોવાથી, આ
 નીચે આપેલુ છે, તે પરથી ચેતન ! તું તત્ત્વ શોધ.

* અનાથી મુનિ.

અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિવાળો મંગલ દેશનો + શ્રેણિક રાજા
 અશ્વકીડા માટે મહિકુક્ષ નામના વનમાં નીકળી પડ્યો. વનની
 વિચિત્રતા મનોહારિણી હતી. નાના પ્રકારનાં વૃક્ષો ત્યાં આવી
 રહ્યા હતા. નાના પ્રકારની કોમળ વેલીઓ ઘટાટોપ થઈ
 રહી હતી. નાના પ્રકારના ઘેખીઓ આનદથી તેનું સેવન

* મોક્ષમાળા

+ શ્રેણિક રાજા પર્વતશર્પી વરસ ઉપર હાલતા પૂર્વ બંગાળના
 એક મહાન જૈન ધર્મી રાજા હતા. શ્રી તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર-
 સ્વામીના પરમ અનન્ય ભક્ત હતા.

કરતાં હતાં. નાના પ્રકારનાં પાક્ષ્ણિકાનાં મધુરાં ગાયન ત્યાં સંભળાતા હતાં. નાના પ્રકારના જળના ઝરણ ત્યાં બેસતા હતાં. ટુંકામાં એ વન નંદનવન જેવું લાગતું હતું. તે વનમાં એક ઝાડ તળે મહાસમાધિવંત પશુ સુકુમાર અને સુખોચિત મુનિને તે શ્રેષ્ઠિકે બેઠેલા હતા. એનું રૂપ જોઈને તે રાજા અત્યંત આનંદ પામ્યો. ઉપમા રહિત રૂપથી વિસ્મિત થઈને મનમાં તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. આ મુનિનો કેવો અદ્ભુત વર્ણ છે ! એનું કેવું મનોહર રૂપ છે ! એની કેવી અદ્ભુત સૌમ્યતા છે ! આ કેવી વિસ્મયકારક ક્ષમાનો ધરનાર છે ! આના અંગથી વૈરાગ્યનો કેવો ઉત્તમ પ્રકાશ છે ! આની કેવી નિર્લોભતા જણાય છે ! આ સંયતિ કેવું નિર્ભય નમ્રપણું ધરાવે છે ! એ ભોગથી કેવો વિરક્ત છે ! એમ ચિંતવતો ચિંતવતો, મુદિત થતો થતો, સ્તુતિ કરતો કરતો, ધીમેથી ચાલતો ચાલતો, પ્રદક્ષિણા દઈને, તે મુનિને વંદન કરી અતિ સમીપ નહિ, તેમ અતિ દૂર નહિ એમ તે શ્રેષ્ઠિક બેઠો.

પછી બે હાથની અજલિ કરીને વિનયથી તેણે તે મુનિને પુછ્યું:—“હે આર્ય ! તમે પ્રશંસા કરવા શ્રેષ્ઠિક અને યોગ્ય એવા તરુણ છો, ભોગ વિલાસના માટે અનાથીનો સંવાદ. તમારું વય અંતુર્કળ છે. સંસારમાં નાના પ્રકારના સુખ રહ્યાં છે. ઋતુ ઋતુના કામ-ભોગ, જળ સંબંધીના વિલાસ, તેમ જ મનોહારિણી સ્ત્રીઓનાં સુખવચનનું મધુર શ્રવણ છતાં, એ સઘળાનો ત્યાગ કરીને મુનિત્વમાં તમે મહા ઉદ્યમ કરો છો એનું શું કારણ ? તે મને અનુગ્રહથી કહો.”

રાજાના આવા વચન સાંભળીને મુનિએ કહ્યું—“ હે રાજા ! હું અનાથ હતો મને અપૂર્વ વસ્તુનો પ્રાપ્ત કરાવનાર તથા યોગ ક્ષેમનો આપનાર, મારા પર અનુકંપા આણનાર, કરુણાથી કરો પરમ સુખનો દેનાર એવો મારો કોઈ મિત્ર થયો નહિ, એ કારણે મારા અનાથીપણાનું હતું ”

શ્રેણિક મુનિના ભાષણથી રિંમત હસીને બોલ્યો—“તમારે મહા ઋદ્ધિવતને નાથ કેમ ન હોય ? જો કોઈ નાથ નથી તો હું થઈ છું હે ભયત્રાણ ! તમે હોમ લોગવો હે, સચિત મિત્ર ! જાતિએ કરી ડુર્લાભ એવો આ તમારો મનુષ્યભવ સુલભ કરો. ”

અનાથીએ કહ્યું—“ અરે ! શ્રેણિક રાજા ! પણ તું ચોતે અનાથ છે તો મારો નાથ શું થઈશ ? વધ્યા પુત્ર કયાંથી નિર્ધન તે ધનાઢ્ય કયાથી બનાવે ? અપુષ્પ આપે ? તે પુદ્ગિદાન કયાથી આપે ? અસ તે વિદ્વતા કયાંથી દે ? વધ્યા તે સત્તાન કયાથી આપે ? જ્યારે તું ચોતે અનાથ છે તો મારો નાથ કયાથી થઈશ ? ”

મુનિના વચનોથી રાજાનું અનિ આક્રુણ અને અતિ વિરિંમિત થયો કોઈ કાળે જે વચનોનું શ્રવણ થયું શ્રેણિકેની નથી, તે વચનોનું ચતિ—સુખથી શ્રવણ આક્રુણતા. થયું એથી તે શકિત થયો અને બોલ્યો—
“ હું અનેક પ્રકારના અશ્વનો લોગી છું, અનેક પ્રકારના મહોન્મત્ત હાથીઓનો ધણી છું, અનેક પ્રકારની સૈન્યા મને આધીન છે, નગર, ગ્રામ અને ચતુષ્પાદની

કાંઈ મારે ન્યૂનતા નથી, મનુષ્ય સંબંધી સઘળા પ્રકારના લોગ હું પામ્યો છું, અનુચરો મારી આજ્ઞાને રૂડી રીતે આરાધે છે, જેમ રાજાને ઇજાતી સર્વ પ્રકારની સંપત્તિ મારે ઘેર છે, અનેક મનોવાંચિત વસ્તુઓ મારી સમીપ રહે છે. આવો હું મહાન છતાં અનાથ કેમ હોઉં ? રખે હે ! ભગવાન ! તમે મૃયા બોલતા હો ”

મુનિએ કહ્યું:—“ રાજા ! માફ કરવું તું ન્યાયપૂર્વક સમજ્યો નથી. હવે હું જેમ અનાથ થયો, અને જેમ મેં સંસાર ત્યાગ્યો તેમ તને કહું છું; તે એકાગ્ર અને સાવધાન ચિત્તથી સાંભળ. સાંભળીને પછી તારી શંકાનો સત્યાસત્ય નિર્ણય કરજે:—

“ કાશાંબી* નામે અતિ જીર્ણ અને વિવિધ પ્રકારની
ભવ્યતાથી ભરેલી એક સુંદર નગરી છે.
અનાથીની ત્યાં ઋદ્ધિથી પરિપૂર્ણ ધનસંચય નામનો
અનાથતા. મારો પિતા રહેતો હતો. હે મહારાજા !
યૌવનવયના પ્રથમ ભાગમાં મારી આંખો

અતિ વેદનાથી ઘેરાઈ. આજે શરીરે અગ્નિ બળવા માંડ્યો.
શસ્ત્રથી પણ અતિશય તીક્ષ્ણ તે રોગ વૈરીની પેઠે મારા ઉપર
ક્રોધાયમાન થયો. માફ મસ્તક એ આંખની અસહ્ય વેદનાથી
હુઝવા લાગ્યું. વજના પ્રહાર જેવી, ઘીજાને પણ રોદ્ર લાય

* અશ્વાદાગ્રાદથી ચાળીશ માઇલ દૂર “ કૌસાંબ ” ગામ છે, ગામડું છે, જુના ખંડિયેરા છે, જૈનોનું તીર્થ છે, વિષ્ણુદેવ પ્રાંત છે, General Cunningham ના Reports on the archaeo-logical researches of India માં એ બાબત ધણું જણવા જેવું મળે છે.

ઉપજાવનારી એવી તે દારુણ વેદનાથી હું અત્યંત શોકમાં હતો. સંખ્યાબંધ વૈદ્ય શાસ્ત્રનિપુણ વૈદરાજે મારી તે વેદનાનો નાશ કરવા માટે આવ્યા, અને તેમણે અનેક ઔષધોપચાર કર્યા, પણ તે વૃથા ગયા એ મહાનિપુણ ગણાતા વૈદરાજે મને તે દર્દથી મુક્ત કરી શક્યા નહિં, એજ હે રાજા ! માફ અનાથપણું હતું. મારી આંખની વેદના ટાળવાને માટે મારા પિતાએ સર્વ ધન આપવા માંડ્યું, પણ તેથી કરીને મારી તે વેદના ટળી નહિં. હે રાજા ! એજ માફ અનાથપણું હતું. મારી માતા પુત્રના શોકે કરીને અતિ દુઃખાર્ત થઈ, પણ તે પણ મને દરદથી મુક્તી શકી નહિં, એજ હે રાજા ! માફ અનાથપણું હતું. એક ઉદરથી જન્મેલા મારા જ્યેષ્ઠ અને કનિષ્ઠ ભાઈઓ પોતાથી બનતો પરિશ્રમ કરી ચૂક્યા, પણ મારી તે વેદના ટળી નહિં. હે રાજા ! એજ માફ અનાથપણું હતું. એક પેટથી જન્મેલી મારી જ્યેષ્ઠા અને કનિષ્ઠા ભગિનીઓથી માફ તે દુઃખ ટળ્યું નહિં. હે મહારાજા ! એજ માફ અનાથપણું હતું. મારી સ્ત્રી જે પતિવ્રતા, મારા ઉપર અનુરક્ત અને પ્રેમવંતી હતી તે આંસુ ભરી માફ હૈયું પલાળતી હતી, તેણે અન્ન-પાણી આપ્યા છતાં અને નાના પ્રકારનાં અષોભણ, સુવાદિક સુગંધી પદાર્થો, તેમજ અનેક પ્રકારના પુલકદનાદિકના નાણીતા અનાણીતા વિલેપન કર્યા છતાં, હું તે વિલેપનથી મારો રોગ શમાવી ન શક્યો. ક્ષણ પણ અળગી રહેતી નહોતી એવી તે સ્ત્રી પણ મારા રોગને ટાળી ન શકી, એજ હે મહારાજા ! માફ અનાથપણું હતું. એમ કોઈના પ્રેમથી, કોઈના ઔષધથી, કોઈના વિલાપથી, કે કોઈના પરિશ્રમથી એ રોગ ઉપશમ્યો નહિં. એ વેળા પુન પુન મેં અસહ્ય વેદના લોગવી. પછી હું પ્રપંચી સંસારથી બેઠ પામ્યો એક વાર જો

આ મહાવિકંબનામય વેદનાથી મુક્ત થઈ તો ખંતી, કંતી અને નિરાશી પ્રવ્રજ્યાને ધારણ કરું, એમ ચિંતવીને શયન કરી ગયો. જ્યારે રાત્રી વ્યતિક્રમી ગઈ ત્યારે હે મહારાજ ! મારી તે વેદના ક્ષય થઈ ગઈ, અને હું નિરાશી થયો. માત-તાત-સ્વજન-બંધવાદિકને પૂછીને પ્રભાતે મેં મહાક્ષમાવંત, ઈંદ્રિયને નિમ્મલ કરવાવાળું, અને આરભોપાધિથી રહિત એવું અણુગારત્વ ધારણ કર્યું.

“હે શ્રેષ્ઠિક રાજા ! ત્યારપછી હું આત્મા-પરાત્માનો નાથ થયો. હવે હું સર્વ પ્રકારના જીવનો નાથ છું. તું જે શંકા પામ્યો હતો તે હવે ટળી ગઈ હશે. અનાથીની સનાથતા એમ આખું જગત્ ચક્રવર્તી પર્યંત અશરણુ અને અનાથ છે. જ્યાં ઉપાધિ છે ત્યાં અનાથતા છે; માટે હું કહું છું તે કથન તું મનન કરી જળે. નિશ્ચય માનજે કે આપણો આત્માજ દુઃખની ભરેલી વૈતરણીનો કરનાર છે, આપણો આત્માજ કૂર શાદમલી વૃક્ષના દુઃખનો ઉપજાવનાર છે આપણો આત્માજ નંદનવનની પેઠે આનંદકારી છે, આત્મા કર્તા આપણો આત્માજ વાંચિછત વસ્તુરૂપી અને દુઃખની દેવાવાળી કામધેનુ સુખનો ઉપ-આત્મા કર્તા જીવનાર છે; આપણો આત્માજ કર્મનો કરનાર છે; આપણો આત્માજ “તે કર્મનો ટાળનાર છે; આપણો આત્માજ દુઃખોપાર્જન કરનાર છે, અને આપણો આત્માજ સુખોપાર્જન કરનાર છે; આપણો આત્માજ મિત્ર, અને આપણો આત્માજ વેરી છે; આપણો આત્માજ કનિષ્ઠ આચારે સ્થિત,

અને આપણો આત્માજ નિર્મળ આચારે સ્થિત રહે છે.”

એમ આત્મપ્રકાશક બોધ શ્રેષ્ઠિકને તે અનાથી મુનિએ આપ્યો. શ્રેષ્ઠિક રાજા બહુ સંતોષ પામ્યો. બે હાથની અંજલિ જોડી તે એમ બોલ્યો—“હે ભગવન!
“શ્રેષ્ઠિક સમક્ષિત તમે મને ભલી રીતે ઉપદેશ્યો, તમે જેમ પામ્યો રે” હવે તેમ અનાથપણું કહી બતાવ્યું.
મહર્ષિ! તમે સનાથ, સખાંધવ અને તમે સદ્ગર્મ છો. તમે સર્વ અનાથના નાથ છો. હે પવિત્ર સંયતિ! હું તમને ક્ષમાવું છું, તમારી જ્ઞાની શિક્ષાથી લાલ પામ્યો છું. ધર્મધ્યાનમાં વિદ્યત કરવાવાળું લોગ લોગવવા સંબંધીનું મેં તમને હે મહાભાગ્યવંત! જે આમંત્રણ દીધું, તે સંબંધીનો મારો અપરાધ મસ્તક નમાવીને ક્ષમાવું છું.” એવા પ્રકારથી સ્તુતિ ઉચ્ચારીને રાજપુરુષડેસરી શ્રેષ્ઠિક વિનયથી પ્રદક્ષિણા કરી સ્વસ્થાનકે ગયો.

મહાતપોધન, મહામુનિ, મહાપ્રજ્ઞાવંત, મહાયશ્યવંત, મહાનિર્ઘર્થ અને મહાશુભ અનાથી તાત્પર્ય મુનિએ મગધ દેશના શ્રેષ્ઠિક રાજાને પોતાના વીતક ચરિત્રથી જે બોધ આપ્યો છે, તે ખરે, અશરણભાવના સિદ્ધ કરે છે. મહામુનિ અનાથીએ લોગવેલી વેદના જેવી, કે એથી અતિ વિશેષ વેદના અનંત આત્માઓને લોગવતા જોઈએ છીએ, એ કેવું વિચારવા લાયક છે! સંસારમાં અશરણતા અને અનંત અનાથતા છવાઈ રહી છે. તેનો ત્યાગ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ શીલને સેવવાથી જ

થાય છે, એ જ મુક્તિના કારણરૂપ છે. જેમ સંસારમાં રહ્યા છતાં અનાથી અનાથ હતા, તેમ પ્રત્યેક આત્મા તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના સદૈવ અનાથ જ છે.”

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये अशरणभावनविभाषनो
नाम द्वितीयः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખદ્ધ કાવ્યમાં
અશરણુભાવના નામનો બીજો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

ત્રીજી સંસારભાવના.

॥ શિશ્વરિણી વૃત્ત ॥

સ્તો લોભઃ ક્ષોભં જનયતિ દુરંતો દવ ઇવો ।

હ્રસહ્યામામ્મોભિઃ કથમપિ ન શક્યઃ શમયિતું ॥

ઇતસ્તૃષ્ણાઽધ્વાનાં તુદતિ મૃગતૃષ્ણેવ વિફલા ।

કથં સ્વસ્થૈઃ સ્થેયં ત્રિવિધમયમીમે ભવવને ॥ ૨ ॥

અર્થ—અહો ! આ ભવરૂપી વનમા અનેક પ્રકારના ભય

રહેલા છે, એ ભવવન અત્યંત ભયંકર છે,

લોભ દાવાનળ તેમા જીવો સ્વસ્થતા કેમ પામી શકે ?

આ ભવરૂપી વનમા લોભરૂપી દાવાનળ

પ્રગળ્થો છે તે જીવોને ક્ષોભ પમાડી રહ્યો છે તે લોભ દાવા

વળ દુરંત છે, તેનો જલદી રહેલાઈથી અત આણી શકાય

એમ નથી; અહો ! એ લોભરૂપ દાવાનળ કેવા પ્રકારે શમાવી

શકાય ? એ શમાવવો દુષ્કર છે, કેમકે જેમ જેમ લાલ મળે

છે, તેમ તેમ લોભ વધે છે. લોભરૂપી જળથી એ લોભ

શમાવી શકાય એમ નથી

“જહા લાહો તહા લોહો ।”

જેમ જેમ લાલ મળે તેમ તેમ લોભ વધે. લોભ—તૃષ્ણા બહુ અનિષ્ટ વસ્તુ છે; એ આકાશના જેવી અનંત છે; તે સદાકાળ નવયોવન રહે છે; કંઈક ઇચ્છા જેટલું પ્રાપ્ત થયું કે એ ઇચ્છાને વધારી દે છે અથવા લોભ—તૃષ્ણા આદિ વિષયોનો એ સ્વભાવ જ છે, કે જેને અર્થે એ લોભ, વિષયવિકાર આદિ ઉપજેલ હોય, તે મળ્યે તે લોભ-વિષય વિકાર આદિ ઉપશમવાને બદલે વધે છે અગ્નિમા ધી હોમવાથી, અગ્નિની શાંતિ થવાને બદલે જેમ વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ વિષયને પુષ્ટ કરે એવી વસ્તુ આપવાથી વિષય વધે છે. તેમજ લાલથી લોભ વધે છે; આવો લોભ હાવાનળ આ સ સાર અરણ્યના પ્રજ્વળી રહ્યો છે, વળી

ઝાંઝવાના પાણી આ સ સાર અરણ્યમાં ઇંદ્રિયોરૂપ અને પશુઓ વિષયરસરૂપ ઝાંઝવાના વિષયરસ. પાણીની તૃષ્ણા રાખી નકામા દુઃખી થાય છે વિષયરસ ઝાંઝવાના પાણી જેવા

છે. ઝાંઝવાના પાણીથી જેમ તરસ છીપતી નથી, ઉલટી વધે છે, તેમ વિષયરસથી ઇંદ્રિયો તૃપ્ત થતી નથી, ઉલટી વધારે તરસી થાય છે, બહેંકી લાય છે અને આત્માને દુઃખી કરે છે. અહો ! આવી મૃગતૃષ્ણા જેવી તૃષ્ણા જે સમારવનમા જીવોને હેરાન કરી રહી છે, તેમા તે જીવો કયાથી સુખ સ્વસ્થતા પામે ? અર્થાત ન જ પામે આવી ભયંકર આ સંસાર-અટવી છે. તૃષ્ણારૂપી હાવાનળ ચોતરફ પ્રજ્વલિત છે, અને

તે બિચારા પ્રાણીઓને એકી હાથે સંહાર કરી રહ્યો છે. એવું આ સંસારનું લયંકર સ્વરૂપ વિચારી હે લવ્યો ! તે- માંથી છૂટવાનો પ્રયાસ-પુરુષાર્થ કરો. ૧.

વળી—

ગલત્યેકા ચિંતા ભવતિ પુનરન્યા તદધિકા ।

મનોવાક્રાયે હા વિકૃતિરતિરોપાત્તરજસઃ ॥

વિપદ્વર્તાવર્તે જ્ઞાતિતિ પતયાલોઃ પ્રતિપદં ।

ન જંતોઃ સંસારે ભવતિ કથમપ્યાર્તિવિરતિઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—અહો ! આ સંસારમાં પ્રાણીઓને કોઈ પણ પ્રકારે

દુઃખનો અંત આવતો નથી અર્થાત્ આ

ચિંતાનો અરુખ- સંસાર દુઃખમય છે. જ્યાં એક ચિંતા

લિત પ્રવાહ, મટી ન હોય, ત્યાં બીજી એથી મહોટી

આધિ, વ્યાધિ ચિંતા આવીને ઉભી રહે છે. જીવોના મન,

અને ઉપાધિ, વચન, કાયામાં વિકાર હોય છે: જીવો

આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિશસ્ત છે. કોઈ

જીવોને માનસિક પીડા નહે છે; કોઈ ચિંતાથી, બહેમથી દુઃખિત

હોય છે; તો કોઈ જીવોને શરીર સંબંધી, રોગ આક્રિનું દુઃખ

હોય છે, તો કોઈ જીવોને મહાઉપાધિનું, વ્યવહાર-ખટપટનું

દુઃખ હોય છે. કોઈને એ એક, કોઈને બે, તો કોઈને ત્રણેથી

દુઃખ હોય છે. આમ આ સંસારમાં મન, વચન, કાયાના

વિકારથી જીવો દુઃખી છે. આમ આ સંસાર વિપત્તિની ખાઈ

જેવો છે. તેમાં પ્રતિશ્લેષ જીવો પડી રહ્યા છે. આવી વિપત્તિની

ખાઈરૂપ સંસારમાં પ્રાણીઓના દુઃખનો એકે આશ નથી. તે

સંસાર પ્રતિ જીવે લેશમાત્ર મોહ કરવા જેવું નથી. જ્ઞાની-

ઓએ આ સંસારને અનંત ખેદમય, અનંત દુઃખમય, અવ્યવસ્થિત, ચળવિચળ અને અનિત્ય કહ્યો છે. અનંત તાપ, અનંત શોક, અનંત દુઃખ ભેદને ઓએ આ સંસારને પુઠ દીધી છે, તે સત્યજ છે. એ ભણી પાછું વળી ભેવા જેવું નથી. ત્યાં દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ જ છે. દુઃખનો એ સ્મુદ્ર છે. ૨.

સહિત્વા સંતાપાનશુચિજનનીકુશિકુહરે ।

તતો જન્મ પ્રાપ્ય પ્રચુરતરકમ્પક્રમહતઃ ॥

મુક્તાભાસૈર્યાવત્સ્પૃશતિ કથમપ્યર્તિવિગતિ ।

જરા તાવત્કાર્ય કલયતિ મૃત્યોઃ મહચરી ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—જીવ પ્રથમ તો માતાની અપવિત્ર દૂધમાં—ગર્ભમાં જ અનેક સંતાપ સહન કરે છે. પછી જન્મ પામી અનેક પ્રકારના મહાકષ્ટો પામી મોટો થઈ, હાથ, હવે દુઃખનો અંત આવ્યો, હવે નિરાત થઈ એમ જ્યાં દેખીતાં સુખ, કાલ્પનિક સુખનો સ્પર્શ કરે છે, ત્યાંજ મૃત્યુની બેનપણી જરા અવસ્થા ક્યાનો કોળિયો કરી બાય છે; અર્થાત ઘડપણ આવે છે, દેહ જર્જરિત થવા માડે છે અને કાળ આવી ઓચિંતો પ્રાણ છરી લે છે. આવો દુઃખરૂપ આ સંસાર છે. ગર્ભનાં દુઃખથી માડી મરણ પર્વત જીવ દુઃખીજ છે.

“ જન્મ, જરા ને મૃત્યુ, સુખ્ય દુઃખના હેતુ; ”

અહો ! આ જગતમાં મોટામાં મોટા દુઃખ-

દુઃખ કયું ? ના હેતુ હોય તો તે જન્મ-જરા-મરણ-રૂપ સંસાર જ છે.

“ કારણ તેનાં બે કંઠ્યાં, રાગ-દ્વેષ આણહેતુ. ”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

એ સંસાર દુઃખનાં કારણ જેતું કદ્યું પણ પ્રયોજન નથી,

એવા રાગ-દ્વેષ કરવા એ જ છે. અર્થાત

દુઃખનાં કારણ જીવને રાગ-દ્વેષ કરવાતું કાંઈ પણ પ્રયો-

જન જ નથી. એને શું મળી જાય છે,

અથવા એતું શું હરાઈ જાય છે કે એ રાગ-દ્વેષ કરે છે ? એતું

તો એની પાસે છે. નથી તલભાર વધતું કે નથી જવભાર ઘટતું,

તો તે શા માટે રાગ-દ્વેષ કરે છે ? એ રાગ-દ્વેષ કરવાથી તો

ઉલટું એને જન્મ-મરણરૂપ સંસારમાં ભટકવું પડે છે. એ

સંસાર કેવળ દુઃખમય જોણી એણે રાગ-દ્વેષ છાંડવા યોગ્ય છે.

એક તરુણ સુકુમારને રોમે રોમે લાલચોળ સુયા થોંચિયે

તેથી જે અસહ્ય વેદના ઉપજે છે તે કરતાં

ગર્ભદુઃખ આઠગણી વેદના ગર્ભસ્થાનમાં જીવ

ત્યારે રહે છે, ત્યારે પામે છે. લગભગ

નવ માસ મળ, મૂત્ર, લોહી, પર આદિમાં અહોરાત્ર મૂર્છા-

ગત સ્થિતિમાં વેદના લોગવી લોગવીને

જન્મદુઃખ જન્મ પામે છે. ગર્ભસ્થાનની વેદનાથી

અનંતગુણી વેદના જન્મ સમયે ઉપજે છે.

ત્યારપછી બાળાવસ્થા પમાય છે. મળ, મૂત્ર, પૂજ અને

અજ્ઞાનાવસ્થામાં અણુસમજથી રજળી રડીને

બાલ્યદુઃખ તે બાળાવસ્થા પૂર્ણ થાય છે અને યુવા-

વસ્થા આવે છે. ધન ઉપાર્જન કરવા

માટે નાના પ્રકારના પાપમાં પડવું પડે છે. ત્યાંથી ઉત્પન્ન

યોવનદુઃખ તથા ત્યાં એટલે વિષયવિકારમાં વૃત્તિ
જાય છે. ઉન્માદ, આળસ, અભિમાન,
નિંદા દષ્ટિ, સયોગ, વિયોગ એમ બધા-
માળમાં યુવાવય આશુ જાય છે, ત્યાં વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે.

વાર્ધક્યદુઃખ શરીર કંપે છે, મુખે લાળ ઝરે છે, ત્વચા
પર કરોચલી પડી જાય છે. મુંઝવું,
સાંભળવું અને દેખવું એ શક્તિઓ ઠેવળ મંદ થઈ જાય છે.
કેશ ધવળ થઈ ખરવા માડે છે. ચાલવાની આય રહેતી નથી.
હાથમાં લાઠડી લઈ લડકડીઆ ખાતા ચાલવું પડે છે.
કાં તો જીવન પર્યંત ખાટલે પડ્યા રહેવું પડે છે. શ્વાસ,
ખાંસી ઇત્યાદિ રોગ આવીને વળગે છે, અને થોડા કાળમાં
કાળ આવીને ઠેાળિયો કરી જાય છે. આ દેહમાથી જીવ ચાલી
નીકળે છે. કાયા હતી ન હતી થઈ જાય
મરણદુઃખ છે. મરણ સમયે પણ ઠેટલી બધી વેદના
છે ? આમ મ્યવનથી મારી મરણ પર્યંત
જીવને દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ જ આ સંસારમાં છે, સુખ નથી.
આ સંસાર ઠેવળ દુઃખદાયી છે ૩

॥ ઉપજાતિવૃત્તં ॥

વિભ્રાન્તચિત્તો વત વંધ્રમીતિ ।

પક્ષીવ રુદ્ધસ્તનુપજ્જરેડ્ઙ્ગી ॥

નુન્નો નિયત્યાસ્તનુકર્મતંતુ-

-સંદાનિતઃ સન્નિહિતાંતકૌતુઃ ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—અહો ! આ દેહરૂપી પાંજરામા પૂરાએલો જીવ-
રૂપ પક્ષી ભ્રાંતિભાળા ચિત્તે કરી, વિભ્રમે

જીવ પ'ખી, ઢેહ કરી, મિથ્યાત્વે કરી, વસ્તુના અનિર્ણયે
 પિંજર, કાળ કરી, ચોતરફ, ચતુર્ગતિમા ભટકી રહ્યો
 બિલાડો. છે, પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે. આહટ ઢોહટ
 ચિતલી રહ્યો છે, કર્મ બાધી રહ્યો છે
 પ્રારબ્ધે પ્રેયો થકો મ્હોટા કર્મરૂપ તાતણાથી વીંટાયો છે
 કાળરૂપ બિલાડો તેની પાસે બેઠો છે તે આ જીવપખી
 ઉપાડશે કે ઉપાડ્યો એમ થઈ રહ્યું છે પ્રથમ તો જ્ઞાતિવાળા
 ચિત્તને લઈ આ જીવને કાઈ પણ સુખનો લેશ નથી, એ નિરં-
 તર કાળના સુખમા પડ્યો છે આવો આ સસારનો પરિભ્રમ-
 ÷નો હું બદ પ્રકાર છે. ૪

॥ અનુષ્ટુપ્વૃત્તં ॥

अनंतान् पुद्गलावर्त्ताननंतानंतरूपभृत् ।

अनंतशो भ्रमत्येव, जीवोऽनादि भवार्णवे ॥ ५ ॥

અર્થ—આ સસાર અનાદિ છે એ સસાર-સમુદ્રમા
 જીવ અનતીવાર અનંતા પુદ્ગલપરાવર્તન કરી રહ્યો છે,
 અનંતાનંત રૂપ ધારણ કરતો તે ફરી રહ્યો છે અહો ! આ
 પરિભ્રમણ હું બ એા છું નથી. હે જીવ ! એ પરિભ્રમણરૂપ
 કુંબથી નિવૃત્ત થા, નિવૃત્ત થા તેમ થવા પુરુષાર્થ કર, પુરૂ-
 ષાર્થ કર. તે બહુ ભવ કર્યા પ

“ હો, માહિબ, બાહુ જિનેશ્વર વિનવુ,

“ વિનતડી અવધાર હો,

“ હો, સાહેબ, ભવમંડપમાં નાટક નાચિયો,

“ હવે સુજ પાર ઉતાર હો. હો સાહેબ ”

પ્રકૃત સ્તાવન.

હવે આ ત્રીજી ભાવનાનું અષ્ટ ઢાળિયું કહે છે,
કેદારા રાગ—શાંત મુધારસ કુંડમાં-એ દેશી ॥

ક્લય સંમારમતિદારુણં,
જન્મમરણાદિભયમીત રે ॥
મોહરિપુણેહ સગલગ્રહં,
પ્રતિપદં વિપદમુપનીત રે ॥ ક૦ ૧ ॥

અર્થાઃ—હે ! વિનય ! જે તને જન્મ, મરણાદિના ભય લાગ્યા હોય, અર્થાત્ જે તું જન્મ-મરણથી ડરતો હોય તો આ સંસારને અત્યંત દારુણ જાણુ અરે ! તને મોહરૂપી શત્રુ ગણેથી પકડી પ્રતિક્ષણે વિપત્તિ પમાડી રહેલ છે. જેને જન્મવાનો, મરવાનો, જરાવસ્થાનો, અનિદ્ર સયોગનો, ઇન્દ્રિયોગનો, રોગ આદિનો ભય ન હોય, તે ભલે સુખેથી સંસારમાં સુખ માનો ! પણ તને હું કહું છે કે વિનય ! જે તું એ જન્મ-મરણના હુ ખથી પહોંતો હોય તો મોહ છોડી દઈ આ સંસારને કેવળ દારુણ, હુ ખમય જાણુ જન્મ-મરણથી ન થાક્યા હોય, ભય ન પામ્યા હોય, એવા બીજા જીવો ભલે સુખે સુખે, મોહ કરી સંસારને ભલે સુખરૂપ માને-પણ તુ તો હે વિનય ! જે તારે એ હુઃખમાથી-ભયમાથી જાણે તે માણે છૂટવું હોય, તો આ સંસારને હુઃખરૂપ દારુણ જાણુ, કેમકે હુ ખનું કારણ જાણુ-વામાં આવે તો તે ટાળવા પ્રત્યન થાય; માટે પ્રથમ તો તું આ સંસારને હુઃખરૂપ જાણુ હુઃખરૂપ એને જાણીશ તો તું એમાંથી એસરીશ, તો તું એનો મોહ મૂકીશ; એનાથી પરા-

દુઃખ થઈશ; અને એનો મોહ જતા તારી સત્ય વસ્તુ ઉપર
તને ભાવ આવશે, તેનું જ્ઞાન થશે, તેનું જ્ઞાન થશે, તેનો
પ્રત્યક્ષ અનુભવ થશે; માટે વિનય, તું આ સંસારને દારણ
જાણ ૧.

સ્વજનતનયાદિપરિચયગુણે-

-રિહ મુઘા વધ્યસે મૂઢ રે ।

પ્રતિપદં નયનૈરનુમ વૈઃ

પરિમૈરસકૃદુપગૂઢ રે ॥ ક૦ ૨ ॥

અર્થ:-ચેતન ! આ પુત્ર સ્વજનાદિના પરિચયમા ક્ષણે

ક્ષણે વારંવાર જાતજાતના, નવાનવા, અનુ-

સંસાર અનુભવ રૂળ-પ્રતિરૂળ અનુભવ નથી થતા ? થાય

છે કોઈના પરિચયથી હર્ષ થાય છે,

કોઈના પરિચયથી શોક થાય છે, કોઈના પ્રસંગથી માન, કોઈના

પ્રસંગથી અપમાન, કોઈના પ્રસંગથી તેનું મન ડુભાવું, કોઈ-

ના પ્રસંગથી આપણું દિલ ડુભાવું, કોઈનાથી વૈરવિરોધ,

કોઈનાથી સ્નેહ, કોઈનાથી અભાવ, -આમ અરસપરસ પરિચયથી

જાતજાતના અનુભવ થાય છે તો હે ચેતન ! જે સ્વજન

પુત્રાદિના પરિચયરૂપી દોરડાથી તું આ માટે ફેકટ બંધાય

છે ? જે બંધન તને હિતકારી નથી, અહિતકર છે. સ્વજના-

દિના સંગપ્રસંગથી નકામા બંધાવું જે આ દારણ સંસારનોજ

અમત્કાર છે. તે તું હે વિનય ! વિચાર, વિચાર. ૨

ઘટયસિ ક્વચનમદમુન્નતેઃ ।
 ક્વચિદ્દહો હીનતાદીન રે ॥
 પ્રતિમત્રં રૂપમપરાપરં ।
 વહસિ વત કર્મણાધીન રે ॥ ક૦ ૩ ॥

અર્થ:—એતન, કોઈ વખત તું ઉન્નતિ પામે છે, અધિકાર પામે છે, માન પામે છે, યશ મેળવે અસ્તોદય અને છે, ધન કમાય છે, એ વગેરે રૂપ સારા સમવૃત્તિ દિવસો પામી સારી અવસ્થામાં આવે છે ત્યારે અભિમાન નથી કરતો ? કરે છે. તેમ માઠી અવસ્થા આવ્યે દીન-રાક નથી થતો ? થાય છે. વળી કર્મને વશ પડ્યો તું ભવભવમાં નવાંનવાં રૂપ નથી કરતો ? કરે છે. કોઈ જન્મમાં નારકી, કોઈમાં તિર્યચ્, કોઈમાં દેવ, કોઈમાં મનુષ્ય, વળી મનુષ્ય ભવમાં પણ કોઈમાં રાજા, કોઈમાં રાંક, કોઈમાં સ્ત્રી કોઈમાં નપુંસક ઇત્યાદિ જુદાં જુદાં રૂપે તું નથી જન્મતો ? જન્મે છે. વળી ઘણી વાર તો એક જ ભવમાં જુદી જુદી સારી-માઠી સ્થિતિ-અવસ્થા તું પામે છે. એકજ ભવમાં રાજાપણું, રંકપણું, ધનલાભ, ધનહાનિ, કીર્તિ, અપકીર્તિ આદિ વિરોધી અવસ્થાઓ તું પામે છે. આ બધું મહાખેદ ઉપજાવે એવું છે, પણ એતન ! આમાં હર્ષ-ખેદ પામવા જેવું કંઈ નથી. આ સંસારનોજ એવો વિચિત્ર ખેદરૂપ, દુઃખરૂપ સ્વભાવ છે. આ સંસારજ એવો હારુણ છે, તે તું જો; વિચાર. ૩.

જાતુ શૈશવદશાપરવશો ।

જાતુ તારુણ્યમદમત્તરે ॥

જાતુ દુર્જયજરાજર્જેરો ।

જાતુ પિતૃપતિક્ત્રાયત્ત રે ॥ ક૦ ૪ ॥

અર્થ:—જુદા જુદા લવની વાત તો કોરે મૂક; પણ આ એકજ લવમાં તું કેવી જુદી જુદી અવ-
એકમાં અનેક સ્થાઓ પામે છે, અને તે દરેકમાં કેવાં
દુઃખ છે, તે તું જરા વિચારી જો.

(૧) બાલક અવસ્થામાં તું પરવશ રહે છે. ખાવા-
પીવા માટે, પહેરવા-ઓઢવા આદિ માટે તારે પારકાને આધીન
રહેવું પડે છે.

(૨) યુવાવસ્થામાં તુ મદમાં છાકી જાય છે, એ પણ
તનેજ દુઃખ છે.

(૩) જરાવસ્થા—આમાં પ્રતિક્ષણે તારી કાયા લડ-
થડવા માડે છે.

(૪) મરણ—અને છેવટે ચમરાજના હાથ તારા તરફ
લંબાય છે. તે તને લઈ જાય છે અર્થાત્ તું મરણ પામે છે.

આમ એકજ લવમાં જુદી જુદી માઠી અવસ્થાઓ લોગ-
વવી પડે છે. તે હે વિનય ! આ દારુણ સંસાર છે. તે દારુણ-
પણું વિચારી તેમાથી છૂટવાનો પ્રયત્ન આદર. ૪.

વ્રજતિ તનયોઽપિ નનુ જનકતાં ।

તનયતાં વ્રજતિ પુનરેપ રે ॥

ભાવયન્ વિકૃતિમિતિ મયગતે—

સ્ત્યજતમાં નૃમયશુભશેપ રે ॥ ક૦ ૫ ॥

અર્થ—આ સંસારમાં કોઈ ભવમાં પુત્ર હોય, તે બીજા ભવમાં પિતા થાય છે; વળી તે જ ફરી પિતા તે પુત્ર, સં- ભવાંતરે પુત્ર થાય છે. આવી આ સંસારની વિકૃતિ!!! રની વિકૃતિ, વિચિત્રતા છે, તે તું વિચાર.

અને આ નરભવનાં તારાં કાંઈ પુણ્ય બાકી રહ્યાં હોય તો આ દારુણ સંસારને સર્વથા એકદમ ત્યજ દે. તાત્પર્ય કે તારાં શુભ કર્મ રહ્યાં હશે તોજ તું આ સાત્ત્વિક વિચાર કરી શકીશ; તો જ તને સંસારની અસારતા સૂજશે; અને તોજ તું એથી છૂટી શકીશ, બાકી તારાં પુણ્યનાં શેષ પણ ખવાઈ ગયાં હશે, તો તો તને સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્મા પણ સમજાવી નહિં શકે. પણ ચેતન! તને આ નરદેહ પ્રાપ્ત થયો છે, એ જ હું તો તારું પુણ્ય, શુભશેષ સમજું છું; કેમકે

તારાં પુણ્ય ખવાઈ ગયાં હતાં તો તને આ નરદેહ અને પુણ્ય નરદેહ ન મળત. પણ જ્યારે તને એ શેષ નરદેહ સાંપડ્યો છે, તો તારાં એ બાકી

રહેલાં પુણ્યનો લાભ લઈ લે; તારી મતિ આ સંસારનો પ્રકાર ચિંતવવામાં જોડ. નિશ્ચયે તને આ સંસાર દારુણ લાગશે. ૫

વળી--

યત્ર દુઃસ્વાર્તિગદદવલવૈ-

સ્તુદિનં દહ્યસે જીવ રે ॥

હંત તત્રૈવ રજ્યસિ ચિરં ।

મોહમદિરામદક્ષીર રે ॥ ક૦ ૬ ॥

અર્થ--હે જીવ ! તું આ સંસાર-અરણ્યમાં, પ્રતિદિવસ દુઃખ,-ચિંતા,-રોગરૂપી દાવાનળવડે બળીબળી રહ્યો છે; છતાં હજી તું ત્યાંજ રાચી રહ્યો છે ! અરે, મોહ મદિરા અને મોહરૂપી મદિરાપાનથી તારી બુદ્ધિ Delirium વિપરીત થઈ ગઈ છે. મોહ મદિરાનો તને છાક ચડ્યો છે. ઉન્માદ (Delirium) થયો છે. નહિં તો જેમાં તને અનેક પ્રકારનાં દુઃખ, માનસિક ચિંતા કે શારીરિક રોગ, પ્રતિક્ષણ હેરાન કરી રહ્યાં છે, તેમાં તારું ફરી ફરી રાચવાપણું કેમ હોય ? નજ હોય, ચેતન ! તને આ મોહથી જ દુઃખ થયું છે; એ મોહ આડે તું સંસારની અસારતા વિચારી શકતો નથી; માટે તું એ મોહ છોડી દઈ આ સંસારનું દારુણ સ્વરૂપ વિચાર ૬.

दर्शयन् किमपि सुखैर्भवं ।

संहरंस्तदथ सहसैव रे ॥

विप्रलंभयति शिशुमिव जन् ।

कालनदुकोज्यमवैર रे ॥ ક૦ ૭ ॥

અર્થ--આ બદુક કાળનો વિપ્રલંભ તો જુઓ. આ " મારા બેટા " કાળની ઠગાઈ તો મારો બેટો ઠગ જુઓ ! જેમ કોઈ માણસ બાળકને કાળ !!! ફાસલાવવા કાંઈ ચીજ ઘડીબર આપી પાછી તેની પાસેથી ખૂંચવી લે, તેમ આ કાળ બદુક પણ આ સંસારમાં કાંઈક સુખવૈભવનાં દર્શન કરાવ્યાં, ન કરાવ્યાં ત્યાંજ તેને અકરમાત્ જોડી સાથે કરી લે છે. અર્થાત આ સંસારમાં કાળરૂપી ચાર લપાઈને બેઠો

છે. તે ઝોચિંતા પ્રાણ હરી લે છે. મનનું ધાર્યું મનમાં રહે છે. એવો દારુણ આ સંસારનો પ્રકાર છે. તેમાં લેશ માત્ર તારે પ્રમાદ કર્તાવ્ય નથી. ૭.

સકલસંસારમયમેદકં ।

જિનવચો મનસિ નિવધાન રે ॥

વિનય પરિણમય નિઃશ્રેયસં ।

વિહિતશ્મરસસુધાપાન રે ॥ ક૦ ૮ ॥

અર્થ:—વિનય ! સંસાર તો આ પ્રમાણે લયંકર છે. તે લયમાંથી તારે છૂટવું હોય તો એ લયને સંસારદર્શન નાશ કરનારી શ્રી જિનદેવની પવિત્ર વાણી અને તારા હૃદયમાં ધારણ કર, અને આ શાંત-મોક્ષનો ઉપાય મુધારસનું પાન કરી પરિણામરૂપે મોક્ષ મુખ પ્રાપ્ત કર. શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગ પર-માત્માનાં પવિત્ર વચનામૃતોનો વિચાર કરીશ, તો તને આ સંસારની અસારતા માલમ પડશે; સમતા આવશે; અને મોક્ષ-મુખ મળશે. ૮.

સંસાર કેના જેવો છે ?

ઉપમા: આ સંસારને જેટલી અધો ઉપમા આપીએ જેટલી થોડી છે.

(૧) સંસાર સમુદ્ર—સંસારને તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એક મહા-સમુદ્રની પણ ઉપમા આપે છે. સંસારરૂપી સંસાર સમુદ્ર સમુદ્ર અનંત અને અપાર છે. અહો ! લોકો ! એનો પાર પામવા પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરો, ઉપયોગ કરો, આવાં એમનાં રથજે રથજે વચનો

છે. સંસારને સમુદ્રની ઉપમા છાજતી પણ છે સમુદ્રમાં જેમ મોજાની છોળો ઉછળ્યા કરે છે, તેમ સંસારમાં વિષયરૂપી અનેક મોજાઓ ઉછળે છે. જળનો ઉપરથી જેમ સપાટ દેખાવ છે, તેમ સંસાર પણ સરળ દેખાવ દે છે. સમુદ્ર કયાંક જેમ બહુ ઉંડો છે અને ભમરીઓ ખવરાવે છે, તેમ સંસાર કામ-વિષય પ્રપંચાદિકમાં બહુ ઉંડો છે, તે મોહરૂપી ભમરીઓ ખવડાવે છે. થોડું જળ ભલે હોય, છતાં જેમ સમુદ્રમાં ઉભા રહેવાથી કાદવમાં ગુચી જઈએ છીએ, તેમ સંસારના લેશ પ્રસંગમાં તે તૃષ્ણારૂપી કાદવમાં ગુચવી દે છે. સમુદ્ર જેમ નાના પ્રકારના ખરાબા અને તોફાનથી નાવ ઠે વહાણને જોખમ પહોંચાડે છે, તેમ સ્ત્રીઓરૂપી ખરાબા અને કામરૂપી તોફાનથી સંસાર આત્માને જોખમ પહોંચાડે છે. સમુદ્ર જેમ અગાધ જળથી શીતળ દેખાતો છતાં વડવાનળ નામના અગ્નિનો તેમાં વાસ છે, તેમ સંસારમાં માયારૂપી અગ્નિ બળ્યા જ કરે છે. સમુદ્ર જેમ ચોમાસામાં વધારે જળ પામીને ઉંડો ઉતરે છે, તેમ પાપરૂપી જળ પામીને સંસાર ઉંડો ઉતરે છે, અર્થાત મજબૂત પાયો કરતો નાંચ છે.

(૨) સંસારાનલ—સંસારને બીજી ઉપમા અનલની અગ્નિની છાજે છે. અગ્નિથી કરી જેમ સંસાર અગ્નિ મહાતાપની ઉત્પત્તિ છે, અગ્નિથી બળેલો છવ જેમ મહા વિલ્લિલાટ કરે છે, તેમ સંસારથી બળેલો છવ અનંત દુઃખરૂપ નરકથી અસહ્ય વિલ્લિલાટ કરે છે. અગ્નિ જેમ સર્વ વસ્તુનો ભક્ષ કરી નાંચ છે, તેમ સંસારના મુખમાં પડેલાંનો તે ભક્ષ કરી નાંચ છે અગ્નિમાં જેમ જેમ ઘી અને ઈંધન હોમાય છે, તેમ તેમ તે વૃદ્ધ પામે

છે, તેવી જ રીતે સંસારરૂપ અગ્નિમાં તીવ્ર મોહરૂપ ધી અને વિષયરૂપ ઈંધન હોમાતાં તે વૃદ્ધિ પામે છે.

(૩) સંસારાંધકાર—સંસારને ત્રીજી ઉપમા અંધકારની છાજે છે. અંધકારમાં જેમ સિંદરી સંસાર અંધકાર સર્પાતું લાન કરાવે છે, તેમ સંસાર સત્યને અસત્યરૂપે બતાવે છે. અંધકારમાં જેમ પ્રાણીઓ આમતેમ બટકી વિપત્તિ ભોગવે છે, તેમ સંસારમાં બેભાન થઈને અનંત આત્માઓ ચતુર્ગતિમાં આમતેમ બટકે છે. અંધકારમાં જેમ કાચ અને હીરાતું જ્ઞાન થતું નથી, તેમ સંસારરૂપી અંધકારમાં વિવેક અવિવેકનું જ્ઞાન થતું નથી. જેમ અંધકારમાં પ્રાણીઓ છતી આંખે અંધ બની જાય છે, તેમ છતી શક્તિએ તેઓ સંસારમાં મોહાંધ બની જાય છે. અંધકારમાં જેમ ઘુવડ ઇત્યાદિનો ઉપદ્રવ વધે છે, તેમ સંસારમાં લોભ, માયાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે. એમ અનેક ભેદે જોતાં સંસાર તે અંધકારરૂપ જ જણાય છે.

(૪) સંસાર શકટચક્ર—સંસારને ચોથી ઉપમા શકટ એટલે ગાડાંનાં પૈડાંની છાજે છે. સંસારચક્ર શકટ-ચક્ર જેમ ફરતું રહે છે, તેમ સંસારમાં પ્રવેશ કરતાં તે ફરવારૂપે રહે છે. શકટચક્ર જેમ ધરી વિના ચાલી શકતું નથી, તેમ સંસાર મિથ્યાત્વ ધરી વિના ચાલી શકતો નથી. શકટચક્ર જેમ આરાવડે કરીને રહ્યું છે, તેમ સંસાર શકટ પ્રમાણે આરાવડે ટક્યો છે. એમ અનેક પ્રકારે શકટચક્રની ઉપમા પણ સંસારને લાગી શકે છે. સંસારને ત્રીજી ઘણી ઉપમા આપી શકાય એમ છે. સંસાર વન, સંસાર દાવાનલ, સંસારગર્ત,

ઈત્યાદિ. પણ આ ચાર મુખ્ય ઉપમા છે. આમાં તત્ત્વ લેવું યોગ્ય છે.

(૧) સંસાર સમુદ્ર કેમ તરી શકાય ?

સાગર જેમ મજબુત નાવ અને માહીતગાર નાવિકથી તરીને પાર પમાય છે, તેમ સદ્ધર્મરૂપી નાવ, અને સદ્-ગુરૂરૂપી નાવિકથી સંસારમાગ પાર પામી શકાય છે. માગ-રમા જેમ ડાહ્યા પુરુષોએ નિર્વિઘ્ન રસ્તો શોધી કાઢ્યો હોય છે, તેમ જિનેશ્વર ભગવાને તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ નિર્વિઘ્ન ઉત્તમ રાહ બતાવ્યો છે.

(૨) સંસારાગ્નિ કેમ ઠારી શકાય ?

અગ્નિ જેમ સર્વને ભક્ષ કરી જાય છે, પરંતુ પાણીથી ખૂબાઈ જાય છે, તેમ વેરાગ્યજળથી સંસારાગ્નિ ખૂબી શકાય છે.

(૩) સંસારાંધકાર કેમ ઓલવી શકાય ?

અધકારમાં જેમ દીવો લઈ જતા પ્રકાશ થતા જોઈ શકાય છે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી નિખુજ દીવો સંસારરૂપો અધકારમાં પ્રકાશ કરી અત્ય વસ્તુ બતાવે છે.

(૪) સંસારચક્ર કેમ અટકે ?

ચક્ર અટકે જેમ બળદ વિના ચાલી શકતું નથી, તેમ સંસારચક્ર રાગદ્વેષ વિના ચાલી શકતું નથી.

જોમ જો સંસાર રોગનું નિવારણ ઉપમાવડે અનુપાનાદિ પ્રતીકાર સાથે કષ્ટ આત્માર્થીએ પોતે જો નિરંતર મનન કરવા અને બીજાને બોધવા યોગ્ય છે.

આ સંસારભાવનાનું સ્વરૂપ ભાવતાં ઘણા મહાનુભાવો પરમસિદ્ધિને પામ્યા છે. તેમાં મૃગાપુત્ર પણ એક મહાપુરુષ થઇ ગયા છે. તેનું ચરિત્ર બહુ બોધક હોવાથી અત્રે આપ્યું છે, તે વિચારવા જેવું છે.

મૃગાપુત્ર.

“અનંત સૌખ્ય નામ દુઃખ ત્યાં રહી ન મિત્રતા,

“અનંત દુઃખ નામ સૌખ્ય પ્રેમ ત્યાં વિચિત્રતા;

“ઉઘાડ ત્યાય નેત્રને નિહાળ રે નિહાળ તું,

“નિવૃત્તિ શીઘ્રમેવ ધારી તે પ્રવૃત્તિ બાળ તું.

“નાના પ્રકારનાં મનોહર વૃક્ષથી ભરેલા ઉદ્યાનોવડે સુગ્રીવ નામનું એક સુશોભિત નગર છે. તે નગરના રાજ્યાસન પર બળભદ્ર નામનો એક રાજા થયો. તેની પ્રિયવદ્ધા પટરાણીનું નામ મૃગા હતું. એ પતિ-પત્નીથી બલશ્રી નામે એક કુમારે જન્મ લીધો હતો. મૃગાપુત્ર એવું એનું પ્રખ્યાત નામ હતું. જનક-જનેતાને તે અતિ વદલભ હતો. એ સુવરાજ. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા છતાં સંયતિના શુણ્ણને પામ્યો હતો એથી કરીને દમીશ્વર એટલે ચતિમાં અગ્રેસર ગણવા યોગ્ય હતો.”

“તે મૃગાપુત્ર શિખરબંધ આનંદઝરી પ્રાસાદમાં પોતાની સ્ત્રી સાથે દોગંડક દેવનાની પેઠે વિલાસ કરતો હતો નિરંતર પ્રમોદ સહિત મનથી વર્તતો હતો. ચંદ્રકાંતાદિક મણિ તેમજ વિવિધ રત્નથી પ્રાસાદનો પટથાળ જડિત હતો. એક દિવસ તે કુમાર પોતાના ગોખમાં બેસી ચોતરફ આખા નગરને નિરખી રહ્યો છે.

તેવામાં એક મ્હોટા ચોક ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી. ત્યાં તેણે એક પરમ શાંત મુનિને જોયા. તેને મૃગાપુત્ર નિહાળી નિહાળીને જોવા લાગ્યા. નિરખી નિરખીને જોતાં યાદ આવ્યું હોય એમ

બોલ્યા: હું જાણું છું કે આણું રૂપ મેં

મુનિનું દર્શન, ક્યાંક દીકું છે. આમ બોલતાં બોલતાં જાતિસ્મરણ જ્ઞાન રાજકુમાર શોભનિક પરિણામ પામ્યા, અને તેનો મોહપટ ટૂંચે અને ઉપશમ પામ્યા,

વૈરાગ્યનું પ્રકટવું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પૂર્વભવનું સ્મરણ થતાં, તે મહાઝહિના લોકતા મૃગાપુત્રને

પૂર્વના ચારિત્રની સ્મૃતિ થઈ, એકદમ વિષય ઉપરથી એનો રાગ નાશ પામ્યો. માતાપિતા સમીપે આવી બોલ્યા કે—“ પૂર્વ ભવમાં મેં પાંચ મહામત સાંભળ્યાં હતાં. તિર્થંચના અનંત દુઃખ પણ મેં સાંભળ્યાં હતાં એ અનંત દુઃખથી નિવૃત્તવાનો હું હવે અભિલાષી થયો છું. સંસારરૂપી સમુદ્રથી પાર પામવા માટે શુદ્ધનો, મને તે પાંચ મહામત ધારણ કરવાની અનુજ્ઞા આપો. ”

“ કુમારના નિવૃત્તિથી ભરેલાં વચનો સાંભળીને માતા-પિતાએ લોગ લોગવવાનું આમંત્રણ કર્યું. આમંત્રણ વચનથી જોઈ પાછીને મૃગાપુત્ર એમ કહે છે:—

“ અહો માત અને અહો તાત ! જે લોગોનું તમે મને આમંત્રણ કરો છો, તે લોગ મેં લોગવ્યા. તે લોગ વિષક્ષ, ક્રિંપાક ક્ષ જેવા છે. લોગવ્યા પછી કડવા વિષયલોગ ક્રિંપાક વિપાકને આપે છે એ લોગ સદૈવ દુખો-કેળ. મત્તિનાં કારણ છે. આ શરીર અનિત્ય અને કેવળ અશુચિમય છે. અશુચિથી ઉત્પન્ન

યથું છે. જીવનો એ અશાશ્વત વાસ છે, અનંત દુઃખનો હેતુ છે; રોગ, જરા અને કલેશાદિનું એ શરીર ભાજન છે. એ શરીરને વિષે હું કેમ રતિ કરું ? બાળપણે એ છાંડવું છે, કે વૃદ્ધપણે એવો આ શરીરનો નિયમ નથી. જે શરીર પાણીના પરપોટા જેવું છે, તે શરીર વિષે સ્નેહ કેમ યોગ્ય હોય ? મનુષ્યપણામાં પણ એ શરીર પામીને કોઈ, જ્વર વિગેરે વ્યાધિને તેમજ જરા-મરણને વિષે શ્રદ્ધાવું રહ્યું છે, તેમાં હું કેમ પ્રેમ બાંધું ? જન્મનું દુઃખ, જરાનું દુઃખ, રોગનું દુઃખ, કેવળ દુઃખના હેતુ સંસારમાં છે. ભૂમિ—ક્ષેત્ર, કંચન, કુકુંબ, આવાસ, પુત્ર, પ્રગદા, બાધવ એ બધાને છાંડીને માત્ર કલેશ પામીને આ શરીરમાથી ચોક્કસ જવું છે. કિંપાક વૃક્ષનાં ફળનું પરિણામ સુખદાયક નથી, તેમ લોગનું પરિણામ પણ સુખદાયક નથી. જેમ કોઈ પુરૂષ મહાપ્રવાસને વિષે જતાં સાથે અન્નજળ ન લે અને ક્ષુધા-તૃષ્ણાથી દુઃખી થાય, તેમ ધર્મના અનાચરણથી પુરૂષ પરભવ પ્રતિ પરવરતાં પુણ્ય સંબલ, સુખ ન પામે, જન્મ-જરાદિકનાં દુઃખ પામે મહાપ્રવાસમાં પ્રયાણ કરતાં કોઈ પુરૂષ અન્નજળ સાથે લે અને ક્ષુધા-તૃષ્ણાથી પીડિત ન થાય, તેમ ધર્મનો આચરનાર પુરૂષ પરભવને વિષે પરવરતાં સુખ પામે, અદ્ય કર્મવાળો હોય, અશાતાવેદનીય રહિત હોય. હે પવિત્ર માતાપિતા ! જેમ કોઈ ગૃહસ્થના ઘરમાં આગ લાગે છે ત્યારે તે ઘરઘણી અમૃદ્ય વસ્ત્રાદિ લઈ જઈ વસ્તુ રહેવા દે છે, તેમ આ લોક બળના દેખી જઈ વસ્ત્રરૂપ જરા-મરણને છાંડીને અમૃદ્ય આત્માને તમે આજ્ઞા આપો એટલે હું તારીશ.”

“ મૃગાપુત્રના વચન સાંભળીને શોકાર્ત્ત થયેલા એનાં

માતા-પિતા બોલ્યાં:—હે પુત્ર આ તું શું
ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહે છે ? ચારિત્ર પાળવું ગહુ દુષ્કર
અને છે. ક્ષમાદિ ગુણને ચતિએ ધરવા પડે
તેની દુષ્કરતા છે, રાખવા પડે છે, ચતનાથી
સાચવવા પડે છે. સંચતિએ મિત્રમા

અને શત્રુમાં સમભાવ રાખવો પડે છે. સચતિને પોતાના
આત્મા ઉપર અને પરાત્મા ઉપર સમખુદ્ધિ રાખવી પડે છે.
અથવા સર્વ જગત્ ઉપર સરખો ભાવ રાખવો પડે છે. એવું
એ પ્રાણાતિપાતવિરતિ પ્રથમ વ્રત

પ્રથમહાવ્રત ચાવજીવ પાળવું દુષ્કર તે પાળવું પડે
છે સંચતિને સદાકાળ અપ્રમાદપણે મૃધા-

વચનનું વર્જવું, હિતવચન વદવું, એવું પાળતાં દુષ્કર બીજું
મૃધાવાદવિરતિ વ્રત ધારવું પડે છે. સંચતિને દત્તશોધન
અર્થે એક સળીનું પણ અદત્ત વર્જવું, નિર્વંદ્ય અને દોષ રહિત
ભિક્ષાનું આચરવું, એવું પાળવું દુષ્કર ત્રીજું અદત્તાદાન
વિરમણવ્રત ધારણ કરવું પડે છે કામભોગના સ્વાદ અને
મૈથુન સેવન ત્યાગીને ધ્વજ્જયર્ચારૂપ ચોથું મૈથુનવિરતિવ્રત
ધારણ કરવું પડે છે, તેમજ ધન, ધાન્ય, કાસ, પરિશ્રમ, મમત્વ,
સઘળા પ્રકારનો આરંભ,—એ બધાના ત્યાગરૂપ નિર્મમત્વપણે
પાંચમું પરિશ્રમ વિરમણવ્રત ધારણ કરવું પડે છે. આ
બધા વ્રતો પાળવા અતિ અતિ વિકટ અને દુષ્કર છે. વળી
રાત્રિભોજનનો ત્યાગ, ઘૃતાદિ પદાર્થ વાસતી રાખવાનો ત્યાગ,—
આ અતિ દુષ્કર છે, માટે, તું હે પુત્ર, ચારિત્ર ચારિત્ર શું
કહે છે ? ચારિત્ર ખાડાની ધાર છે. જૂખના પરીપહ, તરસના

પરીપક્ષ, ટાઢ-તાપના પરીપક્ષ, ડાંસ-મચ્છરના
 ખાવીશ પરીપક્ષ, આક્રોશ, ઉપાશ્રય, તૃષ્ણપથ, મલ
 પરીપક્ષ અને એ વગેરેના પરીપક્ષ સહન કરવા. આપું
 ખાંડાની ધાર વિકટ ચારિત્ર કેમ પાળી શકાય? વધના
 પરીપક્ષ, બધેના પરીપક્ષ કેવા વિકટ ?

શિક્ષાચરી કેવી દુષ્કર? મળ્યું ન મળ્યું—ચાચના કરવી કેવી દુઃખદ? ચાચના કરતાં છતાં ન મળે, એ અલાભ પરીપક્ષ કેવો દુઃખદ? કાયર પુરૂષના હૃદયને લેદી નાખનારું કેશ-હુચન કેવું વિકટ છે? પુત્ર, તું વિચાર કર. કર્મવૈરીને રોદ્ર એવું બ્રહ્મચર્ય કેવું વિકટ છે? ખરે, અધીર આત્માને એ બધાં અતિ અતિ વિકટ છે. પ્રિય પુત્ર ! તું સુખ લોગવવા યોગ્ય છે. અતિ રમણીય રીતે નિર્ભળ સ્નાન કરવાને તારું સુકુમાર શરીર યોગ્ય છે. પ્રિય પુત્ર ! નિશ્ચય તું ચારિત્ર પાળવાને સમર્થ નથી. ચાવજીવ એમાં વિસામે નથી. સંયતિના મહાગુણનો સમુદાય લોઢાની પેઠે બહુ ભારે છે. સંયમભાર વહન કરવો અતિ અતિ વિકટ છે. આકાશગંગાના સામે પાર જવું જેમ દોહિલું છે, તેમ યૌવન વયને વિષે સંયમ મહાદુષ્કર છે. સામે પ્રવાહે જવું જેમ દુઃકર છે તેમ યૌવનને વિષે સંયમ મહાદુર્લભ છે. બુદ્ધિએ કરીને જેમ સમુદ્ર તરવો દુર્લભ છે તેમ સંયમ-ગુણ-સમુદ્ર તરવો યૌવનમાં મહા દુર્લભ છે. વેળુનો કવલ જેમ નીરસ છે, તેમ સંયમ પણ નીરસ છે. ખડ્ગધારા પર ચાલવું જેમ વિકટ છે તેમ તપ આચરવું મહાવિકટ છે. જેમ સર્પ એકાંત દષ્ટિથી ચાલે છે,

તેમ ચારિત્રમાં ધર્માસમિતિ માટે એકાંતિક લોઢાના જવ ચા- ચાલવું મહાદુર્લભ છે. હે પુત્ર ! જેમ વવા અને સંયમ લોઢાના જવ ચાવવા દુર્લભ છે તેમ સંયમ

આચરવો. આચરતાં દુર્લભ છે. જેમ અગ્નિની શિખા પીવી દુર્લભ છે તેમ જીવાનીમાં યતિ થવું મહાદુર્લભ છે. જેમ ત્રાજવે કરી મેરુ તોલવો દુર્લભ છે તેમ નિશ્વળ-પણાગી, નિઃશંકતાથી હથવિધ યતિધર્મ પાળવો દુષ્કર છે. ભુભજે કરી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરવો જેમ દુષ્કર છે, તેમ જે નથી ઉપ-શમવંત તેને ઉપશમરૂપી સમુદ્ર તરવો હોહીલો છે. હે પુત્ર ! શબ્દ, ગંધ, રૂપ, રસ, સ્પર્શ એ પાંચ પ્રકારે મનુષ્ય સંબંધી ભોગ ભોગવી ભુક્તભોગી થઇને વૃદ્ધપણામાં તું ધર્મને આચરજે.”

“ માતાપિતાને ભોગ સંબંધી ઉપદેશ સાંભળી તે મૃગાપુત્ર માતા-પિતા પ્રતિ એમ

Where there is બોલી ઉઠ્યા કે—વિષયની વૃત્તિ ન will, there is way હોય તેને સંયમ પાળવો કંઈએ દુષ્કર વિરકતને સંયમ નથી. આ આત્માએ શારીરિક અને સુકર. માનસિક વેદના અશાતારૂપે અનંત-

વાર સહી છે; ભોગવી છે. મહાદુઃખથી

ભરેલી, ભયને ઉપભવનારી અતિ રોદ્ર વેદના આ આત્માએ ભોગવી છે. જન્મ-જરા-મરણ એ ભયનાં ધામ છે. ચતુર્ગતિ-રૂપ સંસારાટવીમાં ભમતાં અતિ રોદ્ર દુઃખો મેં ભોગવ્યાં છે. હે શુરજનો ! મનુષ્ય લોકમાં, જે અગ્નિ અતિશય ઉષ્ણ મનાયો

છે, તે અગ્નિથી અનંતગણી ઉષ્ણ તાપ-

નર્કની યાતના વેદના નર્કને વિષે આ આત્માએ ભોગવી

છે. મનુષ્ય લોકમાં જે ટાઢ અતિ શીતળ

મનાઈ છે, એ ટાઢથી અનંતગણી ટાઢ નર્કને વિષે અશાતાએ આ આત્માએ ભોગવી છે. લોકમય બાજન-તેને વિષે ઉચા પગ બાંધી, નીચું ભરતક કરીને દેવતાએ વૈક્રિય કરેલા આકરા

બળતા અગ્નિમાં આકંઠ કરતાં આ આત્માએ અત્યુચ્ચ દુઃખ લોગ
વ્યાં છે. મહાકવના અગ્નિ જેવા મરુદેશમાં જે વેળુ છે તે
વેળુ જેવી વજ્રમય છે, તેવી વજ્રમય વેળુ કદંબ નામે
નદીની છે. તે સરીખી ઉષ્ણ વેળુમાં

કદંબ નદીની પૂર્વે મારા આ આત્માને અનંતીવાર
વેળુ બાળ્યો છે. નર્કમાં મહારૌદ્ર પરમાધામીએ
મારા કડવા વિપાકને લપ અનંતીવાર

ઉંચા વૃક્ષની શાખાએ મને બાધ્યો હતો. બંધવ રહિત
એવા મને લાંબી કરવત લઈ છેલ્લો હતો. અતિ તીક્ષ્ણ કંટકે
કરી વ્યાપ્ત ઉંચા શાલ્મલી વૃક્ષને વિષે

ખીજડાનાં બાંધીને મહાએક પમાડ્યો હતો. પાશે
ઝાડનાં કાંટા કરીને બાંધી આઘો-પાછો ખેચવે કરી
મને અતિ દુઃખી કર્યો હતો. મહા અસદ્ય

કોલ્હુને વિષે શેલડીની પેઠે આકંઠ તરતો હું અતિ રૌદ્રતાથી
પીડાયો હતો એ લોગવણુ પડયું, તે માત્ર મારા અશુભ
કર્મના અનંતીવાર ઉદયથી જ હતું. સ્વાનરૂપે સામનામા પર-
માધામીએ ક્રીધા. શબલનામા પરમાધામીએ તે સ્વાનરૂપે મને
લોયપર પાડ્યો, -જીવું વચ્ચની પેઠે ફાડ્યો; વૃક્ષની પેરે દંધો;
એ વેળા હું અતિ અતિ તરફડતો હતો”

“વિકાળ ખડગે કરી, બાલાએ કરી, તથા બીજા શસ્ત્ર-
વટે કરી મને તે પ્રચંડીઓએ લવળંડ ક્રીધો હતો. નર્કમાં પાપ-
કર્મે જન્મ લઇને વિષમ જાનિના ખંડનું દુઃખ લોગવ્યામાં મણા
રહી નથી.

પરતંત્ર કરી અનંત પ્રજ્વલિત રથમાં રાજની પેઠે પરાણે
મને જોતર્યો હતો. મહિષની પેઠે દેવતાના વૈક્રિય કરેલા અગ્નિમાં

હું જળ્યો હતો. લડથું થઈ અશાતાથી અત્યુથ વેદના લોગ-
વતો હતો. ઠક-ગીધ નામના વિકાળ પક્ષીઓની સાણસા જેવી
ચાંચથી ચુંચાઈ અનંત વલવલાટથી કાયર થઈ હું વિલાપ
કરતો હતો તૃપાને લીધે જળપાનનું ચિંતવન કરી વેગમાં ફોડતાં,
વૈતરણીનું છરપલાની ધાર જેવું અનંત દુઃખ પાણી પામ્યો
હતો. જેનાં પાંદડાં તીવ્ર ખડ્ગની ધાર જેવા છે, મહાતાપથી જે તપી
રહ્યું છે, તે અસિપત્રવન હું પામ્યો હતો. ત્યાં

અસિપત્રવન આગળ પૂર્વકાળે મને અનંતવાર છેલ્લો હતો.

સુદગરથી કરી, તીવ્ર શસ્ત્રથી કરી, ત્રિશૂળથી
કરી, મૂશળથી કરી તેમજ ગદાથી કરી મારાં ગાત્ર ભાગી
નાંખ્યા હતા શરણરૂપ સુખ વિના હું અશરણરૂપ અનંત દુઃખ
પામ્યો હતો. વસ્ત્ર પેઠે મને છરપલાની તીક્ષ્ણ ધારે કરી, પાળીએ
કરી, અને કાતરણીથી કરી કાપ્યો હતો. મારા અડોઅડ કટકા
કર્યા હતા. મને નિચ્છો છેલ્લો હતો. ચરચર કરતી મારી ત્વચા ઉતારી
હતી, એમ હું અનંત દુઃખ પામ્યો હતો પરવશતાથી મૃગની
પેઠે અનંતવાર પાશમાં હું સપડાયો હતો. પરમાધામીએ મને
મગરમચ્છરૂપે જાળ નાખી અનંતવેળા દુઃખ આપ્યું હતું.
સિંચાણરૂપે પંખીની પેઠે જાળમાં બાંધી અનંતવાર મને હણ્યો
હતો. ફરશી ઇત્યાદિક શસ્ત્રથી કરીને મને અનંતીવાર વૃક્ષની પેઠે
ફૂટીને મારા સૂક્ષ્મ છેદ કર્યા હતા. સુદગરાદિકના પ્રહારવતી
લોહકાર જેમ લોહ ટીપે, તેમ મને પૂર્વ-

પરમાધામી કાળે પરમાધામીઓએ અનંતીવાર ટીપ્યો

હુહાર હતો. ત્રાંખું, લોહું અને સીમું અગ્નિથી

ગાળી તેને કળકળતો રસ મને અનંત

વાર પાયો હતો. અતિ રોદતાથી તે પરમાધામીઓ મને એમ

કહેતા હતા કે પૂર્વભવમાં તને માંસ પ્રિય હતું, તે લે આ માંસ. એમ મારા શરીરના ખડોખંડ કટકા મેં અનંતીવાર ગળ્યા હતા. મઘની વહ્નિભતા માટે પણ એથી કંઈ ઓછું દુઃખ પડ્યું નહોતું. એમ મેં મહાભયથી, મહાત્રાસથી, મહા-દુઃખથી કંપાયમાન ઠાયાએ અનંત વેદના લોગવી હતી. જે સહન કરતાં અતિ તીવ્ર-રોદ્ર અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ-સ્થિતિની વેદના, સાંભળતાં પણ અતિ ભયકર, અનંતવાર તે નર્કમાં મેં લોગવી હતી. જેવી વેદના મનુષ્ય લોકમાં છે તેવી દેખાતી પણ તેથી અનંતગણી અધિક અશાતાવેદની નર્કને વિષે રહી હતી. સર્વ ભાવને વિષે મેં અશાતાવેદની લોગવી છે. મેધાનુમેધ માત્ર પણ ત્યાં શાતા નથી. એ પ્રમાણે મૃગાપુત્રે વૈરાગ્ય ભાવથી સંસાર પરિબ્રમણ દુઃખ કહ્યાં.”

“એના ઉત્તરમા માતા-પિતા બોલ્યાં: કે હે પુત્ર ! જે તારી ઇચ્છા દીક્ષા લેવાની છે, તો દીક્ષા શ્રદ્ધા કર; પણ ચારિત્રમાં રોગોત્પત્તિ વેગા વૈદક ઠોણ કરશે? દુઃખ નિવૃત્તિ ઠોણ કરશે? એ વિના બહુ ઢોહિલું છે.”

“મૃગાપુત્રે કહ્યું:—એ ખરું, પણ તમે વિચારો, કે અટવીમાં મૃગ તેમજ પંખી એકલું મૃગચર્યા હોય છે. તેને રોગ ઉત્પન્ન થાય અને છે, ત્યારે તેનું વૈદું ઠોણ કરે સંયમ છે? જેમ વનમાં મૃગ વિહાર કરે છે તેમ હું ચારિત્રવનમાં વિહાર કરીશ;

અને સત્તર લેહે શુદ્ધ સંયમનો રાગી થઈશ. બાર લેહે તપ આદરીશ; અને મૃગચર્યાથી વિચરીશ. મૃગને વનમાં રોગનો ઉપદ્રવ થાય છે, ત્યારે તેનું વૈદું ઠોણ કરે છે? એમ પુનઃ કહી તે બોલ્યો,

કે-કાણુ તે મૃગને ઓષધ દે છે? કાણુ તે મૃગને આનંદ, શાંતિ, અને સુખ પૂછે છે? કાણુ તે મૃગને આહાર-જળ આણી આપે છે? જેમ તે મૃગ ઉપદ્રવ મુક્ત થયા પછી વનગહને જ્યાં સરોવર હોય છે ત્યાં જાય છે, તૃણાદિકનું-પાણીનું સેવન કરે છે અને પાછું જેમ તે મૃગ વિચરે છે, તેમ હું વિચરીશ. એ મૃગરૂપચર્યા હું આચરીશ. એમ હું મૃગની પેઠે સંયમવંત હોઈશ. અનેક સ્થળે વિચરતો યતિ મૃગની પેઠે અપ્રતિબદ્ધ રહે. મૃગની પેઠે વિચરીને, મૃગચર્યા સેવીને, સાવધ ટાળીને, યતિ વિચરે જેમ મૃગ તૃણ-જળાદિકની ગોચરી કરે, તેમ યતિ ગોચરી કરીને સંયમભાર નિર્વાહ કરે દુરાહાર માટે ગૃહસ્થને હીલે નહિ; નિંદા કરે નહિ, એવો સંયમ હું આચરીશ.”

“એવં પુત્તા જહાસુખ.”—હે પુત્ર, તને સુખ ઉપજે એમ કર. એમ માતા-પિતાએ અનુજ્ઞા આપી. અનુજ્ઞા મળ્યા પછી મમત્વ ભાવ છેદીને જેમ મહાનાગ કંચુકી છોડી ચાલ્યો જાય છે, તેમ તે મૃગાપુત્ર સંસાર ત્યાગી સંયમધર્મમાં સાવધાન થયા. કંચન, કામિની, મિત્ર, પુત્ર, જ્ઞાતિ અને સગા-સંબંધીઓના ત્યાગી થયા. વસ્ત્રને ધૂણી જેમ રજ ખંખેરી નાંખીએ, તેમ તે સઘળા પ્રપંચ ત્યાગીને દીક્ષા લેવા માટે નીકળી પડ્યા પવિત્ર પંચમહાવ્રત સુક્ત થયા.

સંયમસ્વરૂપ. પચ્ચ સમિતિથી સુશોભિત થયા. ત્રિશુભા-નુશુભ થયા. બાહ્યાભ્યંતરે બાર પ્રકારના તપથી સંયુક્ત થયા. મમત્વ રહિત થયા. નિરહંકારી થયા. સ્ત્રિયાદિકના સંગ રહિત થયા. સર્વાત્મભૂતમાં એનો સમાન ભાવ થયો. આહાર-પાન ગ્રાસ યાજ્ઞો કે ન યાજ્ઞો, સુખ ઉપજે કે દુઃખ, જીવિતવ્ય હો કે મરણ હો, કોઈ સ્તુતિ કરે કે કોઈ નિંદા

કરે, કોઈ માન લો કે કોઈ અપમાન લો, તે સધળા પર તે સમભાવી થયા. ઋદ્ધિ, રસ અને શાતા એ ત્રિગારવના અસંપદથી તે વિરક્ત થયા. મનહંડ, વચનહંડ અને તનહંડ નિવર્ત્યા. ચાર કષાયથી વિમુક્ત થયા. માયાશય, મિથ્યાત્વ શય અને નિદાનશય એ ત્રણ શયથી વિરાગી થયા. સમ મહાભયથી એ અભય થયા. હાસ્ય અને શોકથી નિવર્ત્યા. નિદાન રહિત થયા. રાગ-દ્વેષરૂપી બંધનથી છૂટી ગયા. વાંચ્છા રહિત થયા. સર્વ પ્રકારના વિલાસથી રહિત થયા. કરવાલથી કોઈ કાપે

અને કોઈ ચંદન વિલેપન કરે, તે પરસમ-
મૃગાપુત્રની ભાવી થયા. પાપ આવવાનાં સધળાં દ્વાર
વીતરાગતા. તેણે રૂઢ્યા. શુદ્ધ અંતઃકરણ સહિત ધર્મ-
 ધ્યાનાદિક વ્યાપારે તે પ્રશસ્ત થયા. જિનેન્દ્ર

શાસનતત્ત્વ પરાયણ થયા. જ્ઞાને કરી, આત્મ ચારિત્રે કરી, સમ્યક્ત્વે કરી, તપે કરી, પ્રત્યેક મહાવ્રતની પાંચ ભાવના એમ પાંચ મહાવ્રતની પચીસ ભાવનાએ કરી અને નિર્મળતાએ કરી એ અનુપમ વિભૂષિત થયા. સમ્યક્ પ્રકારે ઘણાં વર્ષ સુધી આત્મ ચારિત્ર પરિપેવીને એક માસનું અનશન કરીને તે મહાજ્ઞાની સુવરાજ મૃગાપુત્ર પ્રધાન મોક્ષગતિએ પરવર્ધા.

તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ સપ્રમાણ સિદ્ધ કરેલી બાર ભાવનામાંની સંસાર ભાવના દહ કરવા આ મૃગાપુત્રનું ચરિત્ર અહિં વર્ણુ વ્યુ. મહર્ષિ મૃગાપુત્રનું સર્વોત્તમ ચરિત્ર સંસાર પરિશ્રમણુ નિવૃત્તિનો અને તે સાથે અનેક પ્રકારની નિવૃત્તિનો બોધ આપે છે.”*

* શ્રી અનાથી મુનિ, મૃગાપુત્ર એ આદિનો આ ભાવનાઓમાં જે સદ્બોધક કથાપ્રસંગ દાખલ કર્યો છે, તે મોટા ભાગે શ્રી મોક્ષમાળા

॥ इति श्री शांतसुधारसगेय काव्ये संसारभावनाविभावना
नाम तृतीयः प्रकाशः ॥

ઈતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના દાળબદ્ધ કાવ્યમાં
સસાર ભાવના નામનો ત્રીજો પ્રકાશ સમાપ્ત.

તથા ભાવનાબોધમાંથી કીધેલ છે. એ પ્રસંગે શ્રી ઉત્તરાધ્યાયનાદિ
પવિત્ર સૂત્રોના બાધાનુવાદરૂપે છે એ કથાઓનો મુખ્ય આશય તો તત્ત્વ-
જ્ઞાનનો બોધ છે, છતાં તે પ્રસંગોની એ પવિત્ર સૂત્રોમાંની બાધા મદ-
પદ પદ્ય એવા અમરકારિક, અર્થ સંગીતવાળા, અલ્પકારિક, મૂદરદસ્ત
મય છે કે વિદ્વાનોને વિનોદનુ રચાન થઈ પડે છે વિનોદરૂપે ઉપદેશ
આપે છે શ્રી મૃગાધુત્તરનં આ ગજરાતી ચરિત્ર એનો ખ્યાલ આપે એમ છે

ચોથી એકત્વ ભાવના.

॥ સ્વામતાવૃત્તં ॥

एक एव भगवानयमात्मा,
ज्ञानदर्शन तरंगमरंगः ॥

सर्वमन्यदुपकल्पितमेतत्,
व्याकुलीकरणमेव ममत्वं ॥१॥

અર્થ:—એકજ ભગવાન તે આ આત્મા છે. જ્ઞાન, દર્શન,
ચારિત્રરૂપ તેના શુષ્ક છે. તેમા તે આનંદ-
આત્મા એકલો કલ્પોલ કરી રહ્યો છે જાકી આ બીજું
બધું કલ્પના માત્ર છે; વાસ્તવિક નથી.
તે પર મમતા રાખવી એ વ્યાકુલતાનું જ કારણ છે. ૧

॥ वैतालीयवृत्तं ॥

अबुधैः परमानलालमा-
लमदज्ञानदशायशात्मभिः ॥

परवस्तुषु हा स्वकीयता,
विषयानेशंयशाद्विकल्प्यते ॥२॥

૧/— અર્થ.—પર વસ્તુમાં અત્યંત તીવ્ર ઈચ્છા-મોહ રાખવા
 એ અજ્ઞાન દશાનું કારણ છે વિષયના આવેશમાં તણાવાથી
 પરવસ્તુને વિષે મારાપણાની બુદ્ધિ થાય છે. અર્થાત્ વાસ્તવિક
 રીતે પોદ્ગલાદિક પારકી વસ્તુઓમાં જીવ મમત્વ કરે છે આમ
 પર વસ્તુમાં મમત્વ રાખનારા કેવળ અબુધ છે, બોધ રહિત,—
 અજ્ઞાની છે. અજ્ઞાની જીવોના પરભાવમાં આસક્ત થઈ સ્વ સ્વ
 ભાવપર આવરણ આણે છે એઓના વિષયવિવશ થઈ પરવ-
 સ્તુને “આ મારી, આ મારી” એમ કહ્યે છે વસ્તુત આત્મા
 એકલો છે, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર જ તેના
 આત્મા અસંગ પોતાના ઋદ્ધિ-પરિવાર છે એને ગૃહ,
 કુટુંબ, પરિત્રિહાદિક પરવસ્તુ સાથે કશે
 સબંધ નથી એ એના નથીજ, છતાં એને પોતાના ગણી
 મમત્વ દાખવે છે અને વ્યાકુળ-હુળી થાય છે, એ ખરેખર
 ખેઠવાત્તા છે ૨

કૃતિના દાયિતેતિ ચિંતનં

પરદારેષુ યથા નિપત્તયે ॥

વિવિધાર્તિભયાવહં તથા

પરમાવેષુ મમત્વમાનનં ॥ ૩ ॥

અર્થ—પારકી સીઓ પ્રતિ આ મારી સી એમ ચિંતવન
 જવાનું જીવોને જેમ વિષત્તિનું કારણ થાય છે, તેમ સ્વ
 સ્વભાવને છાડી પરભાવમાં મમત્વ દાખવવું એ જાતજાતનું
 હુબ અને ભય ઉપજાવે છે ૩.

અધુના પરમાવસંવૃત્તિ

હર ચેતઃ પરિતોજ્યગુંઠિતં ॥

ક્ષણમાત્મવિચારચંદન—

દ્રુમવાતોર્મિરસાઃ સ્પૃશંતુ માં ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—આમ પર વરતુના મમત્વને હુઃખ-ભયનાં કારણ બાણી, ચેતન, ચેતરક્ષ બિછાવેલી પરભાવરૂપી આદર સંકેલી મૂક; ચેતરક્ષ શુંથેલી પરભાવ બાલ સમેટી લે; પરભાવ મમત્વનો નાશ કર; અને આત્મ વિચારરૂપ ભાવનાચંદન પાસેથી આવતી પવનની લહેરો મને સ્પર્શ કરી આનંદ આપે; જેમ ચંદન વૃક્ષનો વાયુ આસપાસ સુગંધ ફેલાવી આનંદ આપે છે તેમ આત્મ વિચારરૂપ ચંદનવાયુ મને મીઠી સુગંધ આપે; અર્થાત્ ચેતન, તુ તારા વિચારમાં લીન થા; પરવચાર મૂકી દે. ૪.

॥ અનુષ્ઠુપ્વૃત્તં ॥

एकतां समतोपेतामेना मात्मन् विभावय ।

लभस्य परमानंदसंपदं नमिराजनत् ॥ ५ ॥

અર્થઃ—આત્મા, તું એકલો છે; તું એકલો આબ્યો; એકલો જઈશ; પાપ-પુણ્ય એકલો ભોગવીશ; બીજું એગોઈ કંઈ તારી સાથે નહિ આવે; એકલો જાન્યો; એકલો મરીશ.

“આયા એકિલા, જલુ એકિલા.”

આમ બીજા સાથે સ્પર્શના પણ તારે નથી; કંઈ લેવા-દેવા નથી. તારું તે તારી પાસે છે. જ્ઞાન, કર્મનાદિ તારાં છે તે તારી પાસે છે; બાકી બીજાં કંઈ તારું નથી.

“એગોહં નથિય મે કોઢ, નાહમન્નસ્સ કસ્સહ, ।
 એગો મે સાસઓ અપ્પા, નાણદંસણ સંજુઓ ॥”

હું એકલો છું; માફ કેાઈ નથી; હું ધીન કેાઈનો નથી;
 જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ હું શાન્ત આત્મા છું.” આમ હે! ચેતન,
 સમતા આદરી, તું આ એકત્વ લાવના ભાવ, અને આ એક-
 ત્વ લાવના લાવતાં જેમ નમિરાજર્ષિ પરમાનંદરૂપ સંપત્તિ
 પામ્યા, તેમ તું પણ એકત્વ લાવી પરમાનંદ સંપદા પામ. ૫.

* નમિરાજર્ષિ.

“શરીરમાં વ્યાધિ પ્રત્યક્ષ થાય,
 “તે કેાઈ અન્યે લઈ ના શકાય;
 “એ લોગવે એકે સ્વ આત્મ પોતે,
 “એકત્વ એથી નય સુઝ જોતે.”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

મહાપુરૂષના આ ન્યાયને અચળ કરનાર શ્રી નમિરાજર્ષિ અને
 શકેદ્રનો પૈરાગ્યોપદેશક સંવાદ બહુ બોધદાયક છે. નમિરાજર્ષિ
 વિદેહ દેશમાં આવેલા મિથિલા નગરીના રાજેશ્વર હતા. સ્ત્રી-
 પુત્રાદિકથી વિશેષ હુબ્બનો સમૂહ પામ્યા નહોતા, છતાં એક-
 ત્વના સ્વરૂપને પિછાણવામાં રાજેશ્વરે જરાએ વિવ્રમ ઠર્યો નહોતો.

ચારિત્ર લીધા પછી નમિરાજર્ષિ જ્યાં નિવૃત્તિમાં બિરાજ્યા
 છે, ત્યાં શકેદ્ર પ્રથમ વિમરૂપે આવી પરીક્ષા નિદાને પોતાનું
 વ્યાખ્યાન શરૂ કરે છે:—

* શ્રી ભાવના બોધ ઉપરથી

શહેંદ્ર વિપ્ર:—હે રાજા ! મિથિલા નગરીમાં આજે પ્રજાજ
કોળાહળ વ્યાપી રહ્યો છે. હૃદયને અને મનને
નભિરાજ અને ઉદ્વેગકારી વિલાપના શબ્દોથી રાજમંદિર
ઇંદ્રનો સંવાદ અને સામાન્ય ઘર છવાઈ ગયાં છે. માત્ર
તારી દીક્ષા એ જ એ સઘળાં દુઃખનો હેતુ
છે. પરના આત્માને જે દુઃખ આપણાથી ઉત્તર થાય, તે દુઃખ
સંસાર પરિશ્રમણનું કારણ ગણીને તું ત્યાં જા. ભોળો ન થા.

નભિરાજ:—હે વિપ્ર ! તું જે કહે છે તે માત્ર અસા-
નરૂપ છે. મિથિલા નગરીમાં એક બગીચો
જગત્ પોતાના હતો; તેની મધ્યમાં એક વૃક્ષ હતું; શીતળ
સ્વાર્થને રહે છે. છાયા વડે તે વૃક્ષ રમણીય હતું; પત્ર,
પુષ્પ, ફળથી એ શોભતું હતું; નાના
પ્રકારનાં પક્ષીઓ એનો આશ્રય લેતાં હતાં, વાયુના હલાવવાથી
તે વૃક્ષમાં રહેનારાં પક્ષીઓ દુઃખાર્ત્ત અને અશરણ થયાંથી
આકંઠ કરે છે. વૃક્ષના પોતાના માટે કાંઈ તે વિલાપ કરતાં
નથી; પોતાનું સુખ ગયું એ માટે એઓ શોકાર્ત્ત છે.

વિપ્ર:—પણ આ જો જો ! અગ્નિ ને વાયુના મિશ્રથી તારું
નગર, તારાં અંત:પુર અને મંદિરો બને છે; માટે ત્યાં જા
અને તે અગ્નિને શાંત કર.

નભિરાજ:—હે વિપ્ર, મિથિલા નગરીના તે અંત:પુરો
અને મંદિરોના દાઝવાથી મારું કંઈ પણ
મારું મારી પાસે દાઝતું નથી. જેમ મને સુખ ઉપજે છે

છે; બહાર નથી. તેમ હું વર્તું છું. એ મંદિરાદિકમાં મારું
અણ્ય પણ નથી. મેં પુત્ર, સ્ત્રી આદિના
વ્યવહારને છાંડ્યો છે. મને એમાંનું કાંઈ પ્રિય નથી અને
અપ્રિય પણ નથી.)

વિપ્ર:—પણ હે રાજા ! તારી નગરીને મજબૂત કિલ્લો,
પોળ, કોઠા, કમાડ, લોગળ, આસપાસ જળરી ખાઈ કરાવીને
પછી જાણે.

નમિરાજ:—હે વિપ્ર ! હું શુદ્ધ શ્રદ્ધારૂપ નગરી વસાવીને,
સંવર રૂપી લોગળ કરીને, કમાડરૂપી શુભ
અર્ચનાગરી ગઠ કરીશ; શુભ મનોયોગરૂપી કોઠા બાંધીશ,
વચનયોગરૂપ ખાઈ કરીશ, કાયાયોગરૂપ
શતધ્વી કરીશ; પરાક્રમરૂપ ધતુષ્પ કરીશ; ઇર્વાસમિતિરૂપ પણુછ
કરીશ; ધીરજરૂપી કમાન સહાવાની સુઠ કરીશ, સત્યરૂપ આપ-
વડે ધતુષ્પ બાંધીશ; તપરૂપ બાણુ કરીશ; કર્મરૂપી વૈરોના સૈ-
ન્યને લેદીશ, લૌકિક સંઆમની મને રુચિ નથી; હું માત્ર
તેવા લાવ-સંઆમને ઇચ્છું છું.

વિપ્ર:—હે રાજા ! શિખરબંધ ઉંચા આવાસ કરાવીને,
મણિકચનમય ગવાક્ષ મૂકાવીને, તળાવમાં કીડા કરવાના મનો-
હર મહાલય કરાવીને પછી જાણે.

નમિરાજ.—તે જે જે પ્રકારના આવાસ ગણાવ્યા તે તે
પ્રકારના આવાસ મને અસ્થિર અને
મહેલરૂપી અશાન્ત જણાય છે. માર્ગના ઘર (Inn.
ધર્મશાળા અને Caravan-sary) રૂપ જણાય છે, તે માટે

વટેમાગુનો ન્યાં સ્વધામ છે ત્યાં શાશ્વતતા છે, અને
વિસામો. ન્યાં શાશ્વતતા, સ્થિરતા છે ત્યાં હું
નિવાસ કરવા ચાહું છું.

વિપ્ર:—હે ક્ષત્રિયશિશુમણિ ! અનેક પ્રકારના તસ્કરના
ઉપદ્રવો ટાળીને, નગરીનું એ દ્વારે ઠલ્યાણ કરી પછી તું જાજે.

નમિરાજ:—હે વિપ્ર ! અજ્ઞાનવંત મનુષ્ય અનેક વાર મિથ્યા
દંડ દે છે. ચોરીના નહિ કરનારા જે શરી-
અપરાધી દંડાય રાદિક પુદ્ગળ તે લોકને વિષે બંધાય છે,
નહિ; નિરપ- અને ચોરીના કરનારા જે ઈન્દ્રિયવિકાર
રાધી દંડાયા!!! તેને કાંઈ બંધન કરી શકતું નથી; તો
પછી એમ કરવાનું શું અવશ્ય ?

વિપ્ર:—હે ક્ષત્રિય ! જે રાજાઓ તારી આણુ માનતા
નથી અને જે નરાધિપો સ્વતન્ત્રતાથી વર્તે છે, તેને તું વશ
કરીને પછી જાજે,

નમિરાજ:—દશ લાખ સુભટને સંશ્રામમાં જીતવા એ
દુર્લભ ગણાય છે; તોપણ એવા વિજય
ખરા વીર કરનારા અનેક પુરૂષો મળી આવે; પણ
એક સ્વાત્માને જીતનાર મળવો અત્યંત
દુર્લભ છે. દશ લાખ સુભટ પર વિજય મેળવનાર કરતાં એક
સ્વાત્માને જીતનાર પુરૂષ પરમોત્કૃષ્ટ છે. આત્મા સગાથે સુદ્ધ
કરવું ઉચિત છે. બહિર્ સુદ્ધતું શું પ્રયોજન છે ? જ્ઞાનરૂપ
આત્માવડે ક્રોધાદિક આત્માને જીતનાર સ્તુતિપાત્ર છે પાંચે
ઈન્દ્રિયોને, ક્રોધને, માનને, માયાને તેમજ લોભને જીતવાં
હોદ્દિલાં છે. જેણે મનોયોગાદિક જીત્યું તેણે સર્વ જીત્યું.

વિપ્ર — સમર્થ યજ્ઞ કરી શ્રમણ, તપસ્વી, બ્રાહ્મણાદિકને
લોજન આપી, સુવર્ણાદિ દાન દઈ, મનોર લોગ લોગવીને, રે
ક્ષત્રિય ! પછી તુ જજે

નમિરાજ — મહીને મહીને જો દશ લાખ ગાયના દાન
હે, તોપણ તે દશ લાખ ગાયોના દાન

સંયમ માહાત્મેય કરતા સયમ ગ્રહણ કરી સયમ આરાધે
છે, તે તે કરતા વિશેષ મગળ પામે છે.

વિપ્ર — નિર્વાહ કરવા માટે બિદ્યાથી સુશીલ પ્રમત્ત્યામા
અસદ્ય પરિશ્રમ વેકવો પડે છે, તેથી તે પ્રમત્ત્યા ત્યાગીને
અન્ય પ્રમત્ત્યામા રુચિ થાય છે માટે અ ઉપાધિભય ન આવે, તે
અર્થે તુ ગૃહસ્થાશ્રમમાજ રહી પૌષધાદિ મતમા તત્પર રહેજે.
હે ! મનુષ્યના અધિપતિ ! હું ઠીક કહું છું.

નમિરાજ. — હે વિપ્ર ! જાલ અવિવેકી ગમે તેવા ઉચ્ચ
તપ કરે, પરંતુ સમ્યક્ ચારિત્ર તથા શ્રતધર્મની તુલ્ય ન થાય
એકાદ કળા તે સોળ કળા જેવી કેમ ગણાય ?

વિપ્ર — અહો ક્ષત્રિય ! સુવર્ણ, મણિ, સુક્રતાદિ, વસા-
લકાર અને અમ્બાદિકની વૃદ્ધિ કરીને પછી જજે.

નમિરાજ : — મેરુપર્વત જેવા કદાચિત્ સોના રૂપાના
અસંખ્યાતા પર્વત હોય, તો પણ લોભી
સદા નવયોવન લોભ હોયોની તૃષ્ણા છીપવી નથી. લેશમાત્ર તે
સતોષ પામતો નથી તૃષ્ણા આકાશના
જેવી અનંત છે. ધન, સુવર્ણ, ચતુષ્પાદ ઇત્યાદિ સકળ લોક
જરાય એટલું લોભી માણસની તૃષ્ણા ટાળવા સમર્થ નથી

લોભની એવી ઠનિષ્ઠતા છે, માટે સંતોષ નિવૃત્તિરૂપ તપને વિવેકી પુરૂષો આચરે છે.

વિપ્ર:—હે ક્ષત્રિય ! મને અદ્ભુત આશ્ચર્ય ઉપજે છે કે તું છતાં લોભને છાડે છે. પછી અછતા કામલોભને વિષે સંકલ્પવિકલ્પ કરી હજાઈશ; માટે આ સઘળી મુનિત્વ સંબંધીની ઉપાધિ મૂક

નમિરાજ:—કામલોભ શલ્ય સરખા છે, વિષ સરખા છે, સર્પ સરખા છે. તેની વાચ્છનાથી જીવ વિષયવિપાક નર્કાદિક અધોગતિએ જાય છે, તેમજ કોષે કરીને અને માને કરીને માઠી ગતિ થાય છે. માયાને લઈ સદ્ગતિનો વિનાશ હોય છે, લોભયક્રી આ લોક પગલોકમાં ભય આવે છે, માટે, હે વિપ્ર ! તું મને એનો ખોધ ન કર. મારે હૃદય કોઈ કાળે ચળનાર નથી, એ મિથ્યા-મોહિનીમા અભિરુચિ ધરાવનાર નથી. જાણી જોઈને જેર કોણ પીએ ? દીવો લઈને કુવામાં કોણ ઉતરે ? જાણી જોઈને વિશ્વ-મમા કોણ પડે ? હું મારા અમૃત જેવા વૈરાગ્યનો મધુર રસ અપ્રિય કરી એ જેરને પ્રિય કરવા મિથિલામાં આવનાર નથી.

મહર્ષિ નમિરાજની સુકલતા જોઈ શકેન્દ્ર આનંદ પામ્યો. પછી વિપ્રવેષ છાંડી ઇંદ્રપણુ વૈશ્વિય કયું. નમિરાજની વંદન કરી મધુર વચ્ચને પછી તે રાજયિની કસોટી અને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો:— “ હે મહાયશસ્વિ ! શકેન્દ્રની પ્રસન્નતા મહા આશ્ચર્ય છે કે તે કોષને જીત્યો; તેણે કરેલી નમિ-આશ્ચર્ય તે અહંકારનો પરાજય કર્યો;

રાજની સ્તુતિ. આશ્ચર્ય તેં માયાને ટાળી; આશ્ચર્ય તેં
 લોભ વશ કર્યો; આશ્ચર્ય તારું સરળપણું;
 આશ્ચર્ય તારું નિર્મમત્વપણું; અહો, તારી આવી જળરી ક્ષમા;
 અહો તારું નિર્લોભપણું. હે પૂજ્ય ! તું આ ભવને વિષે
 ઉત્તમ છે અને પરભવે ઉત્તમ હોઇશ. કર્મ રહિત થઇ પ્રધાન
 સિદ્ધિગતિમાં પરવરીશ.” એ રીતે સ્તુતિ કરતો કરતો, પ્રતિ-
 ક્ષણ કરતો કરતો, શ્રદ્ધા ભક્તિએ તે ઋષિના પાદાંશુજને વંદન
 કરીને પછી તે સુંદર મુકુટવાળો શકેદ્ર આકાશ વાટે ગયો.

વિપ્રરૂપે ઇંદ્રે નમિરાજનો વૈરાગ્ય તાવવામાં શું બાકી રાખી
 છે ? કાંઈ નહીં. સંસારની જે જે લલુતા
 પ્રમાણુશિક્ષા જીવોને ચળાવનારી છે, તે તે લલુતા સં-
 બંધી મહાગૌરવથી પ્રક્ષ કરવામાં તે પુરં-
 કરે નિર્મળભાવથી સ્તુતિપાત્ર આતુર ચલાવ્યું છે; છતાં આ-
 પણે જોવાતું તો એ છે કે-નમિરાજ દેવળ કંચનમય રહ્યા છે.
 શુદ્ધ અને અખંડ વૈરાગ્યતા વેગમાં એમનું વંદન એમણે
 ઉત્તરમાં દેખાડી આપ્યું છે. હે વિપ્ર, તું જે જે વસ્તુઓ
 મારી છે એમ કહેવડાવવા માગે છે, તે વસ્તુઓ મારી નથી.
 હું એકજ છું; એકલો જનાર છું; અને માત્ર પ્રશંસનીય
 એકત્વને ચાહું છું. આવા રહસ્યમાં નમિરાજ પોતાના ઉત્ત-
 રને અને વૈરાગ્યને દઢ કરતા ગયા છે.

એ નમિરાજને એકત્વ જ્ઞાન આ નીચેના પ્રસંગથી થયું.
 નમિરાજ રાજકુળ લોગવતા હતા ત્યારે
 નામઝડપિ એકત્વ એક વેળા એના શરીરમાં દાહજવર ઉપ-

શાથી પામ્યા ? જ્યો. એથી એને અત્યંત બળતરા થવા માંડી. ઘણા ઉપાયો કર્યા પણ એ રોગ શાંત થવાને બદલે ઉલટો વૃદ્ધિ પામ્યો. છેવટે એક કુશળ વૈદ્ય મળ્યો. તેણે મલયાગિરિ ચંદનનું વિલેપન કરવા સૂચવ્યું. મનોરમા રાણીઓ તે ચંદનને ઘસવામાં રોકાઈ. તે ચંદન ઘસવાથી હાથમાં પહેરેલાં કંકણનો સમુદાય પ્રત્યેક રાણીઓ કને બળભળાટ કરવા માંડી પડ્યો. રાત્રી એક તો દાહની અસહ્ય વેદના લોગવતો હતો ત્યાં આ કંકણનો કોળાહળ ઉપજ્યો. એથી રાત્રી બળભળાટ ખમી શક્યો નહિ. કંકણનો કોલાહલ. એટલે રાણીઓને ચંદન ઘસવા મના કરી.

બળભળાટ ન કરવા કહ્યું. ચંદન ઘસ્યા વિના તો ચાલે એમ નહોતું એટલે બધી રાણીઓએ મંગળ દાખલ એક એક કંકણ રાખી બાકી કંકણ ત્યાગ કર્યાં. એથી બળભળાટ શાંત થયો. નમિરાજે પૂછ્યું કે શું તમે ચંદન ઘસવું બંધ કર્યું ? રાણીઓએ કહ્યું ના, કોળાહળ શાંત કરવા અઠેક કંકણ રાખી બીજાં કાઢી નાખ્યાં છે. ચંદન તો ઘસીયે છીએ. કંકણનો સમુદાય હાથમાં નથી. એટલે કોળાહળ થતો નથી. આટલાં વચનો સાંભળ્યાં ત્યાં તો નમિરાજને રોમે રોમે એકત્વ સિદ્ધ થયું; વ્યાપી ગયું; તેનું મમત્વ ટળી ગયું. ખરે, આજ્ઞા મળ્યે આજી ઉપાધિ જણાય છે. જો હવે આ એક કંકણથી લેશ માત્ર બળભળાટ થતો નથી. કંકણના સમૂહો કરી માથું ફરી નાંચ એવો કોળાહળ થતો હતો. ચેતન ! તું માન કે એકત્વમાંજ સિદ્ધિ છે. વધારે મળવાથી વધારે આજે આજી ઉપાધિ છે. સંસારમાં અનંત આ-

ઉપાધિ. તમાના સંબંધમાં તારે ઉપાધિ, ભો-
ગવવાનું શું અવશ્ય છે? તેનો ત્યા-
ગ કર અને એકત્વમાં પ્રવેશ કર. જો આ એક કંકણ હવે
ખળભળાટ વિના કેવી ઉત્તમ શાંતિમાં રમે છે? અનેક હતાં
ત્યારે તે કેવી અશાંતિ ભોગવતું હતું? તેવીજ રીતે તું પણ
કંકણરૂપ છો. તે કંકણની પેઠે તું ત્યાંસુધી સ્નેહી-કુટુંબીરૂપી
કંકણ સમૂહમાં પડ્યો રહીશ ત્યાંસુધી ભવરૂપી ખળભળાટ
સેવન કરવો પડશે. અને આ કંકણની વર્તમાન
સ્થિતિની પેઠે એકત્વને આરાધીશ, તો સિદ્ધગતિરૂપી મહા-
પવિત્ર શાંતિ પામીશ. એમ વૈરાગ્યના પ્રવે-
શમાં ને પ્રવેશમાં તે નમિરાજ જાતિસ્મૃ-
તિજ્ઞાન યાગ્યા. પ્રમત્યા ધારણ કરવાનો
રોગશાંતિ નિશ્ચય કરી રચન કરી ગયા. પ્રભાતે માંગ
અને પ્રમત્યા. ત્યરૂપ વાન્નિત્રનો ધ્વનિ પ્રકટયો; દાહ
ત્વરથી મુક્ત થયા.

એકત્વને પરિપૂર્ણ સેવનાર તે શ્રીમાન નમિરાજર્ષિને
અભિવંદન હો!

રાણી સર્વ મળી સુચંદન ઘસી ને ચર્યાવામાં હતી,
ખૂંટયો ત્યા ઠકળાટ કંકણતણો, ઝોલી નગિ ભૂપતિ;
સંવાદે પણ ઈદ્રશી દદ રહ્યો, એકત્વ સાનું ઠરું,
એવા એ ગિયિલેશનું ચરિત આ, સંપૂર્ણ અત્રે યશું.

વિશેષાર્થ:—રાણીએનો સમુદાય ચંદન ઘસી ને, વિલેપન કરવામાં રોકાયો હતો. તત્સમયમાં ઠંકણના ખળભળાટને સાંભળીને નમિરાજ ખૂંચ્યો. ઇંદ્રની સાથે સંવાદમાં પણ અચલ રહ્યો અને એકત્વને સિદ્ધ કર્યું. એવા એ મુક્તિસાધક મહા-વેરાગીનું ચરિત્ર ભાવનાબોધ ગ્રંથે તૃતીય ચિત્રેપૂર્ણતા પામ્યું.”

હવે આ ચોથી ભાવનાનું અષ્ટાંગિયું કહે છે.

॥ પરજીયો રાગ ॥

વિનય ચિંતય વસ્તુતત્ત્વં

જગતિ નિજમિહ કસ્ય કિં ?

ભવતિ મતિરિતિ યસ્ય હૃદયે ।

દુરિતમુદયતિ તસ્ય કિં ? ॥ ત્રિ० ૧ ॥

અર્થ:—“ હું કોણ છું ? ક્યાંથી થયો ? શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું ?

સ્વ શું ? પર શું ? “ કોના સંબંધે વળગણા છે, રાખું કે એ પરિહરું ? ”

—શ્રી મોક્ષમાળા.

ચેતન ! આ તું વિવેકપૂર્વક વિચાર. વિનય, તું વસ્તુ-તત્ત્વ વિચાર. આ જગતમાં પોતાનું શું અને પારકું શું એનો વિવેક કર.

“ એના વિચાર વિવેકપૂર્વક ચાંત ભાવે જો કર્યા,

“ તો સર્વ આત્મિક જ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતતત્ત્વ અનુભવ્યાં. ”

—શ્રી મોક્ષમાળા.

વિનય ! જેને માટે શુ અને પારકું શુ એવો પ્રશ્ન ઉઠે છે અને જે એમા વિવેક કરે છે, તેને કદી પાપ-દુઃખ આવે ખરા ? ના, કદાપિ નહિં માટે વિનય ! તું વસ્તુતત્ત્વ વિચાર અને પરભાવ છાડી દે તાગ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ એકલા આત્માને ચિંતવ । ૧.

एक उत्पद्यते तनुमान् ।

एक एव विपद्यते ॥

एक एव हि कर्म चिनुते ।

सैमत्कः फलमश्नुते ॥ वि० २ ॥

અર્થ.—આત્મા એકલોજ દેહરૂપે ઉપજે છે, એકલોજ દેહરૂપે વિપત્તિ પામે છે, મરે છે, એક-એકલો એકજ લોજ કર્મ સચે છે અને તે એકલોજ તેના ફળ લોગવે છે આમા ખીલું કોઈ ભાગી-દાર નથી એમ હે વિનય ! તું વસ્તુ સ્થિતિ વિચાર. એકત્વ વિચાર. ૨.

यस्य यावान्परपरिग्रहः ।

विविधममतावीरघः ॥

जलधिविनिहितपोतयुक्तया ।

पतति तावदसावघः ॥ वि० ३ ॥

અર્થ.—જેમ ભરદરિયે વહાણુ હોય અને તેમાં પથ્થર આદિ જખરો ભાર ભર્યો હોય અને તેમાં જીવ જહાઝ, મોહ ઠાણું પડે તો જળ અંદર ભરાય જઈ તે

કાણું, કપાય જળ વહાણ જેમ જુડી જઈ તળિયે બેસે છે; સંસાર સમુદ્ર. તેમ હે વિનય ! પર પરિગ્રહભારથી ભરેલો આ જીવ-જહાઝ ભરસંસાર સમુદ્રે પડ્યો છે; તેમાં મમત્વરૂપ કાણુથી કપાય જળ ભરાતાં તે તળિયે ડુબે છે. તેમાંથી એ જીવ જહાઝને બહાર નિકળવું અતિ દુષ્કર છે, માટે હે વિનય ! તું પરપરિગ્રહ અને તે પર મમત્વ બંને છાંડી દે, તો હળવો થયો થકો આ સંસારસમુદ્ર તરી જઈશ. વિનય ! તું વસ્તુતત્ત્વ વિચાર અને આ બીજી જગત છોડી દઈ તારું એકત્વ વિચાર. ૩.

સ્વસ્વભાવં મદ્યમુદિતો ।

મુવિ વિલુપ્ય વિચેષ્ટે ॥

દૃશ્યતાં પરમાવવટનાત્ ।

પતતિ નિલુઠતિ જુંમતે ॥ વિ૦ ૪ ॥

અર્થ:—જેમ કોઈ માણસ મદ્યપાનથી પોતાની શુદ્ધ-
બુદ્ધ ખોઈ અનેક પ્રકારની ગાંડા જેવી
મોહ અને વિચિત્ર ચેષ્ટા કરે છે, અને જમીન પર
મદિરા પડે છે, લોટે છે, બગાસાં ખાય છે; તેમજ
પરભાવ પર મૂર્છા કરવાથી, પર વસ્તુ પર
મોહ—મમતા રાખવાથી જીવ પોતાનો સ્વસ્વભાવ વિસરી જઈ
અનેક પ્રકારની વિભાવિક ચેષ્ટાઓ કરે છે, અધોગતિમાં પડે
છે, જાતજાતની ગતિમાં ભમે છે અને વિડંબના પામે છે.
માટે જીવે પર વસ્તુ પર મોહ કર્તાવ્ય નથી. પરભાવનો મમત્વ
મદ્યપાન જેવો છે, માટે રે વિનય ! તું આ જગતમાં પોતાનું

શું અને પારકું શું ? સ્વ શું અને ૫, શું ? તારું શું અને
બીજાનું શું ? આત્માનું શું અને પુદ્ગલનું શું ? એ વિવેક
કર; વસ્તુતત્ત્વ વિચાર. ૪.

પદ્ય કાંચનમિતરપુદ્ગલ—

મિલિતમંચતિ કાં દશાં ॥

કેવલસ્ય તુ તસ્ય રૂપં ।

વિદિતમેવ મપાદ્યશાં ॥ વિ૦ ૫ ॥

અર્થ:—જે, સુવર્ણમા બીજા પુદ્ગલનું મિશ્રણ થવાથી
એની શું દશા થાય છે ? સુવર્ણનું કેવલ
“ કુસગીનો ૩ સુવર્ણ સ્વરૂપ કેવું હોય એ તો તારા જેવા
સંગ દે, કુસગ બાણુતાજ હોવા જોઈએ. સોનાની રજ માટી
રંગ અગમાં ” સાથે મળતાં માટીરૂપ થઈ જાય છે. સોનાની
સાથે બીજી હલકી ધાતુને લોળ કરવામાં
આવે તો તે હલકું થઈ જાય છે ફરી એમાંથી એકાત કેવળ સોનું
ઘણા કષ્ટે થઈ શકે છે. માટી સાથે મળેલા સોનાનાં રજકણો માટી
શોધી શોધીને તાવવાથી, ગાળવાથી, યંત્રપ્રયોગમાં આણુવાથી
જુદાં પડે છે. સુવર્ણ રજવાળી માટી ઉપર અનેક તાવવાના-
ગાળવાના-શોધવાના પ્રયોગ કર્યા પછી તેમાંથી સોનાની રજ
નીકળે છે. તે જધાને ફરી ફરી તપાવે ત્યારે ખરા સોનાનો
પિંડ બંધાય છે. તેમજ હલકી ધાતુ સાથે મિશ્ર થએલ સોનું
પણ તાવવાથી નીકળે છે. એનાને જેમ બીજા પુદ્ગલ સાથે
મળતાં આવી દશા લોગવવી પડે છે, અને પાછું સોનારૂપે
આવતા તવાણું—ગળાણું પડે છે, તેમજ ૫

एव मात्मनि कर्मवशतो ।

भवति रूपमनेकधा ॥

कर्ममलरहिते तु भगवति ।

भासते कांचनविद्या ॥ वि० ६ ॥

અર્થ:—આત્માનાં કર્મ સાથે લેખાવથી અનેક રૂપ થાય છે અને તે જ ભગવાનરૂપ આત્મા કેનકે અને ઉત્પલ કર્મભેદ રહિત થાય ત્યારે કુંદન જેવો પ્રકૃતિ અને પુરૂષ દીપી રહે છે. સોનું જેમ માટી કે બીજી હલકી ધાતુથી અલગ થતાં કુંદનરૂપે ચળકાટ કરી રહે છે તેમ આત્મા પણ કર્મ સંબંધથી અલગ થતાં, શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ થઈ ઝળહળી રહે છે. ચૈતન્ય ! એ આત્મપ્રકાશ કેવળ પરસંબંધથી અવરાઈ ગયો છે; તો તું તારું શું અને બીજાનું શું—એ વિચારી વસ્તુતત્ત્વ શોધ. ૬.

ज्ञानदर्शनचरणपर्यव—

—परिवृत्तः परमेश्वरः ॥

एक एवानुभवसदने ।

स रमतामविनश्वरः ॥ वि० ७ ॥

અર્થ:—અહો ! આ મારો આત્મા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર પર્યાયવાળો પરમેશ્વર છે. એ એક છે, એકલો છે, એનો બીજા સાથે સંબંધ નથી. એનાં તો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રજ છે; અને જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્યસંપન્ન તે પરમેશ્વર છે. વળી તે અવિનાશી છે બીજી વસ્તુઓ તો વિનાશ પામે એવી છે; પુદ્ગલો અનિત્ય છે;

એકરૂપે રહેતા નથી, ત્યારે આ ચેતનદ્રવ્ય, આત્મા અવિનાશી છે આવો મારો આત્મા અનુભવગૃહમાં “તત્ત્વમસિ.” આનંદ કરો તે પોતે પોતાનોજ અનુભવ કરી તેથી આનંદ પામે છે વિનય ! તું સ્વપ્નની બેઠેચણુ કર તને નિશ્ચય થશે કે આ જ્ઞાનાદિ ગુણવાળો એક, અવિનાશી આત્માજ તારો છે. તે જ તું છે, આ બીજી પોદ્ગલિક વસ્તુ તારી નથી; તે તું નથી-દેહ તે તું નથી; સ્ત્રી તે તું નથી, પુત્ર તે તું નથી, ધન તે તું નથી, કુટુંબ તે તું નથી; એ આદિ પુદ્ગલ વસ્તુઓ તું નથી. તું તેથી પર છે, અલગ છે, એકલો છે, તારે તેથી સબધ, લેવાદેવા નથી. આવા પ્રકારનો તને તારો પોતાનો અને બીજાનો નિશ્ચય થશે. તેથી તું તારો પોતાનો, તારી પોતાની વસ્તુનો આશ્રય કરીશ અને તારી નહિ એવી તારાથી પર વસ્તુનું મમત્વ છોડીશ, જે પરિણામે તને પરમ હિતરૂપ થશે ૭

રુચિરસમતામૃતરસં ક્ષણ-

મુદિતમાસ્વાદ્ય મુદા ॥

વિનયવિપયાતીતમુગ્ધરસ-

રતિરૂદ્ધંચતુ વે સદા ॥ વિ૦ ૮ ॥

અર્થ:-ચેતન ! એ પ્રકારે વસ્તુતત્ત્વ વિચારવાથી, સ્વપરનો

વિવેક કરવાથી તને સુંદર સમતા વિષયમુગ્ધ અને અમૃતરસ પ્રાપ્ત થશે, તો તેવો મમતા વિપયાતીતમુગ્ધ. અમૃતરસ પ્રાપ્ત કરી એક દાણુ તું તેનો સ્વાદ તો લે, તને બહુ આનંદ થશે, જેનું પર્યં ન થઇ શકે એવો મુગ્ધરસ તું પામીશ વિનય ! હું

ઇન્હું છું, કે તું તે અનુપમ સુખ પામ, એ સુખ વિષયસુખથી
કયાંઈ ચડે એમ છે. વિષયસુખ તો ક્ષણિક છે; પરિ-
ણામે દુઃખદાયિ છે; આ અવર્ણનીય સુખ શાશ્વત
અવ્યાખાંધ છે—તે તને પ્રાપ્ત થાઓ, એ મારી આશિષ છે.
વિનય, તું વસ્તુતત્ત્વ વિચાર; સ્વપર વિચાર,—અને તને એ
અનુપમ સુખ ચોક્કસ મળશે. પૂર્વે કહેલ શ્રી નમિરાજર્ષિ
એ જ વિચારથી અનુપમ મોક્ષસુખ પામ્યા છે. ૮.

।इति श्रीशांतसुधारसगेयकाव्ये एकत्व-भावना-विभावने
नाम चतुर्थः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખદ્ધ કાવ્યમાં
એકત્વભાવના નામનો ચોથો પ્રકાશ સમાપ્ત.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, ઉપયોગ શુભો છે. તે અમૂલ્ય મણિ સમાન છે. એ મણિને ઉપમા આપી શકાય એવી ખીજ વસ્તુ આ જગત્માં નથી, એ મણિ અનુપમ છે; તો તું એની ચિંતા

કેમ નથી કરતો ? તારી બેઠકારીથી એ
અરે ! રત્નો અનુપમ મણિને કપાયઆદિ કમંડૂપી
ચોરાય છે ચોરા ચોરી લે છે, માટે રે ! ચેતન ! તું
તારા એ અનુપમ મણિઓની, રત્નત્રયીની

સંભાળ રાખ, એ યી ચિંતા કર, એતું ચિંતવન કર અને તારાથી
પર એવા પુણ્યવાદિની ચિંતા છોડી દે; કેમકે એની ચિંતા
કરવી નકામી છે, અને ઉલટો તુ પરતંત્ર થઈ દુઃખી થાય છે.
તને તારા દેહની ચિંતા છે એટલી તારા આત્માની
ચિંતા નથી એ આશ્ચર્ય છે ! તું કેમ ભૂલી જાય છે કે આ
દેહ તો પૌણ્યલિક્ષ વસ્તુ છે, તેથી તે સ્વભાવે જ સડી જઈ
નાશ પામે એમ છે, તો એ તો નાશના ઘરમાજ પેઠો છે. તે
આજકાલ બહેલો-મોઠો પણ અવશ્ય જર્જરિત થઈ યથાવસર
કે અકસ્માત પડશેજ, તો તે અર્થે કરેલી ચિંતા તને શુ ફળ
આપશે ? કંઈ નહિં. ઉલટો તુ તેની ચિંતામાં દુઃખી થઈ,
એ કાળ જે તારી પોતાની ખરી શાશ્વત અદ્વિ-જ્ઞાનાદિ-
ના ચિંતવનમાં કાઢી શકત તે નકામો હારી ગયો; હરમ્યાન
તારા શુભ ઉપર જબડું આવરણ આવી પડ્યું. ચેતન ! પર
એવાં શરીર, કુટુંબ પ્રમુખ પરની ચિંતાનાં ફળ પામ્યો, તો
તુ એ પારકી ચિંતા છોડી દઈ તારા અનુપમ રત્નોને સાચવ,
તેની ચિંતા કર, તેનું ચિંતવન કર. ૨.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં ષ્ટત્તં ॥

યસ્મૈ ત્વં યતસે ત્રિમેષિ ચ યતો યત્રાનિશં મોદસે ।
 યદ્યચ્છોચસિ યદ્ યદિચ્છસિ હૃદા યત્રાપ્ય પ્રેષીયસે ॥
 સ્નિગ્ધો યેષુ નિજસ્વભાગમમલં નિર્લોચ્ય લાલપ્યસે ।
 તત્સર્વં પરકીયમેત્ર ભગવન્નાત્મન્ન કિંચિત્તત્ર ॥ ૩ ॥

અર્થ—અહો ! ચેતન ! જેને લઈને તું પ્રયત્ન કરી
 રહ્યો છે, જેને લઈ તું ડરે છે, જેને લઈ
 એ તો પારકાં છે; તુ સર્વકાલ આનંદ પામી રહ્યો છે, જેને
 તારાં નથી. લઈ તું શોચ કર્યા કરે છે, જેને તું અતઃ-
 કરણુમા ઇચ્છે છે, જે મળ્યે તું આનંદ
 પામે છે અને જેના ઉપર તું સ્નેહ ધરતો થકો, તારા નિર્મળ
 સ્વભાવને કળી નાંખી, તેનો નાશ કરી, લાલનપાલન કરી
 રહ્યો છે, તે બધાં હે ! ભગવદ્રૂપ આત્મા ! પારકાં છે; એમાંનું
 કંઈ તારું નથી. તો એવી પરવસ્તુની પોતાની વસ્તુના ભોગે
 શી ચિંતા ? જ્ઞાનાદિ જે પોતાની ઋદ્ધિ તેના ભોગે હે !
 ચેતન ! પરિણામે હુ.બ અને વિટંબનાના હેતુરૂપ પારકી ચિંતા
 તારે કર્તવ્ય નથી. હે ! ચેતન ! તું વિચારી જો.

તું ધન, કુટુંબ, સ્ત્રી, પુત્ર, યશ, અધિકાર આદિ
 માટે પ્રયત્ન કરે છે, તે વસ્તુઓ તારાં છે ? ના તારાં હાય
 તો તારી પાસે રહેવી જોઈએ; તેમ તો નથી. તે તો નાશ
 પામે છે, તું ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે પણ તને છોડી જાય છે.

ૐ

પાંચમી અન્યત્વ ભાવના.

॥ ઉપજાતિ વૃત્તં ॥

પરઃ પ્રવિષ્ટઃ કુરુતે વિનાશં ।

લોકોક્તિરેવા ન મૃપેતિ મન્યે ॥

નિર્વિશ્ય કર્માણુભિરસ્ય કિં કિં ?

જ્ઞાનાત્મનો નો સમપાદિ કર્ષં ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—“ A foreign body, if allowed within કાંટો કેમ સાલે ? can not but injure the native.”

શરીરમાં કાંટો કે કાચ કે પથરી પ્રવેશ કરે, તે બ્યાં-સુધી રહે ત્યાંસુધી દુઃખ આપે; નવા નવા વિકાર પેદા કરે. એ કાઢી નાખ્યે નિરાંત થાય.

એકના ઘરમાં બીજાનો પ્રવેશ થયો, તે પહેલાનો નાશ કરે.

“ શેટલો આપિયે મજા જોટલો ન આપિયે.”

આ જામાં બ્યવહાર સત્ય છે, તેમ આ જ્ઞાનાદિ ગુણવાળો જે આત્મા તેમાં તેથી પર, તેનાથી અન્ય એવા જે કર્મપર-માણુઓ, તેના પ્રવેશથી તે જ્ઞાનાત્માને શું શું દુઃખ નથી

ચીત્યાં? અર્થાત્ આત્મામાં એ કર્મરૂપી અન્ય-પર વસ્તુઓનો
 પેસાસ થવાથી તે હેરાનહેરાન થઈ ગયો છે; પોતાની બધી
 જિદ્દિ, છતી જિદ્દિ, કર્મોએ બંધાવી પાડી છે; અને કર્મવશ
 થઈ અનંત શકિતનો ધણી છતાં રાંકની
 અનંત શકિતનો પેઠે, અન્યાયાધ મુખવાળો છતાં ડુઝી
 ધણી રાંકે ।।। થઈ, બટકે છે. આમાં કારણ બીજું કર્મ
 નહિ, પણ પોતાથી પર, જુદી, અલગ
 વસ્તુરૂપ કર્મે પોતાના ધરમાં પ્રવેશ કર્યો તે જ. તે પરવસ્તુરૂપ
 કર્મનું આત્માના જ્ઞાનાદિ પર આવરણ આવી ગયું; એથી
 આત્મા દિશામૂઠ થયો. હવે તેમાંથી છૂટવાનો ઉપાય તો એ
 પરવસ્તુને પાછી ધકેલી મૂકવી એ છે. ૧

॥ સ્વાગતાયુત્તં ॥

સિદ્ધસે નનુ કિમન્યરુથાર્તઃ ।

સર્વદેવ મમતાપરતંત્રઃ ॥

ચિત્તયસ્યનુપમાન્કલ્યમાત્મ-

જ્ઞાત્મનો ગુણમણીન્ન કદાપિ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—અહો ! ચેતન, તું મમત્વને વશ થઈ તારાથી
 અન્ય એવા કુટુંબ, પુણ્યકાંદિ તેની જ
 અનુપમ મણિ. કુદલીથી પીડતો કા જેઠ પામે છે ?
 તારા પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ અનુપમ
 મણિને તું કેમ દોષ દેજા પણ ચિંતવતો નથી ? તારા પોતાના

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, ઉપયોગ ગુણો છે. તે અમૂલ્ય મહિ
સમાન છે. એ મહિને ઉપમા આપી શકાય એવી બીજી વસ્તુ
આ જગતમાં નથી, એ મહિ અનુપમ છે; તો તું એની ચિંતા

કેમ નથી કરતો ? તારી બેદરકારીથી એ
અરે ! રત્નો અનુપમ મહિને કષાયઆદિ કર્મરૂપી
ચોરાય છે. ચોરા ચોરી લે છે, માટે રે ! ચેતન ! તું

તારા એ અનુપમ મહિએની, રત્નત્રયીની
સંભાળ રાખ, એની ચિંતા કર, એનું ચિંતવન કર અને તારાથી
પર એવા પુદ્ગલાદિની ચિંતા છોડી દે; કેમકે એની ચિંતા
કરવી નકામી છે; અને ઉલટો તું પરતંત્ર થઈ દુઃખી થાય છે.
તને તારા દોહની ચિંતા છે એટલી તારા આત્માની
ચિંતા નથી એ આશ્ચર્ય છે ! તું કેમ ભૂલી જાય છે કે આ
દોહ તો પૌદ્ગલિક વસ્તુ છે; તેથી તે સ્વભાવે જ સડી જઈ
નાશ પામે એમ છે; તો એ તો નાશના ઘરમાંજ પેઠો છે. તે
આજકાલ બહેલો-મેઠો પશુ અવશ્ય જર્જરિત થઈ યથાવસર
કે અકસ્માત પડશેજ, તો તે અર્થે કરેલી ચિંતા તને શું ફળ
આપશે ? કંઈ નહિ. ઉલટો તું તેની ચિંતામાં દુઃખી થઈ,
એ કાળ જે તારી પોતાની ખરી શાશ્વત ઋદ્ધિ-જ્ઞાનાદિ-
ના ચિંતવનમાં કાઢી શકત તે નકામો કારી ગયો; કરમ્યાન
તારા ગુણ ઉપર જબરૂં આવરણ આવી પડ્યું. ચેતન ! પર
એવાં શરીર, કુટુંબ પ્રમુખ પરની ચિંતાનાં ફળ પામ્યો, તો
તું એ પારકી ચિંતા છોડી દઈ તારા અનુપમ રત્નોને ચાખવ,
તેની ચિંતા કર, તેનું ચિંતવન કર. ૨.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં ઘૃતં ॥

યસ્યે ત્વં યતસે વિમેષિ ચ યતો યત્રાનિશં મોદસે ।
 યદ્યચ્છોચસિ યદ્ યદિચ્છસિ હૃદા યત્રાપ્ય પ્રેપીયસે ॥
 સ્નિગ્ધો યેષુ નિજસ્વભાવમમલં નિર્લોઢ્ય લાલપ્યસે ।
 તત્સર્વં પરકીયમેવ ભગવન્નાત્મન્ન કિંચિત્તત્ર ॥ ૩ ॥

અર્થાઃ—અહો ! ચેતન ! જેને લઇને તું પ્રયત્ન કરી
 રહ્યો છે, જેને લઇ તું હરે છે, જેને લઇ
 એ તો પારકાં છે; તું સર્વકાલ આનંદ પામી રહ્યો છે, જેને
 તારાં નથી. લઇ તું શોય કર્યાં કરે છે, જેને તું અંતઃ-
 કરણમાં ઇચ્છે છે, જે મળ્યે તું આનંદ
 પામે છે અને જેના ઉપર તું રનેહ ધરતો થકે, તારા નિર્ભળ
 સ્વભાવને કળી નાંખી, તેના નાશ કરી, લાલનપાલન કરી
 રહ્યો છે, તે બધાં હે ! ભગવદ્રૂપ આત્મા ! પારકાં છે; એમાંનું
 કંઈ તારું નથી. તો એવી પરવસ્તુની પોતાની વસ્તુના લોગે
 શી ચિંતા ? જ્ઞાનાદિ જે પોતાની ઋદ્ધિ તેના લોગે હે !
 ચેતન ! પરિણામે દુઃખ અને વિટંબનાના હેતુરૂપ પારકી ચિંતા
 તારે કર્તવ્ય નથી. હે ! ચેતન ! તું વિચારી જો.

તું ધન, કુટુંબ, સ્ત્રી, પુત્ર, યશ, અધિકાર આદિ
 માટે પ્રયત્ન કરે છે, તે વસ્તુઓ તારાં છે ? ના. તારી રાય
 તો તારી પડે રહેવી જોઈએ; તેમ તો નથી. તે તો નાશ
 પામે છે; તું ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે પણ તને છોડી જાય છે.

વળી એ બધા અર્થે તુ બચમાન રહે છે કે રખેને
એ ચાલી જશે, અથવા કોઈ હરી લેશે તારા હેઠ માટે પણ
તુ બચવીત થઈ ફરે છે કે રખે એ પડી જશે, પણ હે!
બધુ! તુ કેમ વિચારતો નથી કે સડી નાશ પામવાના સ્વ

ભાવવાળી એ તારાથી અન્ય કોવી અનિત્ય
સ્વભાવનુ વસ્તુઓ ગમે ત્યારે તેના સ્વભાવ પ્રમાણે
ઓસડ છે? ક્ષીણ થશે, નાશ પામશે, તેના સ્વભાવને
તુ કેમ અટકાવી શકીશ? બધાનુ ઓસડ

છે, પણ કોઈએ સ્વભાવનુ ઓસડ હેખ્યુ છે? અર્થાત જ્યા
સ્વભાવ અટકાવી ન શકાય ત્યા તુ શા માટે નકામો હર રાખી
હુ ખી થાય છે? ચેતન! એ પારકી વસ્તુઓ છે, અને તારી
નથી એથી તને હર રહે છે

વળી એજ વસ્તુઓ તને સાપડી હોય છે ત્યારે તુ
આનંદ પણ પામે છે, પણ તે તારો આનંદ
“પશ્ચાદ્ દુઃખ તે નગમો છે, મોહથી જ ઉપજ્યો છે, કેમકે
સુખ નહિ” જે આનંદથી પછી દુઃખ પડે તે
આનંદ ન હોવાય એ વસ્તુઓ લેથી
તુ આનંદ માને છે, તે હરાઈ ગયે અથવા તેના સ્વભાવ
સુજળ નાશ પામ્યે, તને એવડું દુઃખ થશે

વળી તુ એ વસ્તુઓના વિયોગે શોક કરે છે, તેને
અતર્મા ધરે છે, તે મળ્યે રાજ થાય છે, અને તે ઉપર
ગાઢ રનેહ ધરી છાકી જાય છે, પણ રનેહ તે દુઃખનુ મૂળ
છે, એ વ્યવહાર સત્ય છે, અને નિશ્ચયે એ રનેહ, શોક,

હવે આદિથી તારા પોતાનાં જે નિર્મલ જ્ઞાનાદિ ગુણો તે હજારો જાય છે. તેના પર આવરણ, ગાઢ આવરણ આવી જાય છે. તો હું ચેતન ! એ તારા પોતાના ગુણના ભોગે, તારા મુખના ભોગે તારે પારકી વસ્તુઓની, અર્થાત્ તારાથી પર એવી શરીર, પરિઘ, કુટુંબ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ઈષ્ટજન, ઘર, હાટ, હવેલી આદિ બીજી વસ્તુઓની લેશ માત્ર ચિંતા કર્તવ્ય નથી. તેની પ્રાપ્તિએ હવે કે તેના વિરહે શોક, કે તેની કુશળતા પ્રતિ જય, કે તેઓ પ્રતિ સ્નેહ-મોહ ન કરવા યોગ્ય નથી.

પોતાનું પોતામાં, તારી પોતાની વસ્તુ તે તો
મારું મારામાં, તારા પોતામાં જ રહેલી છે.
તારૂં તારામાં.

તે તારાથી પર નથી.

તારાથી-બહાર નથી.

તે બહારથી જોણતાં નહીં મ
“તુમાં તું” શમાયો છે.”

કસ્તુરીમૃગ કસ્તુરી અર્થે વનોવન વિચરે છે, પણ બિચારું નિરાશ પામે છે, કેમકે કસ્તુરી તો પોતાની જ નાભિમા છે, તે એને બહાર બટકયે કયાથી મળે ?

Why do you find without what is within yourself ?

આમ હે ! ચેતન, તારી વસ્તુઓ તો તારી પાસે છે; તું પારકી ચિંતા થા માટે કરે છે ?

“ તેરા હે સો તેરી પાસે,
 અવર કુછ નહિં તેરા,
 આપ સ્વભાવમાં રે-અવધુ
 સદા મગનમેં રહેણા. ”

—પ્રકીર્ણ

“ પર વસ્તુમાં નહિં મુંઝવે,
 એની દયા મુજને રહી;
 એ ત્યાગના સિદ્ધાંત કે
 પશ્ચાદ્ દુઃખ તે મુખ નહિં. ”

—શ્રી મોક્ષનાના.—૩

કુણઃ કષ્ટકર્થનાઃ કતિ ન તાઃ સોઢાસ્ત્વયા સંસૃતૌ ।
 તિર્યદ્નારકયોનિષુ પ્રતિહતચ્છિન્નો વિમિષ્નો મુદ્ધઃ ॥
 સર્વં તત્પરકીયદુર્વિલસિતં વિસ્મૃત્ય તેષ્વેવ હા ।
 રજ્યન્મુદ્ધસિ મૃદ તાનુપચરન્નાત્મનૃ ન કિં લજ્જસે ? ॥૪॥

અર્થઃ—રે ! ચેતન ! તું આ સ સારમાં અનેક દુઃખ સઠો
 પામ્યો નથી ? અરે ! ઘણા ઘણાં દુઃખો ફરી ફરી પામ્યો છે
 વારંવાર નરક-તિર્યંચ ગતિમાં તું હણાણો છે, છેદાણો છે,
 ભેદાણો છે, વિશેષપણે ભેદાણો છે. હે ! ચેતન ! તે બધી કઠ-
 ર્થના પારકી ચિંતાને હવે તેં ભોગવી છે. ઉપર જણાવેલ
 પર-ચુદ્ધગલાદિની ચિંતાથી વારંવાર એ દુઃખ, છેદન-ભેદન,
 તાડન-તર્જનના દુઃખ તું પામ્યો છે. તારા સ્વરૂપનીજ ચિંતા
 કરી હત, તેનોજ વિચાર કર્યો હત તો આ દુઃખ તું ન

ચામત. હે ચેતન ! તું આ ણધું શું વિમરી ગયો ઢોહ
પણ તેમાં-એ પરવસ્તુઓમાં રાગ ધરી, તેથી રાજી થઈ, તેથી
મોહ પામે છે, તેથી મૂર્છિત થાય છે ? આટલું છતાં, આવા
દુઃખોનાં પરિણામ છતાં, હજી તું એ પરવસ્તુને તારી ગણી
સેવે છે, તેની ચિંતા કરે છે, તે તને લાજ આવતી નથી ?
તું વિચાર કે—

“ ના મારાં તન રૂપ કાંતિ યુવતી
આ માત્ર નહિ, “ ના પુત્ર કે ભ્રાત્ર ના,
“ ના મારાં ભૂત સ્નેહિયો સ્વજન કે
“ ના ગોત્ર કે જ્ઞાત ના;
“ ના મારાં ધન-ધામ યૌવન ધરા
“ એ મોહ અજ્ઞાત ના,
“ રે ! રે ! જીવ વિચાર એમજ સદા
“ અન્યત્વદા ભાવના.”

—શ્રી ભાવનાબોધ.

॥ અનુષ્ટુપ્ વૃત્તી ॥

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રકેતનાં ચેતનાં વિના ।

સર્વમન્યદ્વિનિશ્ચિત્ય યતસ્વ સ્વ હિતાપ્તયે ॥ ૫ ॥

અર્થ:—હે ! ચેતન ! તારાં લક્ષણ તો જ્ઞાન, દર્શન,
ચારિત્ર છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એજ

એમાં તારે મોહ કર્તવ્ય નથી. એ પારકી વસ્તુનો મોહ દુઃખદાયી છે

તારી પોતાની, તારી સાથે સદા^૧ કાળ રહેનારી વસ્તુઓ તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રૂપ અમૂલ્ય-અનુપમ રત્નો છે. તે માટે હે! ચેતન, તું ચિંતા રાખ. એ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું સંક્ષેપે આ સ્વરૂપ છે, તે તું વિચાર.

—જ્ઞાન સ્વરૂપ—

- “ છે દેહાદિથી વિન્ન આત્મા રે,
 “ ઉપયોગી સદા અવિનાશ, મૂળ મારગ સાંભળો
 જિતનો રે. ૧.
 “ એમ જાણ્યું સદ્ગુરુ ઉપદેશથી રે,
 “ કહ્યું જ્ઞાન તેનું નામ ખાસ...મૂળ મારગ...૨.

—દર્શન સ્વરૂપ—

- “ જે જાણ્યું સદ્ગુરુ ઉપદેશથી રે,
 “ તેની વર્તે છે, શુદ્ધ પ્રતીત.....મૂળ મારગ...૧.
 “ કહ્યું ભગવતે દર્શન તેહને રે,
 “ જેનું બીજું નામ સમક્ષિત.....મૂળ મારગ...૨.

—ચારિત્ર સ્વરૂપ—

- “ જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે,
 “ જાણ્યો સર્વથી વિન્ન અસગ.....મૂળ મારગ...૧.

“ એવો સ્થિર સ્વભાવ જે ઉપજે રે,

“ નામ ચારિત્ર તે આણુલિંગ .. મૃગ મારગ ર

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

ચેતન ! આ જ્ઞાનાદિતું મક્ષેપે સ્વરૂપ છે, તે તુ વિચાર
તે વિશેષ વિશેષ વિચારી જોઈશ તો ઉત્તમ આત્માર્થ પામીશ
ચેતન ! તુ સર્વથી ભિન્ન છે, અસંગ છે, ણીજ વસ્તુઓ
સાથે તારે કંઈ લેવાદેવા નથી; તો તેની દુખદ
ચિંતા છોડી દે, તારા પોતાની, તારા સ્વરૂપની
ચિંતા કરી તારૂં હિત સાધનાય

હવે પાત્રમી ભાવનાનું અષ્ટઠ જિથું કહે છે

॥ શ્રી રાગ-સુજ ગુણ પાર નહિં સુણઓ...૯ દેશી ॥

વિનય નિમાલય નિજમવનં ॥ ધ્રુવ ॥

તનુધનસુતસદનસ્વજનાદિષુ

કિં નિજમિહ કુગતેરવનં ॥ વિ૦૧ ॥

અર્થ—હે, વિનય, તુ તારૂં પોતાનું જે ભવન છે, તેની

નિકટ આવી સભાળ લે, અર્થાત તુ તારા

“પિયા નિજ આત્માવાસ પાસે હવે આવ, અને
મહેલ પધારો રે” એની સભાળ લે હવે તો જાહુ દઇ

આ સ સારમા કુગતિમા પડતા તને કોણ બચાવશે ?
તારૂં શરીર તારી રક્ષા કરશે, કે તારી લક્ષ્મી, કે તારા પુત્ર
કે ઘર કે સ્વજન, —કોણ તારી રક્ષા કરશે ? કોણ તને દુર્ગ-

તિમાં પડતો જ્યાવશે? તું તેને તારાં તારાં કરી રહ્યો છે, તારા ગણી તેના અર્થે હર્ષ-શોક-ભય ધરી રહ્યો છે, તેઓના અર્થે પાપ કરી રહ્યો છે, તેઓ જો પાપનાં ફળમાં ભાગ લેશે? માઠી ગતિરૂપ એ પાપમાંથી તને જ્યાવશે? ના. તો તું એઓ પર કેમ મિથ્યા મોહ ધરી રહ્યો છે? તું તારૂં પોતાનું આત્મદ્રવ્ય સંભાળ. હવે બહુ થઈ.

“ પિયા પર ઘર મત જાઓ રે, (૨)

“ કરી કરુણા મહારાજ, પિયા પર ઘર મત જાઓ રે ”

“ અપને ઘર વાલમ કહો રે, કોન વસ્તુકી ખોટ ?

“ શોગટ તદ? કયમ લીજીએ, પ્યારે શિશ ભરમકી ખોટ

પીયા નિજ મહેલ પધારો રે...”

શ્રી ચિદાનંદ.

હે ! ચેતન પ્રીતમ, હવે તો તું પર ઘેર જા નહિ.
હવે તો કરુણા કરી તારૂંજ ઘર સંભાળ.

येन सहाश्रयसेऽतिविमोहा-

-दिदमहमित्यविभेदं ।

तदपि शरीरं नियतमधीरं

त्यजति भवंतं धृतस्वेदं ॥ वि० २ ॥

૧ તો

૨ ભરમ=(૧) બહેમ (૨) અજ્ઞાન. (૩) ભવ-બ્રમણ આ ત્રણ અર્થે જુદી જુદી રીતે આમાથી ઉતરે એવું ચમત્કારવાળું આ કાવ્ય છે.

અર્થ:—રે ! ચેતન, બીજાની વાત તો અલગ રાખ; કેમકે બીજાં ઘર, કુટુંબ, પરિશ્રદ આદિ તો તારાથી પ્રત્યક્ષ અગ્નિ છે, પણ આ શરીર કે જેનો “ આ હું ” “ આ હું ” “ આ શરીર તે હું ” એવા પ્રકારે અત્યંત વિભાવિકપણાથી, મોહથી તું આશ્રય કરી રહ્યો છે, તે શરીર પણ નિશ્ચય ક્ષણભંગુર છે; તે પણ તને રહતો મેલી, ખેદ ઉપજાવી આપ્યું જશે અર્થાત આ નશ્વર દેહ જેમા તું “ હું પણ ” દેહ પણ તારો (અસેદપણે, અર્થાત્ દેહ એજ આત્મા) નહિં ? માની બેઠો છે, અને તેનાજ આશ્રયે રહ્યો છે, -તે પણ નાશ પામશે, અને તને ખેદ ઉપજાવશે; તો તું એવી નાશવંત વસ્તુ જે તારી નથી તે પર વૃથા મૂરછાં કેમ પામે છે ? તું એ દેહાત્મ-બુદ્ધિ છોડી દે અને તારી પોતાની ઋદ્ધિ સમાજ. “ રહી ઓછું વસ્તુ વિષય સહી જાશે તણ તને. ” ચેતન, જે તને વેલા-મોડુ છોડશે અને હુઃખ ઉપજાવશે, તેને તુંજ છોડી દેને. અર્થાત એ પરવસ્તુનું અનિત્યપણું વિચાર; એ તારી નથી એમ વિચાર; એ વેલામોડી જવાની એમ વિચાર; આમ વિચારી તે પરનો મોહ ત્યજી દે ! એટલે એ રહે કે છોડે એને છાંડને ! જય, તેથી તને કાંઈ આકુળવ્યાકુળતા નહિં થાય, આત્મા અસ્થિર પરિણામી નહિં થાય. આકુળવ્યાકુળતા કે અસ્થિર પરિણામ કર્મબંધના સેતુ છે. મોહ અને મમત્વને લઈ આકુળવ્યાકુળતા થાય છે. પરવસ્તુને વિષે તારાપણું તે માન્યું હોય તો તે વસ્તુના જવાથી તને ખેદ થાયજ; હુઃખ થાયજ, આકુળવ્યાકુળતા થાયજ; મોહ

ઉપજે અને કર્મ લાગે; પણ પહેલેથીજ એ વસ્તુતઃ તારી નથી એવો નિશ્ચય કરી રાખ્યો હોય, તો પછી કાંઈ ભાવિ દુઃખ, ખેદ, કર્મ, આવરણનું કારણ રહેતું નથી; માટે ચેતન ! તું એ પર વસ્તુ તારી નથી એમ નિર્ધાર કરી તારા પોતાના શુભની સંભાળ લે; તેમાંજ રમણ કર. ૨.

जन्मनि जन्मनि विनिध परिग्रह-

—मुपचिनुपे च कुटुंबं ॥

तेषु भवंतं परमगगने,

नानुमरति कृशमपि सुवं ॥वि० ૩ ॥

અર્થ:—હે ! ચેતન ! તું ભવભવને વિષે વિવિધ પ્રકારનાં કુટુંબ અને પરિગ્રહ સંપાદન કરે છે. તે કુટુંબ પરિગ્રહાદિમાંથી એક નાનો ત્રાંબિઓ પણ પરભવ જતાં તારી સાથે આવે છે ? ના, એક કુટી બદામ પણ નથી આવતી અરે ! તારો દેહ પણ તારી માથે નથી આવતો, એ પણ તું એમાંથી છુટ્યો એટલે અત્રે નિશ્ચય થઈ પડે છે; એને બાગી નાંખે છે. તું તો પરભવે એકલો તારાં પાપ-પુણ્ય કર્મ સાથે તારી સાથે શું જાય છે. જેને વિષે તું જન્મે જન્મે આવે છે? મૂર્છા નાંખે છે, તે કુટુંબ, પરિગ્રહ, દેહાદિમાંથી કશું તારી સાથે નથી આવતું એ શું જતાવે છે ? એ એમ જતાવે છે કે એ કુટુંબ, પરિગ્રહાદિ તારાં નથી; પારકાં છે; તારાથી પર છે. તારા તો જ્ઞાનાદિ શુભ છે, માટે પર વસ્તુનો મોહ ત્યજ દઈ હે ! વિનય ! તું તારૂં પોતાનું ભવન સંભાળ. ૩

ત્યજ મમતાં પરિતાપનિદાનું ।

પરપરિચય પરિણામં ॥

મજ નિઃસંગતયા, નિશ્ચીકૃત-

-મનુભવસુખરસમભિરામં ॥ વિ० ૪ ॥

અર્થ:-મમતા, મમત્વ, પરવસ્તુને વિષે મારાપણું, -આ
ક'અતું' કારણ છે માટે છે ! વિનય, તું એ મમત્વનો ત્યાગ
કર એ મમત્વ પરવસ્તુના પરિચયતું
વિશુદ્ધિનું શોધન-પરિણામ છે તું પરવસ્તુનો પરિચય છાંડી,
સ્વવસ્તુનો પરિચય કર તું નિઃસંગ થા,
પરવસ્તુનો સંગ ત્યજ દે, તેમાં લેપા નહિ; તે પર આસક્તિ
કર નહિ, તે-મય થા નહિ; ચેતન ! એથી તારા આત્માનુભવ
પ્રગટ થશે, વિશુદ્ધ થશે, તેમાં રસ જામશે અને તને બહુ
આનંદ આપશે, માટે પરવસ્તુના પરિચય છાડ, સ્વસ્વરૂપનો
પરિચય કર. ૪

પથિ પથિ ત્રિવિધપથૈઃ પથિકૈઃ સહ ।

કુરુતે કઃ પ્રતિબંધં ॥

નિજનિજકર્મપથૈઃ સ્વજનૈઃ સહ ।

કિં કુરુપે મમતાવંધં ॥ વિ० ૫ ॥

અર્થ:-હે ! ચેતન જુદે જુદે સ્થાનકે માર્ગમાર્ગમાં જુદા
જુદા વટેમાર્ગતું મળવું થાય છે, તે કોઈ કોઈને પ્રતિબંધ
કરે છે ? ના, કોઈ કોઈ પર મમત્વ નથી કરતું, સર્વકોઈ પોતાપો
તાને માર્ગ આપ્યા જાય છે તેમજ અ

ભવરૂપી ધર્મ- બધા જેને તું સ્વજન, પોતાનાં જન ગણે
 શાળા અને છતે બધા પોતપોતાના કર્મે આવી મલ્યા છે;
 પ્રવાસીનો મેળો. તે પણ વટેમાર્ગી તુલ્ય છે. તો તે સાથે તું
 કેમ મમત્વ બાંધે છે ? કર્મે પ્રેરાયલા
 આવ્યા છે, કર્મે પ્રેરાયા પોતપોતાના નિયત સ્થાને કુચ કરી
 જશે. આ કુટુંબરૂપી ધર્મશાળામાં જેમ તું ઉતર્યો છે તેમ
 તારાં માનેલા આ સ્વજન પણ ઉતર્યા છે. સવાર પડ્યે વેલા-
 મોડા સા પોતપોતાની મેળે કોઈની વાટ નેચા વિના કુચ કરી
 જશે. એમાં તારે મમત્વ કર્તાવ્ય નથી. મમત્વથી કર્મ
 બંધાય છે.

“ પંથી આડ હોઠે બેઠા

બે ઘડી ઠરીને બેઠા,

“ મૂઠ જાણે આડ માફ રે.....

તે નથી તાફ રે.....”

મકીર્ણ—

ચેતન ! તારે આવી મૂઠતા કરવી યોગ્ય નથી. તું પર-
 વસ્તુનો નિર્ણય કર; તે પરથી મમત્વ છાડ અને તારા પોતાના
 ભવનને, તારા પોતાનાં ઘરને સંભાળ. પ.

પ્રણયવિહીને દ્વદ્વમિપંગં ।

સહતે બહુસંતાપં ॥

ત્વયિ નિઃપ્રણયે પુદ્ગલનિચયે ।

વહસિ મુધા મમતાતાપં ॥ વિન્દ ॥

અર્થ:—“ રાગિશું રાગી સહુ રે ”

નિરાગી શું, રથો રાગ ? ”

“ મન વિના મળવું, સિંત સાથે ભટકવું. ”

આ તો સત્ય વાત છે કે સ્નેહચૂન્ય પદાર્થ (પછી તે મનુષ્ય હોય કે તિર્યચ્છ હોય, કે જીવ હોય કે અજીવ હોય) પ્રતિ સ્નેહ ધરનારને ગહુ સંતાપ સહન કરવા પડે છે, તો પછી આ પુણ્યલોભ સમૂહ જે તારા પ્રતિ સ્નેહ રહિત પ્રેમી સાથે પ્રેમ. છે, જેને તારા સાથે લેશ માત્ર પણ પ્રેમભાવ નથી, તેના પર મમત્વ રાખી તું ફેકટ દુઃખ સહન કરે છે. જે આપણા ઉપર પ્રેમભાવ, મમત્વ રાખતું હોય, તેના પર પ્રેમ કે મમત્વ રાખવો તે વાત ઠીક જ છે, ન્યાયની છે, પણ જેને આપણી કરી તમા કે પરવા ન હોય તેના પર આપણે શા માટે નકામા મૂર્ચ્છિત થવું ? એ પર પુણ્યલાદિને આપણા ઉપર પ્રેમ નથી એ તો પ્રત્યક્ષ છે. આપણે એના માટે મરી પડીએ તો પણ તે આપણું સાંભળતા નથી; આપણને હાથ દેતા નથી; આપણને ન ગમે તોપણ તે આ તે કાંઈ પ્રેમના આપણને રકતા મૂકી વાલ્યા બાય છે. પ્રેમના લક્ષણ ? આ લક્ષણ ન હોય. માટે રે ! વિનય ! તું એવી નિષ્પ્રેમી પરપુણ્યલાદિ વસ્તુપર પ્રેમ ધર નહિ; મમત્વ રાખ નહિ; તેને પારકી ગણી છાંડી દે. તારા પોતાના, તારી સાથે સદા રહેતા એવા જ્ઞાનાદિની સંભાળ લે. ૬.

ત્યજ સંયોગં નિયતવિયોગં ।

કુરુ નિર્મલમયધાનં ॥

नहि विदधानः कयमपि तृप्यसि।

મૃગતૃષ્ણા ઘનરસપાનં ॥ ત્રિ० ૭ ॥

અર્થ—ચેતન ! સયોગ ત્યા વિયોગ એ નિયત વાત છે, માટે જેનો ચોક્કસ વિયોગ થવાનો છે, જે વેલા-મોડુ અવશ્ય વિછૂટ પડવાનું છે, એવા પરપુદ્ગલિક પદાર્થોનો સયોગ ત્યજી દે, એઓથી તું ખધા નહિ, એનું મમત્વ

સયોગ ત્યાં વિયોગ છાડ, અને એમ કરી તારી ચિત્તવૃત્તિ શુદ્ધ કર મોહ મમત્વને લઈ તારી

ચિત્તવૃત્તિ મલિન થઈ ગઈ છે, અસ્થિર થઈ ગઈ છે તે હે ચેતન ! મમત્વ છાડવાથી સ્થિર-શુદ્ધ થશે વળી એ પરપુદ્ગલના

મમત્વથી રાગવુ એ મૃગતૃષ્ણા, ઝાઝવાના

મૃગતૃષ્ણાથી પાણીથી તરસ છીપાવવા જેવું છે ચેતન !

તૃષા છીયે ? ઝાઝવાના જળ જેમ મિથ્યા છે અને

એથી તૃષાવતની તરસ છીપતી નથી,

ઉલટી વધે છે, કેમકે જળાભાસ દેખી એથી તરસ છીપશે એ આશાએ દોડે છે, પણ સત્ય જળ મળતું નથી એટલે વધારે

તરસ્યો થઈ પ્રાણ ખૂવે છે પરપુદ્ગલથી રાગી એથી સુખ મળશે, એમ ધારી તે ભણી જેવાય છે, પણ સત્ય સુખ મળતું નથી, સત્ય સુખ તો વેગળું જતું જાય છે, માટે

ચેતન ! પરવરતું રૂપ ઝાઝવાના પાણીથી તૃષ્ણા છીપાવવાની આશાને જતી કરી અને એ પરનું મમત્વ છોડી જેથી

વસ્તિવિક રીતે તૃષા છીયે, જેથી વાસ્તવિક સુખ જલદી મળે, એવા તારા આત્મા રૂપ સરોવર પાસે જઈ જ્ઞાનાદિ રૂપ સત્ય

જળ પી, તારી તૃપા શાંત કર: વિનય ! બહુ થઇ. હવે તે
સારું ચેતાનું ઘર ખોલી સંભાળ: પરપચાત મુક્તિ દે. ૭.

મજ્જિનપતિ મસહાયસહાયં ।

શિવગતિસુગમોપાયં ॥

પિચ ગદશમનં પરિહૃતવ્રમનં ।

શાંતસુધારસમનપાયં ॥ વિ૦ ૮ ॥

અર્થ:-અને હે વિનય ! તું અસહાયતા સહાય અને
 અચરણના ચરણ એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનને ભજ. શિવગતિ
 પામવાનો આ સુગમ ઉપાય છે. વળી આ
 જગખંધુ શ્રી શાંત સુધારસનું પાન કર. એ સંસાર-
 જિનેશ્વર. રૂપી રોગને સમાવનારું ઔષધ છે. વળી
 એ ઔષધ નિર્દોષ છે. એ લેનાથી ફરી
 વ્રમન-રોગ ઉપજતો નથી, માટે ભગવાનને ભજ; સમતા ધર;
 પરવસ્તુ પ્રતિની મૂર્છા ટાળ અને તારા ગુણ સંભાળ. હે
 વિનય ! નિરૂપદ્રવરૂપ સ્થાન પામવાનો આ સરળ ઉપાય છે.

આ અનન્ય ભાવના ભાવતાં ચક્રવર્તી ભરત મહારાજનાં
 કર્મ ક્ષીણ થઇ તેઓ અનુપમ દિવ્ય કમત્તાને વર્ચા, તેનું આ
 હુંક ચરિત્ર હે ચેતન ! તારે વિચારવા જેવું છે.

† ભરતેશ્વર.

“ દેખી અંગુલિ આપ એક અડવી. વરાળે વેગે ગયા;
 છાંડી રાજ સમાજને ભરતજી, કેવલસાની થયા.... ”

† ભાવનાઓ ઉપરથી.

જેને ત્યાં સામ્રાજ્યનો અખંડ દીપક પ્રકાશમાન હતો,
 જેને શિરે મહાન છ ખંડની પ્રભુતાનો તેજસ્વી અને ચળકાટ-
 માન મુકુટ વિરાજિત હતો, જેનાં સાહિત્યનો,
 ચક્રવર્તીની જેના હજનો, જેનાં નગર-પુર-પાટણનો,
 ઋધિ. જેના વૈભવનો અને જેના વિલાસનો
 સંસાર સંબંધે કોઈ પણ પ્રકારે ન્યૂનભાવ
 નહોતો, એવા શ્રીમાન ભરત ચક્રવર્તી, શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના
 પુત્ર, પોતાના આરીસાભવનમાં વસ્ત્રાલંકા-
 આરીસાભુવનમાં રથી સજ્જ થઈ મનહર સિંહાસન ઉપર
 ભરત રાજા. બિરાજ્યા હતા. આવાસનાં ચોતરફનાં દ્વાર
 ખુલ્લાં હતાં; જાતજાતના મુગધી ધૂપનો
 ધૂમ સૂક્ષ્મ રીતે પ્રસરી રહ્યો હતો, નાના પ્રકારના મુગંધી
 પદાર્થો મધમધી રહ્યા હતા; નાના પ્રકારનાં વાજાંત્રા યાંત્રિક
 ઠળાવડે સુસ્વરે ખેંચી રહ્યાં હતાં,
 શરીર શોભાનું શીતળ, મંદ અને મુગંધી પવનની લહેરો
 નિરીક્ષણ અને આવતી હતી. પોતાનાં આભૂષણાદિક પદાર્થો
 ચોંટ વીંટીનું નિરીક્ષણ કરતા કરતાં એ શ્રીમાન
 સગી જનું. રાજરાજેશ્વર ભરત એ ભુવનમાં અપૂર્વતાને
 ધામ્યા. એના હાથમાંની એક આંગળિયેથી
 વીંટી નીકળી પડી. ભરતજીનું ધ્યાન એ સળી ખેંચાયું અને
 આંગળી ડેવળ અડવી જણાઈ. નવ આંગ-
 આંગળી અડવી ! જીજ્ઞાસા વીંટીએવડે જે મનોહરતા ધરાવતી
 હતી, તે મનોહરતા વિના આંગળી ઉપ-
 રથી ભરતેશ્વરને મૂળોત્તર વિચારની પ્રેરણા થઈ. આ કાર-
 ણથી આ આંગળી આવી લાગવી જોઈએ ? એ વિચાર

કરતા વિટીનું નીકળી પડવું, એ કારણ, એમ તેમને સમજાયું તે વાતને વિશેષ પ્રમાણબૂત કરવા બીજી આગળીની વાંટી તેણે એંચી લીધી એ બીજી આગળીમાથી જેવી વાંટી નીકળી તેવી તે આગળી અશોભ્ય દેખાઈ વળી એ વાત સિદ્ધ કરવાને તેણે ત્રીજી આગળીમાથી પણ વાંટી સેરવી લીધી એથી વિશેષ પ્રમાણ યથું વળી ચોથી આગળીમાથી વાંટી કાઢી લીધી એટલે એણે પણ એવો જ દેખાવ દીધો.

એમ અનુક્રમે કશે આગળીઓ અડવી કરી મૂકી અડવી થઈ જવાથી સઘળીનો દેખાવ અશોભ્ય દેખાયો અશોભ્ય દેખાવાથી રાજરાજેશ્વર અન્યત્ર ભાષનામા ગદ્ગદિત થઈ એમ બોલ્યા —

“ અહોહો ! કેવી વિચિત્રતા છે કે જૂમિમાથી ઉત્પન્ન થએલી વસ્તુને ટીપીને કુશળતાથી ઘડવાથી મુદ્રિકા બની.

એ મુદ્રિકાવડે ભારી અગુલિ સુંદર દેખાઈ,

આ તે શરીરની એ આગળીમાથી વિટી નીકળી પડતા શોભા કે પારકી એથી વિપરીત દેખાવ દીધો, વિપરીત

શોભા ? દેખાવથી અશોભ્યતા અને અડવાપણું

એકરૂપ થયું. અશોભ્ય જણાવાનું કારણ

માત્ર વિટી નહિ એ જ હતું કે ? ને વિટી હંત તો તો એવી અશોભા હું ન જોત એ મુદ્રિકાવડે ભારી આ આગળી શોભા

પામી, એ આગળીવડે આ હાથ શોભે છે અને એ હાથવડે આ શરીર શોભે છે, તો હવે હું શોભા કેની ગણું ? અતિ

વિસ્મયતા ! મારી આ અનાદી મનોહર કાંતિને વિશેષ દીપા-

વનાં મણિ-માણિક્યાદિના અલંકારો અને રંગબેરંગી વસ્ત્રો
 ઠર્યાં; એ કાંતિ મારી ત્વચાની શોભા
 શેની શોભા ઠરી; એ ત્વચા શરીરની ગુપ્તતા ઢાંકી
 ગાણું? સુંદરતા ઢેખાડે છે. અહો! આ મહા
 વિપરીતતા છે! જે શરીરને હું મારું
 માનું છું તે શરીર તે માત્ર ત્વચાવડે, તે ત્વચા કાંતિવડે
 અને તે કાંતિ વસ્ત્રાલંકારવડે શોભે છે; ત્યારે શુ મારા શરી-
 રની તો શોભા કાંઈ નહિ જ કે? રુધિર, હાડ-માસનો જ
 કેવળ એ માળો કે? અને એ માળો તે હું કેવળ મારો
 માનું છું! કેવી ભૂલ! કેવી ભ્રમણા!! અને કેવી વિચિત્રતા
 છે!!! કેવળ હું પરપુદ્ગલની શોભાથી શોભું છું. કોડથી રમ
 છિકતા ધરાવતું શરીર તે મારે મારું કેમ માનવું? અને
 કદાપિ એમ માનીને હું એમાં મમત્વભાવ રાખું, તો પણ કેવળ
 દુઃખપ્રદ અને વૃથા છે. આ મારા આત્માનો શરીરથી એક
 કાળે વિયોગ છે. આત્મા જ્યારે બીજા દેહને ધારણ કરવા
 પરવરશે, ત્યારે આ દેહ અહીં રહેવામા કંઈ શકા નથી. એ કાયા
 મારી નથી અને નહિં થાય ત્યારે હું એને મારી માનું છું,
 કે માનું એ કેવળ મૂર્ખતા છે.

જેનો એક કાળે વિયોગ થવાનો છે, અને જે કેવળ અન્ય-
 ત્વભાવ ધરાવે છે, તેમાં મમત્વ શું રાખવું? એ કાયા જ્યારે
 મારી થતી નથી, તો મારે એના થવું
 કાયા મારી નહિં ઉચિત છે? નહિ. નહિ, એ જ્યારે મારી
 તો હું શા માટે નહિં ત્યારે હું એનો નહિં, એમ વિચારૂં,
 એનો થાઉં? દૃઢ કરૂં અને પ્રવર્તન કરૂં, એમ
 વિવેકબુદ્ધિનું તાત્પર્ય છે.

આ આખી સૃષ્ટિ અનંત ચીજથી અને અનંત પદાર્થોથી
ભરી છે; તે સઘળા પદાર્થ કરતાં જેના જેટલી કોઈ પણ
વસ્તુ પર મારી પ્રિયતા નથી, તે વસ્તુ
એ કાંઈ માણું નહિં મારી ન થઈ, તો પછી કઈ વસ્તુ મારી
હોય ? અહો ! હું બહુ ભૂલી ગયો.
મિથ્યા મોહમાં લથડી પડ્યો તે નવયૌવનાઓ, તે માનેલા
કુળદીપક પુત્રો, તે અઢળક લક્ષ્મી, તે છ ખંડનું મહાન
રાજ્ય એ મારા નથી એમાંનું લેશ માત્ર માણું નથી.
એમાં મારો કિંચિત્ ભાગ નથી. જે કાયાથી એ મધળી
વસ્તુઓનો હું ઉપભોગ લઉં છું, તે ભોગ્ય વસ્તુ જ્યારે
માની ન થઈ ત્યારે જે હું મારી માની બેઠો છું, એવી બીજી
વસ્તુઓ, રનેહી, કુટુંબીઓ ઇત્યાદિ મારા શું થનાર હતા ?
નહિં, કંઈ જ નહિં. એ મમત્વભાવ મારે જોઈતો નથી. એ
પુત્ર, એ મિત્ર, એ કલત્ર, એ વૈભવ અને એ લક્ષ્મીને મારે
મારા માનવાજ નથી. હું એનો નહિં, એ મારા નહિં.

પુણ્યાદિક સાધીને મેં જે જે વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરી તે તે
વસ્તુ મારી ન થઈ, એ જેવું સંસારમાં કયું ખેદમય છે ?
મારા ઉપ પુણ્યત્વનું ફળ આજ કે ? છેવટે એ સઘળાનો
વિયોગ જ કે ? પુણ્યત્વનું એ ફળ પામીને એની વૃદ્ધિ માટે
જે જે પાપ કર્યાં, તે તે મારા આત્માએજ ભોગવવાં કે ? તે
પણ એકલાએજ કે ? એમાં કોઈ સહીયારી
પોતાનો દ્વેષ કરી નહિં કે ? નહીં, નહીં આમ એ દેહ જે
પારકું મમત્વ મારાથી અન્ય છે, પર છે, કેવળ અલગ
કોણુ કરે ? છે, તેનું મમત્વ કરી, આત્માનો દેષી થઈ,
તેને નર્ક, રૌદ્ર નર્કમાં નાખું, એના જેવું
કયું અજ્ઞાન ? એવી કઈ ભ્રમણા છે ? એવો કયો અવિવેક છે ?

શલાઠાપુરુષોમાંનો હું એક ગણાયો, ત્યાં આવાં કૃત્ય ટાળી શકું નહિં અને પ્રાપ્ત કરેલી પ્રજાતાને ખોઈ બેસું, એ કેવળ અયુક્ત છે. એ પુત્રોનો, એ પ્રમદાઓનો, એ રાજ-વૈશવનો અને એ વાહનાદિક સુખનો મારે કશો અનુરાગ નથી; મમત્વ નથી.”

વૈરાગ્યનું આવું ચિત્ર ચક્રીરાજ ભરતનાં અંતઃકરણમાં પડ્યું કે તિમિરપટલ ટળી ગયું. શુકલ વૈરાગ્યનો પ્રકાશ ધ્યાન પ્રાપ્ત થયું. અશેષ કર્મ બળીને અને તિમિરનું ભસ્મીભૂત થયા. મહાદિવ્ય અને સહ-સકિરણથી પશ્ચ અનુપમ કાતિમાન કેવલ્યજ્ઞાન પ્રગટ થયું. તે જ વેળા તેણે પંચમુદ્રિ કેશલુંચન કર્યું. શાસનદેવીએ એને સંતસાજ આપ્યો; અને તે મહાવિરાગી, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, ભરતકેવડી થયા. થઈ, ચાર ગતિ, ચોવિશ દંડક અને આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિથી વિરક્ત થયા. ચપળ સંસારના સકલ સુખવિલાસથી એણે નિવૃત્તિ કરી. પ્રિયાપ્રિય ગયું; અને તે નિરંતર સ્તવવા યોગ્ય પરમાત્મા થયા.

એમ એ છ ખંડનો પ્રજુ, દેવના દેવ જેવો, અઢળક સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીનો લોકતા, મહાયુનો ધણી, પ્રમાણુ શિક્ષા અનેક રત્ન, ધરાવનાર, રાજરાજેશ્વર ભરત આદર્શ ભુવનમાં અન્યત્વ ભાવના ઉપજવાથી શુદ્ધ વિરાગી થયો.

ખરેખર ભરતેશ્વરનું મનન કરવા યોગ્ય ચરિત્ર સંસારની શોકાર્તતા અને ઔદાસીન્યતાનો પૂરેપૂરો

ભરતને શી ભાવ, ઉપદેશ અને પ્રમાણુ દર્શિત કરે
ખામી હતી ? છે. એને ત્યાં કાંઈ ખામી હતી ? નહોતી

એને ત્યાં નવયૌવના સ્ત્રીઓની ખામી
કે નહોતી રાજઋદ્ધિની ખામી; નહોતી વિજયસિદ્ધિની ખામી
કે નહોતી નવનિધિની ખામી; નહોતી પુત્ર સમુદાયની ખામી
કે નહોતી કુટુંબ પરિવારની ખામી; નહોતી રૂપ કાંતિની
ખામી કે નહોતી યશસ્કીર્તિની ખામી ! આમ એ સંપૂર્ણ
ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ એને ત્યાં હતી, છતાં ભરતેશ્વરે વિવેકથી અન્ય-
ત્વનું સ્વરૂપ જોયું, જાણ્યું અને સર્પ-કંચુકવત્ સંસારપરિ-
ત્યાગ કરી તેનું મિથ્યા ભ્રમત્વ સિદ્ધ કરી આપ્યું. મહા-
વેરાચ્ચની અચળતા, નિર્ભ્રમત્વતા અને આત્મશક્તિનું પ્રકુ-
શિત થયું આ મહાયોગીશ્વરના ચરિત્રમાં રહ્યું છે.

એક પિતા (શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન) ના સો પુત્રમાં
'નવાણું' આગળ આત્મ-સિદ્ધિને સાધતા હતા. સોમા આ
ભરતેશ્વરે સાધી. પિતાએ પણ એ જ સિદ્ધિ સાધી ભરતેશ્વરી
રાજ્યાસનલોગિયો ઉપરાઉપર આઠ નાર,

એ જ અરીસા એજ આદર્શભુવનમાં તે જ સિદ્ધિને
ભુવર્નનો મહિમા. પામ્યા કહેવાય છે. એ સકળ સિદ્ધિસા-
ધક મંડળ અન્યત્વનેજ સિદ્ધ કરી એક-
ત્વમાં પ્રવેશ કરાવે છે. અશ્વિવંદન હો તે પરમાત્માઓને ! !

॥ इति श्री शांतसुधारसगेयकाव्ये अन्यत्व

भावनाविभावनो नाम पंचमः प्रकाशः ॥

ઈતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળબદ્ધ

કાવ્યમાં અન્યત્વભાવના નામનો પાંચમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

છઠી અશુચિ ભાવના.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્તં ॥

સચ્છિદ્રો મદિરાવટઃ પરિગલત્તલ્લેશસંગાશુચિઃ ।

શુચ્યા મૃદ્યમૃદા વહિઃ સ વહુશો ધૌતોઽપિ ગગોદકૈઃ ॥

નાઘત્તે શુચિતા યથા તનુમૃતા કાયો નિકાયો મહા—

વીમત્સાસ્થિપુરીપમ્વરજસા નાયં તથા શુદ્ધયતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ — આ દેહ મદિરાના કુભ જેવો છે મદિરાના કુભમા મદિરા ગાળવા છિદ્રો પાડેલા હોય છે તેમ આ દેહમા પણ અનેક છિદ્રો છે મદિરાના ભાજન મદિરા ગાળવાનું માથી છિદ્રો વાટે મદિરા બહાર ગલાતાં વાસણ અને આ તેના જરા પણ સગથી તે ભાજન દેહ સરખામણી અપવિત્ર થાય છે, તેમજ આ દેહમાથી જુદા જુદા છિદ્રવાટે મળ, મૂત્ર, પર-સેવો, રૂધિર, વીર્ય, પડ આદિ અપવિત્ર વસ્તુઓ ઝરી રહી છે તે આ દેહને અપવિત્ર ઠરી રહી છે છિદ્રો વાટે ગળતી

મહિરાથી અપવિત્ર થતુ મહિરાનું વાસણ જેમ પવિત્ર માટીથી બહાર ઘસ્યા છતાં, અને પવિત્ર ગંગા નદીના જળથી ધોયા છતાં પવિત્ર થઇ શકતુ નથી તેમ આ દેહધારીઓનો આ દેહ પણ જે સુગ આવે એવા હાઠ, ચર્મ, માસ, રક્ત, મૂત્ર, મળ, શુક્રનુ સ્થાન છે, અને જેના છિદ્રોદ્ધારા અનેક અશુચિમય પરિસ્થેતિ, મૂત્રાદિ પદાર્થો વહી રહ્યા છે, તે પવિત્ર માટીથી ઘસી કે શુદ્ધ ગંગાદિકથી ધોયો, પણ પવિત્ર થઇ શકતો નથી તાત્પર્ય કે એકજ વાર અશુચિ ઝરી હોય અને ફરી પાછી ઝરવાની ન હોય, તો તો માટી-જળ આદિથી ઘસતા-ધોતા મહિરાના વાસણ કે આ દેહને પવિત્ર કરી શકાય, પણ જ્યાં નિરતર અશુચિ વહ્યા કરતી હોય, તે બાજનને ફરી ફરી માટીથી ઘસીએ, શુદ્ધ જળથી ધોઇએ તો પણ તે પવિત્ર થતુ નથી, ઉલટા એ માટી અને જળ અપવિત્ર થાય છે ગંગાનું પાણી ગમે તેવું મીઠું અને શુદ્ધ છતાં ખારા સમુદ્રમા પડતા ખાર અને મલિન થાય છે, અથવા ગટરમા પડતા ગમે તેવું શુદ્ધ જળ અશુદ્ધ થાય છે, તેમ આ અપવિત્ર દેહ, જેમાથી રાત્રિ-દિવસ, અશુચિ વહ્યા કરે છે, જે અશુચિનુ સ્થાનક છે, તે ધોયા-મસજ્યા છતાં કેવા પ્રકારે શુદ્ધ થઇ શકે ? ૧

॥ મંદાક્રાતા વૃત્તં ॥

સ્નાયં સ્નાયં પુનરપિ પુનઃ સ્નાતિ શુદ્ધાભિરદ્ધિઃ ।

વારં વારં ઘત મલતનું ચંદનૈર્ચયંતે ॥

મૃદાત્માનો વયમપમલાઃ પ્રીતિમિત્યાશ્રયંતે ।

નો શુદ્ધયંતે કથમનકરઃ શક્યતે શોઘુમેવં ॥ ૨ ॥

અર્થ—અહો ! મૂઠ જીવે એક વાર નાદા, બીજી વાર નાદા, ત્રીજી વાર નાદા, એમ ફરી ફરી શુદ્ધ જળવડે નાદા છે;

અને મલના સ્થાનરૂપ આ શરીરને ચંદન—

(૨) ઉકરડો સુખડથી ચર્ચે છે; અને હવે અમે પવિત્ર અને આ દેહ. છીએ એમ ગણી એના પર પ્રીતિ—

મોહ ધરે છે, પણ વાસ્તવિક રીતે એમ

નથી. એ શરીર કદી શુદ્ધ નથી થતું. ઉકરડો કદી શુદ્ધ થાય ખરો ? ન જ થાય; કેમકે ત્યાં નિરંતર ખાતર, કચરો રહ્યાં કરે છે. એક વખતનો કચરો જ્યાં ન ઉપડ્યો ત્ય જીજ્ઞે આવી પડે છે તેમ આ શરીર પણ કચરાના ઉકરડા જેવું છે. ત્યાં નિરંતર મળ રહે છે. એક વખતનો મળ જ્યાં દૂર કે ઓછો થતો નથી ત્યાં જીજ્ઞે આવી ઉપજે છે એક વખતનો પરસેવો, મેલ આદિ જ્યાં જળાદિથી ઘે તા દૂર થયો હોતો નથી, એટલામાં નવો પરસેવો, મેલ આદિ બહાર આવી પડે છે. આમ નિરંતર જેમાંથી મળ વહે છે, એવું અશુચિનું સ્થાનક દેહ છતાં, તેને સ્નાનવડે પવિત્ર થયેલું ગણનારા, તેના ઉપર ચંદનાદિ વિલેપનાના અને એને પવિત્ર ગણી તે પર પ્રીતિ—મૂર્છા રાખનારા જીવે ખરેખર મૂઠ છે. ૨.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં વૃત્તં ॥

कर्पूरादिभिरर्चितोऽपि लशुनो नो गाहते सौरभं ।

ना जन्मोपकृतोऽपि हंत पिशुनः सौजन्यमालंभते ॥

देहीप्येष तथा जहाति न नृणां स्वामाविकीं निस्ततां ।

नाभ्यक्तोऽपि विभूषितोऽपि बहुधा पुष्टोऽपि विश्वस्यते ॥૩॥

અર્થ:—ઠપૂર, ચંદન, ગરાસ, ગોરોચન, અત્તર
આદિ મુગંધી વસ્તુઓનો લશણ ઉપર
(૩) લશણ ભલે લેપ કરો, પણ લશણ પોતાનો
અને આ દેહ. દુર્ગંધ સ્વભાવ છાડી મુગંધ ગ્રહણ
કરે નહિ.

ભલે આખા જન્મ પર્યાંત તેના ઉપર ઉપકાર કરવામાં આવે
પણ ચાડીયો દુર્જન સુજનતા પામે નહિં.

તેમ આ શરીરને વિવિધ પ્રકારનાં તેલ મર્દન કરો,
અભ્યંગ કરો, શણગારો, ખવડાવી-પીવડાવી પુષ્ટ કરો, પણ તે
તેની સ્વાભાવિક અશુચિ મૂકે નહિં.

આ શરીર ઉપર મુગંધી છાટો ચંદન લેપ કરો, તેને
શણગારો, ખવડાવો અને એમ માનો કે હવે એ તારૂં થયું,
ફૂડું થયું, પવિત્ર થયું; પણ એમ માનવા જેવું નથી. એ
ભરોસો પણ રાખવો યોગ્ય નથી. અર્થાત્ જે સ્વાભાવિક રીતે
અપવિત્ર છે, તે કૃત્રિમ પવિત્રતાના સાધનોથી અપવિત્રતા
છોડેજ નહિં.

“તન તું ગણે છે, તારૂં રે, તે નથી તારૂં રે,

“સ ભાળીને રાખ્યું સાજું, તોલવાળું કીધું તાજું;

“ખવડાવી ખાડું ખાડું રે, .. તે નથી તારૂં રે.

“જ્યારે એ રાગી જણાશે, મૂકવાતું મન થશે,

“અતિશે થશે અકાડું રે....તે નથી તારૂં રે”

પ્રકીર્ણ

॥ ઉપેન્દ્રવજ્રા વૃત્તં ॥

યદીય સંસર્ગમગ્રાપ્ય સઘો,
ભવેચ્છુચીનામશુચિત્વમુચૈઃ ॥

અમેઘ્યયોનેર્ગપુપોસ્ય શૌચ—

સંકલ્પમોહોયમહો મહીયાન્ ॥ ૪ ॥

અર્થ—ઉચ્ચ પ્રકારના પવિત્ર પદાર્થો પણ આ
અપવિત્ર શરીરનો સંસર્ગ પામતા
દેહની સાહજિકા એકદમ અપવિત્ર થઈ જાય છે, તો તેવા
અશુચિપણના કારણે રૂપ આ શરીરને
પવિત્ર કરવાનો સંકલ્પ-વિચાર કરવો એ
કાંઈ મોટો આશ્ચર્યકારક મોહજ છે. ભલે
ઉચ્ચ જાતના ભાવનાચંદનનું વિલેપન આ
શરીરને કરો પણ તેજ થોડા વખતમા સુગંધરહિત ડુર્ગંધપણને
ભાજે છે. તેમજ રૂડા રૂડા ભાતભાતના સ્વાદિષ્ટ સુગંધી અશન-
પાનવડે આ દેહને આરોગો, પણ તે ખાન-પાન પણ થોડા
કાળમાં નરક-મૂત્રરૂપે પરિણમે છે આવો જોનો અશુચિમય
સ્વભાવ છે, એ દેહને પવિત્ર કરવાનો વિચાર, એ તો ખરેખર
મહાન્ મોહ છે ૪

॥ સ્વાગતા વૃત્તં ॥

હત્યવેત્ય શુચિનાદમતથ્યં ।

પથ્યમેવ જગદેકપવિત્રં ॥

શોધનં સકલદોષમલ્લાનાં ।

ધર્મમેવ હૃદયે નિદધીયાઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—એ રીતે આ અપવિત્ર શરીરને પવિત્ર કરવાને
 વાદ ખોટો જાણીને જગતમા એક પવિત્ર
 ખરો શુચિ પદાર્થ પથ્ય સર્વપાપદોષરૂપ મેવ-અશુચિને
 ટાળનાર-શોધનાર ધર્મને તમે હૃદયમા
 ધારણ કરો તાત્પર્ય કે અશુચિભરી કાયા તો શુચિરૂપ થઈ
 શકે એમ નથી માટે એ વાદ ત્યજ દેવો ચોગ્ય છે, અને
 ખરેખરી પવિત્ર વસ્તુ ધર્મ, જે પથ્ય છે, પાળવા-આદરવા
 ચોગ્ય છે અને જે બધા પાપમેલને ધોઈ નાખવા સમર્થ
 છે, તેનું જ શરણ-ધારણ કર્તવ્ય છે. ૫

“ ખાણુ મૂત્ર ને મળની,

“ રોગ જસને નિવાસનુ ધામ;

“ કાયા એવી ગણીને,

“ માન ત્યજીને કર સાર્થક આમ. ”

—શ્રીમદ્ રાજયદ્ર.

હવે આ ભાવનાનુ અપદાગિયુ કહે છે —

॥ આસાવારી રાગ ॥

॥ કાગારે તનુ ચુની ચુની જાવે એ દેશી ॥

માત્રય રે વપુરિદમતિમલિનં ।

વિનય ત્રિવોધય માનસનલિનં ॥

પાત્રનમનુર્ચિતય વિમુમેકં ।

પરમમહોદયમુદિતવિવેકં । મા૦ ૧ ॥

અર્થ—હે વિનય ! તું આ શરીરને અતિ મલિન બાણ.
 અને તારા મનરૂપી કમળને સમભાવ કે
 પવિત્ર તો પવિત્ર તો જેને મહાન્ જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્ય
 આત્મા છે. પ્રાપ્ત થયું છે, જેનામાં વિવેકનો ઉદય
 થયો છે,—તે એક પરમાત્માજ છે. તાત્પર્ય
 કે આ શરીર પવિત્ર નથી; માટે એનો વિચાર ત્યજી દે અને
 ખરેખર પરમ પવિત્ર તો જ્ઞાનાત્મા ભગવાન છે, તેનું તું
 ચિંતન કર. ૧.

દમ્પતીરેતોરુધિરવિવર્તે,

કિં શુભમિદ મલકસ્મલગતે ।

ભૃશમપિ પિહિતઃ સ્મરતિ વિરૂપં,

કો બહુમનુતેજસ્કરકૂપં ॥ મા૦ ૨ ॥

અર્થ:—અહો ! આ શરીર તો સ્ત્રી-પુરૂષનાં રક્ત-શુક્રના
 વિવર્તરૂપ છે; અર્થાત્ સ્ત્રીનું રુધિર અને
 શુક્ર શોણિતનાં પુરૂષનું વીર્ય,—એ જેના સયોગથી
 વિવર્ત એ ઉત્પન્ન થએલો આ વિકાર છે. અહો !
 આ દેહ. એ મેલરૂપ સ્ત્રીખલ-કીચડ, કાદવની ખાઈ છે
 એમાં શું સાફ-શોભનિક છે ? કંઈજ
 નહિં. એ શરીરને હાડ-ચામથી ગમે તેટલું ઢાંક્યું છે, તોપણ
 તેમાંથી અત્યંત દુર્ગંધનીક, સુગ આવે એવા પદાર્થો નિરંતર
 ઝરી રહ્યા છે તો એવા કચરાના કુવાનું તે કેણુ બહુમાન
 કરે ? અર્થાત્ એવા અશુચિ બરેલા શરીરનું લેશ માત્ર પણ
 માન કર્તવ્ય નથી. આમ હે વિનય ! તું શરીરનું અપવિત્ર-
 પણું વિચાર ! તારા મનકમળને વિકસાવ ૨.

મજતિ સચંદ્રં શુચિતાંબુલં ।

ક્તું મુસમાસ્તમનુકૂલં ॥

તિષ્ઠતિ સુરભિ કિયંતં કાલં ।

મુસમસુગંધિ જુગુપ્સિતલાલં ॥ ભા૦ ૩ ॥

અર્થ:—હવે મુખવાયુને અનુકૂળ કરવા, સુગંધી કરવા
કર્પૂર પ્રમુખ નાંખીને તાંબૂલ-પાન ખાય છે;
કેાચલો ધોવો. પણ આ મુખ જે અસુગંધી છે, દુર્ગંધ-
વાળું છે, અને જેમાં સુગંધ આવે એવી
લાજ રહેલી છે, તેમાં તે એ સુગંધી કેટલો વખત ટકશે ?
અર્થાત બહુ નહિં ટકે. રાત્રે ગમે તેવા સુગંધી પાન ચાવી
સુઈ રહો, સવારે ઉઠતાં મોઢું ગંધાતું હશે; જામ પર ઉલનો
મળનો પોપટો ખાઝ્યો હશે. આમ હે વિનય ! આ શરીરની
અપવિત્રતા પ્રત્યક્ષ છે; તે તું વિચાર, વિચાર. તારા મનકમળને
બાગૃત કર. ૩.

અસુરભિગંધવહેંતરચારી ।

આગરિતું શક્યો ન વિકારી ॥

વપુરુપજિગ્રાસિ વારંવારં ।

હસતિ બુધસ્તવ શૌચાચારં ॥ ભા૦ ૪ ॥

અર્થ:—હે ! વિનય, દુર્ગંધ વહેનારો અંતરમાં રહેલો
વિકાર ટાળવા-ઢાંકવા તો તું સમર્થ નથી,
કોઠીનો કાદવ છતાં આ તારા શરીર પર કૃત્રિમ સુગંધ
અશુચિ કેમ ટળે? છાંટી તેને તું વારંવારં સુએ છે,
તારો શૌચચાર જોઈ કાદા માણસો હસે છે.

તાત્પર્ય કે જો તારાથી બને તો ખરેખરું કર્તવ્ય તો એ છે કે દુર્ગંધના કારણરૂપ શરીરની અંદર રહેલો જે વિકાર તે દૂર કરવો; કારણ કે એ વિકારરૂપ મૂળ કારણથી બહાર અશુચિ નીકળી આવે છે. એ વિકારરૂપ કારણ દૂર થાય તો પછી અશુચિનો લેશ પણ ન રહે; પણ આ અંતર વર્તનારો વિકાર તો તું જાણે તેમ તારાથી દૂર થઈ શકે એમ નથી. એટલે બહારની પવિત્રતા રાખવા-જાળવવાના તારા પ્રયાસ મિથ્યા છે. તેમાં પંજુ જ્યારે એને ખરેખર પવિત્ર ગણી મોહવશ થઈ તું સુધે છે, ત્યારે તો કાદ્યા પુરૂષો એ તારી કૃતિ પર ધૂમ હસે છે. આવો અશુચિ પ્રકાર દેહનો છે, તે તારા હૃદયમાં હે વિનય ! તું ધાર. ૪. .

દ્વાદશ. નવ રંધ્રાણિ નિકામં ।

ગલદશુચીનિ ન યાંતિ વિરામં ॥

યત્ર વપુષિ તત્કલયસિ પૂતં ।

મન્યે તત્ર નૂતનમાકૂતં ॥ ભા૦ ૫ ॥

મર્થ:—પુરૂષના શરીરમાં નવ અને ત્રીના શરીરમાં

બાર મોટાં છિદ્રો વાટે અહોરાત્ર અશુચિ

બારે વાટ ને નવે ઝરી રહી છે. તે શરીરને તું પવિત્ર માને

ઘાટ બેસી નીક. છે, એ તો હે વિનય ! મને તારો કોઈ

પવિત્રતા ક્યાં રહી ? નવીન આચાર લાગે છે. અર્થાત્ આવો

આચાર તો મેં જોયો-સાંભળ્યો નથી.

જે પ્રત્યક્ષ અપવિત્રતાનું સ્થાન છે, જેમાંથી નિરંતર અશુચિ

વહ્યાં કરે છે, તેને તું પવિત્ર માને છે ? પણ એ પવિત્ર નથી,

એમ હે વિનય ! તું નિરધાર. ૫.

અશિતમુપસ્કરસંસ્કૃતમન્નં ।

જગતિ જુગુપ્સાં જનયતિ હન્નં ॥

પુંસવ્રનં ધૈનવમપિ લીઢં ।

ભવતિ વિગર્હિતમતિજનમીઢં ॥ ભા૦ ૬ ॥

અર્થ:—અહો ! આ જગતમાં મસાલા, વધાર પ્રમુખ સામગ્રીથી સંસ્કાર કરેલું, રાઇ, મરચાં, વિદ્યા અને મૂત્ર, એલચી આદિ બરી સ્વાદિષ્ટ કરેલું અન્ન અન્નજળના ખાધા પછી વિદ્યા રૂપે પરિણમી જુગુપ્સા-વિકાર ! મુગ ઉપજાવે છે; તેમજ વીર્યવૃદ્ધિ કરે એવું ગાયતું દૂધ પણ પીધા પછી અત્યંત ગર્હણીય મૂત્ર રૂપે પરિણમે છે. તાત્પર્ય કે. આ દેહની અંદર કોઇ એવો વિકાર રહેલો છે કે સ્વાદિષ્ટ અન્ન અને પવિત્ર ગણાતી ગાયતું દૂધ પણ અનુક્રમે વિદ્યા અને મૂત્ર રૂપે પરિણમે છે. આણું અશુચિનું તથાનક દેહ છે, તે હો વિનય ! તું વિચાર, વિચાર. ૬.

કેવલમલમયપુદ્ગલનિચયે ।

અશુચીકૃંતશુચિભોજનસિચયે ॥

વપુષિ નિચિતય પરમિદ સારં ।

શિવસાધનસામર્થ્યમુદારં ॥ ભા૦ ૭ ॥

અર્થ:—There is something bright even in the darkest cloud. શ્યામમાં શ્યામ વાદ-કેરડામાંનું રત્ન જામાં પણ કંઈક ઉજળો થળકાટ છે,—એવી એક લોકવાણી સત્ય છે. ગમે તેવી ખરાબ અસારરૂપ વસ્તુમાંથી તત્ત્વગવેષકો સાર શોધી કાઢે છે.

તેમ હે વિનય ! આ શરીર ને કે કેવળ સૂત્રી-પત્રી જવાના, નાથ પામવાના સ્વભાવવાળા પુદ્ગલનો સમૂહ છે, અને એની અંદર પડેલ પવિત્ર આહાર-પાન પણ વિદ્યા-પૂરીપદ્ધતિ પરિણમે છે, આમ ને કે કેવળ મલિન અને અસારભૂત આ દેહ છે, તો પણ તેમાં આ એક પરમ સારભૂત વસ્તુ છે, તે તું વિચાર. ગમે તેવો અશુચિમય આ દેહ છે, છતાં એમાં શિવમુખ, મોક્ષ મુખ આપવાનું સામર્થ્ય છે; એવો એ દેહ ઉદાર-ઉચ્ચ છે. જે દેહ મનુષ્ય દેહનું અશુચિમય હોતાં કેવળ અસારભૂત માહાત્મ્ય છે, તે મનુષ્ય દેહને સારભૂત કરવો હોય, તેનું સાર્થક કરવું હોય, તો તે દેહમાં મોક્ષમુખ આપવાનું જે સામર્થ્ય છે, તેનો તું લાભ લઈ લે. કોઈ પણ ગતિમાંથી મોક્ષ પામી શકાય એમ હોય તો તે આ મનુષ્ય ગતિજ છે; બીજા દેહે મોક્ષ પામી શકતો નથી દેવતાઓ પણ એ દેહને ઈચ્છે છે. દેવતાઓ સંયમ આરાધી શક્તા નથી, જ્યારે આ દેહથી અંયમ પાળી શકાય છે; વિરતિના ભાવ, ઉદ્યમ આ દેહે થઈ શકે છે. સંયમ-વિરતિ વિના, ચારિત્ર વિના મોક્ષ મુલભ નથી. આમ આ દેહ મોક્ષ પ્રમાણવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે, પણ તે તો ને આ દેહનો ઉપયોગ સંયમ-વ્રત-ચારિત્ર અર્થે કરવામા આવે તો જ.

“ દેહસ્ય સારં વ્રતધારણં ચ. ”

દેહનો નિર્વાહ કરવો, તેને ખવડાવવું, પીવડાવવું, પહેરાવવું, ઝોઢાડવું એ કેવળ વ્રત-સંયમના નિર્વાહ

મનુષ્ય હેહ ઉત્તમ અર્થેજ હોય તો દેહનું સાર્યક છે. કેવળ નોકા, ચતુર મોહને લઈ, વિવિધાધીન વૃત્તિને લઈ નાવિકે ભેળવે. દેહનો ઉપયોગ ખાવામાં, પીવામાં, વિવિધભોગમાં દરવામાં આવે, તો તે દેહ હારી જવા જેવું છે, માહી ગતિનું કારણ છે. તો એવી મૂર્છા ટાળવા આ અશુચિ ભાવના ભાવવી ઘટે છે. દેહનું અપવિત્રતામય વાસ્તવિક સ્વરૂપ સફળુદ્ધિપૂર્વક વિચારીએ તો આ મૂર્છા અવશ્ય ટળશે, અને મત-સંયમ આદિ આત્મહિતપ્રવૃત્તિ લાણી આ અમૂલ્ય દેહનો ઉપયોગ, રશે. સ્વસારસમુદ્રમાંથી જીવને તારી નિર્વાણ કાઢે લઈ જનાર નાવ આ મનુષ્ય હેહ છે, પણ તેમાં કપાય; મોહ, મૂર્છા, અમાદ, આત્મ-રૌદ્રધ્યાન આદિ બાંકો ન પડે તો; અને મત-સંયમ ઉપયોગ-ભગ્યાત, સાધ્યદષ્ટિ, પુરૂષાર્થ, સંત્ય વિનય આદિ ઉત્તમ સદ, કુવાસ્તંભ અને આનુકૂળ પવન હોય તોજ એ વહાણ સહીસલામત સુક્રિ બંદરે પહોંચાડે છે. આમ આ મનુષ્ય દેહનો સાર શિવ-સુખ આપવાનું તેનું સામર્થ્ય છે, માટે એ સામર્થ્યનો વું લાભ લઈ લે; અને બીજી રીતે એ દેહને અશુચિમય, અસાર ગણ, એમાં મૂર્છા પામ નહિ. ૭.

येन विराजितमिदमतिपुण्यं ।

तच्चित्तं चेतनं पुण्यं ॥

विशदागममधिगम्य निपानं ।

विरचय शान्तसुधारसर्पानं ॥ માં ૮ ॥

અર્થ:—જો કે ઉપર કહ્યું કે આ મનુષ્ય દેહ મોક્ષ-
 પ્રાપ્તિનું સાધન છે, અને એથી અતિ
 “બાધના કુલ પુણ્યવાન પવિત્ર ગણાય છે; અને એ
 બાધને, શોભા ઠારણથી એ દેહ શોભનિક છે;
 મારા ભાધને,” પણ આ દેહને જે શોભા મળી છે,
 એતો ચેતનનો જ તે કાંઈ તેના પોતાના ગુણ કે નિપુણ-
 ગુણ. તાને લઈ નહિ. એતો આ ચેતનની જ
 કુશળતા-નિપુણતા-ચતુરાર્થ છે કે
 દેહ આ માન પાટી જાય છે. બાકી દેહની પોતાની શોભા
 અને તેની પોતાની નિપુણતા તો અશુચિપણામાજ છે !
 આવો દેહનો અશુચિ પ્રકાર હે વિનય ! તું વિચાર. અને
 પવિત્ર સિદ્ધાંત, સત્યાસરૂપ જળસ્થાન પામી તું શાંત-
 મુદ્રારસનું પાન કર. તાત્પર્ય કે સફળરૂપે શોધ; તે પાસે
 જા; વિનયપૂર્વક તેઓ સમીપે શાસ્ત્રશ્રવણ કર; સમતાનો
 બોધ લે, અને એ સમતારૂપી અમૃતપાન કરી અમર થા. હે
 ચેતન ! જો ફરી આ અશુચિમય દેહ ઠેના ઠેના જેવો છે ?
 કહી જઈ છું, તે તું વિચાર—

દેહને ઉપમા.

- (૧) દેહ ચોમેર છિદ્રવાળા મદિરાનાં વાસણ જેવો છે.
- (૨) દેહ કચરાના ઉકરડા જેવો છે.
- (૩) નગરની આળ (Gutter) જેવો છે.
- (૪) દેહ લશણ જેવો છે.
- (૫) દેહ દુર્જન જેવો છે.

(૬) દેહ કચરાની ખાણ છે.

આત્મ દેહનું અશુચિમય સ્વરૂપ વિચારી તેમાં સુદાં જીવેમૂર્છા કરવી ન ઘટે.

ખીજી દૃષ્ટિએ એજ દેહ ફરી એ વડે વ્રત-સંયમ આદરવામા આવે, તો મોક્ષ આપવા જેટલું સામર્થ્ય ધરાવે છે ૮.

આ અશુચિમય દેહનું લેશ માત્ર મોહ, માન, અભિમાન કરવા જેવું નથી. એ સંબંધી શ્રી સનત્કુમારની આ વાત બહુ મનન કરવા જેવી છે

સનત્કુમાર.

ચક્રવર્તીના વૈભવમાં શી ખામી હોય ? ભરત રાજાની વાતમાં એ વૈભવની બહોળાશ બતાવી છે.

સનત્કુમારનું સનત્કુમાર પણ ચક્રવર્તી હતા તેના સુરૂપ અને વર્ણ અને રૂપ અત્યુત્તમ હતાં. એક વેળા સ્વર્ગમાં પ્રશંસા. સુધર્મ સલામાં એ ડેખની સ્તુતિ થઈ કોઈ બે દેવાને એ વાત રૂચી નહિ. આથી તેઓ તે શકા ટાળવાને વિપ્રરૂપે સનત્કુમારના અંતઃપુરમાં ગયા. સનત્કુમારનો દેહ તે વેળા એજથી ભર્યો હતો. તેને અંગે મહાનાદિ પદાર્થોનું માત્ર વિલેપન હતું તેણે એક નાનું પંચિયું પહેયું હતું અને તે સ્નાનમંજ્જન કરવા બેઠા હતા વિપ્રરૂપે આવેલા દેવતા તેનું મનોહર સુખ, કંચનવર્ણી કાયા અને ચંદ્ર જેવી કાંતિ જોઈને બહુ આનંદ પામ્યા અને માથું ધૂણાવ્યું. આ જોઈને ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું, તમે માથું શા માટે ધૂણાવ્યું ? દેવતાઓએ કહ્યું. અમે તમારું વણ અને રૂપ જોવા

બહુ અભિલાષી હતા; સ્થળે સ્થળે તમારાં વર્ણ-રૂપની સ્તુતિ સાંભળી હતી; આજે અમે એ પ્રત્યક્ષ જોયું, જેથી અમને પૂર્ણ આનંદ ઉપજ્યો. માથું ધૂણાવ્યું એનું કારણ એ કે જેવું લોકોમાં કહેવાય છે તેવુંજ રૂપ છે.

દેવતાઓની એથી વિશેષ છે, પણ ઝોણું નથી. સ્તન-પ્રસન્નતા. સ્તનમાર સ્વરૂપવર્ણની સ્તુતિથી પ્રભુત્વ લાવી બોલ્યા કે-તમે આ વેળા માઝું રૂપ જોયું

તે ભલે, પરંતુ હું રાજસભામાં વચ્ચાલંકાર ધારણ કરી બેઠું છું, ત્યારે માઝું રૂપ અને મારો વર્ણ જોવાં યોગ્ય છે. અત્યારે તો હું જેળભરી કાયાએ બેઠો છું. જો તે વેળા તમે

મારા રૂપવર્ણ જુઓ, તો અદ્ભુત ચમ-સનત્કુમારનો તકારને પામે અને ચક્રિત થઈ જાઓ.

રૂપમદ. દેવોએ કહ્યું, ત્યારે પછી અમે રાજસભામાં આવશું. એમ કહી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

સનત્કુમારે ત્યારપછી ઉત્તમ વચ્ચાલંકાર ધારણ કર્યા. અનેક ઉપચારથી જેમ પોતાની કાયા વિશેષ આશ્ચર્યતા ઉપજાવે તેમ કરીને તે રાજસભામાં આવી સિંહાસન પર બેઠો. આજુબાજુ સમર્થ મંત્રીઓ, સુભટો, વિદ્વાનો અને અન્ય સભાસદો યોગ્ય આસને બેસી ગયા હતા. રાજેશ્વર ચામર, છત્રથી વિંઝાતા અને ખમા ખમાથી વધાવાતાં વિશેષ શોભી રહ્યા છે, ત્યાં પેલા દેવતાઓ પાછા વિપ્રરૂપે

રાજસભા અને આવ્યા. અદ્ભુત રૂપ-વર્ણથી આનંદ દેવોનું આગમન. પામવાને બદલે જાણે ખેદ પામ્યા છે એવા સ્વરૂપમાં તેઓએ માથું ધૂણાવ્યું; ચક્ર-

વર્તીએ પૂછ્યું, અહો ! બ્રાહ્મણો, ગધ વેળા કરતા આ વેળા તમે જુદા રૂપમાં માથું ધૂજાવ્યું એનું શું કારણ છે ?

અવધિજ્ઞાનાનુસારે દેવવિપ્રોએ કહ્યું, હે મહારાજ ! તે

રૂપમાં અને આ રૂપમાં ભૂમિ-આકાશનો દેવતાઓનો એક ફેર પડી ગયો છે. ચક્રવર્તીએ તે સ્પષ્ટ

અને સમજાવવાને કહ્યું. બ્રાહ્મણોએ કહ્યું, અધિ-

સન્તકુમારની રાજ ! તમારી કાયા પ્રથમ અમૃત તુલ્ય

શકા. હતી આ વેળા ઝેર તુલ્ય છે. જ્યારે અમૃત

તુલ્ય અંગ હતું ત્યારે આનંદ પામ્યા; અને આ વેળા ઝેર તુલ્ય છે ત્યારે એક પામ્યા. અમે કહીએ છીએ

શકા સમાધાન, તે વાતની સિદ્ધતા કરવી હોય તો તમે

અને પૂર્વકર્મનો તાબૂવ છુટો, તે પર માખી બેસશે, તે

ઉદય. તત્કાળ પરલોક પહોંચી જશે

સનતકુમારે એ પરીક્ષા કરી તો સત્ય ઠરી પૂર્વિત કર્મનાં

કાયાનું વિપરૂપ સબધીનું મેળવણુ થવાથી એ ચક્રવર્તીની

થયું. કાયા ઝેરમય થઈ ગઈ હતી વિનાશી અને

અશુચિમય કાયાનો આવો પ્રપંચ જોઈને

સનતકુમારને અંતઃકરણમાં વૈરાગ્ય આવ્યો. આ સસાર કેવળ

ત્યજવા યોગ્ય છે આવીને આવી અશુચિ

સનતકુમારનો સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્રાદિકના શરીરમાં રહી છે.

વૈરાગ્ય. એ સઘળું મોહમાન કરવા યોગ્ય નથી,

એમ વિચારી તે છ અંડની પ્રજ્વળતા ત્યાગી

ચાલી નીકળ્યા.

સાધુરૂપે જ્યારે વિચરતા હતા ત્યારે તેઓને મહારોગ ઉત્પન્ન થયો. તેનાં સત્યત્વની પરીક્ષા લેવાને કોઈ દેવ ત્યાં વૈદ્ય-
રૂપે આવ્યો. સાધુને કહ્યું-હું બહુ કુશળ રોગનો ઉદય. રાજવૈદ્ય છું. તમારી કાયા રોગનો ભોગ થયેલી છે. જો ઇચ્છા હોય તો તત્કાળ તે રોગને હું ટાળી દઉં. સાધુ બોલ્યા હે ! વૈદ્ય, કર્મરૂપી રોગ મહા ઉન્મત્ત છે; તે રોગ ટાળવાની તમારી કર્મરોગ. જો સમર્થતા હોય તો ભલે મારો જો રોગ ટાળો જો સમર્થતા ન હોય તો આ રોગ ભલે રહ્યો. દેવતા બોલ્યા-જો રોગ ટાળવાની સમર્થતા નથી. સાધુએ પોતાની લખિધનાં પરિપૂર્ણ પ્રબળવડે થુકવાળી આગળી કરી તે રોગને ખરડી કે તત્કાળ તે રોગનો નાશ થયો; અને સનતકુમારની કાયા પાછી હતી તેવી બની ગઈ પછી લખિધ. તે વેળા દેવે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું; ધન્યવાદ ગાઈ, વંદન કરી તે પોતાને સ્થાનકે ગયો.

રક્તપિત્ત જેવા, સદૈવ લોહીપરથી ગદ્ગદતા, મહા રોગની ઉત્પત્તિ જે કાયામાં છે, પણમાં વણસી જવાનો જેનો સ્વભાવ છે, જે પ્રત્યેક પ્રમાણશિક્ષા રોમે પોણા બળે રોગવાળી હોઈ રોગનો ભંડાર છે, અજ્ઞ વગેરેની ન્યૂનાધિક્તાથી જે પ્રત્યેક કાયામાં દેખાવ દે છે, મળ-મૂત્ર-નરક-હાડ માંસ-પદ્ અને શ્લેષ્મથી જેનું બધા

રણુ ટકયુ છે, ત્વચાથી માત્ર જેની મનોહરતા છે તે કાયાનો મોહ ખરે વિભ્રમ જ છે. સનત્કુમારે જેનું લેશમાત્ર માન કર્યું, તે પણ જેનાથી સંખ્યાનું નહીં તે કાયામાં આરે ! પામર, તુ શું મોહ છે ? એ મોહ મગળદાયક નથી.— શ્રી મોક્ષમાળા.

॥ इति श्री शांतसुधारस गेयकाव्ये अशुचिमावनाविभावनो
नाम पष्ठः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખંડ કાવ્યમાં
અશુચિ ભાવના નામનો છઠો પ્રકાશ સમાપ્ત.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં વૃત્તં ॥

યાત્ત્વિકિદિવાનુભૂય તસ્મા કર્મેહ નિર્જીર્યેતે ।

તામચ્ચાશ્રમશત્રવોઽનુસમયં સિંચંતિ ભૂયોઽપિ તત્ ॥

હા કષ્ટં કથમાશ્રમપ્રતિભટાઃ શક્યા નિરોધ્યું મયા ।

સંસારાદતિભીષણાન્મમ હ્રદા મુક્તિઃ કથં માત્રિની ॥૨॥

અર્થઃ—અહો ! હજી કંઈક કર્મ ન્યા લોગવાઈ નિર્જરી

નય છે, ત્યા તો આશ્રવરૂપ શત્રુ સમયે

અખંડ વરસાદ, સમયે નવા કર્મો સિંચ્યા કરે છે અહો !

છુટાય કેમ ? આમ જોતા આ આશ્રવરૂપી શત્રુઓને

હું કવી રીતે છતી શકીશ ? અને આ

લયંકર સંસારમાથી મારો મોક્ષ કેવી રીતે થશે ? ૨

॥ પ્રહર્ષણી વૃત્તં ॥

મિથ્યાત્વાવિરતિકપાયયોગસંજ્ઞા—

શ્વત્વારઃ સુકૃતિમિરાશ્રમાઃ પ્રદિષ્ટાઃ ॥

કર્માણિ પ્રતિસમયં સ્ફુટૈરમીભિ—

વૈધ્નંતા ઇમમશતો ઇમંતિ જીવાઃ ॥૩॥

અર્થઃ—(૧) મિથ્યાત્વ (૨) અવિરતિ (૩) કપાય

અને (૪) યોગ એ નામના ચાર આશ્રવ

શાથી જીવ પુણ્યશાળી પુરુષોએ કહ્યા છે. ક્રમે કરી,

લભે છે ? અર્થાત્ વસ્તુનું યથાર્થ જ્ઞાન નહિ હોવાથી

આ આશ્રવે કરી પ્રતિક્ષણે જીવો નવાં

નવાં કર્મો બાંધે છે, અને ચાર ગતિરૂપ સંસારમા લભે છે. ૩

કોષાદિ કરતા કર્મ લાગે.

વિના ઉપયોગે, વિના પ્રયોજને, ઉઠતાં, બેસતાં, લેતાં, મૂકતાં, ફેંકતાં આદિ અનેક ક્રિયાએ કરી કર્મ લાગે.

કોઈ કર્મ મિથ્યાત્વને લઈ આવ્યું હોય, કોઈમાં અવિરતિ

કારણ હોય, કોઈમાં પ્રમાદ કારણ હોય;

કર્મ આવવાનાં કોઈમાં યોગ કારણ હોય, કોઈમાં બે

કારણ. કારણ હોય, કોઈમાં ત્રણ હોય, કોઈમાં

વધારે આછા કે બધા કારણો હોય, કોઈમાં

એક પ્રધાન કારણ હોય તો બીજા ગૌણ હોય. આમ મિથ્યા-

ત્વાદિ, પાંચ કારણોને લઈ બેતાલીશ પ્રકારે આશ્રવ આવે છે.

એ આશ્રવના મુખ્ય કારણના પણ અનેક પ્રતિલેહ છે.

મિથ્યાત્વના પાંચ લેહ છે.

૫-૫

અમતના બાર લેહ છે

૧૨-૧૭

કષાયના પચીશ લેહ છે.

૨૫-૪૨

યોગના પદ્ધતિ લેહ છે.

૧૫-૫૭

એમ આશ્રવના મુખ્ય ચાર કારણના ઉત્તરલેહ સતાવન છે. આ લેહ અંશાતરથી (નવતત્ત્વ, -તત્ત્વાર્થ પ્રમુખ અથથી)

બાણવા યોગ્ય છે. એમાંથી એક કે વધારે કારણે લઈ કર્મ

બધાય છે. તેમાં જેવું કારણ તેવો બધ પડે છે. આકરા

કષાયથી આકરો બધ પડે છે. પાતળો

જેવું કારણ તેવો કષાય હોય તો શિથિલ બધ પડે છે. તેમ

બધ.

બીજા કારણોનું સમજવું. લાખા કાળના

કે દુઃકા કાળનાં, આકરા કે શિથિલ, નહાનાં

કે મ્હોટાં, એમ કર્મના બંધ પડે છે તે જે કારણથી તે બંધાય છે, તે કારણો ઉપર આધાર રાખે છે. એ આશ્રવનાં કારણો ટાળવાથી, ફર કરવાથી, રોધવાથી પરમ કલ્યાણ છે. એ આશ્રવના રોધને સંવર કહે છે.

દેહધારી જીવ દેહમાં રહ્યો છે ત્યાં સુધી તેને ઇદ્રિયો તો છેજ; યોગ છે, આંખ જોશે, કાન દેહ પર્યંત ક્રિયા સાંભળશે; નાક સુંઘશે; જીભ ચાખશે; તો છે. શરીર સ્પર્શશે; બીજી ક્રિયાઓ પણ ચાલશે. આથી ડરવાનું નથી, પણ ડરવાનું છે તે તો મિથ્યાત્વાદિ કોઈ આશ્રવના કારણને લઈ એ ક્રિયા થાય તો; માટે સુન્ન જીવોએ, આત્મા-પણ જીવે શાથી થીંઓએ ક્ષણે ક્ષણે વિચારવું કે કમ કરવું ભોધ્યો લાગે છે, તે મિથ્યાત્વ, અમત, કપાય છે? અને યોગથી લાગે છે, બીજી રીતે નથી લાગતા, માટે અમુક ક્રિયા ચાલવામાં, ખાવામાં, પીવામાં, ભોલવામાં, હરવામાં, ફરવામાં, ચાખવામાં, લેવામાં, દેવામાં વગેરે ક્રિયામાં કયું કારણ વર્તે છે, એનો સૂક્ષ્મ ઉપયોગ રાખવો. વિચારવું કે મિથ્યાત્વ છે કે અવિરત છે, કપાય છે કે યોગ કે પ્રમાદ, -શું પ્રધાનપણે વર્તે છે, -એ વિચારી તેને અટકાવવા. આથી આશ્રવનાં કારણો ઓછાં થશે, ટળશે, ફર થશે, સંવરનો અભ્યાસ પડશે અને પરિણામે પરમ કલ્યાણ થશે. ૪.

॥ દંદ્રવજ્રા ઘૃતં ॥

इत्याश्रवानामधिगम्य तत्त्वं ।

निश्चित्य सत्यं श्रुतिसन्निधानात् ॥

‘ एषां निरोधे विगलद्विरोधे ।

मर्मात्मना द्वाग् यतितव्यमात्मन् ॥ ५ ॥

અર્થ:—હે આત્મા ! તું અને બધાં જીવો આ પ્રકારે આશ્રવ તત્ત્વ સમજી શાસ્ત્રશ્રવણ કરી સત્યનો નિશ્ચય કરો, અને એ આશ્રવ શત્રુનો નિરોધ કરવા તરત પ્રયત્ન કરો; એમાં વિરોધ જેવું કશું નથી, એમાં કાંઈ ઠેસવા જેવું નથી, એ આશ્રવનો રોધ કર્યેજ છૂટકો છે, કલ્યાણ આશ્રવ ટળ્યે છે; માટે સદ્ગુણ સમીપે એ આશ્રવતત્ત્વ છુટકો. જાણી મત્યનો નિરોધ કરી એ આશ્રવ છાડવા ઉદ્યમ કરો. ૫.

• હવે આ સાતમી લાવનાનું અટકાવણીનું કહે છે.

॥ धनाश्री राग—खोलीडा रे हंसा रे

विषय न राखीये.....એ દેશી, ॥

परिहरणीया रे सुकृतिभिराथवा ।

हृदि समतामवधाय ॥

प्रमवन्त्येते रे भृशमुच्छ्रंखला ।

विभुगुणविमवधाय ॥ ૫૦૧ ॥

અર્થ:—અહો ! કુશળ આત્માઓએ હૃદયને વિરે સમતા ધારણ કરી આ આશ્રવનો પરિહાર કરવો જોઈએ; કેમકે આ ઉચ્છ્રંખલ આશ્રવ (ઉચ્છ્રંખલ છુટો, બેડી વિનાનો; આશ્રવને તો રાધ્યો સારો; બેડીમાં બાંધ્યો સારો, છુટો ઉચ્છ્રંખલને ખરાબ) આત્માના જ્ઞાનાદિ શુભગુણ જે રાખવા-એવું તેનો નાશ કરવામાં ફતેહ

ખાંધ્યો સારો. પામે છે. હે ! સન્નજનો ! તમે આશ્રવને
છાંડો; કેમકે એ આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણને
માઠ આવરણનું કારણ થાય છે. ૧;

કુગુરુનિયુક્તાં રે કુમંતિપરિપ્લુતાઃ ।

શિવપુરપથમપહાય ॥

પ્રયતંતેઝ્મી રે ક્રિયયા દુષ્ટયા ।

પ્રત્યુત શિવવિરહાયા ॥ ૫૦૨ ॥

અર્થ:—અહો ! કુગુરૂથી પ્રેરાયલા અને કુમતિના પાશમાં
ફસેલા આ જીવો શિવપુરનો માર્ગ ત્યજી દઈ ઉલટા દુષ્ટ
ક્રિયાવડે અવળા ચાલ્યા છે ! અહો !
કુમતપાશ આ તો એઓનો શિવસુખ પામવાને બંદલો
મિથ્યાત્વ. તે હારી જવાનો પ્રયાસ છે, માટે જે
આશ્રવરૂપ દુષ્ટ ક્રિયાથી શિવસુખનાશ
પામે, છેલું જાય, એનો તમે હે ! સન્નજનો પરિહાર કરો. ૨.

અવિરતચિત્તા રે નિપયનશીકૃતા ।

વિપ્રહંતે વિતતાનિ ॥

इह परलोके रे कर्मविपाकजा—

न्यनिरलदुःखशतानि ॥ ૫૦૩ ॥

અર્થ:—ઉપર જણાવ્યું કે કુગુરૂ અને કુમતિના પાશમાં
પડી મિથ્યા માર્ગ જીવો ગ્રહણ કરે છે; ઉત્તરમાં જવું હોય

અને લે દક્ષિણની વાટ, અને સમજે કે ઉત્તર તરફ જતાં અમે ઉત્તરમા જઈએ છીએ જે ક્રિયા-દક્ષિણ આવે કે ? વર્તનથી મોક્ષ દૂર જાય, કર્મ વધારે વધારે આકરા બધાતા જાય, તે ક્રિયા-

વર્તનથી શિવસુખ-મોક્ષ મળશે એમ ગણી આચર્યા રહે, તો તેઓને મોક્ષ મળે ખરો ? ના, કદી નહીં. આમ ઘણા છવો જ્યારે મિથ્યાત્વ આશ્રવથી કર્મ બાંધ્યા જાય છે, ત્યારે વળી બીજા ઘણા છવો છે, કે જેના ચિત્તમા લેશ માત્ર વ્રતના, વિરતિના, વૈરાગ્યના પરિણામ નથી,

દિશાભ્રમથી દુ ખ જે બિચારા વિષયવશ પડ્યા છે, અને જે તેમ વિષયાશ્રવથી ઉપાળેલા કર્મના સંકટો

ઈંદ્રિયો ખુંદો રાખ ગમે વિપાક-ફલ આ ભવમા તથા પર વાથી પણ દુ ખ ભવમા નિરંતર સહન કરી રહ્યા છે

શારીરિક ક્ષીણતા આદિ રોગ એ આ ભવનાં વિષયસેવનથી થએલાં પ્રત્યક્ષ ફળ છે, પરભવે પણ નરક, તિર્યચ ગતિરૂપ એનાં ફળ છે. વિષય-સેવનથી રોગ થાય; રોગથી તન-મનની-સ્ફૂર્તિ ન રહે; આત્મવીર્યોદ્ધાસમાં ખામી આવે; આહટ્ટદોહટ્ટ ચિત્ત-વવુ થાય; મન અસ્થિર રહે; આર્ત્તરોદ્ર ધ્યાન ધરે; કુતર્ક કરે; આથી માઠાં કર્મ બધાય; જે પરિણામે દુ ખરૂપ માઠી ગતિને આપે આમ પરપરાએ વિષયસેવન કારણભૂત થાય છે એટલે ઘણા છવો કુશુર અને કુમતિના પાશમા પડ્યા હોવાથી તત્ત્વ પામતા નથી સત્યને અસત્ય-રૂપે ગણે છે, અસત્યને સત્યરૂપે ગણે છે, કવચિત્ત ખોટું જાણતા છતાં જાણી નેમને છાડતા નથી, સાચુ જાણતા છતાં

જાણી જોધને આદરતા નથી, આત્રા મિથ્યાત્વી, અવળે રસ્તે આત્રનારા, વસ્તુ સ્વરૂપના જ્ઞાનથી વિમુખ, એ દુઃખ પામે છે. તેમ જ વિષયાધીન વૃત્તિ-વાળા જીવો પણ અગાઉ કહ્યું, તેમ આ ભવ, પરભવ બંનેમાં વિષયજન્ય કર્મના કડવા વિપાક અનુભવે છે; માટે હે ! સજ્જનો ! તમે આ આશ્રવ છાંડો. ૩.

કરિહ્મપમયુષા રે શલભમૃગાદયો ।

વિપયવિનોદરસેન ॥

હંત લમંતે રે વિવિધા વેદના ।

વ્રત પરિણતિવિરસેન ॥ ૫૦૪ ॥

અર્થ:—અહો ! જેનું પરિણામ ખરેખર મારું છે, જેના વિપાક કડવા છે, એવા વિષયાનંદના રસે કરી હાથી, માછલાં, ભ્રમરા, પતંગીઆ, હરણ આદિ જીવો જાતજાતની વેદના ભોગવે છે. વિષયજન્ય વેદનાના આ પ્રત્યક્ષ પરિણામ છે. હાથી સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયમાં લુબ્ધ છે; તો તે જ વિષયલોભ તેને અંધ કરી દેસાવે છે. માછલા જાહેન્દ્રિયના વિષયને વશ છે; ભ્રમરા સુગંધને વશ છે; પતંગીયાં રૂપ-તેજને વશ છે; હરણીયા રાગને, સુસ્વરને વશ છે. આમ એકેક ઇન્દ્રિયના વિષયને વશ થકા, એમાં એવા લીન થઈ જાય છે કે પોતાને ભૂલી જઈ પ્રાણ જોવા જેવી સ્થિતિમાં દેસાઈ જાય છે.

હાથીને સ્પર્શેન્દ્રિયનો લોભ જ દેસાવે છે. વિષયને વશ પ્રાણીની બંને ચક્ષુઓ, ચર્મ તથા ભાવચક્ષુ અંધ થઈ જાય છે. તે દેખી શકતો નથી; વિચારી શકતો નથી, હાથી ને વિષય. આ પ્રત્યક્ષ વાત છે. કામવિવશ હાથી, હાથણી દેખી એવો વિદ્વજ થઈ જાય છે કે કશું

દેખી શકતો નથી. આ વિષયાધિપણથી એ મહાન જળરૂં પ્રાણી
પણ વશ થાય છે. જંગલમાં હાથીઓનાં ટોળામાંથી હાથી
પકડવાની આ યુક્તિ પ્રચલિત છે.

જંગલમાં એક જળરો, બે-ત્રણ હાથી માથ એવડો ખાટે
ખોદવામાં આવે છે. તે ઉપર મોટી ખપાટો ચોરસચોરસ ભર
લઈ તેને ઢાકી દે છે. ઉપર એ

હાથી કેમ પકડાવતી હાથણીના આકારની કાગળની
હાય છે ? કે બીજી કૃત્રિમ હાથણી ઉભી રાખવામાં

આવે છે. બિચારો કામવિવશ હાથી તો
હાથણીની શોધમાં જ બટકતો હોય છે, અને જ્યાં હાથણી
દેખી ત્યાં આધિગોષિત થાય છે, અને તેના ઉપર પોતાનું
આલે તો હુમલો કરવા જાય છે. આ કૃત્રિમ હાથણી
પાસે પણ એ પ્રકારે હાથી આવી ચડે છે. એને
પકડનારા આસપાસ સંતાઈ રહે છે, આસપાસ કંઈ નથી,
એ જાણી હાથીને વધારે જોર આવે છે અને કૃત્રિમ
હાથણી પર હુમલો કરવા જાય છે, ત્યાં પોતાના ભારથી
વાસની જાળી તૂટી પડે છે. અને પોતે ખાડામાં સરી પડે છે,
અહીં આ તેનો મદ ઉતરી જતાં સુધી તેને બૃજ્યો તરસ્યો
રાખી મૂકવામાં આવે છે, આથી તે ગળી જઈ શાંત થઈ
પકડાય છે અને પાળી શકાય છે. આમ હાથી જેવું રાક્ષસી
પ્રાણી એક સ્પર્શે દ્રિયના વિષયને લઈ વિટંબના પાસે છે, તે
પછી બધી ધ્વજિયોને વશ હવને કેટલી વિટંબના થાય ? એ
હો જીવ ! તું વિચાર.

માછલી બિચારી જીવના વિષયને વશ હોવાથી ખાવાની

લાલચે પકડાય છે. ભ્રમરો મુગંધનો
 માછલીને રક્ત, લોગી થતાં તે વિષયથી છેવટ સુધી
 ભ્રમરને મુગંધ, તૃપ્તિ નથી પામતો, એથી સાંજે કમળ,
 પતંગને રૂપ, જેમાં તે રહ્યો હોય છે તે બીડાઈ જતાં
 મૃગને રાગ-પ્રાણ અંકર પ્રાણ ખૂએ છે, પતંગીઆ રૂપથી
 જવાની વાત. આકર્ષાઈ બળતા દીવામા અંપલાઈ દુખ
 પામે છે, પ્રાણ ખૂએ છે. હરણીઆ મધુર
 ગાયનથી લુપ્ત થઈ શિકારીના પાશમાં ફસાઈ પ્રાણ ખૂએ છે.
 વિષયજન્યના આ પ્રત્યક્ષ વિપાક છે. એકેક વિષયના લોભથી
 આપું માહું પારણામ આવે છે, તો પછી બધી
 ઇદ્રિયોને વશ રહેતાં કેટલું દુઃખ આવે એ હે ચેતન!
 તું વિચારી એ વિષયથી વેગળો રહે! વેગળો રહે! !
 એ વિષયનાં પરિણામ માઠાં છે માટે હે પુણ્યવંત
 જીવો ! તમે આશ્રવ છાંડી દો. ૪.

આમ જ્યારે ઘણા મિથ્યાત્વ અને વિષયથી દુખ પામે
 છે ત્યારે ઘણા કપાયથી પામે છે એ બતાવે છે.

ઉદિતકાયા રે વિષયશીકૃતા ।

યાંતિ મહાનરકેષુ ॥

પરિવર્તંતે રે નિયતમનંતશે ।

જન્મજરામરણેષુ ॥ ૫૦૫ ॥

અર્થ:-અહો ! જેને કપાયનો ઉદય થયો છે, જે વિષયને
 વશ થયા છે, તે બિચારા મહાધોર
 કપાયથી દુઃખ નરકગતિ પામે છે અને નિશ્ચયે અનંતી
 વાર જન્મ-જરા-મરણના દુખ અનુભવે

છે. વિષય, કષાય, પ્રમાદ, મિથ્યાત્વ, આશ્રવનાં આવાં કડવા
ફળ છે, તો હે ! પુણ્યશાલી જીવો ! તમે આશ્રવનો પરિહાર
કરો ! પરિહાર કરો !' ૫

તેવાજ પ્રકારે મન-વચન-કાયાના માઠા યોગે જીવો દુઃખ
પામે છે તે બતાવે છે.

મનસા વાચા રે વપુષા ચંચલા ।

દુર્જયદુરિતમરેણ ॥

ઉપલિપ્યંતે રે તત આશ્રવજયે ।

યતતાં કૃતમપરેણ ॥ ૫૦૬ ॥

અર્થ:-અહો ! જે પ્રાણી મન, વચન, કાયાએ અસ્થિર
થાય છે, અર્થાત્ જેના મનોયોગ, કાય-
ચયજનતાનાં દુઃખ યોગ, વાચાયોગ કાળુમા રહેતા નથી, તે
પ્રાણિયો દુર્જય, આકરૂં પાપ બાધે છે,
માટે હે ચતુરજનો ! તમે આશ્રવને જીતવાનો પ્રયાસ
કરો. નવાં કર્મ બાંધો નહિ. મન, વચન, કાયાના યોગ
સ્થિર કરો. આશ્રવના પરિણામ માઠા છે, માટે એને છાડો. ૬.

આ તો અશુદ્ધયોગનાં ફળની વાત કહી, પણ શુભયોગથી
પણ જીવોને લમણું પડે છે, લલે શાતા ભોગવે છે, પણ તે
કર્મનું કારણ હોવાથી, લવમા લમાડે છે, એ બતાવે છે

‘ શુદ્ધા યોગા રે યદપિ યતાત્મનાં ।

સ્રવંતે, શ્રુમકર્માણિ ॥

કાંચનનિગઢાંસ્તાન્યપિ જાનીયાત ।

હતનિર્વૃત્તિશર્માણિ ॥ ૫૦૭ ॥

અર્થ—સંચલિ પુરુષોના ભલે શુભ યોગ હોય, તો પણ તે યોગ હોવાથી શુભ કર્મને આણે છે; સોનાની અને કર્મ રહિત નથી કરતા. આ શુભ કર્મો લોઢાની બેડી. પણ મોક્ષમુખનો નાશ કરવાને મુવણું બેડી સમાન સમજવાં. ત્યાં-મુધી કર્મ છે ત્યાંમુધી જીવ બેડીમાં બંધાયેલો છે; અને ત્યાંમુધી તેનો મોક્ષ થાય નહિ. ભલે અશુભ કર્મવાળાની લોઢાની બેડી ગણો, શુભકર્મવાળાની સોનાની; પણ બંને બંધાયેલા તો છે. આમ શુભયોગ પણ આશ્રવ છે. તેને હે સજ્જનો ! તમે પરિહરો. ૭

મૌદસ્વૈયં રે સાશ્રવપાપ્મનાં-

રોધે ધિયમાધાય ॥

શાંતસુધારસપાનમનારતં

વિનય ! વિધાય વિધાય ॥ ૫૦૮ ॥

અર્થ—માટે રે વિનય ! હે સુવિનીત ચેતન ! તું આવા પ્રકારે આશ્રવજન્ય પાપને રોધવાની બુદ્ધિ કર; અને આ શાંતસુધારસનું વારંવાર પાન કરી આનંદ પામ. આશ્રવનાં ઠડવા પરિણામ આમ બાણી હે સજ્જનો ! હે ચેતન ! તમે આ મિથ્યાત્વ, અમત, કથાય, પ્રમાદ, યોગરૂપ કર્મને આવવાનાં નિબિડ કારણરૂપ આશ્રવને છોડો. ૮.

આમ આશ્રવ વિચારી તે અટકાવતાં જીવને મોક્ષ પામ-
આશ્રવ છાંડે તે વામાં કાંઈ વાર નથી. તે અમર થાય છે.
અમર થાય. તેને ભય રહેતો નથી.

“ અળ હમ અમર ભયે ન મરેગે,

“ યું કારણ મિથ્યાત દિયો તજ

“ કાહે કે દેહ ધરેંગે ? અળ હમઁ. ”

—શ્રી આનંદધનજી.

બંધનું કારણ આશ્રવ મુક્તિનું કારણ સંવર.

“ કારણ યોગે હો બંધે બધને રે,

“ કારણે મુક્તિ મુકાય,

“ આશ્રવ-સંવર નામ અનુકમેરે,

“ હોયોપાદેય મુણાય. ”

શ્રી આનંદધનજી. પદ્યપ્રભુનું સ્તવન.

*પુંડરિક—કુંડરિક

મહાવિદેહમાં પુંડરિકિણી નગરીમાં પુંડરિક અને કુંડ-
રિક બે ભાઈઓ રાજ્ય કરતા હતા. એક
આશ્રવદ્વારે કુંડરિક સમયે મહાતત્ત્વજ્ઞાની ‘સુનિરાજ’ વિહાર
કરતાં ત્યાં આવી ચડ્યા. તેઓનાં
વૈરાગ્ય-વચનામૃતથી કુંડરિક દીક્ષા લેવાનો અનુરાગી થયો.
યેર આવી પોતાનું રાજ્ય પુંડરિકને સોંપી પોતે ચારિત્ર

મહાલુ કયું. સરમ-નીરમ આહાર કરતાં થોડા કાળે એને રોમ ઉપ-ત્યો, તેથી તે ચારિત્ર પરિણામે ભગ્ન થયો. પુંડરિકિથી નગરીના અથોઠ ઉદ્યાનમાં આવી તેણે ઓઘો-મુહપત્તિ વૃદ્ધે વલગાવી મૂક્યાં. નિરંતર તે પરિચિન્-

ભાગપરિણામી તવન કરવા મંડયો, કે પુંડરિક મને કુંડરિકે રાજ્ય આપશે કે નહિં ? વનપાળે કુંડરિકને ઓળખ્યો. તેણે જઈને પુંડરિકને

વિદિત કયું કે તમારો ભાઈ આકુળવ્યાકુળ થતો અથોઠ ભાગમાં રહ્યો છે પુંડરિકે આવી કુંડરિકના મનોભાવ જોયા, અને તેને ચારિત્રથી ઓલતો-બાદ થતો જોઈ કેટલોક ઉપદેશ આપી, પછી રાજ્ય તેને સોંપી ઘેર આવ્યા. સહસ્ર વરસ મમજ્યા પાળી પછી તે પતિત થયો, તેથી કુંડરિકની આજ્ઞા સામંત કે મંત્રી કોઈ માનતા નહિ અને ઉલટા તેને ધિક્કારતા. કુંડરિકે રાજ્યમાં આવ્યા પછી અતિ આહાર કર્યો. રાત્રિએ એથી કરી તેને જહુ પીડા થઈ, વમન થયું. અભાવને લઈ કોઈ તેની પાસે આવ્યું નહિં; તેથી તેના મનમાં પ્રચંડ ક્રોધ વ્યાપ્યો તેણે નિશ્ચય કર્યો મહારૌદ્ર ધ્યાન કે આ હર્દથી જો મને શાંતિ થાય તો પછી પ્રભાતે હું એ જાધાને જોઈ લઈશ.

એવા મહા માઠા દુર્ધ્યાનથી મરીને સાતમી નરકે અપચંડાણ પાથડે તેવીશ સાગરોપમના આયુષ્યે અનંત દુઃખમાં જઈ ઉપજ્યો. કેવુ વિપરીત આશ્રવદાર ! ! ! આશ્રવથી કુંડરિકની રી અવસ્થા થઈ ?

આમ જાણી મુમુક્ષુઓએ આશ્રવ છાડવો યોગ્ય છે.

હવે પુંડરિકનું શું થયું જુઓ !—

કુંડરિકના ઓઘો-સુખવશિકા આદિ સંયમોપકરણ, જે
 તેણે અશોક ભાગમાં ઝાડે લટકાવ્યા હતા,
 સંવરદ્વારે તે ગ્રહણ કરીને પુંડરિકે નિશ્ચય કર્યો કે
 પુંડરિક ભારે મહર્ષિ ગુરૂ કને જવું; અને ત્યાર
 પછીજ અન્નજળ ગ્રહણ કરવા અણુવાણે
 ચરણે પરવરતાં પગમાં કકર, કંટક, ખૂચવાથી લોહીની ધારાઓ
 ચાલી તે। પણ તે ઉત્તમ ધ્યાને સમતા ભાવે રહ્યો. એથી
 એ મહાનુભાવ પુંડરિક વ્યવીને સમર્થ અર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાને
 તેત્રીશ સાગરોપમના અત્યુચ આયુષ્યે દેવરૂપે ઉપજ્યો.

આશ્રવથી કુંડરિકની શી હું ખદશા ! સવરથી પુંડરિક-
 ની શી સુખદશા ! ! !

॥ इति श्री शांतसुधारसगेयकाव्ये आश्रवभावनाविभावना
 नाम सप्तमः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખદ્ધ કાવ્યમાં
 સાતમી આશ્રવ ભાવના સમાપ્ત.

ॐ

આઠમી સંવર ભાવના

॥ સ્વાગતા દૃષ્ટં ॥

येन येन य इहाश्रम रोधः ।

संभवेन्नियतमौपयिकेन ॥

आद्रियस्व विनयोद्यतचेता-

स्तत्तदांतरदृशा परिभाव्य ॥ ૧ ॥

અર્થ—હું વિનય । આ જગતમાં જે જે ઉપાયે કરી
નિશ્ચયે આશ્રપરોધ થાય, તે તે ઉપાયો અ તર દૃષ્ટિએ વિચારી
તે પ્રતિ ચિત્ત લગાડવામાં આદર કર ૧.

संयमेन प्रियामिरतत्वे ।

दर्शनैव विवथामिनिवेशं ॥

ध्यानमार्त्तमथ रौद्रमजस्रं ।

चेतसः स्थिरतया च निरुध्याः ॥ ૨ ॥

અર્થ—હે વિનય ! વિષય અને અમતનો સ્વયમવડે નિરોધ કર અસત્યના અભિનિવેશ-આગ્રહરૂપ જે મિથ્યાત્વ તેનો સમ્યગ્ દર્શનવડે, સમ્યક્ત્વવડે નિરોધ કર અને ચિત્તની સ્થિરતાવડે આર્ત અને રોદ્ર એ બે માઠા ધ્યાનનો હિમેશ નિરોધ કર વિષય, અમત, મિથ્યાત્વ, દુર્ધ્યાન એ બધા આશ્રવના કારણો છે, તો તે કારણો તેના પ્રતિપક્ષી કારણો સંયમ, દર્શન, સ્થિરતાથી દૂર કરી શકાય છે. ૨

॥ શાલિની વૃત્ત ॥

ક્રોધં ક્ષાંત્યા માર્દવેનાભિમાનં ।

હન્યા માયા માર્જવેનોજ્જ્વલેન ॥

લોભં વારાંરાશિરોદ્રં નિરુંધ્યાઃ ।

સંતોષેણ પ્રાંશુના સેતુનેન ॥ ૩ ॥

અર્થ—જેમ રોદ્ર-અય કર લાગતી પાણીની રાશીને હથી પાજ બાધી ખાળી શકાય છે, તેમ હે વિનય ! તું ક્રોધનો ક્ષમાવડે, માનનો નમ્રતાવડે, માયા કપટનો ઉજ્જ્વળ સરળ ચિત્તવડે અને લોભનો સંતોષવડે નિરોધ કર ૩.

॥ સ્વાગતા વૃત્ત ॥

ગુપ્તિમિસ્તિમૃભિરેવમજય્યાન્ ।

ત્રીન્ વિજિત્ય તરસાઽધમયોગાન્ ॥

સાધુસંનરપયે પ્રયતેયા ।

લપ્સ્યસે હિતમનીદિતમિદ્રં ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે ! વિનય ! જીતવા મુશ્કેલ એવા ત્રણ મન-
વચન-કાયાના અધમ યોગને મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને
કાયગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિવડે જીતી, તું રૂડા સવર માર્ગમાં
પ્રયત્ન કર; એથી પરિણામે તું શાશ્વત હિતાર્થ પામીશ;
અર્થાત્ કોઈ કાળે નાશ ન પામે એવો મોક્ષ પામીશ. ૪.

॥ મંદાક્રાંતા વૃત્તં ॥

एषं रुद्धेष्वमलहृदयैराश्रवेष्वाप्तमाक्य-

શ્રદ્ધા ચંચલ્લિતપટપટુઃ સુપ્રતિષ્ઠાનશાલી ॥

शुद्धैर्योगैर्जननपन्नैः प्रेरितो जीवपोतः ।

स्रोतस्तीर्त्वा भगजलनिधेर्याति निर्वाणपुण्यो ॥૫॥

અર્થ—મિથ્યાત્વ, અનત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ
પાંચ આશ્રવના કારણો છે, કર્મ જળ આવવાના એ પાંચ
મોટા નાળા છે.

મિથ્યાત્વનાળું સમ્યગ્દર્શનરૂપ ઠરવાળ (સવર) વડે
બંધ કરી શકાય છે

અનત, વિષય, પ્રમાદરૂપનાળું ચારિત્રથી બંધ કરી શકાય છે.
ક્રોધ કષાય ક્ષમા સવરથી અટકાવી શકાય છે
માન આશ્રવ મૃદુતા સવરથી અટકાવી શકાય છે
માયા આશ્રવ સરલચિત્તરૂપ સંવરથી રોધી શકાય છે.
લોભ આશ્રવ સતોષ સવરથી રોધી શકાય છે.
મનોયોગ મનગુપ્તિથી અટકાવી શકાય છે.
વચનયોગ વચનગુપ્તિથી અટકાવી શકાય છે
કાયયોગ કાયગુપ્તિથી અટકાવી શકાય છે

આમ જે જે કર્મ આવવાનાં મ્હોટાં દ્વાર છે, તે દ્વારને બંધ કરવાના તેવા જ કરવાળા છે. તે કરવાળા રૂપ સંવરને હે વિનય ! તું આદર. હે નિર્મલ હૃદયવાળા પુરુષો ! એ સંવરનું તમે સેવન કરો. એ સંવરનો આદર અને આશ્રવનો રોધ થતાં જીવરૂપ વહાણ સંસારસમુદ્રના પ્રવાહને તરી જઈ નિર્વાણ-પુરી પહોંચી જાય છે. એ જીવરૂપી વહાણમાં પરમ આત્મપુરુષ સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્માનાં પવિત્ર વચન પર શ્રદ્ધારૂપ સઠ ફરફરી રહ્યા છે; અને મન, વચન, કાયાના

જીવવહાણ શુદ્ધ યોગરૂપ વેગવાળા પવને કરી તે મોક્ષબંદરે કેમ જીવરૂપ નૌકા સડસડાટ નિર્વાણપુરી ભણી પહોંચે ? પ્રયાણ કરી રહી છે. સમુદ્રમાં વહાણ હોય તેને જે કાંઠે જવું, હોય તે કાંઠે

પહોંચવામાં અનુકૂળ પવન જોઈએ; કુવાસ્થાન અને સઠ સારા જોઈએ. જીવરૂપી વહાણને સંસારસમુદ્રમાંથી મોક્ષપુરી બંદરે પહોંચવું છે. તે જીવરૂપ જહાજને શ્રી તીર્થંકરનાં વચન પર આસ્થારૂપ સઠ છે; તે સઠને શુદ્ધ યોગરૂપી પવન ઉંચે ફરફરાવી રહે છે; એથી જીવવહાણ તીવ્રવેગે મુક્તિપુરી બંદર ભણી દોડવું જાય છે અને નિર્વિઘ્નપણે ત્યાં તત્કાળ પહોંચે છે. જીવજહાજને મુક્તિએ પહોંચાડનારા આ અનુકૂળ સઠ અને વાયરારૂપ શ્રદ્ધા અને શુદ્ધયોગ આશ્રવનો રોધ થાય, તે જ મળે છે; માટે હે સંસારસમુદ્ર તરવાની ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષુઓ ! તમે આશ્રવને રોધો, સંવરને આદરો; સંયમ આરાધો સમ્યગ્ દર્શન સેવો; મન સ્થિર રાખો; ક્ષમા, નમ્રતા, સ્વરળતા અને સંતોષ ધરો; મન, વચન, કાયાની ત્રણ શુભિ, ત્રણ શુદ્ધયોગ આદરો. ૬.

હવે સંવરભાવનાનું અષ્ટાંગીયું કહે છે:—

॥ નટ રાગ—મહાવીર મેરો લાલન એ દેસી... ॥

શૃણુ શિવસુસસાધનસદુપાયં ।

સદુપાયં રે સદુપાયં ॥ શૃણુ ० ॥

જ્ઞાનાદિક પાત્રનરત્નત્રય

પરમારાધનમનપાયં રે ॥ શૃણુ ૦ ૧ ॥

અર્થ:—હે ! ! વિનય તું મોક્ષસાધનનો ફેડો ઉપાય સાંભળ.
એકે તે.—

(૧) નિર્દોષ પવિત્ર જ્ઞાન—દર્શન—ચારિત્ર રત્નત્રયીનું
આરાધન કરવું તે. ૧.

બીજું—

વિષયવિકાર મપાકુરુ દૂરં ।

ક્રોધં માનં સહમાયં ॥

લેપમં રિપું ચ વિજિત્ય સહેલં ।

મજ સંયમગુણમરૂપાયં ॥ શૃ ૦ ૨ ॥

અર્થ:—(૨) વિષયવિકાર દૂર કર.

(૩) ક્રોધ—માન—માયા—લોભરૂપ શત્રુને સહેલાઈથી
જીતી લઈ કથાયથી રહિત સંયમ આરાધ. ૨.

૩જી —

ઉપશમરત્નમનુશીલ્ય મનસા ।

રોપદહનજલદપ્રાર્ય ॥

કલય વિરાગં ધૃતપરમાગં ।

હૃદિ વિનયં નાયં નાયં ॥ શૃ૦ ૩ ॥

અર્થ—હે વિનય ! ક્રોધરૂપી અગ્નિને ઠારવા મેધ સમાન જે ઉપશમ રસ તે તું તારા હૃદયમાં ધારણ શિવમુખ સાધન. કર; તે ઉપશમ રસનો તું અભ્યાસ પાડ; હૃદયમાં વિનય આણીને પરપુણ્ણાદિ ભાવ છાંડી વૈરાગ્યનો પરિચય કર. હે વિનય ! પુણ્ણાદિ જે પર વસ્તુ તે વૈરાગ્ય વિના ટળશે નહિ; માટે વૈરાગ્ય આણ. આ શિવમુખ પ્રાપ્ત કરવાનો રૂઠો ઉપાય છે, તે તું વિનય ! શ્રવણ કર. ૩.

વાળી—

આર્ત્તં રૌદ્રં ધ્યાનં માર્જય ।

દહ વિકલ્પરચના નાયં ॥

યદિ યમરુદ્ધા માનસવીચી ।

તત્ત્વવિદઃ પંથા નાયં ॥ શૃણુ૦૪ ॥

અર્થ—હે વિનય ! આર્ત્તરૌદ્ર ધ્યાન વાળી નાંખ; આર્ત્તરૌદ્ર ધ્યાનરૂપી કચરો વાળી નાંખ; અને સંકલ્પ-વિકલ્પ —કુતર્કરૂપી જાળને બાળી બસમ કરી નાંખ; કેમકે મનરૂપી ધોરી રસ્તો—મનરૂપી યોગ-ગોઠણો, 'મુલો રાખવો, એ તત્ત્વવેત્તાઓનો ધર્મ નથી. તત્ત્વવેત્તાઓને તો મનોયોગનો નિરોધ કર્તાવ્ય છે, કેમકે એ મનરૂપ માર્ગ મુલો હોય તો હૃદયોન અને કુતર્ક વિકલ્પરૂપ શ્વાનાદિ એમા પ્રવેશ કરે ને ? માટે મનોયોગને રૂધવો એ હિતકર છે.

“ યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ ”

—યોગદર્શન.

વળી—

“ રે જીવ ! નહિં મેલ રે મન તું મોઠણું,

મન મારે. “ મન મોઠલડે રે હાણુ,—

“ સદેશ્યાધી રે સંવર નિપજે,

“ યાય દોટિ કદ્યાણુ ” જીવ

—સ્વાધ્યાય.

માટે રે વિનય ! તું આ હૃદ્યાન દ્વર કરવારૂપ અને
મનોયોગને કાળૂમા રાખવારૂપ શિવસુખના ઉપાયને ગ્રવણુ કર. ૪.

વળી—

સંયમયોગૈરવહિતમાનસ—

શુદ્ધ્યા ચરિતાર્થય કાયં ॥

નાનામતરુચિગહને મુને ।

નિશ્ચિનુ શુદ્ધપયં નાયં ॥ શૃ૦૫ ॥

અર્થ—હે વિનય ! સંયમના યોગથી અર્થાત ઇન્દ્રિ-

યોને હાળમાં રાખીને, અથવા આસ્ત્ર

મન કેમ શુદ્ધ બ્રહ્મ કરીને મનની શુદ્ધિ કર અને

થાય ? એમ કરી કાંઇ પણ કૃતાર્થતા પામ;

કેમકે મનની શુદ્ધિ વિના સક્ષણતા નથી.

વળી આ જગત જેમા જાતજાતના મત-ધર્મની રુચિ વ્યાપેલી છે, જેમાં અનેક પ્રકારના મત-પંથ વર્તી રહ્યા છે, તેમાં શોધી શોધીને શુદ્ધપથનો નિશ્ચય કર. હે વિનય ! આ શ્રેષ્ઠસુખનો સહુપાય છે, તે તું સાધજ. ૫.

બ્રહ્મવ્રતમંગીકુરુ વિમલં ।

નિત્રાણં ગુણસમવાયં ॥

ઉદિતગુરુદનાદુપદેશં ।

સંગ્રહાણ શુચિમિત્ર રાયં ॥ શૃ૦ ૬ ॥

અર્થ—વળી હે વિનય ! શુભના સમુદાયને ધરનાર અર્થાત્ ધણા શુભવાળા નિર્મળ બ્રહ્મચર્યવ્રતને તું અંગીકાર કર, અને જે પ્રકારે શુદ્ધ દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરીએ છીએ, તેજ પ્રકારે સદ્ગુણ સુખકમળમાથી નીકળેલા ઉપદેશ વચનામૃતનું સમ્યક્ પ્રકારે ગ્રહણ કર હે વિનય ! આ બધા શિવસુખ પ્રાપ્તિના પરમ-ઉત્તમ ઉપાય છે, તે તું શ્રવણ કર. ૬.

સંયમરાઢ્મયકુલુમરસૈ રતિ

સુરભય નિજમધ્યવસાયં ॥

ચેતનમુપલક્ષ્ય કૃતલક્ષણ—

જ્ઞાનચરણગુણપર્યાયં ॥ શૃ૦ ૭ ॥

અર્થ—શુદ્ધ સંયમનો પવિત્ર ઉપદેશ કરનારા વીતરાગ સુદ્ધોનાં સુખકમળમાથી ઝરેલા જે વચનપુષ્પો તેનો જીતી, હે વિનય ! તારા અધ્યવસાય સુધામિત કર. આં એજ વચનપુષ્પો જીતી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ-વીર્ય-ઉપયોગ

એ શુષ્કપર્યાયરૂપ લક્ષણવાળા તારાં ચેતનનું તું જોળખાણુ કર. તાત્પર્ય કે-વીતરાગ ઉપદેશ સમીપે તું જા; તેઓશ્રીનાં વચનામૃતો સાંભળ; તેઓનો સંયમ આદરવાનો ઉપદેશ સાંભળ; આથી તારા અધ્યવસાય નિર્માળ થશે, તારા મનપરિણામ વિશુદ્ધ થશે; અને એઓશ્રીનાં વચનોદ્વારા તારો ચેતન ઉપયોગ લક્ષણવાળો છે, જ્ઞાનાદિ શુષ્કપર્યાયવાળો છે,—એ જોળખાણુ કર. હે ! વનય ! શિવસુખ પામવાનો આ માર્ગ છે, તે તું સાંભળ ઇ.

વદનમલંકુરુ પાવનરસનં ।

જિનચરિતં ગાયં ગાયં ॥

સવિનયશાંતસુધારસમેનં ।

ચિરં નંદ પાયં પાયં ॥ અ. ૮ ॥

અર્થ—૨ વિનય । તું જિન ચરિત્ર ગાધને તારા મુખને અલંકૃત કર; તારી જીભને પવિત્ર શિવસૌખ્ય કર; વિનયપૂવક આ શાંતસુધારસનું સાધન પાન કર; અને ચિરકાલ આનંદ આનંદ પામ. હે ! વિનય ! આ શિવ સુખ પ્રાપ્તિનાં ઉત્તમ સાધન છે, તે તું શ્રવણુ કર.

(૧) જ્ઞાનાદિ રત્નત્રયી આરાધ.

(૨) વિષયવિકાર છાંડી દે.

(૩) કષાયનો ત્યાગ કર.

(૪) ઉપશમ આદર.

(૫) વૈરાગ્ય ધારણુ કર; પુણ્યલભૂર્ણ છાંડ.

(૬) આર્ત-રોદ્ધ ધ્યાન ત્યજી દે.

(૭) વિકલ્પ કૃતકો છાંડી દે.

- (૮) મનોયોગ રાધ.
 (૯) અંયમ ધારણ કર.
 (૧૦) તત્ત્વનો નિર્ણય કર.
 (૧૧) બ્રહ્મચર્ય પાળ.
 (૧૨) સદ્ગુણો યોગ મેળવ.
 (૧૩) તેઓથી પાસેથી શાસ્ત્રશ્રવણ કર.
 (૧૪) પરિણામ વિશુદ્ધિ કર.
 (૧૫) આત્માનુ યોગપાણી કર.
 (૧૬) જિનેશ્વર ભગવાનનો ગુણગાન કર.

હે વિનય ! આ બધાં શિવમુખ, નિરુપદ્રવ સ્થાન પામ
 નાનાં ઉત્તમ સાધન છે તે તું સાંભળ અને એનો ઉપયોગ
 કર. ૮

આ સંવર ભાવના આશ્રવ ભાવનાથી વધારે સ્ફુટ થા
 એમ છે. આશ્રવનો નિરોધ એ સંવર. આશ્રવનાં ચાર મુખ
 કારણો અને તેના સત્તાવન પ્રતિભેદને રોધવા તે સંવર.

મિથ્યાત્વ	પાંચ	૫
અમત	બાર	૧૭
કષાય	કષાય ૧૬ નોકષાય ૬	} પચીસ ૪૨
યોગ	મન-વચન- કાયા	
		પંદર ૫૭

આ સત્તાવનને સૂક્ષ્મ ઉપયોગે આવતા અટકાવવા તે
 સંવર. આશ્રવ ભાવનામાં આ સ્ફુટ કરેલ છે. છતાં વિગતે
 વિસ્તારથી સમજવા શ્રી તત્ત્વાર્થ પ્રમુખનો આશ્રય લાભરૂપ છે.

સંવર આશયી શ્રી વજ્રસ્વામીનું ચરિત્ર બોધક છે. પુંડ-
રિકનું હુંક વૃત્તાંત તો હુંડરિકના અનુસંધાનમાં આશ્રવભાવ-
નાના છેટે આપેલ છે.

*શ્રી વજ્રસ્વામી

શ્રી વજ્રસ્વામી કંચન-કામિનીના કેવળ દ્રવ્ય-ભાવ પરિ-
ત્યાગી હતા. એક શ્રીમંતની રૂકિમણી
રૂકિમણીનો મોહ નામની સુંદર પુત્રી, વજ્રસ્વામીના ઉત્તમ
ઉપદેશને શ્રવણ કરી મોહિત થઇ. ઘેર
આવી માતા-પિતાને કહ્યું કે જો હું આ દેહે પતિ કરું તો
માત્ર વજ્રસ્વામીનેજ કરું; અન્ય સાથે લગ્ન ગાઠે જોડાવા માટે
પ્રતિજ્ઞા છે.

રૂકિમણીને તેનાં માતાપિતાએ ઘણું કહ્યું કે ઘેલી વિચાર
તો કર કે સુનિરાજ તે કદી પરણે? એ સુનિએ તો આશ્ર-
વદારની સત્ય પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તો પણ રૂકિમણીએ કહ્યું ન
માન્યું. નિરુપાયે તેના પિતા ધનાવાહ શેઠ કેટલુંક દ્રવ્ય અને
સુરૂપા રૂકિમણીને સાથે લઇ વજ્રસ્વામી સમીપે આગ્યા અને
શેઠે સુનિને કહ્યું: આ લક્ષ્મીનો તમે યથારુચિ ઉપયોગ કરો,
પૈતૃક વિલાસમાં વાપરો અને આ મારી મહાસુકોમળા રૂકિમણી
નામની પુત્રીથી પાણિગ્રહણ કરો. જોમ કદી તે પોતાને
ઘેર આવે.

વૈવનસાગરમાં તરતી અને રૂપના અંબારરૂપ રૂકિમ-
ણીએ વજ્રસ્વામીને અનેક પ્રકારે લોગ સળાંધી ઉપદેશ કર્યો;
લોગનાં સુખ અને પ્રદાર વર્ણવી દેખાડ્યાં. મનમોહક હાવ-

લાવ તથા અનેક પ્રકારના અન્ય ચળાવવાના ઉપાય કર્યા; પરંતુ તે વૃથા ગયા. મહાસુંઠરી રૂકિમણી પોતાના મોહ-કટાક્ષમાં નિષ્ફળ ગઇ.

ઉચ્ચરિત્ર વિજયમાન વજ્રસ્વામી મેરુની પેઠે અચળ અને અડોલ રહ્યા. રૂકિમણીના મન, વચન, વજ્રસ્વામીની અને તનના સર્વ ઉપદેશ અને હાવ-ભાવથી દંડતા તે લેશ માત્ર પીગળ્યા નહિ આવી મહાવિશાળ દંડતાથી રૂકિમણીએ યોધ પામી નિશ્ચય કર્યો કે આ સમર્થ જીતેદ્રિય મહાત્મા કેાઈ કાળે ચળિત થનાર નથી. લોહ-પથ્થર પીગળાવવા મુલભ છે, પણ આ મહાપવિત્ર સાધુ શ્રી વજ્રસ્વામીને પીગળાવવા સંઘ-ધીની આશા નિરર્થક તો છે, પણ ઉલટી અધોગતિનાં કારણરૂપ છે

એમ સુવિચારી તે રૂકિમણીએ પિતાએ આપેલી લક્ષ્મીને શુભ ક્ષેત્રે વાપરી, ચાન્નિત્ર ગ્રહણ કર્યું. મન, વચન, કાયાને અનેક પ્રકારે દમન કરી આત્માર્થ સાધ્યો. આને જ્ઞાનીઓ સંવર કહે છે. સંવર એ આત્મહિત પામવા પરમ સાધન છે

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये संवरमाननाविभावनो नाम अष्टमः प्रकाशः ॥

ધર્મિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળળહ કાવ્યમાં સંવર લાવના નામનો આઠમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ॐ
नवमी निर्जरा भावना.

॥ इन्द्रजा वृत्तं ॥

यन्निर्जरा द्वादशधा निस्त्यक्ता ।

सद् द्वादशानां तपसां विभेदात् ॥

हेतुप्रमेदादिह कार्यमेदः ।

स्वातन्त्र्यतस्त्येकविधैः सा स्यात् ॥ १ ॥

અર્થ.—નિર્જન પોતે તો એક જ પ્રકારની છે, છતાં તેના બાર ભેદ કહ્યા, તે તેના કારણ ત-
એક છતાં પના બાર ભેદ છે તેને લઈને; કારણ કે
અનેક કેમ ? કારણભેદે કાર્યભેદ થાય એ રીતિ છે.
એટલે કારણનું અપેક્ષા વિના સ્વતંત્રપણે
જો લઈએ તો નિર્જન એક જ પ્રકારની છે, બાકી તેના
કારણ તપને લઈ તે બાર પ્રકારની છે ૧.

॥ अनुष्टुप् छंदः ॥

क्राष्ट्रोपलादिरूपाणां निदानानां विभेदतः ।

बहिर्यथैकरूपोऽपि पृथग्रूपो विवक्ष्यते ॥ २ ॥

અર્થ — જેમ અગ્નિ જાતે તેા એકજ રૂપનો છે, પણ તે જેમાથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય તે કાર કારણુભેદે કારણુભેદે છે જેમકે આ કાષ્ઠનો અગ્નિ, આ પાષાણનો અગ્નિ ઇત્યાદિ ૨

निर्जरापि द्वादशधा तपोभेदैस्तयोदिता ।

कर्मनिर्जरणात्मा तु सेकरूपैव वस्तुतः ॥ ૩ ॥

અર્થ — તેમ તપના ભેદને લઈ નિર્જરા પણ બાર પ્રકારની કહી છે, બાકી વાસ્તવિક રીતે કર્મ નિર્જરારૂપે તેા એકરૂપજ છે ૩

॥ उपेद्रवज्रा वृत्त ॥

निराचितानामपि कर्मणा यद् ।

गरीयसा भूधरदुर्धराणा ॥

विभेदने वज्रमिमातितीत्र ।

नमोऽस्तु तस्मै तपसेऽद्भुताय ॥ ૪ ॥

અર્થ — અહો ! તે અતિ તીવ્ર અદ્ભુત તપને મારે નમસ્કાર હો ! જેમ વજ્ર દુર્ધર પર્વતોને તપ-વજ્ર અને લેદી નાખે છે તેમ પર્વત જેવા દુર્ધર કર્મ પર્વત. મહોટા નિરાચિત-આકરા કર્મોને પણ એ લેદી નાખે છે, ક્ષીણ કરી નાખે છે જે ભોગવ્યા વિના છુટકો નથી, એવા આકરા કર્મોને પણ તપ નિર્જરી નાખે છે ૪

॥ ઉપજાતિ શૃત્તં ॥

કિમુચ્યતે સત્તપસઃ પ્રભાવઃ ? ।

કઠોરકર્માર્જિતકિલ્બિષોઽપિ ॥

દૃઢપ્રહારીનિહત્ય પાપં ।

યતોઽપયગં લભતેઽચિરેણ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—અહો ! એ અદ્ભુત તપનો પ્રભાવ તે શું કહિયે ? અર્થાત્ એ પ્રભાવ વર્ણુઓ જાય એમ નથી કેમકે કઠોર કર્મને લઈ ઘોર પાપના કરનારા પણ દૃઢપ્રહારીની પેઠે એ તપના પ્રભાવે પાપનો નાશ કરી અલ્પ વખતમાં મોક્ષ પામે છે. ૫.

* દૃઢપ્રહારી.

કેઈ પ્રાણી પોતાના પુત્રને સમ વ્યસનભક્ત જાણી પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો, તે ત્યાંથી નીજી પડ્યો અને જઈને એક તરકર મંડળીથી સ્નેહસંબંધ દૃઢપ્રહારી કેમ જોડ્યો. તે મંડળીના અગ્રેસરે તેને સ્વ-કહેવાયો ? કામનો પરાક્રમી જાણી પુત્ર કરીને સ્થાપ્યો. એ વિષપુત્ર હુષ્ટ દમન કરવામાં દૃઢપ્રહારી જણાયો, એ ઉપરથી એનું ઉપનામ દૃઢપ્રહારી કરીને સ્થાપ્યું.

તે દૃઢપ્રહારી તરકરમાં અગ્રેસર થયો, નગર-ગ્રામ ભાંગવામાં બળવાન થયો; છાતી ભારે થઈ; તેણે ઘણા પ્રાણી-જોના પ્રાણ લીધા. 'એક વેળા પોતાના બધા સાથીઓને

લઈને તેણે એક મોટું નગર લૂંટ્યું. ત્યાં દહમહારી એક
પ્રાદાણને ઘેર બેઠો હતો. તે વિપ્રને ત્યાં ઘણા પ્રેમ ભાવથી
ક્ષીરસોજન કર્યું હતું. તે ક્ષીરસોજનનાં ભાજનને વિપ્રનાં

આશાભર્યાં બાળકડાં વિંટાઈ વળ્યાં હતાં.
પ્રાદાણને ઘેર દહમહારી એ ભાજનને અકડવા માંડ્યો
ક્ષીરનું સોજન, એટલે પ્રાદાણીએ કહ્યું: અરે મૂર્ખના સર-
અને દહમહ- દારાં એ અમડાવ કાં? અમારે પછી કામ
રીની ચાર હત્યા. નહિ આવે, એટલુંએ તું સમજતો

નથી? દહમહારીને આ વચનથી પ્રચંડ
ક્રોધ વ્યાપ્યો, અને તેણે તે દીન સ્ત્રીને કાળધર્મ પમાડી, -મારી
નાંખી નહાતો નહાતો પ્રાદાણ સ્ત્રીને સહાય આપવા દોડ્યો,
તેને પણ તેણે પરભવપ્રાપ્ત કર્યો. એટલામાં ઘરમાંથી ગાય
દોડતી આવી અને તેણે ચાંગડાંવતી દહમહારીને મારવા

માંડ્યો, તે મહાદુષ્ટે તે ગાયના પણ તાડના-
દહમહારીને વડે પ્રાણ લીધા એ ગાયના પેટમાંથી
નિર્વેદ એક વાછરડું નીકળી પડ્યું, જેને તર
કડતું કેળી દહમહારીને કંપારી છૂટી.

દહમહારીના મનમાં બહુ બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો. અહો!
મને ધિક્કાર છે. મેં મહાધોર ક્રિંસાઓ કરી. અરે! મારો
એ મહાપાપોથી કયારે છટકાશે થશે? ખરે આત્મ સાર્થક
સાધવામાં જ શ્રેય છે. એવી ઉત્તમ ભાવ-
વૈરાગ્ય-દીક્ષા નાએ તેણે પંચમુદ્રિ કેશકુચન કર્યું. નમ-
રની ભાગોળે આવી ઉશ્કાયોત્સર્ગે રહ્યો.

આખા નગરને પૂર્વે સંતાપરૂપ થયાં હતા, એથી લોકોએ
તેને બહુ પ્રકારે સંતાપવા માંડ્યા. જતાં-

અપૂર્વ ઉપરામ આવતાનાં ધૂળ-ટૂંકાં, પથ્થર, ઇંટાલા અને ભાવ. તરવારની મુદ્રિકાવડે તેને અતિ સંતાપ પ્રાપ્ત થયો. ત્યાં આગળ હોઠ સમુદાયે હોઠ માસ મુધી તેને પરાભવ્યા. પછી થાકયા અને તેને મૂંઝી દીધા. હૃદયપ્રહારી ત્યાંથી કાયોત્સર્ગ પારી ખીજ ભાગોળે એવા જ હૈય કાયોત્સર્ગથી રહ્યા. તે દિશાના હોઠાએ પણ એમ જ પરાભવ્યા. હોઠ મહીને છંછેડી મૂંઝી દીધા. ત્યાંથી કાઉસગ્ગ પારી હૃદયપ્રહારી ખીજ પોળે રહ્ય. તેઓએ પણ મહાપરાભવ આપ્યો. ત્યાંથી હોઠ મહીને મૂંઝી દીધાથી ચોથી પોળે હોઠ માસ મુધી રહ્યા. ત્યાં અનેક પ્રકારના પરિ કર્મની નિર્જરા વહને સહન કરીને તે ક્ષમાપર રહ્યા. છઠે દૈવદ્યમાસિ માસે અનંત કર્મ મમુદાયને ખાળી વિશેષી-વિશેષીને તે કર્મ રહિત થયા. સર્વ પ્રકારના મમત્વનો તેણે ત્યાગ કર્યો. અનુપમ દૈવદ્યજ્ઞાન પામીને તે મુક્તિના અનંત મુખમા વિરાજિત થયા તપનો, ક્ષમાનો, કાયોત્સર્ગનો પ્રભાવ !!

यथा सुवर्णस्य शुचिस्वरूपं ।

दीप्तः कृशानुः प्रकटीकरोति ॥

तथात्मनः कर्मरजो निहत्य ।

ज्योतिस्तपस्तद्विशदीकरोति ॥ ૬ ॥

અર્થ:—જેમ જાહુ આકરે અગ્નિ સોનાનું પવિત્ર સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે. તેમ કર્મરૂપી રજનો, ચેલનો નાશ કરી તપરૂપી તાપ આત્માની જ્યોતિ-આત્માનો પ્રકાશ તપ આત્માની વિશુદ્ધિ પ્રગટ કરે છે. સોનાને જેમ જેમ તાપમા તપવિશે, તેમ તેમ તે શુદ્ધ પવિત્ર કુંદન

થાય છે; તેવીજ રીતે આકરા તપશ્ચરણથી આત્મા વિશુદ્ધ-પવિત્ર-કર્મ રહિત થાય છે, પ્રકાશ પામે છે. આપું અદ્ભુત તપનું પ્રબળ છે. ૬.

॥ સ્તગ્ધરા વૃત્તં ॥

બાહ્યેનામ્બંતરેણ પ્રથિતવ્રહ્મિદા જીયતે येन शत्रु-
श्रेणी बाह्यांतरंगा भरतनृपतिस्तु भागलब्धदृढिम्ना ॥
यस्मात्प्रादुર્भवेयुः प्रकटितविभया लब्धयः सिद्धयश्च ।
वंदे सर्गापवर्गार्पणपटु सततं तत्तपो त्रिश्रवर्ध ॥ ७ ॥

અર્થ:—બાહ્ય અને અંબંતર એવા એ તપના બહુ સેઠ છે. એ તપ પર દૃઢશાવ રાખનારા ભરત-તપનું માહાત્મ્ય. રાજાની પેઠે પોતાના બાહ્ય અને અંતરંગ વૈરીઓના અમૂઢ પર વિજય મેળવે છે. વળી એ તપના પ્રભાવે વૈભવઐશ્વર્ય પ્રગટ કરનારી લલિતઓ, સિદ્ધિઓ પ્રગટ થાય છે. તથા એ તપ સ્વર્ગ અને મોક્ષસુખ આપવામાં કુશળ છે. આમ એ તપ-આળા જગતને વંદવા પૂજવા યોગ્ય છે. તે તપને હું વંદું છું.

હવે આ નવમી ભાવનાનું અષ્ટઠાંગિયું કહે છે.

॥ સારંગ રાગ-નિશ્ચંદ્રાય શરણ તાદરે આપોરે...એ દેશા ॥

विमायय विनय तपोमहिमानं ॥ ध्रुमपदं ॥

बहुभयसंचितदुष्कृतममुना ॥

लमते लघु लविमानं ॥ वि० १ ॥

અર્થ:—હે! વિતય! તું તપનો મહિમા વિચાર. પણ
ભવતું એકદું થએલું પાપ એ તપથી તરતજ ઓછું થઇ જઇ
નાશ પામે છે. એવા એ તપનો મહિમા હે મુનિનીત જીવ!
તું તારા હૃદયમાં ચિંતવ. ૧.

યાતિ ઘનાપિ ઘનાઘનપટલી,
સ્વરપવનૈન વિરામં ॥

મજતિ તથા ત્વપસા દુરિતાલી,
ક્ષણમંગુરપરિણમં ॥ વિ० ૨ ॥

અર્થ:—જેમ ભારે વાયરાથી લેગાં થએલાં ગોટાં વાદળાં
તપરૂપી વાયરો. પણ વીખરાઇ જાય છે તેમ આ તપના
કર્મરૂપી રજા પ્રભાવે એકઠાં થએલા ગોટાં પાપો પણ
ઉડી જાય. ક્ષણવારમાં નાશ પામે છે. ૨.

વાંચ્છિતમાર્કર્ષતિ દૂરાદપિ ।
રિપુમપિ વ્રજતિ વ્યસ્યં ॥

તપ દ્વદમાશ્રય નિર્મલમાવા- ।
દાગ્ધપરમરહસ્યં ॥ વિ० ૩ ॥

અર્થ:—એ તપ દૂરથી પણ ઇચ્છિત વસ્તુને પામે આણી
આપે છે; એ તપના પ્રભાવે શત્રુ પણ મિત્ર થાય છે; શત્રુ
પણ મિત્રતું કાર્ય સારે છે; શત્રુએ આપણને પ્રતિકૂળ અથવા
અણુહિતકારી ધારી કરેલું કામ પણ એ તપને લઇ અનુકૂળ
અથવા હિતકર થઇ પડે છે; એ તપ
તપનો મહિમા. આગમતું પરમ રહસ્ય છે; આગમનો ગોટો.

એ સાર છે પણપૂર્વથી ઉત્તરોત્તર ઉતરી આવેલું કમનાશના હેતુરૂપ એ મહોદુન્ રહસ્ય છે. તે તપને નિર્મલભાવે લું આશ્રય કર. હે વિનય ! આવા મહિમાવાળા તપને તારા હૃદયમા ચિંતવ; અને તે તપ આચર. ૪.

અનશનમ્નોદરતાં વૃત્તિ—

દ્રાસં રસપરિહારં ।

મજ સાંલીન્યં કાયકલેશં,

તપ ઇતિ ઘાણમુદારં ॥ વિ૦ ૪ ॥

અર્થ:—એ તપના આ છ બાદ્ય ભેદ છે.

૧. અનશન—લોજનનો ત્યાગ. ઉપવાસ, છઠ્ઠું, એકાદશન, આંખિલ ઇત્યાદિ૦.

૨. ઊણોદરી:—ઓછું જમવું તે ખાવામાં ભેઇએ તે કરતા ઓછા કવલ લેવા તે.

૩. વૃત્તિહાસ—વૃત્તિસંક્ષેપ ખાનપાન, સ્વાદિદ્ય લોજન પ્રતિ વૃત્તિ જવી અટકાવવી, ઓછી કરવી.

૪ રસપરિહાર.—રસચારણ લજવો, સ્વાદિદ્યા ન થવું. આ સરસ છે અને આ નીરસ છે, એમ કયાં વિના કુષાવૃત્તિ અર્થે જમી લેવું

૫ સંલીનતા:—અગોખાંગ સંકેચી મુવું, બેસવું; એ કજ આસને બેચી રહેવું; આસન જય કરવો.

(૬) કાયકલેશ—કાયાની કસોટી કરવી, એને કલેશ આપવો.

આમ ઉદાર તપના છ બાદ્ય ભેદ છે ૪

હવે આંતર લેદ કહે છે.

પ્રાયશ્ચિત્તં વૈયાવૃત્યં

સ્વાધ્યાયં વિનયં ચ ॥

કાયોત્સર્ગં શુદ્ધં ધ્યાન-

મામ્યંતરમિદમંચ ॥ વિ૦૫ ॥

અર્થ:—(૧) પ્રાયશ્ચિત્ત:—કરેલાં પાપોનો પશ્ચાત્તાપ અને તે કરી ન થાય એવું ચિંતવન. થએલ અપરાધનો દંડ.

(૨) વૈયાવૃત્ય:—રોગી, ગ્હાન, બાલ, શુદ્ધ, આર્ત આદિની સેવા ચાકરી. તેઓના દુઃખ દૂર થાય, તેઓનાં દુઃખ રોગ વિસારે પડે અથવા તેમાં તેમને દીલાસો-શાંતિ મળે, તેમને શાંતા ઉપજે એ વગેરે રીતે તેઓના તરફ વર્તન-એ વૈયાવૃત્ય.

(૩) સ્વાધ્યાય:—સંજ્ઞા. પોતાનું જાણપણું વધે, આત્માની ઓળખાણ થાય, આત્મજ્ઞાન થાય, -એ પ્રકારે સત્યાશ્રયનું વાંચન-મનન-પઠન. સત્પુરુષોના ચરિત્રોનું ચિંતવન; તેઓના ગુણગાન કરવા; સત્યાશ્રયનું વાંચન; આત્મકલ્યાણના પ્રશ્નોનું વિનયપૂર્વક સંશુદ્ધિને પૂછવું; ન સમજાતું કોય તે વિનયપૂર્વક પૂછવું; વાંચેલું-ગોખેલું-સમજાયેલું કરી કરી વિચારી જવું; સંસારના અનિત્યાદિ ભાવ કરી કરી ચિંતવવા; વૈરાગ્યની ભાવનાઓ ભાવવી; ધર્મકથા કરવી ને સાંભળવી, એ વગેરે સ્વાધ્યાયના પ્રકાર છે.

(૪) વિનય:—શુદ્ધીનો, જ્ઞાનીનો, શુદ્ધનો, વડિલનો, ચોગ્ય પુરુષનો વિનય કરવો. તે પાસે નમ્ર થવું; આજ્ઞાંકિત થવું; માન ત્યજી દેવું; તેઓના ગુણનું બહુમાન કરી પોતાના

શુભ્ર એઓની અપેક્ષાએ કંઈ નથી, એમ ચિંતવતું, એમ વર્તવું, - તે વિનય.

(૫) કાયોત્સર્ગઃ--કાયા ઉપરનો મોહ ઉતારી ધરી શર આત્માને વિષે સ્થિર થવું; આત્માનો વિચાર કરવો; અથવા આત્માર્થ જેનો સર્વો છે એવા મહાપુરુષોનું સ્મરણ કરવું; તેઓનાં સ્તવન મનમાં ગાવાં; નવકાર-લોગસનું ચિંતવન પઠન કરવું અથવા પોતે કરેલા કોપો હૃદયમાં વિચારી જઈ તેની પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ક્ષમા ચાહવી. ઇત્યાદિ કાયોત્સર્ગ.

(૬) ધ્યાનઃ--આત્માનું અથવા સદૃશુરૂતું, તીર્થંકર દેવનું, ધર્મનું-ચિત્ત વિષે એકાગ્રતાથી ધ્યાવતું તે ધ્યાન.

આ તપના છ અભ્યતર ભેદ જાણવા. હે વિનય ! આ તપનો મહિમા તું વિચાર. ૫.

શમયતિ તપ ગમયતિ પાપં ।

રમયતિ માનસહંસં ॥

હરતિ વિમોહં દૂરારોહં ।

તપ ઇતિ વિગતાશંસં ॥ વિ० ૬ ॥

અર્થઃ--એ તપ તાપને શમાવે છે; સંસારજન્ય તાપની શાંતિ કરે છે; પાપનો નાશ કરે છે; મનરૂપી હંસને આનંદ આપે છે; અથવા મનુષ્ય દેહરૂપી માનસ મનુષ્યદેહ-માનસ સરોવરમાં રહેલા આત્મારૂપી 'હંસને આત્મા-હંસ આનંદ આપે છે; અને ધીલ રીતે દૂર તપ-આનંદ કરવો અશક્ય એવા વિભાવિક મોહનો તપ નાશ કરે છે. આત્મ તપ અશ્વત્થ છે. હે વિનય ! તું એ તપનું, એના મહિમાનું ચિંતવન કર. ૬.

સંયમક્રમલાકાર્મણમુજ્જ્વલ—

શિવસુસત્યંકારં ॥

ચિતિતચિતામણિમારાધય

તપ દ્વઃ વારંવારં ॥ ત્રિ૦ ૭ ॥

અર્થ:—વળી એ તપ સ્વયમરૂપ લક્ષ્મીને વશ કરવાની વિદ્યા છે, ઉત્તરવલ એવા મોક્ષસુખને આપવા સમર્થ છે, એ તપથી મોક્ષ સુખ ચોક્કસ મળે છે, એ તપ ધરિછત-ચિતિત વસ્તુ આપવામાં ચિતામણિ મમાન છે; અર્થાત્ ચિંતામણિ જેમ ધારેલું ફળ આપે છે તેમ એ તપ આદરવાથી ધારેલ સિદ્ધ થાય છે, તપ ચિતામણિ. આવા પ્રભાવવાળા તપને આ જગતમા હે વિનય ! તુ વારવાર અગીકાર કર એ તપને! મહિમા હે વિનય ! તુ ચિતવ ૭

કર્મગદૌપધમિદમિદમસ્ય ચ,

જિનપતિમતમનુપાનં ॥

વિનય સમાચર સૌલ્યનિધાનં,

શાંતસુધારસપાનં ॥ વિ૦ ૮ ॥

અર્થ:—હે વિનય ! એ તપ કર્મરૂપી રોગનુ અમોઘ ઔષધ છે, કર્મરૂપી રોગ ટાળવામા આ તપ-ઔષધ નિષ્ફળ જતું નથી, શ્રી જિનવર દેવે પ્રગટ કરેલ મત એ તપ આપધનુ અનુપાન છે. અર્થાત્ જેમ દુશળ વૈદે

કર્મ રોગ, તપ બનાવેલા અનુપાન પ્રમાણે ઔષધ લેતા ઔષધ, જ્ઞાની વૈદ્ય, ગ્રામ દૂર થાય તેમ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને આજ્ઞા અનુપાન. પ્રરૂપેત રસ્તે, તે મતે આ તપશ્ચર્યા આચરતા કર્મરૂપી રોગ ટળેજ, અજ્ઞાન

રૂપે, સ્વચ્છેદ, પોતાની મતિએ તપ કરતા કર્મરોગ ન જાય સારા કુશળ વૈદ્યની સલાહ વિના જેમ સ્વમતિએ ઔષધ લેતા રોગ દૂર ન થાય, પણ ઉલટો નવો વિકાર પેદા થાય, તેમ કુશળ વૈદ્યરૂપ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના મતની નિશ્ચા વિના સ્વમતે તા. કરવાથી, અજ્ઞાન તપ કરવાથી કર્મ ક્ષીણ ન થાય, પણ ઉલટા નવા પેદા થાય, માટે તપરૂપી ઔષધ ગ્રહણ કરવું, પણ તે શ્રી જિનેશ્વરના મતરૂપ અનુપાન સાથે. એમ લેવાય તોજ કર્મરોગ નાશ પામે અજ્ઞાન તપશ્ચર્યાથી

કર્મ ક્ષીણ થતા નથી, પરંતુ નવા પેદા અજ્ઞાન તપ ગાતા થાય છે ભલે શુભ ગતિ કે વૈભવ એના આપે, ભવ ન છેદે દુઃખરૂપે પ્રાપ્ત થાય, પણ એ પરિણામે

નિર્જરાતા હેતુ નથી, માટે જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ, તપશ્ચર્યા આચરવી ઘટે છે. તપ ન આચરવું એમ કહેવાનું નથી, તપશ્ચર્યાની તો બહુ બહુ જરૂર છે, એના વિના તો કોઈ કાળે કર્મ ક્ષીણ થવાના નથી જેટલા મહાપુરુષો સિદ્ધિ પામ્યા. તે બધા તપના બળે કર્મ નિર્જરીનેજ. માટે તપશ્ચર્યા તો અવશ્ય કરવાની છે; પણ તે સદ્-ગુણની આજ્ઞાએ; શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના મત પ્રમાણે, - સુખ રક્ષિ આદિ પામવા-મેળવવાની વાંચછા-આશાએ નહિ; પણ કેવળ તપશ્ચર્યા ખાતરજ તપ કર્તવ્ય છે.

કરી દુખની આશા-ધન્યા વિના તપ કર્તવ્ય છે. શ્રી

ત્રિનેશ્વર ભગવાનની એજ આજ્ઞા છે, એનો નિષ્ક્રમ તપ. એજ મત છે કે આજ્ઞા-ધૃતિ વિના તપ કરવું આથી કર્મભજન ટળી આત્મજ્ઞાન થાય છે ધી સદ્ગુણની આજ્ઞાએ અતુપાન સાથે જ તપ ઔષધ લેતા કર્મરોગ ટળે છે, એમ કહેવાના આ હેતુ છે

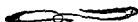
“ આજ્ઞા ધમ્મો આજ્ઞા તવો. ”

—આર્પવચન.

આજ્ઞાએ ધર્મ, આજ્ઞાએ તપ. તે બે પ્રકારે, બે હેતુએ શ્રી જીવનર દેવે તપશ્ચર્યા કરવાની આજ્ઞા કરી છે તે પ્રકારે તે હેતુએ જી આરાધતા કલ્યાણ થાય છે કર્મરોગ ટળે છે હે વિનય ! તુ સુખનો ભઠાર એવું આ તપ આવર તુ શાંતસુધારસના પાનરૂપ આ તપ આદર હે વિનય ! તુ તપનો મહિમા વિચાર ૮

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये निर्जराभावना विमा-
वनो नाम नवमः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના દાળબદ્ધ કાવ્યમાં
નિર્જરા ભાવના નામનો નવમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

દશમી ધર્મભાવના.

॥ ઉપજાતિ વૃત્તં ॥

દાનં ચ શીલં ચ તપશ્ચ ભાવો ।

ધર્મશ્ચતુર્ધા જિનવાંધવેન ॥

નિરૂપિતો યો જગતાં હિતાય ।

સ માનસે મે રમતામજસ્રં ॥

-જિનબાંધવ શ્રી તીર્થંકર દેવે દાન-શીલ-તપ

અને ભાવ એ ચાર પ્રકારનો ધર્મ જગ-

ધર્મના ચાર તના હિત અર્થે ઉપદેશ્યો છે. તે ધર્મ

પ્રકાર. મારા હૃદયમાં નિરંતર રહેા અને મને

આનંદ આપેા. શ્રી જિનેંદ્ર દેવે એ ધર્મ

પ્રદેશ્યો, તેથી મને બહુ આનંદ થાય છે. જે ધર્મથી જગ-

તના હિત થાય એમ છે, જે ધર્મ જગતના બંધુ શ્રી તીર્થં-

કર દેવે ઉપદેશ્યો અને જે ધર્મ તેના ઉપદેશ સર્વજ્ઞ વીત-

રાગ પરમાત્મા હોવાથી નિઃસંશય કલ્યાણકારી છે, તે ધર્મ

નિરંતર મારા હૃદયમાં વાસ કરેા. ૧.

એ ધર્મના મુખ્ય બીજા પ્રકાર છે.

॥ ઈંદ્રવજ્રા વૃત્તં ॥

સત્યક્ષમામાર્દવશીચસંગ-

ત્યાગાર્જવ વ્રહ્મ વિમુક્તિ મુક્તિઃ ॥

યઃ સંયમઃ કિંચ તતોપગૃહ ।

-ચારિત્રધર્મો દશધાયમુક્તઃ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—શ્રી જિનવર દેવે ઉપદેશેલા ધર્મના બે પ્રકાર છે. (૧) ચારિત્ર ધર્મ અને (૨) શ્રુત ધર્મ. તેમાં ચારિત્ર ધર્મ એ આ દશ પ્રકારનો છે. (૧) સત્ય. (૨) ક્ષમા. (૩) માર્દવ (મૃદુતા) વિનય, નિર્માનીપણ (૪) શૌચ. (૫) સંગ-ત્યાગ, (૬) આર્જવ (સરળતા, સ્વચ્છતા, નિષ્કપટપણ.) (૭) પ્રક્ષયર્થ. (૮) વિમુક્તિ (અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારે પરિશદ્ધથી મુકાવું તે, નિર્લોભતા. (૯, સંયમ અને (૧૦) અકિંચનત્વ (પરિશદ્ધ રહિત અવસ્થા.) ચારિત્ર ધર્મના આ દશ પ્રકાર છે.

(૧) સત્ય—મન, વચન, કાયાએ કરી,

૧ સત્ય ચિંતન	{	ચોતાને અને
૨ સત્ય વચન		પરને હિત
૩ સત્ય વર્તન		ધાય તેમ.

સત્ય વહવું એ સામાને કઠોર ન લાગે એવી પ્રિય મૃદુ ભાષામાં.

વસ્તુની જે પ્રકારે સ્થિતિ હોય તેજ પ્રકારે, તેમાં હેશ માત્ર ફેરફાર

કર્થો વિતા {	જે વર્તન તે સત્ય વર્તન,
	જે વચન તે „ વચન,
	જે ચિંતન તે „ ચિંતન.

- (૨) ક્ષમા—ક્રોધ કષાયનો ત્યાગ, ઉપશમ ભાવ, અપરાધી પ્રતિ પણ ક્રોધ ન આણવો.
- (૩) માદ્વ—વિનય, નિર્માનીપણું, મૃદુતા.
- (૪) શૌચ—તન, મનની, દ્રવ્ય-ભાવની શુદ્ધિ.—પવિત્રતા
 ૧ પવિત્ર વિચાર.
 ૨ પવિત્ર ઉચ્ચાર.
 ૩ પવિત્ર આચાર.
- (૫) સંગત્યાગ—કાંઈ વસ્તુ પ્રતિ લેશ માત્ર આસક્તિ ન રાખવી. આસંગો વર્જી દેવો તે. નિર્લેપ રહેવું તે કુસંગ વર્જવો. સત્સંગ કરવો.
- (૬) આર્જવ—ઝલુતા, સરળતા, નિષ્કપટ ભાવ, માયા-કષાયનો ત્યાગ, કાંઈને છેતરવું નહિ, અસત્ય આચરવું નહિ, આમણો રાખવો નહિ. વફતા છાડવી.
- (૭) અધ્યાચર્ય—શીલનું પાલન, કામનો જય; દ્રવ્ય ભાવે મૈથુનનો ત્યાગ.
- (૮) વિમુક્તિ—પરિશ્રદ્ધ મૂર્છાથી વિશેષપણે મૂકાવું તે. નિર્લોભપણું.
- (૯) સયમ—ઇદ્રિયો ઉપર, મન ઉપર સમ્યક્ પ્રકારે કાળ રાખવો.
- (૧૦) આક્રિયનતા—નિષ્પરિશ્રદ્ધપણું. પરિશ્રદ્ધની મૂર્છાનો ત્યાગ. પરિશ્રદ્ધનો ત્યાગ.

આ દશ પ્રકાર ચારિત્ર ધર્મના છે. તે ચારિત્ર ધર્મ

આરાધવાથી અનંત કર્મવર્ગીયા ક્ષીણ કરી એવ સ્વસ્વરૂપને
પામે છે ૨.

એ ધર્મનો મહિમા બતાવે છે

यस्य प्रमाणादिह पुष्पदंतौ ।

विश्वोपकाराय सदोदयेत्ते ॥

ग्रीष्मोष्मभीष्मा मुदितस्तुष्टित्वान् ।

કાલે સમાશ્વાસયતિ ક્ષિતિ ચ । ૩ ॥

અર્થ:—એ ધર્મના પ્રભાવે ઠંડી આ જગત્મા સૂર્ય-ચંદ્ર
પણ જગત્તા ઉપકાર અર્થે હમેશ ઉગે
ધર્મનું માહા છે ઉન્હાળાની ઝતુમા અત્યંત તમ
તમ્ય થયેલી જમીનને વર્ષાઝતુમા એવ વર્ષાદે
કરી ઠંડી કરે છ ૩

વળી—

उल्लोलकल्लोलकलामिलासै-

नाप्लानयत्यंबुनिधिः क्षितिं यत् ।

नाघ्नन्ति यद् व्याघ्रमरुद्વાद्या ।

ધર્મસ્ય સર્ગોપ્ચતુભાવ એવ: ॥ ૪ ॥

અર્થ:—સમુદ્ર મ્હોટા મોળાએ કરી પૃથ્વીને ઝૂડાવતો
નથી, અને વ્યાઘ્ર કે પવન કે હાવાનવ કોઈને મારતા નથી
એવો ધર્મનો પ્રભાવ છે અર્થાત્ ધર્મના પ્રભાવે સમુદ્ર પોતાની
મર્યાદા છોડતો નથી, ધર્મના જ પ્રભાવે જો સહિષ્ણુ થયોથી-
વટોળીઆ આદિ પવનના તોફાનથી, હાવાનજ આદિથી બચી

જાય છે અધર્મનો પ્રચાર થાય છે ત્યારે જીવો તાપથી,
તૃપાથી, ક્ષુધાથી આકુળવ્યાકુળ થાય છે અનાવૃષ્ટિ થાય છે,
કાતો અતિવૃષ્ટિ થાય છે, દુર્ભિક્ષ થાય છે,
અધર્મના અનર્થ મારી મરકી આદિ પ્રાણુધાતક રોગોના

ઉપદ્રવ થાય છે, ઉત્ક્રાપાત થાય છે,
ભૂકપ થાય છે, દાવાનળ પ્રજ્વળે છે અને અનેક જીવોના
સહાર થઈ જાય છે ભયકર વાવાઝોડા, વટોળીઆ, પવ
નના તોફાન થાય છે, સમુદ્ર પશુ પૃથ્વી ઉપર આગળ ધસી
આવે છે, અને એક જ મોજાએ આસપાસના પ્રદેશને જળ
સમાધિ આપે છે, જળપ્રલય થાય છે ઇત્યાદિ અધર્મના
ફેલાવાના ફળ છે આ પચમ કાળ એના અત્યક્ષ પૂરાવારૂપ
છે જેમ જેમ અધર્મ આચાર, વિચાર, ઉચ્ચારનો પ્રસાર થતો

જાય છે તેમ તેમ લોકો દુઃખ, દારિદ્ર્ય,

પચમ કાળ રોગથી વિશેષ વિશેષ પીડાતા પ્રતિદિવસ
સાક્ષી.

આપણે દેખીએ છીએ આવા ભયકર

પ્રસંગોમા પણ, અર્થાત્ દેશ પર દુઃખ,
દારિદ્ર્ય, દાવાનલ મરકી, આદિના સકટો-ઉપદ્રવો આવ્યે સતે
ધર્મી જીવો સુખી છે ધર્મી જીવોને ધર્મ ગમે તેવ
સકટમાં સહાયક છે, આ નિર્વિવાદ વાત છે. આવો
ધર્મનો મોટો મહિમા છે તે ધર્મ હે બંધો ! તમે આવશે,
સુખી થાઓ અને બીજાને સુખી કરો ૪

ધર્મનો વિશેષ મહિમા બતાવે છે.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત ॥

यस्मिन्नेव पिता हिताय यतते भ्राता च माता सुतः ।

सैन्यं दैन्यमुपैति चापचपल यत्राफलं दोषलं ॥

તસ્મિન્કલ્પદગ્ધાનિપાક્ષમયે ધર્મસ્તુ સંચર્મિતઃ ।

સત્ત્વઃ સત્ત્વન એપ સર્વજગત્સાધનાય ચદ્વોધમઃ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—પિતા, માતા, ભાઈ, પુત્ર આદિ આપણા હિતને

અર્થે ઉદ્યમ કરે છે, તે ધર્મને જ કહેને.

“ધર્મે જય ધનુષ્યના યોગે ચપત્ર યયેતું એવું ને જખરું

પાપે ક્ષય.” લશ્કર તે પણ આવીને દીનતા ધરે છે, તે

ધર્મનું જ ક્ષણ. વળી ભુક્તખન જ્યારે નાશ

પામે છે, એવી ક્ષણ અવસ્થાના પરિણામ કાલે પણ આ ધર્મ જ

મિત્ર સમાન થાય છે. આમ આ ધર્મરૂપ સર્જન આખા જગત્તા

રક્ષણ અર્થે સર્જે થઈ ઉદ્યમ કરી રહ્યો છે. આ દેખીતી વાત

છે કે અધર્મનો ઉદય થયે માતા, પિતા, પુત્ર, ભાઈ આદિ

વૈરીનું કોમ સારે છે, અને અણુહિત ચિંતવે છે, અણુહિત

કરે છે. આ વર્તમાન કાળમાં આવા કાળલા શોધવા જવું

પટે એમ નથી; માટે ધર્મનું આસાધન પરમ હિતકર છે, ૫.

પ્રલોક્ત્યં સચરાચરં વિજયતે यस્ય પ્રસાદાદિદં ।

યોનામુત્ર દિતાગ્રહસ્તનુભૃતાં સર્ગાર્થેસિદ્ધિપ્રદઃ ॥

યેનાનર્થેસ્તદર્થેના નિજમહસ્વામર્થ્યેતો વ્યર્થિતા ।

તસ્મૈ કારુણિકાય ધર્મવિમલે મક્તિપ્રણામોઽસ્તુ મે ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—તે ધર્મતાજ પ્રમાદવટે કરી આ રચાવર

જંગમમય ત્રણ લોક, આ સચરાચર

ધર્મના આધારે વિશ્વ શોભી રહ્યું છે. એ ધર્મજ આ

જગત્ શોભે છે લોક તથા પરલોકને વિષે પ્રાપ્તિયોનું હિત

કરે છે. અને એજ સર્વ અર્થની સિદ્ધિ

આપે છે, જીવોનાં સર્વ કાર્યો સિદ્ધ કરે છે. એ ધર્મજ ચોતાના
તેજબળે કરી પાપરૂપ વિટંબનાનો નાશ કરી નાંખ્યો છે.

ધર્મ વિભુ   આવે! જે કયાવંત ધર્મરૂપ વિભુ-પ્રભુ
તેને મારા ભક્તિભાવે નમસ્કાર હો ! ૬.
ધર્મ એ આ જગતમાં કલ્પવૃક્ષ છે.

॥ મંદાક્રાંતા વૃત્તં ॥

પ્રાજ્યં રાજ્યં સુભગદયિતા નંદના નંદનાનાં ।

રમ્યં રૂપં સરસકવિતા ચાતુરી સુસ્વરત્વં ॥

નીરોગિત્વ ગુણપરિચયઃ સજ્જનત્વં સુવૃદ્ધિઃ ।

કિંતુ ઋમઃ ફલપરિણતિ ધર્મકલ્પદ્રુમસ્ય ॥૭॥

અર્થ—આ બધા ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનાં ફળ છે. મહોદ્ધં
રાજ્ય, સારાં ભાગ્યવાળી, સારાં વર્તનવાળી,
ધર્મકલ્પ વૃક્ષનાં અથવપ્રેમી સ્ત્રી, પુત્રોના પુત્રો, સુંદર કવિ,
આ ફળ. સરસ કવિત્વ, ચતુરાઈ, બીજાને સામજીતાં
મીઠાશ ઉપજાવે અને છાપ પાડે એવા

સારો સ્વર, આરોગ્યતા, ગુણોનો પરિચય, સજ્જનતા, સારી
બુદ્ધિ ઇત્યાદિ કેટલુંક કહિયે? આ બધાં ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષનાં
ફળ છે. ધર્મ વિના આવાં જગતને વિષે સુખરૂપ ગણતાં
સાધનો ન મળે, માટે હે ભવ્યો! એ ધર્મને સેવો એ
ધર્મ કલ્પવૃક્ષ હચિછત ફળ આપશે. ૭

હવે આ કથમી ભાવનાનું અષ્ટ ઠાળિયું કહે છે

॥ વસત રાગ—ભવિ તમે વડો રે

હીરવિજયસૂરિરાયા.....એ દેશી ॥

પાલય પાલય રે પાલય માં જિનધર્મ ॥

મંગલકમલાકેલિનિકેતન ।

કરુણાકેતન ધીર ॥

શિવસુરસાધન ભવમયવાધન ।

જગદાધાર ગંભીર ॥ પા૦ ૧ ॥

અર્થ:—રે ! જિનધર્મ ! તુ મારું રક્ષણ કર, રક્ષણ કર તું માંગલિક રૂપ લક્ષ્મીનું કીડાગૃહ છે, અર્થાત્ તું જ્યાં હોય ત્યાં મંગલ લક્ષ્મી વર્તીવે છે, તું કરુણાનું સ્થાનક છે, અર્થાત્ તું જ્યાં હોય ત્યાં વ્યા, કરુણા, અહિંસા વર્તે છે; તું ધીર છે; તું મોક્ષસુખનું સાધન છે; તું ભવ-ભયનો નાશ કરનાર છે; તુ જગતનો આધાર છે; અને પરમ ગંભીર છે,—એવા હે ! નૈનધર્મ, તુ મારું રક્ષણ કર ! રક્ષણ કર !

ધર્મ ધીર છે, અર્થાત્ ધીરજવાત છે, એમ બતાવ્યું તેનો

હેતુ એ કે જગતમાં બીજી કેટલીક એવી

ધર્મનું ધૈર્ય તામુખીઓ રહેલી છે, કે એકવાર એનો

અનાદર કરતાં ફરી એને મનાવવી બહુ

સરકેલ થઈ પડે છે, જ્યારે હે ધર્મ ! તું તો એવો ધીરજ-

વાળો છે, કે કોઈ જીવ તારા પ્રતિપક્ષી અધર્મનો અનેકવાર

આશ્રય કરી તારો અનાદર કરે, તો પણ ફરી એ જીવ તારે

શરણે આવે ત્યારે તું શરણ આપી એનું કલ્યાણ કરે છે વળી

હે ધર્મ ! તું અતિ ગંભીર છે, અર્થાત્

ધર્મનું ગાંભીર્ય જગતમાં બીજી એવી વસ્તુઓ છે, કે જે

પોતે કરેલો ઉપકાર ગાંધ બતાવે છે, પણ

તું તો મહોદ્ધ દિવ રાખી તારો આશ્રય કરનારનું મુગે મોઠે

એવ કયે જાય છે.

એવા હે ગભીર, શિવસુખના સાધન રૂપ પવિત્ર સ્ત્રીન
ધર્મ ! તુ માફ રક્ષણ કર હું તારે શરણે આવ્યો છું ૧

સિંચતિ પયસા જલધરપટલી ।

શ્વતલમમૃતમયેન ॥

સૂર્યચંદ્રમસાવુદયેતે ।

તવ મહિમાતિશયેન ॥ પા૦ ૨ ॥

અર્થ—જલધર અમૃતમય જળે કરી ભૂતળને સિંચે છે
અને સૂર્ય તથા ચંદ્ર ઉદય પામે છે, -તે જણું હે ધર્મ !
તારા મહિમાતિશયને લઈ. તુ માફ રક્ષણ કર, રક્ષણ કર ૨.

નિરાલંબમિયમસદાધારા ।

તિષ્ઠતિ વસુધા યેન ॥

તં વિશ્વસ્થિતિમૂલસ્તંભં ।

ત્વાં સેવે વિનયેન ॥ પા૦ ૩ ॥

અર્થ—જેને કાંઈ આધાર નથી અને જેને આલંગન
વિનાની છે, એવી પૃથ્વી હે ધર્મ ! તારા વડેજ રહેલી છે, તે
વિશ્વને, જગતને આધારરૂપ, ટેકાવી રાખનાર મૂલ સ્તંભરૂપ
એવા હે ધર્મ ! તને હું વિનય ભક્તિભાવે સેવું છું
વિશ્વના આધારરૂપ એવા હે ! પવિત્ર નિરાળીમર
પિત ધર્મ ! તારૂં મને શરણુ હો ! તુ માફ રક્ષણ
કર વિશ્વનો આધારભૂત એક ધર્મજ છે. તે ધર્મ
આત્મહિતેષિયે આદરવો યોગ્ય છે. ૩

દાનશીલશુભમાયતપોમુસ-

ચરિતાર્યાકૃતલોક ॥

શરણસ્મરણકૃતામિહ ભવિનાં ।

દૂરીકૃતમયશોક ॥ પા૦ ૪ ॥

અર્થ—દાન, શીલ, તપ અને ભાવ જેમાં મુખ્ય છે, એવા છે ધર્મ । તું લોકને ચરિતાર્થી કરે છે; અર્થાત્ લોકોને ચારિત્રનો ખપ કરાવે છે. વળી તારું જે સ્મરણ કરે છે અને તારો જે આશ્રય લે છે એવા બધ્યજીવોના ભય શોક દૂર થાય છે. આમ તું ચારિત્ર આપનારો અને ભય શોક નિવારનારો છે. હે જિનધર્મ ! તું મારું રક્ષણ કર હું તારે શરણે આવ્યો છું. ૪.

ક્ષમાસત્યસંતોષદયાદિક—

સુભગસકલપરિવાર ॥

દેવામુરનરપૂજિતશાસન ।

આમ્યતિ મીમે ભવગહનેંગી ।

ત્વાં બાંધવમપહાય ॥ પા૦ ૬ ॥

અર્થ:—હે ધર્મ ! તું જેને બાંધવ નથી તેનો બંધુ છે;

અને જેને કોઈ સહાય નથી તેને અહો

અબંધુનો બંધુ રાત્ર સહાયરૂપ છે. અહો ! આવો તું

ધર્મ. અબંધુનો બંધુ અને અસહાયનો સહાય

છતા, તારા જેવો બાંધવ છાડી જવો

ભય કર ભવમા ભટકે છે ।

હે ભવ્ય જીવો ! જેને કોઈ બંધુ નથી, જેને કોઈ મહા

દગ્ધાર નથી, તેનો બંધુ તથા મહદગ્ધાર ધર્મ છે. આમ છતાં

તેવા બંધુને છાડી, તેનો લાભ નહિં લેતાં તમે ભય કર

ભવાટવીમા રજળી ઠા ફૂળ પામે છો ? એ ધર્મ આરાધો,

ધર્મ આરાધો. હે ! પરમ બાંધવ જનધર્મ ! હું તારું ચરણ

ગ્રહું છું. મારૂં રક્ષણ કર ! રક્ષણ કર ! ૬.

દ્રંગતિ ગહનં જલતિ કુશાનુઃ ।

સ્થલતિ જલધિરચિરેણ ॥

તવ કૃપયાઽખિલકામિતસિદ્ધિઃ ।

—વૈહુના કિંતુ પરેણ ॥ પા૦ ૭ ॥

અર્થ:—હે પરમ બાંધવ ધર્મ ! તારી કૃપાથી અરણ્ય મહોટા

નગર થાય છે; જ ગલમાં મંગળ થાય છે;

મૈત્રી પ્રભાવ. પાવકનું પાણી થાય છે, અર્થાત અગ્નિ શીતળ

થાય છે. જલ ત્યાં સ્થળ થાય છે, સમુદ્ર

તે આપે છે; પ્રાણી માનવી ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય છે. આવો તારો

મહિમા છે. હે પવિત્ર જૈનધર્મ ! તને વિશેષ શું કહું ?
મારા પર કૃપા કર ! મારી રક્ષા કર ! ૭.

“ મોટા જગતમાંથી મંગળ થયે, આધાર આધીનનો;
આનંદોત્સવ આપશે અવનિમાં, સદ્ધર્મ શ્રી જૈનનો. ”

પ્રકૃત

इह यच्छसि सुखमुदितदयांगं ।

प्रेत्येन्द्रादिपदानि ॥

क्रमतो ज्ञानादीनि च वितरसि ।

निःश्रेयससुखदानि ॥ पा० ८ ॥

અર્થ:—જેને કયાધર્મ સ્કુર્યો છે, તેને હે ધર્મ !

તું આ ભવમા જ સુખ આપે છે,

ધર્મી આ લોકે અને પરલોકે ઇન્દ્રાદિક પદવી આપે છે

પરલોકે સુખી, અને ક્રમે કરી મોક્ષસુખ આપનાર

જ્ઞાનાદિ શુભ આપે છે. આવો તારો

પ્રભાવ છે. હે ધર્મ ! મારી રક્ષા કર ! રક્ષા કર ! ૮

सर्वतंत्रनयनीतसनातन ।

मिद्विसदनसोपान ॥

जय जय त्रिनयनतां प्रतिलिखित-

शांतसुधारसपान ॥ पा० ९ ॥

અર્થ:—હે ધર્મ ! તું સનાતન-શાશ્વત છે, બધાં

શાસ્ત્રોના માખણરૂપ-સારરૂપ છે. તું મોક્ષ

શિવ હૃદયનું આવામ પર જવા નિસરણી સમાન છે.

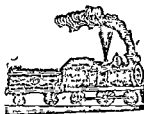
ધર્મ સોપાન. તું વિનયવંત શિષ્યોને શાંતસુધારસનું

પાન કરાવે છે. જીવા હે ધર્મ ! તું જય-
વંત વર્તી ! જયવંત વર્તી ! મને તારે શરણ હો ! તારી કૃપા
હો ! તું મારે રક્ષણ કર ! ૯.

॥ इति श्री शांतसुधारस गेयकाव्ये धर्म

भावनाविभावનો નામ દશમઃ પ્રકાશઃ ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના હાળખદ્ધ કાવ્યમાં
ધર્મભાવના નામનો દશમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ॐ

अध्यारभी लोडस्वडूय भावना

॥ शालिनी वृत्तं ॥

सप्ताधोघो विस्त्रुता याः पृथिव्य-

श्छत्राकाराः संति रत्नप्रमाद्याः ॥

ताभिः पूर्णो योऽस्त्यघोलोक एतौ ।

पादौ यस्य व्यायतौ सप्तरज्जू ॥ १ ॥

तिर्यग्लोको विस्त्रुतो रज्जुमेकां ।

पूर्णो द्वीपै र्णगांतै रसंख्यैः ॥

यस्य ज्योतिश्चक्रकांचीकलापं ।

मध्ये काश्यं श्रीविचित्रं कटित्रं ॥ २ ॥

लोकोऽयोध्वो ब्रह्मलोके द्युलोके ।

यस्य व्याप्तौ कूर्परौ पंच रज्जू ॥

લોકસ્યાતો વિસ્તૃતો રજ્જુમેકા ।

સિદ્ધજ્યોતિશ્ચિત્રકો यस્ય મૌલિઃ ॥ ૩ ॥

યો વૈશાસસ્થાનકસ્યાયિપાદઃ ।

શ્રોણીદેશે ન્યસ્તહસ્તદ્વયથ ॥

કાલેઽનાદૌ શશ્વદ્ધ્વં દમત્ત્વાદ્ ।

વિભ્રાણોઽપિ શ્રાતમુદ્રામલિન્નઃ ॥ ૪ ॥

સોયં જ્ઞેયઃ પૂરુષો લોકનામા ।

પદ્મ દ્રવ્યાત્માઽકૃત્રિમોઽનાદ્યનંતઃ ॥

ધર્માધર્માકાશકાલાત્મસંજ્ઞૈ-

દ્રવ્યૈઃ પૂર્ણઃ સર્વતઃ પુદ્ગલૈથ ॥ ૫ ॥

અર્થ:-તે આ લોક નામનો પુરુષ જાણવો એક બીજની

નીચે નીચે વિસ્તીર્ણ છત્રાકારે રહેલ

૨૧૭લોક રૂપ રત્નપ્રભાદિ સાત નર્કપૃથ્વી છે, તેથી

પુરુષનું વર્ણન પૂર્ણ એવા અધોલોકરૂપ સાત રત્ન

એ પગ, પ્રમાણ એ લોકપુરુષના એ પગ છે (૧)

એ લોકપુરુષની મધ્યમા અર્થાત્ કેડે

તિર્યંકવેગ આવેલો છે જે વિસ્તારમા એક

કટિ રત્નપ્રમાણ છે, અને જેમા અસખ્યાતા

દ્રીપમમુદ્રો આવેલા છે જ્યોતિષ ચક્રરૂપ

કદોરો કાચી ઠલાપ એ પુરુષની કેડના કદોરાનું

કામ સારે છે અર્થાત્ સૂર્ય-ચંદ્રાદિ જે

જ્યોતિષ ચક્ર આ તિર્યંક લોકની આસપાસ ફરતું આવેલું છે,

આ લોકપુરુષનો ક દોરો છે. (૨) હવે ભિર્વા લોક તે લોક
પુરુષની કટિભાગની ઉપર ઉચે પ્રજ્ઞ દેવલોક છે, જે
પાંચ રત્ન પ્રમાણુ વિસ્તારમાં હોઈ જે
કોણી કોણીઓનું કામ સારું છે. સિદ્ધચિહ્ન જે
એ લોક પુરુષના અતે ભિર્વાભાગમાં
માવેલ છે, અને જે પશુ વિસ્તારમાં એક રત્ન છે, તે એ
લોકપુરુષનું મસ્તક છે. (૩) એ લોક
શિર પુરુષ છાશ કરવા ઉલેલા પુરુષની જેમ
પગ પહોળા કરી ઉલેલ છે, અને એણે
પોતાના બે હાથ ટેક ઉપર રાખેલા છે તે લોકપુરુષ અના-
દિઠાળનો નિરંતર ભિર્વા જોવાવાળો છે; ભિર્વા જવાવાળો છે;
ઉચ્ચ એની ગતિ છે, ઉચ્ચ એનો આશય છે, નિતોદ્રિય છે;
અને દ્વાંતમુદ્રા ધારણ કરતો છતો ખિન્ન નથી (૪). એ લોકપુરુષ
છ દ્રવ્યે ભરેલો છે. એ પુરુષ અકૃત્રિમ
અનાદિશાન્ધત છે, એને કોઈએ કહેલો નથી. એ
અનાદિ અનંત છે. એનાં જન્મ-મૃત્યુ
થયાં નથી અને ચોતરફ ધર્મ, અધર્મ, કાલ, આકાશ,
છવ અને પુરુષ એ નામના છ દ્રવ્યથી ભરેલો છે આવો
તે લોકપુરુષ છે. (૫)

રંગસ્થાનં પુદ્ગલાનાં નદાનાં ।

નાનારૂપેર્નૃત્યતામાત્મનાં ચ ॥

કાલોદયોગસ્વસ્વભાવાદિ ભાવૈઃ ।

કર્માવોદૈર્નૃતિતાનાં નિયત્યા ॥ ૬ ॥

અર્થ—વળી એ લોક રંગમંડપ રૂપ છે, જેમા પુ
ગલ અને આત્મા નટ છે, અને કા

લોકરૂપ રંગ— ઉદ્યમ, સ્વભાવ, કર્મ અને નિયતિ :

મંડપ Theatre પાંચ સમવાય કારણો રૂપ વાજિત્રો :

નયાન્યા નાચતા જુદા જુદા વેષ :

પુરૂષરૂપ રંગમંડપમા નાચી રહ્યા છે / ૬.

एवं लोको भाव्यमानो विविक्त्या ।

विज्ञानां स्यान्मानसस्थैर्यहेतुः ॥

स्थैर્યं प्राप्ते मानसे चात्मनीના ।

सुप्राप्येवाऽध्यात्मसौख्यप्रसूतिः ॥ ७ ॥

અર્થ—એ રીતે લોકનુ સ્વરૂપ જુદી જુદી રીતે સ્પષ્ટ
ભાવતા વિજ્ઞાની પુરૂષો મનની સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરે છે, અને
મનની સ્થિરતા પ્રાપ્ત થયે આત્માને
ગણિતાનુયોગ હિતકારી એવી અધ્યાત્મ સુખપ્રાપ્તિના
કારણો સુલભ થાય છે

“ગણિતાનુયોગ ગણવાચકી

સુકત થાય જડચિત્ત ”

—સ્વાધ્યાય

જિનેદ્રાગમમા જ્ઞાનથંથેની ચાર અનુયોગમા વહેચાણી
થએલી છે, તેમા એક ગણિતાનુયોગ છે. આ લોકસ્વરૂપનુ
જ્ઞાન, એનો વિચાર ગણિતાનુયોગમાં સમાવેશ પામે છે મન
રૂપી કરવતને ગણિતાનુયોગ કાનસ સમાન છે. એ લોકને

જુદી જુદી રીતે સ્પષ્ટપણે વિચાર કરવાથી ચિત્ત સ્થિર થાય છે, બધે સમતુ અટકે છે, જડતા છાંડે છે અને એમ થાય છે કે અહો ! આ લોક રૂપ રંગમંડપમાં અનેક વખત નાર્યો. એવું કોઈ પણ સ્થળ નથી, એવો મા લોકનો કોઈ પણ વિભાગ બાકી રહ્યો નથી કે ત્યાં આ જીવે સ્પર્શ ન કર્યો હોય, આમ એને સુખુદ્ધિ કેવળ છે અને પરિણામે આત્મહિત થાય છે, માટે જીવે આ લોકસ્વરૂપ જુદી જુદી રીતે પણ સ્પષ્ટપણે વિચારવું ઘટે છે. ૭.

હવે આ લોકસ્વરૂપ ભાવનાનું અષ્ટઠાળીયું કહે છે —

॥કાફી રાગ-આજ સખી મનમોહનો—એ દેશી ॥

વિનય ત્રિમાસ્ય શાશ્વતં,

હૃદિ લોકાકાશં ॥

સકલચરાચરધારણે,

પરિણમદવકાશં ॥ વિ० ૧ ॥

અર્થ—હે વિનય ! તારા હૃદયમાં આ શાશ્વત લોકાકાશનું ચિત્રવન કર, આ શાશ્વત લોકાકાશનું ચિત્ર તારા હૃદયમાં અલેખ. એથી તને સર્વ જગત-સ્થાવર, ચર-અચર, જીવ-અજીવ, તેની કૃતિ-ચેષ્ટાઓ આદિનું જ્ઞાન થશે, તે બધું તારા હૃદય આગળ ખજું થશે, કેમકે લોકાકાશમાં એ બધું આવેલું છે. હે વિનય ! તો સકળ ચરાચર વસ્તુઓ જેમાં રહેલી છે, એવા લોકાકાશનું ચિત્ર જો તારા હૃદયપટ પર પડે

તોં તુ અતિ સ્થિર થઈ આત્મહિત પ્રાપ્ત કરીશ, માટે એ
એ લોકસ્વરૂપ ચિતવ ૧

લસદલોકપરિવેષિતં,
ગણનાતિગમાનં ॥
પંચમિરપિ ધર્માદિભિઃ,
સુઘટિતસીમાનં ॥ વિ૦ ૨ ॥

અર્થ — એ લોકાકાશ કેવો છે ? શોભાયમાન છે એની
શોભેર અલોકાકાશ વીટળાઈ રહ્યો છે,
લોકાકાશનું જે પરિમાણ મૂકીને રહ્યો છે, અર્થાત્
માન અસખ્યાતો છે અને પાચ દ્રવ્ય ધર્મ-
અધર્મ-કાળ-જીવ-પુદ્ગલ-એ પાચવડે
તેની સીમા સુઘટિત થયેલી છે અર્થાત્ જેટલા ક્ષેત્રમાં એ પાચ
દ્રવ્યો વર્તે છે તેટલું ક્ષેત્ર એ લોકાકાશ છે આવો ચૌદ રાજ
લોક નામા પુરૂષ છે, તેનું હે ! વિનય ! તુ તારા હૃદયપટ
ઉપર ચિત્ર આલેખ ૨

સમનઘાતસમયે જિનૈઃ,
પરિપૂરિતદેહં ॥
અસુમદણુકવિવિધક્રિયા,
ગુણગૌરવગેહં ॥ વિ૦ ૩ ॥

અર્થ :—વળી આ લોકાકાશ કેવો છે ? શ્રી જિનેશ્વર-
ભગવાન સમુદ્ઘાત સમયે પોતાના આત્મા

લોકાકાશ અને ના પ્રદેશવડે એ લોકપુરુષના સમસ્ત દેર્શન મુદ્ધાત. પ્રદેશને પૂરી નાંખે છે, અને આ લોકાકાશમાં જીવ અને પુરુષલક્ષણમાણુ વિવિધ પ્રકારની ક્રિયા કરી રહ્યા છે. અર્થાત્ જીવ અને આણુની જાત-જાતની ક્રિયા અને શુદ્ધતા ગૌરવતું આ લોકાકાશ સ્થાનક છે. એનો એક પ્રદેશ એવો ખાલી નથી, કે જ્યાં જીવ-અજીવની ક્રિયા ન વર્તતી હોય. એવા લોકપુરુષને હે વિનય ! તું તારા ચિત્તમાં ચિંતવ. ૩.

एकरूपमपि पुद्गलैः,

कृतविविधविवर्त ॥

कांचनशैलशिखरोन्नतं,

क्वचिदवनतगतं ॥ त्रि० ४ ॥

અર્થ:—વળી એ લોકાકાશ કેવું છે ? ત્યાં પુરુષલોને લઈને એકરૂપ છતાં જાતજાતનાં વિવર્તો

લોકાકાશ રૂપે રૂપાંતર પામી રહ્યું છે. તે લોકાકાશ અને કોઈ સ્થળે મેડે એવા હંચા સુવર્ણના

પુદ્ગલવિવર્તો. શિખરારૂપ થઈ રહેલ છે; તે બીજે સ્થળે એવીજ હંચી નીચી મહોટી ખાઈઓ

રૂપે થઈ રહેલ છે. આવા લોકપુરુષને હે વિનય ! તારા હૃદયમાં ધાર અને સ્થિર થઈ તારૂં સ્વરૂપ વિચાર. ૪.

क्वचन तविषमणिमंदिरै-

रुदितोदितरूपं ॥

ઘોરતિમિરનરકાદિભિઃ,

ક્વચનાતિવિરૂપં ॥ વિ૦ ૫ ॥

અર્થઃ—(લોકપુરૂષમાં પુરૂષલનાં વિવર્તોના વધારે દાખલા

આપે છે) કોઈ કોઈ સ્થળે દેવતાઓના

વિવર્તના રમ્ય આવાસ આવી રહેલા છે. તે સૂર્ય-

દાખલા કાત મણિની શોભાથી બહુ સુંદર લાગે

છે ત્યારે બીજી બાબતોએ ઘોર ભયંકર અધ-

કારમય નરકાદિ આવેલા છે, જે બહુ માઠા લાગે છે. આમ આ

લોકાકાશમાં કયાય મેરૂ જેવા ઉંચા સોનાના પર્વતો આવેલા છે,

તો કયાય ઉડી ખીણો આવેલી છે; કયાય દેવતાઓના રમ્ય

સ્વર્ગભવન આવેલાં છે, તો કયાય ભયંકર અધકારમય નરક-

નિગોદના સ્થાનો આવેલા છે, જે એકરૂપ છતાં પુરૂષલના

કરેલા વિવિધ વિવર્તો છે. લોકાકાશ પોતે તો એક રૂપ છે,

એકજ છે; પણ તેમાંથી અનેક ચિત્રવિચિત્ર નાનાં-મોટાં

નવાં રૂપ પેદા થાય છે પાણીના વિશાળ સરોવરમાં કાકરો

નાખતા એક કુડાણું (Ripples) થયું, લાગણું બીજું એથી

મોટું, તત્કષણ ત્રીજું એથી મોટું, એમ ઉત્તરોત્તર મોટાં

બુઢાં બુઢાં કુડાણા થઈ ઠંઠ આખા સરોવરમાં વ્યાપી જાય છે

તેમ એક રૂપમાંથી અનેક વિવર્ત (Vibrations) પુરૂષલો

રહે છે. એક શબ્દ આખા લોકાકાશને સ્પર્શી આવે છે આ

આધારે, પુરૂષલની વિવર્તશક્તિના

પુરૂષલના વિવર્તો આધારે, આ જમાનાના Telegraph,

અને Telephone, Phonograph, wire-

માધુનિક શોધકોની less Telephone આદિ શોધાયા

સ્રોધો   છે. હે ચેતન! આમ આજો લોકા-
કાશ પુરૂગલનિવર્તથી વ્યાપ્ત છે, તેને
હું હૃદયમા ધાર. ૫

વળી એ લોકાકાશનું બીજી રીતે ચિત્ર આપે છે

કવચિદુત્સવસમયમુજ્જ્વલં,

જય મંગલનાદં ॥

કવચિદમંદહાહારનં,

પૃથુશોકવિપાદં   ॥ વિ૦ ૬ ॥

અર્થ — વળી લોકપુરૂષ રૂપી નાટકની રંગભૂમિ કેવી છે ?

કોઈ કોઈ સ્થળેએ ઉજ્જ્વળ ઉત્સવ સમય

લોકરૂપ નાટ્ય   વર્તી રહ્યો છે અને જયના મંગળ અવાજે,

ગૂઢ   બીતો ગવાઈ રહ્યા છે, તો વળી બીજે સ્થળે

અત્યંત હાહાકાર થઈ રહ્યો છે, મહા

જબરા શોકનું અને ખેદનું કારણ વર્તી રહ્યું છે, અર્થાત્ કયાય

વિવાહ જેવા મંગળ પ્રસંગો ઉજવાય છે, તો કયાય ઇંદ

પ્રિય યુવાન સ્વજનના મરણ જેવો કારણ પ્રસંગ બધાને

શોકમગ્ન કરે છે કોઈ હારે છે, કોઈ જીતે છે, કોઈ રહે છે,

કોઈ હસે છે, કોઈ લક્ષ્મી કમાય છે, કોઈ ખોઈ દે છે,

આમ અનેક પ્રકારનાં ચિત્રવિચિત્ર નાટકો આ પુરૂષ-

લોક નાટ્યગૂઢમાં બજવાય છે, તેનું ચિત્ર હે વિનય !

તું તારા હૃદયપટ ઉપર ચિતર, અને આ લોકની

એવી પ્રથા દેખી શાંતચિત્ત થઈ સમતા આદર,

આથી તારૂં પરમ કલ્યાણ થશે. ૬.

વહુપરિચિતમનંતશો,
નિખિલૈરપિ સત્ત્વૈઃ ।

જન્મમરણપરિવર્તિભિઃ,

કૃતમુક્તમમત્ત્વૈઃ ॥ વિ૦ ૭ ॥

અર્થ—જે પુદ્ગલ દ્રવ્યે કરેલા વિવર્તોથી છવાઈ રહેલો આ લોકાકાશ છે, -તે પુદ્ગલ કેવા છે, તે વિધાવધ બતાવે છે) અનતી અનતી વાર એ વેપનુ કારણ પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સર્વ પ્રાણીઓએ પરિભ્રમ્ય કર્યો છે; કેમકે સર્વ પ્રાણીઓ અનતી વાર જન્મ મરણ કરી ચૂક્યા છે; તેથી પૂર્વ પૂર્વ મમત્વની પરપરાએ પુદ્ગલો મૂકે છે અહીં છે. આમ ઘટમાળ આ લોકાકાશમા ચાલી જ રહી છે જે પુદ્ગલ એક વાર છાડ્યું, તેજ ફરી બીજા રૂપે મમત્વ યોગે પ્રહણ કરે છે. જીવો જન્મ-મરણ કરી રહ્યા છે તેથી આગલા ભવમા ભોગના પરિચયથી નવા જન્મમા જાણે એ બધું કદી ના મળ્યું હોય એમ એ પુદ્ગલભોગ તરફ જવા નામે છે, પુદ્ગલની જ્યાં આવી જાળ ફેલાયલી છે એવા લોકાકાશ નાટકશાળાને હે વિનય ! તુ તારા ચિત્ત અક્ષુ વડે જોઈ જઈ સ્થિર થા ૭

इह पर्यटनपराङ्मुखाः,

ग्रणमत भगवंतं ॥

શાંતસુધારસપાનતો,

ઘૃતવિનયમનંતં

॥ વિ૦ ૮ ॥

અર્થ:—માટે હે ચેતન ! હે ભવ્ય હવે ! જેમાં આવું નાટક મજવાઈ રહ્યું છે, એવા—આલોકાકાશના પર્યટણથી તમે જોે પરાઈમુખ થયા હો, અર્થાત્ તમે ભવભટ-કણથી થાકી ગયા હો અને એથી છુટવા માગતા હો તો આ શાંતમુધારમ્નુ પાન કરો, અને શરણાગત વિનયવંતનું રક્ષણ કરનાર ભગવાનને પ્રકૃષ્ટ ભાવે નમો. ૮

॥ इति श्री शान्तमुधारसंगेयकान्ये लोकस्वरूप भावना
विभावनी नाम एकादशः प्रकाशः ॥

ઘાત શ્રી શાંતમુધારસ નામના દ્વાળખદ્ધ કાવ્યમાં અગ્રારમો લોકસ્વરૂપ ભાવના નામનો પ્રકાશ સમાપ્ત.

આરમ્ભી બોધિદુર્લભ ભાવના

॥ મંદાક્રાંતાવૃત્તં ॥

યસ્માદ્વિસ્માપયિતસુમનસ્વર્ગસંપદિલાસ-

પ્રાપ્તોહ્લાસાઃ પુનરપિ જનિઃ સત્કુલે શ્રુતિભોગે ॥

બ્રહ્માદૈત્યગુણપદવીપ્રાપકં નિઃસપત્નં ।

તદુપ્રાપ્યં મૃશમુરુધિયઃ સેવ્યતાં બોધિરત્નં ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—હે વિશાલ બુદ્ધિવાળા સજ્જનો ! અતિ

દુઃપ્રાપ્ય, મહામુશ્કેલીએ પમાય એવું જે

બોધિ પ્રભાવ. બોધિરત્ન—સમ્યક્ત્વ તેનું તમે સેવન કરો.

એ બોધિના પ્રભાવે કરી દેવતાઓ પણ

વિસ્મય પામે એવો સ્વર્ગસંપત્તિનો વિલાસ પામી જીવ

આનંદોહ્લાસ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી એ બોધિના પ્રભાવે પુષ્કળ

સેવ્યભોગવાળા ઉત્તમ કુળમાં જીવ કરી કરી જન્મ પામે છે;

અને ક્રમે કરી અદૈત્ય બ્રહ્મપદવી (મોક્ષ) સુધી જીવને પહોં-

ચાડવામા કેઈ જેને બાધક નથી-એવું મહાશૂન એ બોધિ-
રત્ન છે, તેને તમે હે શુદ્ધિશાલિઓ ! સેવો ૧.

॥ મુજંગપ્રયાતવૃત્તં ॥

અનાદૌ નિગોદાંધરૂપે સ્થિતાના-

મજત્તં જનુર્મૃત્યુદુઃસાર્દિતાનાં ॥

પરીણામશુદ્ધિઃ કુતસ્તાદૃશી સ્યા-

ઘયા હંત તસ્માદ્વિનિર્ચોતિ જીનાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—અનાદિકાલના નિગોદરૂપ અધારા કુવામા રહેલા

અને ફરી ફરી જન્મ-મરણના દુઃખથી

હુલ્લભ શુ છે ? પીડાતા છવેને એવી પરિણામશુદ્ધિ

કયાથી થાય કે જેથી તે નિગોદરૂપ અધ

કારમય કૃપમાથી પહાર આવે ? અર્થાત્ પ્રથમ તો એવી

પરિણામશુદ્ધિ જ હુલ્લભ છે, એટલે એ અનાદિ નિગોદમાથી

નીકળવું મહાહુલ્લભ છે. હવે કદાચ તે નિગોદમાથી છવ

પહાર આવે તો—૨

તતો નિર્ગતાનામપિ સ્થાયરત્વં ।

તસત્ત્વં પુનર્દુર્લભં દેહમાજાં ॥

તસત્ત્વેપિ પચાક્ષરપર્યાપ્તસંજ્ઞિ-

સ્થિરાયુષ્યવત્ દુર્લભં માનુષત્વં ॥ ૩ ॥

અર્થ —એ નિગોદમાથી પહાર નીકળેલાને સ્થાયરપણામા

રહેવું થાય, કેમકે દેહધારિયોને ત્રસપણું
 એથી દુર્લભ પામવું દુર્લભ છે હવે કદાચ ત્રસપણું
 થું છે ? પ્રાપ્ત થાય તેમા પણ પચેદ્રિયપણું પામવું
 દુર્લભ છે, પચેદ્રિયપણું પ્રાપ્ત થાય તો
 સંપૂર્ણ છ પર્યાપ્તિ પામવી દુર્લભ છે તે પણ કદાચ મળે તો
 સર્વિ પચેદ્રિયપણું, તે સાથે વળી લાળુ આયુષ્ય અને
 મનુષ્યપણું એ પરમ દુર્લભ છે ૩

તદેતન્મનુષ્યત્વમાપ્યાપિ મૃદો ।

મહામોહમિથ્યાત્વમાયોપગૂઢઃ ॥

અમન્દ્વરમગ્નો ભવાગાધગર્તે ।

પુનઃ ક્વ પ્રપદ્યેત તદ્વોધિરત્નં ॥ ૪ ॥

અર્થ — એ મનુષ્યપણું પણ કદાચ મળ્યું, તો સટે મૃદ
 જીવ મહામોહ, મિથ્યાત્વ અને માયા
 એથી વિશેષ કપટે કરી ચુકત છે, અને એથી સ સાર
 દુર્લભ થું છે ? રૂપ અગાધ ખાડામા ભમતો ભમતો બુદ્ધિ
 રહ્યો છે તેને આ બોધિરત્ન કેમ કરી
 પ્રાપ્ત થશે ? અર્થાત્ હે ચેતન ! આ બોધિરત્ન કરી મળવું
 બહુ દુર્લભ છે

“ આવો રૂઠો મનખા દેહ કરી કરી કયા મળશે રે ?

આવું રૂઠું બોધિરત્ન કરી કરી કયા મળશે રે ? ”

અર્થાત્ એ મળવું દુર્લભ છે અનાદિ નિગોદમાંથી
 નીકળવું દુર્લભ છે, ત્યાંથી નીકળતાં ત્રસપણું એથી

વધારે દુર્લભ છે; તેમાં પણ પચેદ્રિય, પર્યાપ્તિ પૂરી,
સૂક્ષ્મપણું, દીર્ઘ આયુષ્ય, મનુષ્યપણુ અને આ સ-
મ્યગ્ બોધ એ પામવાં ઉત્તરોત્તર અત્યંત દુર્લભ છે;
માટે ચેતન ! હાલ તને એ બધું મળ્યું છે, તો સાવધ
રહી એ પરમ દુર્લભ બોધિનો લાભ લઈ લે. ૪.

॥ શિવરિણીવૃત્તં ॥

વિમિત્રાઃ પંથાનઃ પ્રતિપદમનલ્પાશ્ચ મતિનઃ ।
વૃયુક્તિવ્યાસંગૈર્નિજનિજમતોદ્ધાસરસિકાઃ ॥
ન દૈવા સાન્નિધ્યં પ્રિદધતિ ન વા કોપ્યતિશય-
સ્તદેનં કાલેઽસ્મિન્ ય ઇહ દૃઢધર્મા સ સુકૃતી ॥ ૫ ॥

અર્થ:—

“ વસ્તુ વિચારે રે દિવ્ય નયન તણે રે,
વિરહ પડ્યો નિરધાર,
તરતમ બોધે હો તરતમ વાસના રે,
વાસિત બોધ આધાર ”
શ્રી આનંદધનજી.

“ મત મત લેટે હો જો જઈ પૂછીયે રે
સહુ થાપે અહંમેવ. ”
શ્રી આનંદધનજી.

જુદા જુદા પથો પડી ગયા છે, ભિન્ન ભિન્ન મતવાળા છે.
તેઓ ચોતે જો મત માનતા હોય (ભલે તે અસત્ય હોય)

તેના ઉદ્ધાસમાં રસિક છે; અને કુચુક્તિનો ઉપયોગ કરી તે ફેલાવવામાં રસ લે છે. દેવતાઓ પણ સાક્ષિધ્ય કરતા નથી, સમીપ પધારતા નથી કે જોજોને પૂછી સત્યપંથનું નિરાકરણ કરીયે. તેમ કોઈ મર્મ જાણનાર રસિક અતિશયવંત મહા-પુરુષ પણ નથી દેખાતો કે જેને જઈ નિર્જન્ય પૂછીયે; માટે આ કાળમાં તો જે ધર્મ ઉપર દૃઢતા રાખે છે તે પુરુષશાળી જાણ્યો ૫.

॥ શાર્દૂલમીકીડિતવૃત્તં ॥

યામદેહમિદં ગદં નૈ મૃદિતં નો વા જરાજર્જરં ।

યામત્તથસ્તદંવકં સ્વરિપયણાનામ્ગાદક્ષમં ॥

યામચાપુરમંગુરં નિજહિતે વામદ્ બુધૈર્યત્યતાં ।

કાસારે સ્ફુટિતે જલે પ્રચલિતે પાલિઃ કર્યં વચ્યતે ? ॥૬॥

અર્થ:—હે ચેતન ! જ્યાંસુધી આ દેહ રોગથી

શિથિલ થયો નથી, જ્યાંસુધી ઘડ-

સાથે તે વાધે. પણથી ક્ષીણ થવા નથી માંડ્યો,

જ્યાંસુધી ૫ એ દ્રિયોનો સમૂહ પોત-

પોતાના વિષયો લેવા સ્તમ્ભર્ય છે અને જ્યાંસુધી આયુ-

ષ્ય ક્ષીણ થયું નથી, ત્યાંસુધીમાં તારે તારાં હિત

અર્થે પ્રયત્ન કરવો ઘટે છે; કેમકે રોગ કે ઘડપણ

આવ્યે ઇન્દ્રિયોની શક્તિ ક્ષીણ થયે, અથવા આયુ પૂર્ણ

થયે તું શું કરી શકીશ ? માટે આ અવસર છે, ત્યાં

ચેત. તલાવ ફાટી જઈ પાણી બહાર આવ્યું જશે, પછી

પાળ કેવી રીતે બધાશે ? માટે—“ પાણી પહેલાં પાળ
અણની બાંધે ”
સ્વાધ્યાય.

“ અવસર આવ્યે અવશ્ય કર,
“ અવસર આવ્યે મત ભૂલ્ય,
“ અવસર ચૂક્યા જે નરા,
“ તે નર ડોઢી મૂલ્ય ”

—પ્રકીર્ણ

॥ અનુષ્ટુપ્વૃત્ત ॥

વિનિષોપદ્રવં દેહમાયુથ ક્ષણમંગુરં ।

કિમાલંચ્ય ધૃતિ મૃદૈઃ સ્વશ્રેયસિ વિલંબ્યતે ॥ ૭ ॥

અર્થ — જાતજાતના ઉપદ્રવયુક્ત આ દેહ છે, આયુ
ક્ષણભગુર છે; છતાં મૃદ જીવો ઢીલા
ધર્મ કરતાં થઈ કેમ પોતાના શ્રેયમાં વિલબ કરે છે?
ઢીલ શી ? “ શ્રેયાસિ વહુવિજ્ઞાનિ પ્રાયશો મહતા-
મપિ ” અને “ ધર્મસ્ય ત્વરિતા ગતિઃ ”

મહાપુરુષોને પણ પ્રાય શ્રેયમાં વિલબ આવે છે અને ધર્મ કરતા
ઢીલ ન કરવી—એ લક્ષ હે ચેતન ! તારે રાખવો યોગ્ય છે ७

હવે આ બોધિદુર્લભ ભાવનાનું અષ્ટઠાગિયું કહે છે
॥ ધનાશ્રી રાગ — હાંચિ રે હાંચિ રે પીઆ હિ ડોલડે—એ દેશી ॥

બુદ્ધ્યતાં બુદ્ધ્યતા બોધિરતિદુર્લભા,
જલધિજલપતિતસુરરત્નયુક્ત્યા ॥

સમ્યગારાધ્યતાં સ્વહિતમિહ સાધ્યતાં,

વાધ્યતામધરગતિરાત્મશક્ત્યા ॥ વુ૦ ૧ ॥

અર્થ:—રે ચેતન ! ખુઝ, ખુઝ, આ બોધિરત્ન અતિ દુર્લભ છે

સમુદ્રના જળમાં પડેલું ચિંતામણિરત્ન

ખુઝ, ખુઝ. જેમ દુર્લભ છે તેમ આ બોધિરત્ન

જો એક વાર હાથે તો ફરી મળવું

ખડું દુર્લભ છે; માટે ખુઝ રે ! ખુઝ ! એ બોધિતું સમ્યક્

પ્રકારે આરાધન કર અને તારૂં હિત સાધ; અને

સ્વશક્તિયે કરી તારી દુર્ગતિ થતી અટકાવ. ૧

ચક્રિભોજ્યાદિરિવ નરભવો દુર્લભો ।

બ્રામ્યતાં ધોરસંસારકલ્પે ॥

વહુનિગોદાદિકાયસ્થિતિવ્યાપતે ।

મોહમિથ્યાત્વમુપચોરલક્ષે ॥ વુ૦ ૨ ॥

અર્થ — આ સસાર-અરણ્ય જે ખડું નિગોદાદિ કાય

સ્થિતિએ કરી વિશાળ છે, અને જેમા મોહ-મિથ્યાત્વ પ્રમુખ

લાભો ચાર-હુટારા વસે છે અને જે ઘોર-ભયકર છે તેમા

ભ્રમતા, પરિભ્રમણ કરતા જીવોને નરભવ પામવો એ

ચક્રવર્તીના લોજનની જેમ દુર્લભ છે.

ચક્રવર્તીનું ચક્રીનું લોજન એક વખત મળ્યા પછી

લોજન બીજી વખત જેમ મળવું દુર્લભ છે,

(કેમકે બીજી વખત ત્યા જમવા આવવાનું

થાય તે પહેલાં તો ઘણો કાળ ગયો હોવાથી આયુ પણ પૂરું

ઘડું મધુ હોય,) તેમ નરભવ એક વાર મળ્યા પછી તેનું જો

સાર્થક ન થયું તો ફરી મળવો અતિ હર્ષભ છે; કેમકે આ
સંસાર ઘોર નિબિડ અંધકારવાળો છે.
જો એ કેમ એટલે એમાં ભ્રમતા જીવોને દિશા સુઝતી
દિશામૂઢ છે ? નથી. વળી અનેક નિર્ગોહ-નરક આદિ
કાયસ્થિતિ એમાં હોવાથી એ અરણ્ય
એટલું બધું વિશાળ છે કે એનો પાર પામતાં થાકી જવાય.
તેમાં કદાચ આગળ થાક ગ્રહણ કર્યા વિના વધે તો આડા
મોહ, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વરૂપી વાટપાડુઓ
વાટપાડુઓ બેઠા છે, તે હુંટી લઈ આગળ વધવા દેતા
નથી. આમ મનુષ્ય ભ્રમ મળવો અતિ
હર્ષભ છે, માટે હે ચેતન ! જો તને એ હમણા મળ્યો
છે, તો સમ્યક્ પ્રકારે બોધિનુ આરાધન કરી તેનું તું
સાર્થક કરી લે. ૨.

લब्ध इह नरभवोज्ञानार्थदेशेषु यः ।

स भवति प्रत्युतानर्थकारी ॥

जीर्णहिंसादिपापाश्रयव्यसनिनां ।

मायवत्पादिમાર્ગાનુસારી ॥ ૩ ॥

અર્થ:—નરભવ મળવો તો હર્ષભ છે, પણ તે કદાચ
મળે તો આર્થદેશ, આર્થપણું પામવું હર્ષભ છે. અનાર્થ
દેશમાં મનુષ્ય દેહ મળવો એ વળી
અનાર્થ દેશ, અનર્થનું કારણ થાય છે, કારણકે
પાપનું નિમિત્ત ત્યાં જીવે જીવે હિંસા આદિ પાપોથી
વ્યાકુલ છે કે જેનું પરિણામ મધા, માધ-

વતી આદિ નર્કગતિ છે, માટે રે **ભુવ ! ભુવ ! ભુવ !** તને
તો આ દુર્લભ માનવદેહ, આર્યદેશ અને બોધિરત્ન મળ્યું
છે તેનો લાભ લઈ લે ! લાભ લઈ લે ! ! એક વાર હારીય તો
ફરી એ મળવું દુષ્કર છે ૩

આર્યદેશસ્પૃશામપિ સુકુલજન્મનાં ।

દુર્લભા વિવિદિપા ધર્મતત્ત્વે ॥

સ્તપરિગ્રહમયાહારસંજ્ઞાતિભિ—

હંત મમ્ જગદ્વસ્થિતત્ત્વે ॥ બુ ૦ ૪ ॥

‘ અર્થ — આર્ય દેશમા અને વળી રૂડા કુળમા જન્મ થયો
હોય તેવાઓને પણ ધર્મતત્ત્વમા ઇચ્છા થવી એ દુર્લભ એ
કારણકે મૈથુન, પરિગ્રહ, ભય અને આહાર એ ચાર સજ્જામા
આપું જગત્ બૂધી રહ્યું છે આર્યપણુ અને સાથે ઉચ્ચ
કુળ એ બંને દુર્લભ છતાં મળે તો પણ તત્ત્વજિજ્ઞાસા
થવી દુર્લભ છે, કેમકે ભુવ માત્ર મૈથુનાદિ ચાર સજ્જામા
મૂર્ચ્છિત થયા છે, તો મનુષ્ય દેહ, જેમા લોગના વિવિધ
સ્થાનક રહેલાં છે તેમા ભુવ મૂર્છા પામ્યા વિના કેમ રહે ?
એ મૂર્છા આડે તત્ત્વજિજ્ઞાસા કયાથી થાય ? તને તો હે
ચેતન ! એ બધું—મનુષ્યપણુ, આર્યતા, ઉત્તમ કુળ અને
જિજ્ઞાસા એ બધું પ્રાપ્ત થયું છે, તો હવે તું એનો લાભ
લઈ, એ મળ્યાનું સાર્થક કરી લે ફરી ફરી એ મળવું દુર્લભ
છે હે ચેતન ! બોધ પામ, બોધ પામ ૪

વિવિદિપાયામપિ શ્રવણમતિદુર્લભં ।

ધર્મશાસ્ત્રસ્ય ગુરુસનિધાને ॥

વિતથનિકયાદિતત્ત્વસાવેશતો ।

નિવિધનિલેપમલિનામધાને ॥ વુ૦ ૫ ॥

અર્થ — કદાચ જાણવાની ઇચ્છા પ્રાપ્ત થાય, તો ધર્મ-
શાસ્ત્રશ્રવણ અતિ હર્ષભ છે, કેમકે સદ્ગુણો યોગ ન હોય.
હવે કદાચ સદ્ગુણો યોગ પશુ હોય, તો નકામી વિકલા-
રસના આવેશથી જાતજાતના વિલેપ પેડા થઈ ગિતવૃત્તિ એવી
મલિન થઈ હોય કે એમા પવિત્ર સદ્ગુણો બોધ ન સોદાય
આમ હે એતન ! તને એ હર્ષભ શ્રવણ પશુ મળ્યું છે,
આ સત્ગુણો યોગ પશુ પ્રાપ્ત થયો છે, તો વિકલા આદિ
જતા કરી તું આ મળેલ અપૂર્ણ જોગનો લાભ લઈ લે કરી
આ જોગ, આ બોધિ મળવી અતિ હર્ષભ છે, માટે જુઝ,
રે, જુઝ. ૫

ધર્મમાકર્ણ્ય સંવુલ્ય તત્રોધમં ।

કુર્વતો વૈરિવર્ગોત્તરંગઃ ॥

રાગદ્વેષશ્રમાલસ્યનિદ્રાદિકો ।

વાઘતે નિહતસુકૃતપ્રસંગઃ ॥ વુ૦ ૬ ॥

અર્થ — વળી જીવ ધર્મ સાબળી સમ્યક્ પ્રાર્થિ બોધ
પામી ધર્મને વિષે ઉદ્ધમ કરે છે, ત્યાં તેને રાગ-દ્વેષ-ખેદ-
આલસ્ય-નિદ્રા આદિ અતરંગ વૈરીયો
તેર ઠાઠિયા આડખીલ નાખે છે, અને તેના સુકૃત
પ્રસંગને, તેની ધર્મકરણીને બાધા ઉપજાવે
છે જીવ ધર્મ કૃત્ય બધી પ્રેરાય ત્યાં મોહાદિ તેર ઠાઠિયા તેને
નહે છે આમ ઉત્તરોત્તર ધર્મની હર્ષભતા છે એવો ધર્મ,

એવું બોધિરત્ન કરી મળવું હુકર છે. હે જીવ, જીવ, જીવ
અને એનો લાભ લે. ૬

ચતુરશીતાવદો યોનિલક્ષેષ્વિયં ।
કવ ત્વયાકર્ણિતા ધર્મવાર્તા ॥
પ્રાયશો જગતિ જનતા મિથો વિવદતે ।
ઋદ્ધિરસશાતશુભૌરવાર્તા ॥ બુ૦ ૭ ॥

અર્થ:—અહો ચેતન ! આ ચોરાશી લાખ જીવ
ચેતનમાં તેં ક્યાંયે ધર્મવાર્તા શ્રવણ કરી ? ક્યાંયે કરી નહિ
હોય, કેમકે ઋદ્ધિ, રસ અને શાતા વં
જિજ્ઞાસા વિના ત્રણ મહા મોટા ગારવોથી પીડાયેલ
શ્રવણ કેમ થાય ? જનો પ્રાયઃ જગતમાં એક-બીજા સાં
કલેશવાદ કરી રહ્યા છે. તેઓને ધર્મ
વાર્તા સાંભળવામાં ક્યાંથી આવે ? બધા જીવો પોતપોતાન
ઋદ્ધિ, પોતપોતાના રસ અને પોતપોતાની શાતામાં ખુશ
રહ્યા છે, તેમાંથી નીકળી શકે તો ધર્મ સાંભળેને. આમ હે
ચેતન ! ચોરાશી લાખ જીવાયોનિમાં ફરતાં જીવને
ધર્મશ્રવણ બહુ દુર્લભ છે. તે તને પ્રાપ્ત થયું છે,
તેનો લાભ લઈ લે. જીવ ! જીવ, જીવ. ૭

एवमतिदुर्लभात्प्राप्य दुर्लभतमं ।
बोधिरत्नं सकलगुणनिधानं ॥
कुरु गुरुप्राज्यविनयप्रसादोदितं ।
शान्तरस सरस पीयूषपानं ॥ बु० ८ ॥

અર્થ—એ પ્રકારે દુર્લભમાં દુર્લભ અને બધા ગુણોનો
જંડાર એવું બોધિરત્ન પ્રાપ્ત કરી હે ! ચેતન ! તું ગુરૂના
મ્હોટા વિનયના પ્રસાદથી ઉત્પન્ન થએલો
Summary જે આ રસિક શાંતસુધારસ તેવું પાન
કર. હે ચેતન ! બધા ગુણના રાશિરૂપ એવું
આ બધા કરતાં અતિ દુર્લભ બોધિરત્ન તને મળ્યું છે. પૂર્વે
કહ્યું છે કે નિગોઢમાંથી નીકળવું, ત્રસપણું પામવું, તેમાં પણ
પરોદ્રિયપણું પામવું, અપૂર્ણ છએ પર્યાસિ પામવી, અત્રિ
પરોદ્રિયપણું પામવું, તેમાં પણ મનુષ્યપણું પામવું, લાંબું
આયુષ્ય પામવું, આર્યપણું પામવું, ઉત્તમ કુળ પામવું, ધર્મ-
જિજ્ઞાસા પામવી, સદ્ગુરૂનો યોગ અને તત્ત્વશ્રવણ પામવું,
બોધિરત્ન પામવું એ ઉત્તરોત્તર અતિ અતિ કઠિન છે. તે
બોધિરત્ન તું પામ્યો છે, તો ચેતન ! સદ્ગુરૂનો પરમ વિનય
કર, તેની પ્રસન્નતા મેળવ અને આ શાંતસુધારસવું પાન
કરી અમર થા ! અમર થા ! ! હે ચેતન ! બુઝ, બુઝ. ફરી
ફરી ઉપર કહેલી દુર્લભ વસ્તુઓમાં દુર્લભમાં દુર્લભ આ
બોધિરત્ન મળવું મુશ્કેલ છે. મળ્યું છે તો લાલ લે, સાર્યક
કરી લે.

“ ગુરુપ્રાજ્યવિનયપ્રસાદોદિતં શાંતસુધારસં ॥ ”

જે શબ્દો કહી શ્રી કર્તા ગુરૂએ સૂચવી દીધું કે આ
શાંતસુધારસ શ્રી સદ્ગુરૂના પરમ
શાંતસુધારસ વિનયની પ્રસાદી છે. અર્થાત્ શ્રી સદ્-
વિનયનું ફળ ગુરૂની વિનયભક્તિ ન કરી હવ તો આ

અથ ન થાત. આમ સદ્ગુણ ભક્તિને
મહિમા બતાવી એનો બોધ કર્યો. ૮

॥ ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસગેયકાવ્યે બોધિદુર્લભ
માનના વિમાવનો નામ દ્વાદશઃ પ્રકાશઃ ॥

ધતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના દાળખન્દ કાવ્યમાં
બારમી બોધિદુર્લભ ભાવના સમાપ્ત.

ॐ

તેરમી મૈત્રી ભાવના

॥ અનુષ્ટુપ્ વૃત્તં ॥

સદ્ધર્મધ્યાનસંધ્યાનહેતવઃ શ્રીજિનેશ્વરૈઃ ।

મૈત્રીપ્રભૃતયઃ પ્રોક્તાઃ શ્વેતસ્રો ભાવનાઃ પરાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને સદ્ધર્મ ધ્યાનધારના હેતુએ મૈત્રી આદિ બીજી ચાર ભાવના પ્રકાશી છે. ૧

તથાહુઃ ।

મૈત્રીપ્રમોદકારુણ્યમાધ્યસ્થાનિ નિયોજયેત્ ।

ધર્મધ્યાનમુપસ્કર્તુઃ, તદ્દિ તસ્ય રસાયનં ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—તે આ પ્રમાણે,—

(૧) મૈત્રી (૨) પ્રમોદ (૩) કારુણ્ય
ધ્યાન રસાયન. (૪) માધ્યસ્ય—આ ચાર બીજી ભાવ-
નાઓ ધર્મધ્યાનને ઉપકારક હોવાથી
ભાવવી ઘટે; કેમકે એ ધર્મધ્યાનને રસાયનરૂપ છે,

અર્થાત્ રસાયનની પેઠે એ ધર્મધ્યાનને પુષ્ટિરૂપ છે,
હિતકર્તા છે. ૨

હવે એ ભાવનાનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.

॥ ઉપજાતિ ઘૃત્તં ॥

મૈત્રી પરેષાં હિતચિત્તનં યત્ ।

મથેત્ પ્રમોદો ગુણપક્ષપાતઃ ॥

કારુણ્ય માર્તાગિરુજાં જિહ્વીર્ધે-

ત્યુપેક્ષણં દુષ્ટધિયામુપેક્ષા ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—(૧) પારકુ બહુ ચિંતવણુ એ મૈત્રી ભાવના,
(૨) શુદ્ધનો પક્ષપાત એ પ્રમોદ ભાવના, (૩) આર્ત,
ક્રોધી, દીન, રોગી જીવોના દુઃખ દૂર કરવાની ઈચ્છા એ
કારુણ્ય ભાવના અને (૪) દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા જીવોની ઉપેક્ષા
કરવી એ ચોથી ઉપેક્ષા અથવા માધ્યસ્થ ભાવના. ૩.

સર્વત્ર મૈત્રીમુપકલ્પયાત્મન્ ।

ચિત્યો જગત્યત્ર ન કોપિ શત્રુઃ ॥

કિયદિનસ્થાયિનિ જીવિતેઽસ્મિન્

કિં લિઘતે વૈરિધિયા પરસ્મિન્ ॥ ૪ ॥

અર્થ— હે આત્મા ! તુ સર્વત્ર મૈત્રીભાવ વિચાર
આ જગત્માં મહારો ક્રોધ પણ વૈરી
નથી એવું ચિંતવણુ ઘટે છે, કેમકે
આ જીવિત તો થોડા દિવસ રહેવાનું

છે, તેમાં પરસ્પર વૈરભુક્ષિથી શું
ખેદ પામે છે ? ૪.

૧૫—

સર્વેપ્યમી વંધુતયાઽનુભૂતાઃ ।

સહસ્રશોઽસ્મિન્ ભવતા મવાઘ્વૌ ॥

જીવાસ્તતો વંધવ એવ સર્વે ।

ન કોઽપિ તે શત્રુરિતિ પ્રતીહિ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—આ સંસાર સમુદ્રમાં બધા જીવો હનરો વેળા
બંધુપણને પામ્યા છે, તો જો બધા ત્હારા
ભૂત બંધુ બાંધવોજ છે; કોઈ પણ શત્રુ નથી એવી
ખાત્રી આણ. ૫.

સર્વે પિતૃમ્નાતૃપિતૃવ્યમાતૃ—

પુત્રાંગજાસ્ત્રીમગિનીસ્તુપાત્વં ॥

જીવાઃ પ્રપન્ના બહુશસ્ત્રદેવત ।

કુટુંબમેવેતિ પરો ન કથિત્ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—સર્વે જીવો પિતા, બાઈ, પિત્રાઈ, માણલ, પુત્ર,
પુત્રી, સ્ત્રી, પહેન, પુત્ર-સ્ત્રી આદિ
ભૂત કૌટુંબિકે રૂપે અનેક વખત સગપણ-સંબંધ કરી,
ચુક્યા છે, તો જો ત્હારું કુટુંબજ
છે; એમાંથી કોઈ પારકું નથી, એમ ધારી બધા સાથે
મત્રીભાવ રાખ. ૬

॥ હંદ્રમ્ના વૃત્તં ॥

एकेंद्रियाद्या अपि हंत जीवा ।

पंचेंद्रियत्वाद्यधिगत्य सम्यग् ॥

बोधिं समाराध्य कदा लभन्ते ।

भूयो भवभ्रातिमिया विरामं ॥ ૭ ॥

અર્થ — વળી ચેતન ! એકેન્દ્રિય જીવો પણ પચેન્દ્રિય-
પણુ પામી અગ્યગૃહર્થન આરાધી કોઈ
ભાવિ બધુ વેળા લાવલાટકણુરૂપ લયનો અત કરશે,
મોક્ષ પામશે, એવુ વિચારી તેઓની
સાથે મૈત્રી આદર ૭

या रागरोपादिरुजो जनानां ।

शाम्यंतु वाक्कायमनોद्रुहस्ताः ॥

सर्वेप्युदासीनरસં રસંતુ ।

सर्वेन सर्वे सुखिनो भवन्तु ॥ ૮ ॥

અર્થ — વળી ચેતન ! એવી મૈત્રી લાવતા લાવ કે મન,
વચન, કાયાનો દ્રોહ કરનારા એવા જે
પ્રાણી માત્ર રાગ દ્વેષરૂપ જનોના રોગ છે તે
સુખી થાઓ શાંત થાઓ ! બધા પ્રાણી ઉદાસીન
લાવમાં પરિણામ પામે, અને સર્વ
સ્થળે સર્વ જીવો સુખી થાઓ ! ૮.

હવે મૈત્રી લાવનાનું અષ્ટ ટાળીયુ કહે છે
દેશાખ રાગ, રે જીવ ! નૈનધર્મ કીજીયે... એ દેશી ॥

મિનય મિચિતય મિત્રતાં,
ત્રિજગતિ જનતાસુ.
કર્મવિચિત્રતયા ગતિ,
નિમિષાં ગમિતાસુ ॥૧॥

અર્થ — હે મિનય ! હે સુવિનીત ચેતન ! આ ત્રણ
જગતના જીવો પ્રતિ મિત્રતા ચિંતવ, મિત્રતા
કર્મ વિચિત્રતા ચિંતવ. જે બધા જીવો કર્મની વિચિત્ર-
અને વિવિધ ગતિ તાને લઈ વિવિધ ગતિ પામેલા છે ૧

સર્વે તે પ્રિયબાંધવા,
ન હિ રિપુરિહ કોપિ ।
મા કુરુ કલિકલ્પં મનો,
નિજસુકૃતવિલેપિ ॥ વિ૦ ॥ ૨ ॥

અર્થ — જે બધા તારા પ્રિય બાંધવ છે, કોઈ પણ તારો
શત્રુ નથી, માટે તારા સુકૃતનો નાશ
બધા તારા મિત્ર કરનાર જોવા ક્રોધે કરી, વૈરે કરી તારા
ગનને કલેશ ન પમાડ, કલ્પિત ન કર ૨

યદિ કોપં કુરુતે પરો,
નિજકર્મવશેન ।
અપિ મવતા કિં મૂયતે,
હૃદિ રોપવશેન ॥ વિ૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ. — જો કોઈ પોતાના કર્મવશે કરી ક્રોધ કરે, તો

પણ તું હૃદયને વિષે શા માટે રોષ કરે છે ? અર્થાત્ એ તો બિચારો કર્મવશ પડેલ છે, એથી ક્રોધ નકામો ક્રોધ શો ? કરે છે, તુ નકામો એ સામો શા માટે રોષ કરે છે ? એથી કર્મ બધાય છે ૩

અનુચિત મિદ્ કલહં સતાં,
ત્યજ સમરસમીન ।
મજ વિવેકફલહંસતાં;
ગુણપરિચયીન ॥ વિ૦ ॥ ૪ ॥

અર્થ.—સમતા રૂપ જળના સરોવરમાં વસતા હે મત્સ્ય ! આ જગતમાં સતપુરુષોને અયોગ્ય એવો વિવેક સર અને કલહ તું ત્યજ દે, ત્યજ દે, અને ગુણોના એતન હસ. પરિચયને પુષ્ટ કરનાર એવું જે વિવેકરૂપ સરોવર, તેના હે રાજ-હસ ! તુ વિવેકરૂપ કલહહંસતાને ભજ, અર્થાત્ વિવેક આચર, સર્વ જીવો પ્રતિ મૈત્રી આદર. ૪

શશુજનાઃ સુખિનઃ સમે,
મત્સરમપહાય ।
સંતુ ગંતુમનસોપ્યમી,
શિવસૌખ્યગૃહાય ॥ વિ૦ ॥ ૫ ॥

અર્થ.—બધા શશુજનો મત્સર છોડી કહ્યું મુખી યાઓ, તેમજ એઓ શિવમુખતુ ધર-મોક્ષ તે

“સર્વં છવતુ” પ્રતિ જવાના મનવાળા થાઓ; અર્થાત્
 ઇચ્છો મુખ” એઓનું મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા રૂપ પરમ
 કલ્યાણ થાઓ ! આવી મૈત્રી ભાવના
 હે વિનય ! તું ભાવ. પ.

સકૃદપિ યદિ સમતાલયં,

હૃદયેન લિહંતિ ।

વિદિતરસાસ્તત દ્વ રતિમ્

સ્વત એવ વહંતિ ॥ વિ૦ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—એકવાર પણ જો તેઓ હૃદયને વિષે સમતાના
 જિંડુનો આસ્વાદ કરે, તો તેઓને સમ-
 થાએ તે માગે રસ શું છે એની ખબર પડશે, અને
 —સાસ્ત્રાદન પોતાની મેળે આ સમતાને વિષે રતિ
 નેડશે; અર્થાત્ સમતાજ એઓને પ્રિયકર
 થશે. એમ વિચારી હે વિનય ! તું એઓ ઉપર શેષ ન
 આણ. એઓ કર્મવશ છે એમ ગણ અને કર્મ વિવર આપશે
 ત્યારે ઠેકાણે આવશે, સમતા ગ્રહશે, આમ જાણી તેઓ પ્રતિ
 મૈત્રી આચર. ૬.

કિમુત કુમતમદમૂર્ચ્છિતા,

દુરિતેષુ પતંતિ ।

જિનવચનાનિ કથં હદા,

ન રસાદુપયંતિ ॥ વિ૦ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—અહો ! કુમતરૂપી મદથી મૂર્ચ્છિત થએલા આ

હવે કેમ પાપને વિષે પડતા હશે ? અરે !
માર્ગ પામે ! વીતરાગ પરમાત્માનાં પવિત્ર વચનોમાં
એઓ શા માટે રસ પામતા નથી ? એમ
હે વિનય ! એઓ પ્રતિ તું મૈત્રી ભાવે જો. ૭

પરમાત્મનિ વિમલાત્મનઃ,

પરિણમ્ય વસંતુ ।

વિનય સમામૃતપાનતો,

જનતા પિલસંતુ ॥ વિ૦ ॥ ૮ ॥

અર્થઃ—નિર્મલ અતઃકરણવાળા હવે પરમાત્માને

વિષે પરિણામ પામે. અર્થાત્ પરમાત્માના

Universal સ્વરૂપમાં લીન થાઓ; અને હે વિનય !

well-being હે સુવિનીત ચેતન ! જનમંડળ સમતા

રૂપી અમૃત પાને કરી વિલાસ પામે-

આનંદ પામે અથવા વિનય અને સમતારૂપી અમૃતપાન-

વડે જનમંડળ આનંદ અનુભવે. આવો વિચાર કરી હે

વિનય ! તું જગજ્જંતુ પ્રતિ મૈત્રીભાવ ધારણ કર ! મૈત્રીભાવ

ધારણ કર ! ૮

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये मैत्रीभावना

विभाजनो नाम त्रयोदशः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના દાળખજ્ઞ કાવ્યનો

મૈત્રી ભાવના નામનો તેરમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

ચૌદમી પ્રમોદ ભાવના

। સગધરા વૃત્તં ॥

ધન્યાસ્તે વીતરાગાઃ ક્ષપકપયમતિક્ષીણક્રમોપરાગા—

સૈલોક્યે ગંધનાગાઃ સહજસમુદિતજ્ઞાનજાગ્રદ્વિરાગાઃ ।

અધ્યાત્માત્મશુદ્ધ્યા સન્નિવૃત્તશિશ્નુલ્લાનિર્મલધ્યાનધારા—

મારાન્મુક્તેઃ પ્રપન્નાઃ કૃતસુકૃતશતોપાર્જિતાર્હત્યલક્ષ્મી ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—(ગુણનો પશ્ચાત એ પ્રમોદ ભાવના, તે તેવા
શુભે દેખી કેવો પ્રકૃષ્ટ આનંદ થાય ? એ બતાવતા પરમ-
ગુણી એવા વીતરાગ દેવની સ્તુતિ કરે છે)

વીતરાગ સ્તવ અહો ! ધન્ય છે તે વીતરાગ પરમા
જને ગુણુપ્રમોદ તમારો ! કે જેણે ક્ષપણુશ્રેણી પર ચઢી
કર્મભજને ધોઈ નાખી ક્ષીણ કયાં છે,
જેઓ ત્રણ લોકને વિશે ગંધહરતી સમાન છે, જેઓને સહજ
લિહ્ય પામેલા કેવલજ્ઞાને કરી વૈરાગ્ય બાગ્યો છે, જેઓ આત્મ

શુદ્ધિવડે સંપૂર્ણ ચક્રકલા જેવી શ્વેત-નિર્મળ ધ્યાનધારાએ ચડ્યા છે અને જેઓ સેકડો ગમે પુણ્યકર્મે કરી અર્હત ભગવાનને યોગ્ય લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી સુક્રિત નજીક પહોંચ્યા છે અહો ! આવા વીતરાગ પરમાત્માઓ ધન્ય છે ! ધન્ય છે !! (આમ શુદ્ધોત્કર્ષ જોઈ હર્ષાયમાન થઈ જીવ પ્રમોદ ધારણ કરતો અનત નિર્જરા કરે છે) ૧

તેષાં કર્મક્ષયોત્થૈરતનુગુણગર્ભૈર્નિર્મલાત્મસ્વમાર્ગૈ—

ર્ગાયં ગાયં પુનીમઃ સ્તવનપરિણતૈરષ્ટર્ણાસ્પદાનિ ॥

ધન્યાં મન્યે રસજ્ઞાં જગતિ ભગવતઃ સ્તોત્રવાણીરસજ્ઞા—

મજ્ઞાં મન્યે તદન્યાં વિતથજનકથાકાર્યમૌર્ણ્યમદ્રાં ॥ ૨ ॥

અર્થ — અહો ! તે તીર્થંકર ભગવાનને કર્મક્ષય થવાથી ઘણા શુદ્ધોને સમૂહ ઉત્પન્ન થયો છે, નિર્મળ આત્મસ્વભાવ પ્રગટયો છે અને તેથી તેની સ્તુતિ થઈ છે, અહો ! એવા પરમાત્માના આ શુદ્ધોની સ્તુતિ ગાઈ ગાઈને અમે આઠ વર્ષના પદને પવિત્ર કરિયે છિયે. અહો ! હું જગતમાં તે જીભને ધન્ય ગણું છું કે જે જીભ ભગવાનનાં સ્તોત્ર ગાવામાં રસજ્ઞ છે, ભગવાનની સ્તુતિ કરવામાં રસ લે છે, બીજી જીભ જે નકામી જનકથામાં, વિકથામાં, ચઢવાતઢવા બોલવામાં મથાગૂલ છે, તેને અજ્ઞ-અધન્ય માતું છું. ૨.

અત્રે એમ જતાંબુ કે તીર્થંકર પરમાત્મા તો ધન્ય છે, પણ એઓશ્રીની સ્તુતિ ગાનારા પણ ધન્ય છે

નિર્ગ્રંથાસ્તેઽપિ ધન્યા ગિરિગહનગુહાગહ્વરાંતર્નિવિષ્ટા ।

ધર્મધ્યાનાવધાનાઃ સમસ્સસુહિતાઃ પક્ષમાસોપવાસાઃ ।

યૈઙ્મયેઽપિ જ્ઞાનગ્રંથઃ શ્રુતવિતતધિયો દત્તધર્મોપદેશાઃ ।

શાંતાદાંતાજિતાક્ષાજગતિ જિનપતેઃ શાસનં ભાસયંતિ ॥૩॥

અર્થઃ—પર્વતોની ગહન ગુફા-કોતરોમાં રહી ધર્મ-ધ્યાનમાં એકાગ્ર, સમતાવંત, પક્ષદિન કે માસના ઉપવાસ કરવાવાળા નિર્ગ્રંથ, રાગ-દ્વેષની અતી વીતરાગની સ્તુતિ જેની છેદાઈ છે, એવા મહાપુરૂષો કરેનારાની સ્તુતિ. પણ ધન્ય છે. તેમજ ધીન જ્ઞાનવત ગુણુ પ્રમોદ મહાપુરૂષો જેની બુદ્ધિ શ્રુતજ્ઞાને ઠરી વિસ્તાર પામી છે, જેઓ ધર્મનો ઉપદેશ કરી રહ્યા છે, જે શાંત છે, જે દાંત છે, જિતેન્દ્રિય છે અને જે જગતને વિષે શ્રી જિનવરેદ્રના પવિત્ર શાસનને પ્રકાશિત કરે છે, તેઓ પણ ધન્ય છે. ૩.

દાનં શીલં તપો યે વિદધતિ ગૃહિણો ભાવનાં ભાસયંતિ ।

ધર્મ ધન્યાશ્વતુર્ધા શ્રુતસમુપચિતશ્રદ્ધયારાધયંતિ ॥

સાઘ્યઃ શ્રાદ્ધચથ્થ ધન્યાઃ શ્રુતનિશદધિયા શીલમુદ્ભાસયંત્ય—

સ્તાન્ સર્ગાન્ મુક્તગર્ગાઃ પ્રતિદિનમસકૃદ્ ભાગ્યમાજઃ સ્તુવંતિ ॥૪॥

અર્થઃ—વળી તે ગૃહવાસિજનો જે દાન, શીલ, તપ આદરે છે, ભાવના વાવે છે અને એ ધર્મોપુરૂષો ધન્ય, પ્રકારે ચાર પ્રકારનો ધર્મ શ્રુતજ્ઞાનથી ગુણુપ્રમોદ વૃદ્ધિ પામતી શ્રદ્ધાએ આરાધે છે, તે

ધન્ય છે, તેમજ વળી તે સાધ્વીઓ
 અને ધાવિકાઓ, જેની બુદ્ધિ પવિત્ર શ્રુતજ્ઞાનવડે વિશુદ્ધ
 થઈ છે, અને જે શીલનું પાલન કરે છે તે પણ ધન્ય છે
 અહો ! આ બધાંને પ્રતિદિવસ
 ગુણાનુરાગી ધન્ય. નિરતર જે હવે ગર્વ છાંડી દઈ
 ગુણ પ્રમોદ. સ્તવે છે, તેઓ ભાગ્યશાળી છે
 અર્થાત ગુણીના ગુણો દેખી અનુમોદનાર
 પ્રમોદ ભાવ ધામનાર, હર્ષ ધામનાર મહાભાગ્યવાંત છે ૪

આ તો પરમ ભાગ્યશાળી એવા સમ્યગ્દષ્ટિ હવેર્ન
 સ્તુતિ થઈ, પણ પ્રમોદ ભાવનાવાસિત હવે અન્યના ગુણો
 દેખી પણ પરમ આનંદ પામે છે, એ દેખાડતા કહે છે

“ પરગુણપરમાણન્ પર્વતીકૃત્ય નિત્યં ।

નિજહૃદિ વિક્રમંતઃ સંતિ સંતઃ કિયંતઃ ॥ ”

—શ્રી ભર્તૃહરિ

॥ ઉપજાતિશૃત્તં ॥

મિથ્યાદૃશામપ્યુપકારસારં ।

સંતોષમત્યાદિગુણપ્રસારં ॥

વદાન્યતા વૈનયિકપ્રકારં ।

માર્ગાનુસારીત્યનુમોદયામઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—મિથ્યાદષ્ટિઓ પણ જેઓમાં સંતોષ, સત્ય, શૌચ
 આદિ ગુણો પ્રસરી રહ્યા છે, જેમાં હાન ગુણ, વિનય ગુણ

રહેલા છે, તેઓનો પણ અમે ઉપકાર માનીએ છીએ, અને એઓ પણ માર્ગાનુસારી છે એમ નાણી માર્ગાનુસારી ધન્ય. અનુમોદના કરીએ છીએ. અર્થાત્ ભલે ભાવિબોધ જીવ. સમ્યગ્દષ્ટિ ન હોય પણ સત્ય, સંતોષ, ગુણુ પ્રમોદ. શૌચ, દાન, વિનય આદિ ગુણોવાળા જીવો દેખી અમને બહુ પ્રમોદ ઉપજે છે. એઓ પણ માર્ગને અનુસરવાવાળા નાણી કોઈ વેળા એજ ગુણોથી સમ્યગ્ બોધ પામી ઠક્યાણ પામશે, એ નાણી અમને આનંદ થાય છે ૫

॥ સગૃધરાવૃત્તં ॥

જિહે પ્રહ્લી મય ત્વં સુકૃતિસુચરિતોચારણે સુપ્રસન્ના ।
મૃયાસ્તામન્યકીર્તિશ્રુતિરસિરુતયા મેઽય કર્ણો સુરુણો ॥
વીક્ષ્યાન્યગ્રૌઢલક્ષ્મીં દ્રુતમુપચિનુતાં લોચને રોચનત્વં
સંસારેઽસ્મિન્નસારે ફલમિતિ મયતાં જન્મનો મુલ્યમેવ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—હે જીવ ! તું પુણ્યશાળી જીવોના સુચરિત્રો ઉચ્ચારી પવિત્ર થા, સુપ્રસન્ન થા; બીજાની કીર્તિ સામળવાનો રસ પામી મારાં બંને કાનો આજે સુકર્ણ અર્થાત્ સફળ થાઓ અહો ! બીજાની ઉત્તમ લક્ષ્મી, જીવ, દાન, આંખ બીજાનું એશ્વર્ય દેખી મારા લોચનો ઠરા, ધન્ય. ગુણુ પ્રમોદ. દ્રવો, એમાંથી હપશ્ચિ આવો. હે ! જીવ ! હે કાન ! હે ચક્ષુ ! આ અસાર સંસારમાં આવી ભાવના એજ તમારા જન્મનું પરમ સાર્થક છે. ૬.

॥ ઉપજાતિવૃત્તં ॥

પ્રમોદમાસાઘ ગુણૈઃ પરેપાં ।

યેપાં મતિઃ મજ્જતિ સામ્યસિંધૌ ॥

દેદીપ્યતે તેષુ મનઃપ્રસાદો ।

ગુણાસ્તથૈતે વિશદીભવંતિ ॥ ૭ ॥

અર્થ—ખીલના ગુણોથી પ્રમોદ પામી જેની મતિ સમ-
તાસમુદ્રમાં ઝીલે છે, તેનું મન પ્રકૃષ્ઠિત
ગુણુઆમથી થઈ દીપી રહે છે, એટલુંજ નહિં પણ
ગુણુ વધે. તેના ગુણો પણ વિશુદ્ધ થઈ ઝળહળી
હાલે છે. પારકાના ગુણોથી પ્રમોદ પામ
વાનું, પારકા ગુણો જોઈ રાજ થવાનું આવું ઉત્તમ ક્ષણ છે. ૯
હવે પ્રમોદ ભાવનાનું અષ્ટઢાળીયું કહે છે.

॥ ટોઢી રાગ-ઋષભકી મેરે મન ભગતિ વશીરી-એ દેશી ॥

વિનય વિભાવય ગુણપરિતોષં ॥ ધ્રુવપદં ॥

નિજસુકૃતાપ્તવરેષુ પરેષુ ।

પરિહર દૂરં મત્સરદોષં ॥ વિ૦ ૧ ॥

અર્થ—હવે વિનય । તુ ગુણી પુરૂષોના ગુણથી સતોષ
આનંદ પામવાનું વિચાર. પોતાનાં સુકૃ-
ગુણાનુરાગ ત્યોથી જે વર પામ્યા છે અથવા જે
પોતાનાં સુકૃત્યોથી ભાગ્યશાળી થયા છે,
અથવા જે પોતાના સુકૃત્યોથી ઉત્તમ આપ્ત પુરૂષોની સફમાં
બિરાજે છે, એવા અન્ય મહદ્ભાગીઓ પ્રતિનો મત્સર, ઇર્ષ્યા

દોષ દૂર કર. તેઓના ગુણોનો રાગી થા; તેઓના ગુણથી
આનંદ પામ ! આનંદ પામ !! ૧

દિષ્ટ્યાયં વિતરતિ વહુદાનં,
વરમયમિહ લમતે વહુમાનં ॥

કિમિતિ ન વિમૃશસિ પરપરમાર્ગં,

યદ્વિમજસિ તત્સુકૃતવિમાર્ગં ॥ વિ૦ ૨ ॥

અર્થ:—અહો શાબાસ છે આને, કે એ બહુ દાન આપે
છે, અથવા બહુ રૂડું થાય છે કે આને આ જગતમાં બહુમાન
મળે છે. (અહો ! એનાં સુકૃત્યો જોતાં એ માન એને છાજેજ
છે). હે વિનય ! તું આ પ્રકારે કેમ સુધી

ગુણાનુમોદન— વિચારણા કરતો નથી ? સ્થળે સ્થળે
પુણ્યનું કારણ. પારકા ગુણો ગાવા એજ હે વિનય ! તેના
ગુણોમાં, સુકૃતોમાં ભાગ લેવા જેવું છે
તાત્પર્ય કે ગુણોને, પુણ્યકર્તાની ગુણ-પુણ્યનું તે ફળ
છે, પણ એ ગુણ-પુણ્યની જે અનુમોદના કરે છે, તે
પણ તેનો ભાગી થાય છે. ૨

યેપાં મન રૂઢ વિગતવિકારં,

યે વિદધતિ ભુવિ જગદુપકારં ॥

તેપાં વ્યમુચિતાચરિતાનાં,

નામ જપામો વારંવારં ॥ વિ૦ ૩ ॥

અર્થ:—આ જગતમાં જે પવિત્ર પુરુષોનાં મન
વિકાર રહિત થયાં છે, જે મહાભાગ્યવંત પુરુષો જગત પર

ઉપકાર કરે છે, તે ઉચિત-આચરણવાળા
 ગુણી પુરૂષોનાં મહાપુરૂષોના નામ અમે વારંવાર ક્ષણે
 નામનો જાપ પણ ક્ષણે જાપીએ છીએ અર્થાત્ એવા મહા
 કટ્યાણકારી. સત્પુરૂષોના ગુણો દેખી તેઓના એવા
 નામથી પણ અમે આનંદ પામીએ છીએ
 ગુણી પુરૂષોના નામનો જાપ પણ પરમ કટ્યાણકારી છે, માટે
 હે વિનય ! તુ પરના ગુણ દેખી રાજ થા, રાજ થા ૩

અહહ તિતિક્ષા ગુણમસમાનં,

પશ્યત ભગવતિ મુક્તિનિદાનં ॥

येन रूपा सह लसदभिमानं,

झटिति विघटते कर्मजितानं ॥ वि० ४ ॥

અર્થ — અહો ! જેના સમાન બીજો કોઈ ગુણ નથી,
 અને જે મુક્તિના કારણરૂપ છે, એવો તિતિક્ષા-ક્ષમા ગુણ
 શ્રીભગવાનને વિષે જુઓ । કે જે ક્ષમા-
 ગુણદર્શનથી, આ ગુણને લઈ ક્રોધ સહિત અભિમાને
 નદ, ભગવાનની કરી નાચતો એવો કર્મનો સમૂહ
 ક્ષમા ! એકદમ નાશ પામે છે ! અહો ! ધન્ય
 છે ! એ ભગવાનના ક્ષમા ગુણને !
 એમ હે વિનય ! તુ તારા દુઃખમા પરગુણી ગતોષ પામ,
 સતોષ પામ ૪

अदधुः केचन शीलमुदारं,

गृहिणोऽपि परिहृतपरदारं ॥

યશ ક્વહ સંપ્રત્યપિ શુચિ તેષાં,

વિલસતિ ફલિતફલં સહકારં ॥ વિ૦ ૫ ॥

અર્થ:—જે જે ગૃહસ્થીઓ પરસ્પરીને પરિત્યાગ કરીને ઉત્તમ-ઉદાર શીલવ્રતને આદરે છે, તેઓનો પવિત્ર ઉત્ત્થવળ યશ અત્રે હમણાં પણ ક્ષતિવ ધઈ આંખાના વૃક્ષ પેઠે ચોમી રહે છે; અર્થાત્ એઓને પરભવે તો શીલનો મહિમા ઠાઠાંતરે લાલ થાય છે, પણ હમણાં સ્ત્રીશીલવાન ધન્ય. તત્કાળ તેઓનો યશ વૃદ્ધિ પામી અનેક ફળ આપે છે, આવો શીલનો મહિમા છે. તેવા શીલવ્રતધારી જીવો ધન્ય છે, એમ હે વિનય ! તું પારકા ગુણની અનુમોદના કર. ૫

યા વનિતા અપિ યશમા સાકં,

કુલયુગલં વિદધતિ સુપતાર્કં ॥

તાસાં સુચરિતસંચિતાર્કં,

દર્શનમપિ કૃતસુકૃતવિપાર્કં ॥ વિ૦ ૬ ॥

અર્થ:—તેમજ જે સ્ત્રી પણ પોતાના શીલ ગુણે કરી પોતાના માવિત્ર તથા પતિના એમ બંને કુળને યશની ધ્વજા બંધાવે છે, અર્થાત્ શીલ પાળી બંને કુળને સતી સ્ત્રી ધન્ય. જે અંજુરાળે છે તે સ્ત્રીઓનું પુણ્યપરિપાકથી પ્રાપ્ત થયેલું જે દર્શન તે પણ પુણ્યરૂપી ધન પ્રાપ્ત કરાવનારું છે. અર્થાત્ આવી શીલવંતી સ્ત્રીઓનું દર્શન હર્ષભ છે; અને એ દર્શન પ્રાપ્ત થાય તો તે પણ પુણ્યનો ઉદય હોય તોજ થાય છે;

સતીનું દર્શન અને દર્શન થાય તો તે દર્શન પણ
પુણ્યનું ફળ, અને ભાવિ પુણ્યનું કારણ છે. અહો ! આવી
પુણ્યજનક. શીલવતી વનિતાઓ ધન્ય છે. એમ હે
વિનય ! તુ પારકા શુભેથી રોમાચિત
થા, રોમાચિત થા ૬.

તાત્ત્વિકસાચિન્નસુજનપ્રતંસાઃ,

કેચન યુક્તિવિવેચનહંસાઃ ।

અલમકૃપત કિલ ભુવનાભોગં,

સ્મરણમમીપાં કૃતશુભયોગં ॥ વિ० ૭ ॥

અર્થ — તત્ત્વ અને સત્ત્વ શુભને ધારણ કરનારા એવા
સજ્જનોમા શ્રેષ્ઠ, અને જેમ હંસ યુક્તિથી દ્વંધ પાણીનો વિવેક
કરી દ્વંધ ગ્રહણ કરે છે તેમ જે યુક્તિવડે સારાસારનો વિવેક
કરે છે, — એવા પુરૂષો ત્રણ જગતના ખરેખર ભૂષણરૂપ છે,
એઓના સ્મરણથી પણ શુભ યોગ પ્રાપ્ત
તત્ત્વ વિવેચક થાય છે અર્થાત્ જે પાવન પુરૂષો
ધન્ય સત્ત્વ શુભધારી તત્ત્વને ગ્રહણ કરે
છે અને સારાસારનો ભેદ જાણી
સાર ગ્રહે છે. તેઓ ધન્ય છે, હે વિનય ! એવા તત્ત્વશોધ
કોની તું અનુમોદના કર ૭

इति परगुणपरिभाषनसारं,

सफल्य सततं निजमनतारं ।

कुरु सुविहितगुणनिधिगुणगानं,

मिरचय शांतसुधारसपानं ॥ વિ० ૮ ॥

અર્થ:—અહો ! જન્મ લેવાનું સાર્થક પારદા શુષ્કનું
ચિંતવન-અનુમોદન છે, તો હે વિનય !
શુભાનુરાગરૂપ એમ કરી તું તારો અવતાર એકદમ
જન્મ પણુ ધન્ય સૂચન કરી લે; અને સારાં આચરણવાળા
શુભના લંકાર એવા મહાપુરુષોનું ગાન
કર, અને આ શાંતમુધારસનું પાન કરી અમૃત્ ત્યાં એમ
હે વિનય ! તું પારદા શુષ્ક ચિંતવ, અનુમોદ. ૮

॥ इति श्रीशान्तमुधारस गेयकाव्ये प्रमोद-
माननानिमानो नाम चतुर्दशः प्रकाशः ॥

ઈત શ્રી શાંતમુધારસ નામના દાળખજ્જ કાવ્યનો
પ્રમોદ ભાવના નામનો ચૌદમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

પંદરમી કાંડુય ભાવના

॥ માલિની વૃત્તં ॥

પ્રથમમશનપાનપ્રાપ્તિર્ગાંચ્છાવિહસ્તા ।

સ્તદનુ વમનવેદમાલંકૃતિવ્યગ્રચિત્તાઃ ॥

પરિણયનમપત્યાગાસિમિપ્દેદ્રિયાર્થાન્ ।

સતતમભિલપંતઃ સ્વસ્થતાં વ્યાસુતીરન્ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—અહો ! આ જગત્વાસી જીવોની સ્થિતિ જોઈ

ઠરુણા આવે છે અહો ! નવી નવી

જગત્ના જીવોનાં ઉત્પન્ન થતી એવી અનંત અભિલાષા આડે

દુખ અને તેથી એઓ સ્વસ્થતા તે કેમ પામે ? પ્રથમ

ઉપજતી ઠરુણા તેા ખાનપાનની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાએ એઓ

આકુળ-વ્યાકુળ રહે છે, એથી એઓ પોતાના

આત્માનુ કાંઈ કરી શકતા નથી, ખાનપાનની પ્રાપ્તિ થઈ,

ત્યા વળી લુગડા-લત્તા, ધર-ખાર, અને ધરેણા-ગાંઠા મેળવવા

થિત વ્યગ્ર થાય છે, આ આડે પણ આત્માર્થ કયાંથી સૂઝે ?

ત્યાં એ લુગડાં-લત્તાં આદિની ભાગ્યચોગે પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાં પરણવાની, અને પછી પુત્ર-પ્રાપ્તિની અને કંમે કંમે ઈન્દ્રિયોના ઇચ્છિત ભોગ મેળવવાની અભિલાષા ઉપજે છે. અહો! આમ નવી ઉગતી અભિલાષા આડે જગવાસી જીવો સ્વસ્થતા, આત્મશાંતિ તે ક્યાંથી પામે ? એ વિચારતાં કરુણા આવે છે. ૧

॥ શિखरिणी वृत्तं ॥

उपायानां लक्षैः कथमपि ममामाद्य विभवं ।

मवाभ्यासात्तत्र ध्रुवमिति निवचनाति हृदयं ॥

अथाक्स्मादस्मिन्निकिरति रजः क्रूरहृदयो ।

रिपुर्वा रोगो वा भयमुत जरा मृत्युरथवा ॥ ૨ ॥

અર્થ:—અહો ચેતન! લાજો ઉપાયોવડે કરી મહા-મુશ્કેલીએ તુ વિલવ પામ્યો; તે વૈલવ જાણે હંમેશ માટે કાયમ રહેવાનો છે એમ જાણી ભવોભવના અભ્યાસને લઈ તારૂં ચિત્ત તું તેમાં ચોંટાડે છે; અર્થાત્ એ લક્ષ્મી સ્થિર છે એમ જાણી તું તેમાં લય પામે છે, પણ અરે! તને ખબર નથી. એના ઉપર કોઈ દૂર હૃદયવાળો શત્રુ અથવા રોગ અથવા ભય અથવા વૃદ્ધાવસ્થા અથવા મૃત્યુ અકસ્માત પૂજા નાંખે છે. અર્થાત્ તું એમાં મોહ શું પામે છે ? કોઈ શત્રુ પેદા થશે

અને એ લક્ષ્મીને ઓચિંતી હરી જશે;

જીવ, ભૂલો

ભમ નહિં !

અથવા તને જ કોઈ રોગ થશે, અને

તું એના ઉપભોગ નહિં લઈ શકે;

અથવા રાત્ર્યાદિકન્ધ ભયથી એજ લક્ષ્મી

તને હુઝતું કારણ થશે; અથવા જરાવસ્થાને લઈ તું એ

લોગવી નહિં શકે અથવા બીજા યુવાને પડાવી લેશે અથવા
અકસ્માત્ છેવટ મૃત્યુ આવ્યે એ લક્ષ્મી તારે છાંડવી પડશે,
તો હે ચેતન ! તું એને કાયમ રહેવાની ગણી તેમા લય
પામે છે, એ જોઈ તારી કરુણા આવે છે. ૨.

“ હે ! જીવ કયા ઇચ્છત હવે, હૈ ઇચ્છા દુઃખ મૂલ,
“ જળ ઇચ્છાકા નાશ તળ, મટે અનાદિ ભૂલ ”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

॥ સ્તૂધરા વૃત્ત ॥

સ્પર્ધંતે કેઽપિ કેચિદ્ દયતિ હૃદિ મિથો મત્સરં ક્રોધદગ્ધા ।

યુધ્યંતે કેપ્યરુદ્ધા ધનયુવતિપશુસેત્રપદ્રાદિદેતોઃ ॥

કેચિલ્લોભાલ્લમંતે વિપદમનુપદં દૂરદેશાનટંતઃ ।

કિં કુર્મઃ કિં વદામો મૃશમરતિશતૈર્વ્યાકુલં વિશ્વમેતત્ ? ॥૩॥

અર્થ.—અહો ! અમને કરુણા આવે છે. અમે શું

કરિયે ? અમે શું બોલિયે ? આ જગત્

અહો ! અરસપ સેંકડો ગમે હું જોએ કરી અત્યંત વ્યાકુળ

રસ કેલેશ. છે. કોઈ કોઈ જીવો અરસપરસ સ્પર્ધા

કરી રહ્યા છે, કોઈ ક્રોધથી બળીને હૃદયને

વિશે અરસપરસ મત્સર-ઈર્ષ્યા ધારણ કરી રહ્યા છે; કોઈ સ્વ-

ચંદ્રે ધન-ગ્રી-પશુ-ક્ષેત્ર-ગામ આદિનાં કારણે લડી રહ્યા છે,

અને કેટલાક લોભને લઈ દૂર દેશાંતરમા ભટકતા સતા પદે

પદે વિપત્તિઓ પામે છે. અહો ! આવી રીતે આખું જગત્

અનેક દુઃખોએ કરી અત્યંત વ્યાકુળ છે ત્યાં અમે શું કરિયે ?

અમે શું બોલિયે ? અમને દયા આવે છે; કરુણા આવે છે; અનુકંપા સ્ફુરે છે. ૩

॥ ઉપજાતિ ઘૃતં ॥

સ્વયં સુનંતઃ સ્વક્રમેણ ગતાન્ત્ર ।

મધ્યે સ્વયં તત્ર યથા પતંતિ ॥

તથા તતો નિષ્ક્રમણં તુ દૂરે-

ઽધોઘઃ પ્રપાતાદ્વિરમંતિ નૈવ ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—અહો ! પ્રાણીઓ પોતે પોતાના હાથે ખાડા ખોદી તેમાં એવી રીતે પડે છે કે તેમાંથી બેસવાની કાળ બહાર નીકળવું તો દૂર રહું, પણ નીચે ને ભાંગે છે ! નીચે સરતાજ નાચ છે, બિચારાના અધોપા-તનો અતજ નથી આવતો,—એવી ખરાબ રીતે, તૃષ્ણા અંગે, કપાય અંગે, અજ્ઞાનને લઈ એઓ ખાડા ખોદે છે અને તેમાં પોતે પડે છે અહો ! આ જાણી-દેખી કરુણા આવે છે. ૪

પોતે ખોદેલા ખાડાનું દષ્ટાન્ત આપે છે.

પ્રકલ્પયન્નાસ્તિક્ષ્ણતાદિવાદ- ।

મિદં પ્રમાદં પરિચીલયંતઃ ॥

મગ્ના નિગોદાદિપુ દોષદગ્ધા ।

દુસ્તંદુઃસાનિ હ્રદા સહેતે ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—અહો ! જીવ જીવ કંઈ છે નહિ, અથવા જીવ

જન્મે છે અને મરે છે, એમ જીવતા
 નાસ્તિકમતિ અસ્તિત્વમા નહિ માનનારા, પાપ-પુણ્ય છે
 કરુણા નહિ એમ નાસ્તિકાદિ વાદની પ્રકટપના
 કરી, પ્રમાદ સેવી, દોષે કરી હગ્ધ થઈ,
 નરક-નિગોદાદિ અધોગતિમા ખૂડી જીવે, -જેનેા અત મહા-
 મુશ્કેલીએ આવે એવા હુન્મેા સહન કરી રહ્યા છે, -એ દેખી
 ખરેખર કરુણા આવે છે જીવ પોતે જ પોતાની મેળે ખાડો
 ખોદે છે અર્થાત્ સ્વચ્છંદે કટપના કરે છે કે જીવ કે પુણ્ય-
 પાપ જેવુ કંઈ નથી ખાઓ, પીઓ, વિષયાદિ સેવો-એમ
 નાસ્તિક જાળ પાથરે છે, અને પાપ-પુણ્યની શ્રદ્ધા નહિ
 હોવાથી વિષયકષાયમા ચથેચ્છ વર્તી પરિણામે નર્કનિગોદમા
 પડે છે ત્યાં પછુ હરત હુખ લોગવતા સતા વધારેને વધારે
 ઊડા હુખના રથાનમા ઉતરતા જાય છે, કેમકે જીવને પોતાના
 હોવાયણાનુ, પાપ-પુણ્યનુ જ્ઞાન થાય છે, તેની શ્રદ્ધા થાય છે
 ત્યારે એ પ્રમાદથી વિરામ પામે છે, અને પ્રમાદ છાડે તો ક્રમે
 ક્રમે સારી ગતિ પામી શાશ્વત સુખ પામે છે, પણ બિચારા
 નાસ્તિકોને એ ગમ ન હોવાથી પોતે પાથરેલી જાળમા પોતેજ
 એવા લેવાતા જાય છે કે તેમાથી છુટવુ મહામુશ્કેલ થાય છે,
 આ દેખી દયા આવે છે ૫

શ્રુણ્વતિ યે નૈવ હિતોપદેશં ।

ન ધર્મલેશ મનસા સ્પૃશતિ ॥

રુનં કથંકારમથાપનેયા- ।

સ્તેપામુપાયસ્ત્વયમેક એવ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—અહો ! જે પ્રાણીઓ હિતોપદેશ સાંભળતા નથી, જેને ધર્મના લેશનો પણ મનથી સ્પર્શ થતો નથી, તેનાં રોગો, દુઃખો કેવા પ્રકારે દૂર થઈ શકે ? તે દુઃખ દૂર કરવાનો ઉપાય તો આ એકજ છે. ૬

એ ઉપાય ખતાવે છે:—

॥ અનુષ્ટુપ્ વૃત્તં ॥

પરદુઃખપ્રતીકાગ્મેવં ધ્યાયંતિ ये हृदि ॥

લભંતે निर्विकारं ते सुखमायति सुंदरं ॥ ૭ ॥

અર્થ:—જે પ્રાણીઓ પારકાના દુઃખના ઉપાય હૃદયને વિષે ધ્યાવે છે તે પ્રાણી પરિણામે સુંદર “સર્વ જીવનુ એવા નિર્વિકાર સુખને પામે છે, અર્થાત્ ધરજો સુખ ” જીવ જીનુ તો કદાચ ન કરી શકે તો કાંઈ નહિ, પણ પાગકાં દુઃખ કેમ ટળે ? એટલો માત્ર વિચાર સદા હૃદયને વિષે કરે તો તે પરિણામે સુખી થાય છે; માટે નાસ્તિક આદિને કરુણા ભાવથી કહે છે કે ભલે તમે જીનુ હિતોપદેશ ન સાંભળો, ભલે તમે જીનુ ધર્મકૃત્ય ન કરો, પણ તમે આટલું તો કરો, કે પારકાનાં દુઃખ કેમ ટળે એનો એથી તમારું અહોનિશ વિચાર તમારે કરવો. અહો ! હિત થશે. તમારી અમને કરુણા આવે છે. તમે પારકાનાં દુઃખો દૂર કરવાના ઉપાયો ચિંતવશો તો તમારાં દુઃખ દૂર થશે. ૭

હવે કાન્ધ્ય ભાવનાતુ અદ્દાળિયુ કહે છે —

॥ રામકુલી રાગ-હમારો અંર દેહુ મુરારી. એ દેશી ॥

સુજના મજત મુદા મગવંતે ॥ ધ્રુવપદં ॥

શરણાગતજનમિહ નિષ્કારણ-

કર્મ્યાવંતમવંતં રે ॥ સુ૦ ॥ ૧ ॥

અર્થ — હે સુજ જનો ! તમે ભગવતને પરમ પ્રેમે
હર્ષે બળે, તમે ભગવતને પરમ ભાવે બળે બહો ! એ
ભગવાન્ આ જગત્માં પોતાને શરણે આવેલા જનોની

નિષ્કારણ કરણાએ રક્ષા કરે છે.
નિષ્કારણ-કરણા માટે હે સજ્જનો ! એવા નિષ્કા
વાળા ભગવાનને રણ કરણાણુ પ્રભુને પરમ પ્રમોદ

બળે. ભાવે બળે ! બળે ! ॥ ૧

ક્ષણમુપધાય મનઃ સ્થિરતાયા,

પિનત જિનાગમસાર ।

કાપથઘટનાનિકૃતવિચારં,

ત્યજત કૃતાત્મસારં રે ॥ સુ૦ ૨ ॥

અર્થ — મનને એક ક્ષણ સ્થિરતામાં આણીને જિના-
ગમસારતુ પાન કરો, અને જે કૃત્યોમાં
મન સ્થિર કરો કૃત્સિત ઘટનાએ કરી આપણા વિચારમાં
વિકાર આવે છે તેને અસાર ગણી, તેને
અત આણી તેને ત્યજ દો આમ હે સુજનો ! તમે મનને

સ્થિર કરો, અસાર વિચાર છાંડી દો. એ બાબતની કરુણા ઉપજે છે. ૨.

પરિહરણીયો ગુરુરવિવેકી,

ભ્રમયતિ યો મતિમંદં ॥

સુગુરુવચઃ સકૃદપિ પરિપીતં,

પ્રથયતિ પરમાનંદં રે ॥ સુ૦ ૩ ॥

અર્થ:—મદ્મતિવાળાને જે ભભાવે છે એવા અવિવેકી ગુરુનો ત્યાગ કરવો. સદ્ગુરુનું વચન કેગુરુ તલો, એક વખત જ પીવામા આવે, અર્થાત્ સુગુરુ ભલો. સદ્ગુરુના વચનામૃતનુ એકજ વાર પાન કરવામાં આવે, તો તે પરમાનંદને વિસ્તારે છે; માટે હે સુજનો ! તમે પ્રમોદલાવે ભગવતને ભલો. અવિવેકી ગુરુનો ત્યાગ કરો. તમારા પ્રતિ કરુણા આવે છે, એથી આ કહીએ છીએ. ૩.

કુમતતમોમરમીલિતનયનં,

કિમુ પૃચ્છત પન્થાનં ? ।

દધિયુધ્યા નર જલમંથન્યાં,

કિમુ નિદઘત મંથાનં રે ? ॥ સુ૦ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—અહો, સજ્જનો ! કુમતરૂપ ગાઢ અંધ-કારથી જેના હોયન મૂંઝાઈ ગયાં છે—

દષ્ટ્યધને માર્ગ ખીડાઈ ગયા છે, એવા અસદ્ગુરુને તે કાં પૂછે ? તમે શાને માટે માર્ગ પછો છો ? જે

અર્થ.—હે સજ્જનો વિનયવટે ઉચ્ચારેલું આ એક
 વચન શ્રવણ કરો, ચોક્કસ માનો કે પરિ-
 “પ્રભુ ભજો, જામે એથી હિત થશે અર્થાત એ વચન પરિ
 નીતિ સજો, જામે હિતકર થશે. અહો ! તમે શાંત
 પરઠો પરોપકાર.” સુધારસનું પાન કરો એથી સેકડો
 સુકૃત અને સુખ પ્રાપ્ત થશે. હે
 સજ્જનો ! તમે ભગવતને પરમ હર્ષોદ્ભાસથી સેવો !
 તમારા પ્રતિ કરુણા સ્પુરતા આ કહીએ છીએ તે લક્ષમા
 હ્યો, એથી હિત થશે ૮

॥ इति श्री शांतसुधारसगेयकाव्ये कारुण्यभाषनाविभाषनो नाम
 पंचदशः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના હાળખદ્ધ કાવ્યમાં
 કરુણ્ય ભાવના નામનો પદરમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

સોળમી માધ્યસ્થ ભાવના.

॥ શાલિની વૃત્ત ॥

શ્રાંતા યસ્મિન્ વિશ્રમં સંશ્રયંતે ।

રુઘ્નાઃ પ્રીતિં યત્સમાસાદ્ય સદયઃ ॥

લભ્યં રાગદ્વેષવિદ્વેષિરોધા-

દૌદાસીન્યં સર્વદા તત્ પ્રિયં નઃ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—અહો ! તે ઉદાસીનતા અમને સદા પ્રિય છે.

થાકેલા જીવોને, ભવબ્રમણાથી થાકેલા

ઉદાસીનતા- જીવોને એ વિશ્રામનું સ્થાન છે. રોગી જીવો

આશ્રમ એનો આશ્રય કરતાં રોગ ભૂલી જઈ હર્ષ

પામે છે, કેમકે એ ઉદાસીનતા રાગ-

દ્રેષડ્ધી શત્રુનો રોધ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. આવો

૧૮મ્થ ભાવ, આવી માધ્યસ્થ વૃત્તિ તે અમને સદા પ્રિય છે

સંસાર-કાંતારમાં ભટકતા જીવો થાકે ત્યારે વિશ્વારે કે-અહો !

રાગ-દ્રેષથી આમ ભટકવું મડ્યું માટે હવે તો સમતાભાવે

માર્ગ પોતે જ ન દેખતો હોય તે પીળને
ક્યાંથી બતાવશે ? હે સજ્જનો ! દહીં મળશે એવી બુદ્ધિથી
તમે ખાણીથી ભરેલી ઢાણીમાં મંથ-રવૈયો ચાને ફેરવો છો ?
ખાણી વલોવવાથી કાંઈ દહીં નહિં મળે, તેમ અસંશુરને
પૂછવાથી માર્ગ નહીં મળે. ૪.

અનિરુદ્ધં મન ઇવ જનાનાં,

જનયતિ વિવિધાતંકં ॥

સપદિ સુહાનિ તદેવ વિધત્તે,

આત્મારામમશંકં રે ॥ સુ૦ ૫ ॥

અર્થ:— માણસનું મન જો કાણુમાં ન રહ્યું તો
તો તેજ વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખ
મન કાણુમાં ઉપજાવે છે, અને તેજ ફેરી જો
આણો. કાણુમાં આવ્યું તો નિઃસંશય
આત્મારામને સુખ ઉપજાવે છે. માટે
હે સજ્જનો ! ભગવંતને પરમ પ્રમોદવાવે બલો,
અને મનને કાણુમાં લાવી આત્માને સુખ આપો.
તમારી કરુણા આવે છે. ૫.

પરિહરતાશ્રવવિકયાર્ગીરવં,

મદનમનાદિવ્યસ્યં ॥

ક્રિયતાં સાંવરસાત્તપદીનં,

ધ્રુવમિદમેવ રહસ્યં રે ॥ સુ૦ ૬ ॥

અર્થ:—હે સજ્જનો ! તમે મહાત્મા આશ્રવ અને વિકયા

તથા અનાદિ કાળનો તમારો મિત્ર જે મહન તેને છોડી દો અને
સંવર સાથે હંમેશ માટે લગ્ન કરો. આજ
સંવરને પરણો. એક ગુપ્ત તત્ત્વ છે. હે સજ્જનો !
તમારા ઉપર કરુણા સ્ફુરતાં આ ઠહીએ
છીએ કે તમે મોટી વિકથાઓ છાંડી દો, કામવાસ-
નાથી દૂર રહો, આશ્રવ રોધો, અને સવર આદરો. ૬

મહત્ત્વં ઇહ કિં ભવકાંતારે,

ગદનિકુરંવમપારં ॥

અનુમરતા હિતજગદુપકારં,

જિનપતિમગદંકારં રે ॥ સુ૦ ૭ ॥

અર્થ:—અહો ! આ લવાટવીમા રાગદ્વેષરૂપી અપાર
રોગના સમૂહને તમે કેમ સહન કરો છો ? અરે ! તમારે એ
રોગથી છટકું નથી ? છટકું હોય તો જગતને ઉપકારી
શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનરૂપ વૈદ્ય સેવો, અર્થાત્ તમારા રાગ-
દ્વેષ, ભત્સરાદિ રોગો ટાળવા શ્રી જિનવર
રાગ-દ્વેષ રોગ. દેવ વૈદ્ય સમાન છે, તેને તમે સેવો,
જિનેશ્વર વૈદ્ય હે સજ્જનો ! કરુણા આવવાથી આ
ઠહીએ છીએ. ૭

શ્રુણુંતંકં ત્રિનયોદિતમ્ચનં,

નિયતાયતિહિતરચનં ॥

રચયત્ત સુકૃતસુસશતમંધાનં,

શાંતસુધારસપાનં રે ॥ સુ૦ ૮ ॥

અર્થ:—હે સજ્જનો વિનયવડે ઉચ્ચારેલું આ જોઈ
 વચન શ્રવણ કરો; ચોક્કસ માનો કે પરિ-
 “પ્રભુ બળે, ભામે એથી હિત થશે અર્થાત્ જો વચન પરિ-
 નીતિ સળે, ભામે હિતકર થશે. આહો ! તમે શાંત-
 પરઠો પરોપકાર.” સુધારસનું પાન કરો. એથી સેકડો
 સુકૃત અને સુખ પ્રાપ્ત થશે. હે
 સજ્જનો ! તમે ભગવંતને પરમ હર્ષોદ્દાસથી સેવા !
 તમારા પ્રતિ કરુણા સ્પુરતાં આ ઠહીએ છીએ તે લક્ષમાં
 ર્યો, એથી હિત થશે. ૮.

॥ इति श्री शांतसुधारसगेयकाव्ये कारुण्यभावनाविभावनो नाम
 पंचदशः प्रकाशः ॥

‘ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખદ્ધ કાવ્યમાં
 કરુણ્ય ભાવના નામનો પંદરમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ॐ

સોળમી માધ્યસ્થ ભાવના.

॥ શાલિની વૃત્ત ॥

શ્રાંતા યસ્મિન્ વિશ્રમં સંશ્રયંતે ।

રુઘ્નાઃ પ્રીતિં યત્સમાસાઘ સઘઃ ॥

લમ્યં રાગદ્વેષવિદ્વેષિરોધા—

દૌદાસીન્યં સર્વદા તત્ પ્રિયં નઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—અહો ! તે ઉદાસીનતા અમને સદા પ્રિય છે.

થાકેલા જીવોને, ભવબ્રમણાથી થાકેલા

ઉદાસીનતા— જીવોને એ વિશ્રામનું સ્થાન છે. રોગી જીવો

આશ્રમ જોને આશ્રય કરતાં રોગ ભૂલી જઈ હર્ષ

પામે છે, કેમકે એ ઉદાસીનતા રાગ—

દ્વેષરૂપી શત્રુનો રોધ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. આવો

તટસ્થ ભાવ, આવી માધ્યસ્થ વૃત્તિ તે અમને સદા પ્રિય છે

સંસાર-ઠાંતારમા ભટકતા જીવો થાકે ત્યારે વિચારે કે—અહો !

રાગ-દ્વેષથી આમ ભજવું પડ્યું માટે હવે તો સમતાભાવે

રહેવું એમ કરના સુખી થાય છે રોગી જીવ પણ ધારે છે કે સમતાએ રોગ વેદવો મારો છે કેમકે કરેલાં કર્મ ગમે તે પ્રકારે આત્મ-રોદ્રધ્યાનવડે કે સમતાએ ભોગવ્યે છુટકો છે, માટે વિષમભાવે ભોગવી ફરી કર્મ ન બાધતાં, એને સમતાએ વેદી લેવાં, એમ મધ્યસ્થભાવને આદરતા રોગી જીવો વિચારે છે. ૧

लोके लोका भिन्नभिन्नस्वरूपाः ।

भिन्नैर्भिन्नः कर्मभिर्मर्माभिर्द्भिः ॥

रम्यारम्यैश्चेष्टितः कस्य कस्य ।

तद्विद्वद्भिस्तुष्यते रुष्यते वा ॥ ૨ ॥

અર્થ — અહો ! આ જગતમા લોકો ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપવાળા છે, જુદી જુદી પ્રકૃતિવાળા છે, જુદા જુદા વિચિત્ર કર્મોવાળા છે, તેઓની ચેષ્ટાઓ પણ ભિન્ન ભિન્ન છે કાંઈની ચેષ્ટાઓ રમ્ય છે, તો કાંઈની અરમ્ય, ખેદ ઉપજાવે એવી છે આમ મર્મને લેદી નાખે, અત કરણ ચીરી નાખે એવી ભિન્ન ભિન્ન હુશે ! કેના ઉપર ચેષ્ટાઓ અને પ્રકૃતિઓ વર્તે છે, તેમા રોષ ? કેના ઉપર નાણ-ડાહ્યાપુરૂષોએ કેના ઉપર રોષ તોષ ? દરવો કે દેના ઉપર તોષ ધરવો ? અર્થાત વિદ્વાન પુરૂષોએ આમા મધ્યસ્થ રહેવું ૨

मिथ्या यत्नं वीरतीर्थक्षरेण ।

रोद्रु शेके न स्वशिष्यो जमालि ॥

જોવું એના નિગિઠ મોહનો ક્ષય થશે અથવા એ પ્રકૃતિ ઉપશમશે, ત્યારે વળી કોઈ સત્પુરુષનું નિમિત્ત મળશે તો ઠેકાણે પડશે તીર્થ કરદેવ પણ આવા પ્રસંગોએ વિતિક્ષા કરી મધ્યસ્થવૃત્તિ ધારી રહ્યા છે તો અન્ય જીવોએ તો એ મધ્યસ્થતા જ વિચારવી ઘટે છે જમાલી જેવો પોતાનો શિષ્ય અને શ્રી મહાવીર દેવ જેવા પરમ સદ્ગુરુ, આમ છતાં માઠી બુદ્ધિના ઉદયે જ્યારે જમાલીએ વિપરીત પ્રત્યક્ષ કરવા માઠી ત્યારે શ્રી વીર લગવાને તેને ળળાત્કારે ન અટકાવ્યો, કેમકે તેઓએ કોઈ એવી જ ગાઢ પ્રકૃતિનો ઉદય જોયો કે મધ્યસ્થતા રાખવી યોગ્ય ગણી આમ વિચારી મુશ્કેલીઓ રોષ-તોષ ન આણતા કર્મની પ્રકૃતિ વિચારી મધ્યસ્થ રહેવું ૪

“ જગત્ જીવ હૈ કર્માધીના

“ અચરિજ કહ્યુઅ ન લીના,

“ આપ સ્વભાવમા રે અવધુ

“ સદા મગનમે રહેણા ”

—પ્રકીર્ણ

“ સર્વે જીવા કમ્મવસા ”

—આર્પવચન.

તસ્માદૌદાસીન્યપીયૂપમારં ।

વારં વારં હંત સંતો લિહંતુ ॥

આનદાનામુત્તરગત્તરંગે-

જીવદ્ધિર્યદ્ મુજ્યતે મુક્તિર્મૌર્ય ॥ ૫ ॥

અર્થ:—માટે હે સંતપુરૂષો ! તમે આ ઉદાસીનતારૂપ
અમૃતનો વારંવાર-ફરી ફરી આસ્વાદ કરો, આ મધ્યસ્થતારૂપ
પીયૂષનું પાન પુનઃ પુનઃ કરો; અને એમ
ઔદાસીન્ય અમૃત. કરી આનંદ જેમાં વહે છે એવાં મોઝાં એ
કરી જીવન્-મુક્તિ સુખ પામો. ૫

હવે ઉપેક્ષા ભાવનાનું અષ્ટઠાળિયુ કહે છે

પ્રમાતી રાગ— આદર જીવ જામા ગુણ આદર—૯ દેશી

અનુભવ વિનય સદા સુખમનુભવ,

ઔદાસીન્યમુદારં રે ॥

કુશલસમાગમમાગમસારં,

કામિતફલમંદારં રે ॥ અ૦ ૧ ॥

અર્થ:—હે વિનય ! તું સદાકાળ સુખનો અનુભવ કર. હે

વિનય ! તુ ઉદારએવી ઉદાસીનતા સેવ, ઉદા

“ ઉદાસીન્ય સીનતા સેવ, જે તારે સુખનો અનુભવ લેવો

એક સુખઝી હોય તો ઉદાસીનતા સેવ એ ઉદાસીનતા

મહેલી હે ” કવી છે ? તો કે સત્પુરૂષોના સમા-

ગમનુ ફળ એ ઉદાસીનતા છે. આગ-

મનો, સત્શાસ્ત્રનો સાર એ ઉદાસીનતા છે. ઇચ્છિત ફળ

આપવામાં કલ્પવૃક્ષ મમાન એ ઉદાસીનતા છે; એવી એ

ઉદાસીનતા ઉચ્ચ-ઉદાર છે, માટે તેનું તું સેવન કર. સત્સમા-

ગમનું ફળ મધ્યસ્થ ભાવનું આવવું, તેમજ સત્શાસ્ત્રનું ફળ

પણ મધ્યસ્થ ભાવનું આવવું એ છે હવે જ્યારે સત્સમાગમ અને

સત્યાચ્ચનો મહિમા આટલો બધો ગવાય છે, તો તેના કૃણ તો
 દેવા અદ્ભુત હોવા લેખે ? તો તેનું કૃણ જે
 અતસમાગમનું ઉદાસીનતા એ એવી અદ્ભુત છે મનોવા
 કૃણ ચિંતિત પૂરણ કરનાર કદપવૃક્ષ સમાન એને
 ઉદાસીનતા. શાનીએ કહે છે, એ સત્ય જ છે, કેમકે
 રાગ-દેષના પરિહાર વિના ઔદાસીન્ય
 આવે નહીં. અને રાગ-દેષનો ક્ષય એ મોક્ષ મનોવાચિંતિત વસ્તુ
 મોક્ષ જેવી કદ બીજી મહોટી ઘટે ? તો એ મનોવાચિંતિત
 પૂરવા ઔદાસીન્ય એજ સેવવી યોગ્ય છે ૧

परिहर परिचितापरिवारं,

चित्तय निजमविकारं रे ॥

वपति कोऽपि चिनोति करीरं,

चिनुतेज्यः सहकारं रे अनु० २ ॥

અથ—હે ચેતન ! પર એવી જે પુણ્યલાદિની
 અનેક વિતાઓ તું રાખે છે તે ત્યજ દે અને તું ચેતે જે
 અવિકા વસ્તુ છે તેનું ચિતવન કર, અથવા તારૂં પોતાનું
 નિર્વિકારપણે ચિતવન કર તારાથી અન્ય, તારાથી પર
 એવા શરીર, કુટુંબ, પરિશ્રદ્ધ
 પરાયતા છાંકે. આદિ બાહ્ય પૌદ્ગલિક પદાર્થોની
 ચિતા છોડી દે. તારા ચેતાના
 સ્વરૂપનો વિચાર કર કે—

“ એના વિચાર વિવેકપૂર્વક શાંતભાવે જો કર્યા,
 “ તો સર્વ આત્મિકજ્ઞાનનાં ભક્ષ્ય તરવ અનુભવ્યાં ”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

માટે રે ચેતન ! તું તારૂં સ્વરૂપ વિચાર. વળી તું
 કુટુંબાદિ જે તારાથી પર, તેની ચિંતા નકામી કરે છે; કેમકે—

“ કીડી સચે ખેતર ખાય, પાપીનું ધન એજે જાય. ”

—પ્રકીર્ણ

વળી—

“ કવણે વાડી વાવિયા
 કવણે શુશ્યા કુંડ,
 કવણે જિનવર ચડાવિયા ”

—પ્રકીર્ણ

અર્થાત્—તું એમ ચિંતવે છે જે આ બધાનો આધાર
 મારા ઉપર છે તો તે તારી ચિંતા મિથ્યા છે આંખો કોઈ
 રોષે છે, બીજો કલમ કરે છે અને ફળ કોઈ
 ત્રીજો જ ખાય છે. આમ ધારી તું મધ્યસ્થ વૃત્તિ રાખ, તારૂં
 સ્વરૂપ વિચાર.

॥ યોઽપિ ન સહતે હિતમુપદેશં,

તદુપરિ મા કુરુ કોપં રે ॥

નિષ્ફલયાર્કિ પરજનતપ્સ્યા ।

કુરુપે નિજસુખલોપં ૨ે ॥ અનુ૦ ૩ ॥

અર્થ—જો કોઈ હિતકારી ઉપદેશ સાંભળે નહિ તો તેના ઉપર ક્રોધ કરીશ નહિ; કેમકે બીજા ઉપર નકામું શું તપવું ?

અર્થ લાભ કાંઈ નથી થતો, ફક્ત પોતાના ક્રોધનું ફળ સુખનો લોપ થાય છે, માટે રે વિનય ! સ્વસુખનો લોપ. જો તારે સુખનો અનુભવ લેવો હોય તો મધ્યસ્થ વૃત્તિ ધારણ કર. ૩

સૂત્રમપાસ્ય જહા માપંતે,

કેચન મતમુત્સવં રે ॥

કિં કુર્મસ્તે પરિહૃતપયસો,

યદિ પીયંતે મૃત્રં રે ॥ અનુ० ૪ ॥

અર્થ.—અહો ! કેટલાક જડ હોવા સૂત્રને કોરે મૂઝી ઉત્સૂત્ર ભાષે છે. એવા દુષ્ટબુદ્ધિવાળાનું દુષ્ટબુદ્ધિ દૂધ અમે શું કરિયે ? અહો ! એની ઉપેક્ષા મૂઝી મૂત્ર પીએ છે. કરવી યોગ્ય છે દૂધ છાંડી કોઈ મૂત્ર શું કરશું ? પીએ તો આપણે શું કરવું ? માટે રે વિનય ! જો તારે સુખનો અનુભવ કરવો હોય તો ઉદાર એવી ઉદાસીનતા સેવ. ૪

પश्यति किं न मनःपरिणामं ?

निज निज गत्यनुसारं રે ॥

येन जनेन यथा भवितव्यं,

तद् भवता दुर्वारं રે ॥ અનુ० ૫ ॥

અર્થ.—અરે ! તું જોતો નથી કે હોવાની જેવી ગતિ

થવાની' હોય તેવી મતિ ઉપજે છે. “યા
ગતિ તેવી મતિ ગતિઃ સા મતિઃ” અથવા “વિનાશકાળે
વિપરીત શુદ્ધિ.” સારી ગતિ મળવાની
હોય તો મનના સારાં પરિણામ રહે છે, માઠી મળવાની હોય
તો માઠા રહે છે. જે પ્રાણીની જેવી ભવિતવ્યતા છે તે
પ્રાણીના તેવા મન.પરિણામ વર્તે છે, તો તે તારાથી વારવા,
ટાળવા, બદલાવવા દુષ્કર છે. અર્થાત્ જો હું ખે પશુ વારી
શકાય અમ નથી; માટે રે વિનય ! જો તું સુખનો અનુભવ
છેછતો હોય તો મધ્યસ્થભાવ આદર પ.

રમય હૃદા હૃદયંગમસમતાં,

સંતૃપ્ત માયાજાલં રે ॥

• વૃથા વહસિ પુદ્ગલપરવશતા—

માયુઃ પરિમિતકાલં રે ॥ અનુ૦ ૬ ॥

અર્થ—માટે રે ચેતન ! હૃદયને આનંદ આપનારી એવી

જે સમતા તે હૃદયમા ધારણ કરી આનંદ

પ્રપંચમાં પુણે પામ, માયાજાળ સંકેલી મૂક તું પુદ્ગલ-

મૂકે.

પરવશતા નકાસું જેવે છે; કેમકે એ

માયા અને એ જંજળ અને એ પ્રપંચ

એ બધું પડયું રહેશે, ધારણા ધરી રહેશે, કેમકે તારૂ આયુ-

ષ્ય તે તો અમુક પરિમિત કાળનું છે અર્થાત્ એની

સ્થિતિની તો હદ છે, એટલે એ વેલા મોડું પડશે,

અને આ તારી પ્રપચજાળ તો અસીમ છે તે ધરી

રહેશે; માટે એને સંકેલી મૂક અને મધ્યસ્થતા આદર.

હે સંતજનો ! મતમતાંતરની જાળમાં તમે ન ગુ થાઓ,
એ જાળ ઉકેલવા ન મથો, એ જાળ ઉકેલાવી ધરી રહેશે
અથવા વધારે જાળું ગુન્થવાઈ જશે. જ્યાં તમારું આયુ
ક્ષય થયે વર્તમાન દેહે તમે હતા ન હતા થઈ જશે, માટે
દુષ્ટબુદ્ધિવંતો પ્રતિ અથવા મતમતાંતરની જાળો પ્રતિ મધ્યસ્થ
રહી તમે તમારું વિચારવામાં સાવધ રહો ૬

અનુપમતીર્થમિદં સ્મર ચેતન—

મંતસ્થિતમભિરામં રે ।

ચિરં જીવ વિશદપરિણામં,

લભસે સુખમવિરામં રે ॥ અનુ૦ ૭ ॥

અર્થ—હે વિનય ! આ અતરમાં રહેલું આનંદનું
કારણ એવું આ ચેતન અનુપમ તીર્થ
અનુપમ તીર્થ છે, એના જેવું બીજું કોઈ તીર્થ નથી,
આ ચેતન. તેનું તું અમરણ કર લાખો કાળ વિશુદ્ધ પરિ
ણામે રહે અને તું શાશ્વત સુખને પામીશ ૭

પરબ્રહ્મપરિણામનિદાનં,

સ્ફુટકેવલવિજ્ઞાનં રે ।

નિરચય વિનયવિવેચિતજ્ઞાનં,

શાંતસુધારસપાનં રે ॥ અનુ૦ ૮ ॥

અર્થ—હે વિનય ! તું શાંતસુધારસનું પાન કર એ
શાંતસુધારસનું પાન કરવાથી પરબ્રહ્મતા અર્થાત્ પર-
માત્મપણું પ્રાપ્ત થાય છે, એથી

શાંતસુધારસનું કેવળજ્ઞાન પ્રગટે છે; માટે જેમાં
પાન અને સાર-અસારનો, કૃત્ય-અકૃત્યનો વિવે-
ચ્છેદ પ્રાપ્તિ. ક કરેલ છે એવું શાંતસુધારસનું પાન
કર. એ અમૃતપાન કરી અમર થા.૮

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये माध्यस्थभावना
विभावनो नाम षोडशः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખજ્ઞ કાવ્યમાં
માધ્યસ્થભાવના નામનો ષોળમો પ્રકાશ.

ગ્રંથપ્રશસ્તિ.

આ ગ્રંથનો મહિમા બતાવે છે.

॥ સ્તવધરા વૃત્તં ॥

एवं सद्भावनाभिः सुरभितहृदयाः संशयातीतगीतो-
न्नीतस्फीतात्मतत्त्वास्त्वरितमपसरन्मोहनिद्राममत्वा' ॥ .
गत्वा सत्त्वा ममत्वातिशयमनुपमां चक्रिशक्राधिकाना ।
सौख्याना मंक्षु लक्ष्मीं परिचितविनयाः स्फारकीर्तिं श्रयंते ॥१॥

આર્થ — આ સદ્ભાવનાઓથી હૃદય સુવાસિત થાય છે;
સશય દૂર થાય છે, ઉચ્ચ તત્વાવબોધ
ભાવનાઓનો થાય છે, શ્વેત-ઉજ્જવળ આત્મતત્ત્વ
પ્રભાવ પમાય છે, મોહ-નિદ્રા-મમત્વ એકદમ
ખસી જાય છે, વિનયનો પરિચય થાય
છે, મમત્વાતિશય દૂર થાય છે, અને આમ થતા જીવો ચક્ર
વર્તી અને શકેદ્રના સુખથી પણ અધિક એવી અનુપમ સુવિ
શાલ કીર્તિરૂપ લક્ષ્મી પામે છે આવી અદ્ભુત એ સદ્ભાવ
નાઓ છે ૧

દુધ્યાનપ્રેતપીડા પ્રમવતિ ન મનાક્ કાચિદદ્વંદ્વસૌખ્ય—

સ્ફાતિઃ પ્રીણાતિ ચિત્તં પ્રસરતિ પરિતઃ સૌખ્યસૌહિત્યસિંધુઃ ॥

ક્ષીયંતે રાગરોપપ્રમૃતિરિપુમટાઃ સિદ્ધિસામ્રાજ્યલક્ષ્મીઃ ।

સ્પાદ્વશ્યા યન્મહિમ્ના વિનયશુચિધિયો ભાવનાસ્તાઃ શ્રયધ્વં ॥૨॥

અર્થઃ—હે સજ્જનો ! હે ભવ્યજીવો ! તમે આ સફ્લાવનાનો આશ્રય કરો, એ ભાવના ભાવો. એનો મહિમા એવો છે કે દુધ્યાનરૂપ ભૂત-પ્રેતની પીડા લગાર માત્ર થતી નથી; આર્ત રૈદ્ર ધ્યાન દૂર થાય છે; અને કોઈ અપૂર્વ અદ્વંદ્વ (અર્થાત્ દુઃખનાં કારણોનો જેમાં લેશ નથી) સુખનાં કારણોની વૃદ્ધિ થાય છે; ચિત્ત પ્રસન્ન રહે છે; અને ચોતરફ સુખ અને હિતનાં કારણોની નદી પ્રસરે છે. વળી રાગદ્વેષરૂપ શત્રુઓ ક્ષય પામે છે; પરમ સિદ્ધિરૂપ મુક્તિલક્ષ્મી, આખાં વિશ્વના રાજ્યરૂપ લક્ષ્મી વશ થાય છે. આવો જેનો મહિમા છે તે પવિત્ર સફ્લાવનાઓનો હે વિનયથી જેની ખુદ્ધિ પવિત્ર થઈ છે એવા ભવ્યજીવો ! તમે આશ્રય કરો. ૨

પટ્ટાવલી.

હવે કર્તા પુરૂષ શ્રી વિનયવિનયજી

ચોતાની પટ્ટાવલી આપે છે:—

॥ પદ્મશ પૃત્તં ॥

શ્રીહીરવિજયમ્ત્રીશ્વર—

શિષ્યો સોદરાનશ્રતાં દ્વૌ ॥

શ્રીસોમવિજયવાચક

વાચકત્વરકીર્તિવિજયાર્યો ॥ ૩ ॥

અર્થ:—શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરના શિષ્ય બે વાઈ હતા
એક વાચકોને વિષે ઉત્તમ એવા વાચક શ્રી સોમવિજયજી
અને બીજા શ્રી કીર્તિવિજયજી ૩

॥ ગીતિ ધૃત ॥

તત્ર શ્રીકીર્તિવિજયવાચકશિષ્યોપાધ્યાયવિનયવિજયેન ॥

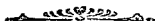
શાંતસુધારસનામા સંદૃષ્ટો માનનાપ્રનોધોઽયં ॥ ૪ ॥

અર્થ:—તેમા ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજયજીના શિષ્ય
ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજીએ આ શાંતસુધારસ નામનો
પ્રબોધ રચ્યો ૪

શિર્ષિનયનસિંધુશંશિમિતવર્ષે હર્યેણ ગંધપુરનગરે ॥

શ્રીવિજયપ્રમશ્વરિપ્રસાદતો યત્ન એવ સફલોઽશ્નત્ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—સવત્ ૧૭૨૩ ના વરસે આ પ્રયત્ન શ્રીગંધપુર
(ગાધાર, ખલાત પાસે ઠાવી ગાધાર છે તે) નગરમા
સુરિશ્રી વિજયપ્રભના પ્રસાદથી સફળ થયું ૫

ઉપસંહાર.

॥ ચપજાતિ ઘૃત્તં ॥

યથા ત્રિધુઃ પોઢશમિઃ કલ્તામિઃ ।

સંપૂર્ણતામેત્ય જગત્પુનીતે ॥

ગ્રંથસ્તથા પોઢશમિઃ પ્રકાશૈ—

સયં સમગ્રૈઃ શિશ્માતનોતુ ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—જેમ ચંદ્રમા સોળે કળાથી પૂર્ણતા પામી જગતને ઉજ્જવળ-પવિત્ર કરે છે તેમ આ ગ્રંથ પણ સોળ કળારૂપ સોળે પ્રકાશે કરી જગતનું કલ્યાણ કરે! આ ગ્રંથ તો કલ્યાણરૂપ જ છે, પણ કહેવાનું કે જગત્ જીવો આ ગ્રંથ વાંચી-વિચારી કલ્યાણ પામે. ૬

॥ ઇંદ્રવજ્રા ઘૃત્તં ॥

યાગજ્ઞગત્યેપ સહસ્રમાનુઃ ।

પીયૂષમાનુશ્ચ સદોદયેતે ॥

તાનત્સવામેતદપિ પ્રમોદં ।

જ્યોતિઃ સ્ફુરદ્વાદમયમાતનોત ॥ ૭ ॥

અર્થ:—આ શ્રંધમાં પણ પ્રકાશમાન વાણીરૂપ ત્યોતિ રહેલી છે; તો તે પણ ત્યાંસુધી આ જગતમાં હજારો કિરણોથી પ્રકાશતો જે સૂર્ય અને અમૃતઝરતો જે ચંદ્ર એ બે રહે ત્યાંસુધી સત્પુરૂષોને આનંદ આપે, અર્થાત સૂર્ય-ચંદ્રની જેમ આ શ્રંધ સદાકાળ રહેવાનો છે. એના કાગળ, પુંઠા, છાપ આદિ જે પૌંડ્રગણિક વસ્તુ તે બધે તેના સ્વભાવ પ્રભાણે સદી જઈ નાશ પામે-રૂપાંતર પામે, પણ એમાં રહેલું જે જ્ઞાન, એમાં રહેલો જે ગૂઢ મર્મ, એ તો ચંદ્ર-સૂર્ય પેઠે કાયમ રહેવાનાં. ભવ્ય જીવ, સત્પુરૂષરૂપ કમલ અને કુમુદને એ આનંદનો હેતુ થાઓ ! ૭.

॥ इति श्रीमन्महोपाध्याय श्रीकीर्तिविजयगणि-
शिष्योपाध्याय श्रीविनयविजयगणिनिरचित .
श्रीशान्तसुधारसग्रंथः समाप्तः ॥

